marie kuhlmann
nelly kuntzmann
hélène bellour

CENZURA ȘI BIBLIOTECILE ÎN SECOLUL XX

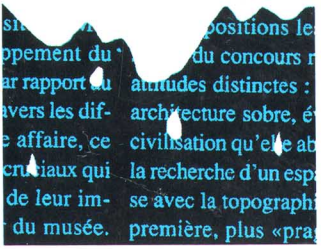

editura amarcord

MARIE KUHLMANN
NELLY KUNTZMANN - HÉLÈNE BELLOUR

CENZURA ŞI BIBLIOTECILE ÎN SECOLUL XX

Această carte a apărut cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII DIN ROMÂNIA.

Titlu original : Marie Kuhlmann, Nelly Kuntzman, Hélène Bellour, *Censure et bibliothèques au XXe siècle*

© – 1989 : Éditions du Cercle de la Librairie, Paris.
© – 1999 : Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate
Editurii AMARCORD, str. Dropiei, nr. 3, sc. B, ap. 5,
tel./fax : 056/146.645, 1900 – Timişoara, ROMÂNIA.
e-mail : amarcord@mail.dnttm.ro

MARIE KUHLMANN
NELLY KUNTZMAN - HÉLÈNE BELLOUR

CENZURA ŞI BIBLIOTECILE ÎN SECOLUL XX

Prefeţe de
Martine Poulain şi **Jean Hébrard**

Traducere de
George Bogdan Ţâra

Editura AMARCORD
Timişoara, 1999

Coperta : **Cătălin Popa**

Consilier editorial : **Ion Nicolae Anghel**

CUPRINS

Prefeţe 9

CINE SE TEME DE BIBLIOTECI?
1912–1988
de *Marie Kuhlmann*

Introducere 21

I. CENZURA DE-A LUNGUL SECOLULUI 25

1. Igieniştii lecturii 27
2. Listele Otto 34
3. Trebuie ars Kafka? 43
4. Bibliotecile pudice 52
5. Cărţile care ispăşesc 54
   - Încă un efort spre lectură 55
   - Întoarcerea la lectura controlată? 57
   - Unii bibliotecari resping cenzura 62
   - „Genurile proaste“ 66

II. LISTA PRESCRIPŢIILOR CENZURII : REGLEMENTĂRI, MANUALE, DISCURSURI 69

1. Cadrul juridic şi reglementar 73
   - 1912–1944 : Controlul, supravegherea. Comitetele de inspecţie şi de achiziţionare a cărţilor 73
   - 1945–1966 : Morcovul şi bîta .....
     Comitetele consultative ale bibliotecilor centrale de împrumut 82
     Controlul editării şi difuzării : legea din 1949 82
     Controlul abonamentelor la ziare şi reviste 83
     Comitetele consultative ale bibliotecilor municipale 87
   - 1967–1987 : De la consultare la descentralizare 97

– Reglementările secundare 106
2. Inspecția bibliotecilor 107
3. Vorbe de bibliotecari 115
– 1914–1967 : Obsesia cărții bune. Educatori sau cenzori? 115

III. GENURILE ŞI MANIERA 125

1. De la alegerea bună la tehnicile de cenzură 129
Infernuri pavate cu bune intenții 130
Coborîrea în infern 134
Stele, buline, cruci roşii : avatarurile unei bune alegeri 138
Infernuri moderne 142
Punerea la colț 142
Împrumutul indirect 143
Secția de studii 146
2. Strategii municipale 147
3. De partea bibliotecarilor : cenzuri, autocenzuri şi împotriviri 155
Evitarea 159
Înfruntarea 161
Şiretenia 162
4. Cenzuri legitime şi ilegitime 166
5. De partea cititorilor : minuscule strategii 175

IV. Cronica cenzurilor obişnuite 181

1. Secretul lacului negru 185
2. Personaje în căutare de cititori 194
3. Trebuie ars Diderot? 208
4. De la războiul cu nasturi la războiul cu ciocolată 217

Concluzii 235
– Cenzura rituală 237
– Puterea de a cenzura 237
– Metamorfozele cenzurii 239
– Viitorul cenzurii 240

ŞCOALA PRIMARĂ ŞI CENZURA
1880–1945
de *Nelly Kuntzmann*

Introducere 247
1. Manuale de prescris şi manuale de proscris 251
- Libertatea sub control republican 251
- Puneri la index 255
- Şi liste de cărţi interzise 257
- Radiere 259
- Un nou război al manualelor (1909) 263
- Între cele două războaie mondiale: statu quo şi chestiunea pacifistă 267
2. Imposibila misiune a institutorului-bibliotecar (1915–1939) 272
- Sub controlul discret al autorităţilor pedagogice 275
- Listele de cărţi admise 281
- Şcoli şi biblioteci: o căsătorie de convenienţă 287
3. Perioada războiului (1940–1945) 293
- Versantul franco-francez al cenzurii 294
- Malul german al cenzurii 302
- De partea bibliotecilor şcolare 307
- Epilog 310
- Deschiderea şcolii 315
- Întoarcerea refulatului 320

Concluzie 321

CERCETĂRILE ASUPRA CENZURII
ÎN BIBLIOTECILE DIN STATELE UNITE
1959–1985
de *Hélène Bellour*

- „Library Bill of Rights“ şi anii de după război 329
- Anii şaizeci : dezvoltarea cercetării 330
- Cenzura : încercare de definire 335
- Anchetele : cenzura în interiorul bibliotecilor 337
- Presiunile colectivităţii 339
- Sexul : cum să ne scăpăm de el? 341
- Protejarea tineretului 342

Lista de documente 345

Era vremea să fie ruptă tăcerea. Niciodată n-a fost făcută vreo cercetare de anvergură asupra fenomenelor de cenzură în sau în ce priveşte bibliotecile franţuzeşti[1]. Discuţia pe această temă nu apare decît în caz de criză, ca şi cum subiectul ar fi tabu.

Interdicţie a interdicţiei care, de altfel, nu e proprie bibliotecilor : istoria cenzurii este prea adesea absentă din istoria literaturii sau a producţiei editoriale. Se editează şi se reeditează opere, trecîndu-se sub tăcere conflictele pe care le-au suscitat, întrebările pe care le-au pus, miza pe care au avut-o. Repetată, chiar repetitivă pentru unii autori şi pentru unele texte, această istorie a cenzurii e pentru alţii inexistentă, uitată, anulată. Această istorie socială a operelor, a condiţiilor lor de apariţie şi de receptare rămîne deseori de făcut.

Mai mult decît litera textului, decît conţinutul ei, lecturile posibile sînt la originea oricărei cenzuri : e teama de o lectură prea literală, prea identificatoare, nedetaşată, lipsită de aportul raţiunii. Dacă este adevărat, cum o spune Danièle Sallenave aducînd un omagiu lui Paul Ricoeur, că cititul este ceea ce ne smulge din lume şi totodată ceea ce ne asigură o luare de poziţie asupra lumii[2], cenzura acţionează tocmai pornind de la teama de modul în care se poate face această „luare de poziţie asupra lumii".

Mai multe exemple recente, dintre care a fost în întregime adus la cunoştinţă[3] procesul din 1987 ce condamna primul roman al unui tînăr autor, stau mărturie pentru o asemenea concepţie reducţionistă a actului de a citi. Iar termenii folosiţi, în 1950, de procurorul general în timpul rechizitoriului împotriva lui Boris Vian pentru *J'irai cracher sur vos tombes* explică în mod clar această distincţie între cei ce pot să citească orice, şi ceilalţi, cititorii delicaţi, cititorii copii. Un erudit poate citi orice, pentru că el ştie să citească.

---

[1] În afară de ancheta de pionierat a lui Michel Bouvy, în 1976, pentru „Lecture et Bibliothéques" care a primit 19 răspunsuri, şi de dosarul „Censure" din *Interlignes*, nr. 3, octombrie 1987.

[2] Danièle Sallenave, unsprezece propoziţii în omagiu la „Temps et Récit", *Esprit*, iulie-august 1988. Paul Ricoeur.

[3] Christian Laborde, *L'Os de Dionysos*, éditions Eché.

„[...] Să se recitească, Domnilor – o spun chiar cu riscul de a şoca – să se recitească operele lui Gide, pe hîrtie velină, cu stampe gravate pe aramă, sau *Gamiani* a lui Musset, pe hîrtie ipsată, cu 20.000 de franci exemplarul, răul nu e mare, nu e profund, cartea nu riscă să tulbure cîtuşi de puţin sufletele celor cîţiva bibliofili blazaţi şi la urma urmelor foarte experimentaţi, care vor cumpăra aceste lucrări. Dar romanul negru, dar *J'irai cracher sur vos tombes*, dar *Les morts ont tous la même peau* scoase în 50.000 de exemplare, aceste cărţi care se vînd cu 165 de franci, preţul unui pachet de ţigări americane, sînt expuse în toate vitrinele, în toate chioşcurile, la negustorul de mărunţişuri din sat, pînă în satele cele mai îndepărtate. Sînt practic la îndemîna tuturor, la îndemîna oricui, a oricărui adolescent depravat, a oricărui semineobun, pe de o parte, iar pe de altă parte e vorba de o mentalitate, mentalitatea unui întreg neam pe care îl corup [...]"

Cu toate acestea, cenzura trebuie înţeleasă aici într-o accepţiune largă a termenului : bibliotecile nu propun lucrări interzise de către legile în vigoare decît în momente rare şi dramatice. Dar orice instituţie culturală ştie din experienţă că a selecta şi a oferi înseamnă, de asemenea, a limita şi a interzice.

Bibliotecile, obligate să organizeze o alegere a documentelor special pentru un public sau mai degrabă pentru un public divers, se confruntă zi de zi cu dificultăţile şi cu opreliştile impuse de orice demers de difuzare. O politică de achiziţii se defineşte atît prin ceea ce se achiziţionează, cît şi prin ceea ce se refuză.

Pe de altă parte, aceste biblioteci pot, în acelaşi timp, să se supună acestor interdicţii, să se vadă somate, de către unul sau altul dintre interlocutorii lor sau de către instituţiile de care sînt legate, pot să exercite o cenzură asupra vreunui tip de scriere. Mult timp, achiziţiile bibliotecilor au fost precis controlate. Numeroase procese au arătat de-a lungul secolului în ce măsură instituţii politice, instituţii religioase sau diverse asociaţii se interesau de tipurile de documente oferite cititorilor. Iar termenii folosiţi la acest nou sfîrşit de secol nu sînt întotdeauna mai eufemistici decît cei pe care-i vedeam proliferînd la sfîrşitul secolului precedent.

Vom cerceta aici tocmai refuzul de a achiziţiona cutare sau cutare document, impus bibliotecarilor de către cititorii lor, de către cei care îi tutelează, de concepţia lor profesională sau de propria lor conştiinţă, cenzurile explicite sau autocenzurile numite inconştiente, sau de bună credinţă ; tensiunea dintre profesionişti, cei care îi tutelează şi cititori, dintre achiziţie şi difuzare, dintre divulgări şi restricţii, dintre rolul educativ şi cultural şi respectul pentru pluralitatea solicitărilor şi a lucrărilor.

Contribuţiile reunite în această culegere privesc înainte de toate bibliotecile publice şi şcolare, pentru că tocmai aici tensiunile par cele mai puternice. Dacă cercetările se interesează de întreg secolul XX e pentru că afirmaţiile şi întrebările noastre de astăzi nu pot fi înţelese decît încercînd să le facem istoricul.

Începînd cu al doilea Imperiu, biblioteca în calitate de instituție pare să poată juca rolul unui accesoriu pentru noii cititori pe care ultimul val de alfabetizare îi aruncă, fără pregătire se crede, pe piața cărții și a presei. Autoritățile publice sau religioase, notabilii reuniți în instituții filantropice, avangardele muncitorești, convinși că o carte poate fi tot atît de periculoasă pe cît e de educativă, impulsionează diferite tipuri de instituții publice sau private (biblioteci școlare, biblioteci municipale, biblioteci de parohii, biblioteci asociative etc.) al căror rol declarat este difuzarea cărților „bune".

Nu se pune problema cenzurii, pentru că vocația acestor așezăminte e de a oferi cititorilor lor cărțile cele mai bune și nu pe toate. Selectarea atentă, alegerea cu precauție supraveghează achizițiile și sînt curente în munca bibliotecarului benevol sau, mai rar, profesionist. El însuși este încadrat direct de autoritățile sale ierarhice sau de consiliul său de administrație, chiar de instanțe speciale de supraveghere prevăzute de lege sau de regulamentele interioare.

Charles Schmidt, inspector de biblioteci, se face încă ecoul și dascălul acestei concepții profesionale la congresul internațional de la Madrid în 1935. El distinge în același timp două tipuri de cărți și două tipuri de biblioteci.

Dacă dorește „cel mai mare liberalism în materie de filozofie, politică, istorie, economie" și libertatea de a alege în bibliotecile de studiu, tot el cheamă la o mai mare supraveghere a „operelor literare și recreative" în bibliotecile populare sau în bibliotecile pentru tineret, ca să-l oprească de la cărțile „vicioase", „morbide", „dăunătoare", „pernicioase".

De fapt, trebuie așteptați anii șaptezeci și primele efecte ale planului de dezvoltare a B.C.P. aplicat de Julien Cain la Eliberare, pentru a se afirma ideea că lectura publică are drept vocație să „permită unui număr cît mai mare cel mai larg acces la cărți, periodice, ziare și alte documente"[1].

Instituția începe să-și schimbe finalitatea. Se preocupă mai puțin de a-și educa cititorii și mai mult de a-i ajuta să se informeze în mareea permanentă de texte, de discursuri și de imagini ce-i asaltează.

Dacă pericolul vine acum mai puțin din partea „cărților proaste", el poate veni din partea cărților de proastă calitate („cenzura disprețului" vor spune unii) și de la efectele perverse ale abundenței.

Mai mult ca niciodată, n-am putea „citi tot" fără instituția bibliotecii, mai ales dacă a citi înseamnă a ne însuși informația în diversitatea suporturilor și a codurilor ei.

Dar se mai poate vorbi atunci de cenzură și n-ar fi mai exact, după cum propune Nelly Kuntzmann, să se vorbească de controversă?

[1] Guy Baudin, „Enquête sur les bibliothèques municipales dans la région parisienne – 1968–1969", *Bulletin de l'A.B.F.*, 67, Paris, 1970.

Această evoluție nu uită să pună într-o manieră nouă problema cenzurii în biblioteci, fie că e vorba de cea pe care o operează bibliotecarul față de cititor, fie de cea pe care o efectuează diversele instanțe de supraveghere față de bibliotecar. Tocmai complexitatea acestor situații și a acestor evoluții încearcă să o surprindă Marie Kuhlmann.

Bibliotecarii din Statele Unite n-au așteptat atît de mult. Divizați între o tradiție democratică puternică și o supraveghere foarte riguroasă din partea cititorilor și a celor care-i tutelează, acești bibliotecari s-au interesat de multă vreme de practicile lor și de cele ale interlocutorilor. De-a lungul secolului, foarte numeroase anchete și cercetări au fost făcute dincolo de Atlantic.

Încă din 1939, American Library Association publica „Library Bill of Rights", apoi, în plină perioadă maccarthistă, reafirma competența și libertatea bibliotecarului în a alege. De asemenea, în timpul diverselor anchete, erau propuse „check-list"-uri care căutau să cuprindă titlurile, genurile sau domeniile asupra cărora profesiile manifestau cea mai mare toleranță sau cea mai mare reticență[1].

Dacă subliniem această diferență între absența de aici și abundența de dincolo, nu este pentru a vedea acolo o situație ideală, ci pentru a chema aici la reflecție și la noi lucrări sau, cel puțin, la o altă explicare și la o altă publicitate a logicii și a alegerii făcute de unii sau de alții. Nu din schimburi și din discuțiile în contradictoriu se naște oare bogăția de idei?

Martine POULAIN

[1] O astfel de anchetă a fost întreprinsă o dată de A.B.F. în timpul zilei de studiu organizate de grupul Ile-de-France la 16 noiembrie 1981.

CENZURA LECTURII

Cenzura vine din partea bisericii sau a statului, iar uneori din partea bisericii şi a statului. Dată în numele unui adevăr hotărît ce se cuvine a fi păstrat, în numele unei ordini ce nu trebuie deloc slăbită, sau mai simplu în numele unui consens moral al cărui paznic se vor aceste instituţii, cenzura e în acelaşi timp defensivă şi protectoare. Dar ea nu este decît inversul întrebuinţării obişnuite a scrisului de către puterile – spirituale şi temporare – cu scopul de a-şi extinde mereu mai departe spaţiul pe care se impune autoritatea lor. Cenzura conferă scrisului o extraordinară putere de impact şi de impunere a sinelui. Putem să ne imaginăm uşor că cei care îi recunosc eficacitatea şi se tem de ea sînt cei ce s-au folosit din plin de ea. Cenzura cărţilor e un proces care intervine între diferiţi producători de scrieri (inspiratori, autori, tipografi, editori), unii autorizaţi, alţii temerari, avînd ca funcţie reglarea unui cîmp conflictual al intervenţiilor simbolice.

Cenzura lecturii ţine de un cu totul alt spirit şi trimite la cu totul alte funcţiuni, mai ales cînd se produce în acest spaţiu complex, care este biblioteca publică. Într-adevăr, cînd, în Renaştere, colecţionarii privaţi (adesea prinţi sau prelaţi) îşi deschid bibliotecile şi către alţi cititori decît cei din anturajul lor imediat, totuşi nu uită să stabilească o ierarhie savantă printre preţioasele lor comori : unele cărţi nu posedă în aceeaşi măsură ca şi suratele lor această vocaţie a banalizării, care le permite să circule din mînă în mînă. În inima palatului florentin, o cămăruţă conservă în scrinuri, cu atît mai luxoase cu cît sînt destinate doar proprietarilor lor, cărţile cele mai rare, textele cele mai intime, care n-ar putea fi împrumutate decît în mod excepţional şi al căror schimb reprezintă în sine semnul unei mari încrederi şi o mare onoare. Bibliotecile burgheze, cînd numărul lor creşte între secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, nu se sustrag de la regulă : Samuel Pepys, acest amator luminat de cărţi rare şi licenţioase (adesea sînt unele şi aceleaşi) nu încetează să inventeze strategeme

pentru a disimula în ochii anturajului său imediat (servitori, soție) obiectele pe care le hărăzește celui de-al doilea raft al propriei biblioteci. Şi el ştia că există în colecția sa o ierarhie subtilă a obiectelor : pe fiecare îl putea dota cu un indice de „prezentare".

În secolul al XVIII-lea, lupta pe care o duce biserica, în Europa catolică, împotriva bibliotecilor private constituie semnul unei deplasări a dispozitivelor de cenzură ale puterii, semnul unei noi atenții pentru cenzura lecturilor. Misiunea creştină, această punere în scenă barocă a recuceririi sufletelor, este, alături de predică şi de catehism, un aspect important al luptei duse de biserică în secolul al XVIII-lea pentru a-şi păstra influența. Unul din momentele forte, atunci cînd se deplasează într-un mic oraş de provincie, este porunca adresată elitelor locale de a oferi lui Dumnezeu, pe un rug solemn, cărțile licențioase şi nereligioase din colecțiile lor. Se denunță astfel jocul dublu al amatorului de cărți rare : nu e suficient să ascundă cărțile rele dintr-o bibliotecă pentru a fi chit cu cerul. Între spațiul intim al cărților interzise altor mîini decît celor ce au făcut alegerea achiziționării lor şi spațiul cvasipublic unde se etalează lucrările destinate să hrănească sociabilitatea pe care o generează lectura (cărți împrumutate, cărți povestite, cărți la schimb) se etajează astfel fondurile bibliotecilor mari sau modeste. Iar potențialii cititori ai unei colecții care e deschisă împrumutului sînt ei înşişi ierarhizați după aceleaşi criterii : cititori autorizați, veritabili frați întru lectură, cititori tolerați în unele sectoare, reuşind să se identifice cu decorul bibliotecii, cititori ocazionali, care trebuie să-şi cîştige, după lungi explicații, dreptul de a împrumuta fiecare din textele pe care doresc să le citească. Bibliotecile semipublice, precum cele ale marilor comunități religioase sau bibliotecile universitare nu se sustrag acestei reguli. Nici un cititor nu este cu adevărat egal unul cu altul în ochii colecționarului sau ai bibliotecarului căruia îi transmite puterile sale. Bibliotecile din Vechiul Regim sînt la fel de ierarhizate ca şi lumea ce se reflectă în ele.

Revoluția franceză produce în acest spațiu ordonat al cărților şi al lecturii o dublă fractură : aboleşte cenzura şi, confiscînd marile colecții private sau ecleziastice, pune bibliotecile la dispoziția națiunii. Desigur, o dublă fractură de drept, de vreme ce, în fapt, vechilor dispozitive de supraveghere a librăriei li se substituie acum o cenzură pe rînd populară sau poliţistă, dar întotdeauna violentă, a producției ideologice ; de vreme ce extraordinarul morman de cărți astfel adunate rătăceşte multă vreme de la un depozit la altul pentru a eşua în definitiv în bibliotecile municipale şi în marile aşezăminte pariziene, unde vor satisface mult timp setea de erudiție a unor specialişti. Dar, fie şi numai în principiu, egalitatea în fața accesului la carte, afirmată de către toți, rămîne totuşi un orizont nou în afara căruia nu se poate înscrie nici o concepție contemporană asupra lecturii. Or, un asemenea principiu ascunde de fapt o redutabilă contradicție pe care o moşteneşte încă şi astăzi cititul public în Franța.

Se ştie în ce fel un grup cu totul aparte de cetăţeni – e vorba de burghezia luminată care a fost de bună seamă girondină – a ridicat la rangul de principiu universal practica scrisului specifică ei. Habermas a dat o interpretare remarcabilă a acestui lucru în *Espace public* : actul de lectură constituie dispozitivul prin care orice acţiune publică rămîne în permanenţă oferită discuţiei private şi critice a fiecărui cetăţean luminat ; orice limitare a actului de lectură este o atingere gravă a dreptului cetăţeanului de a vedea actele statului. Se ştie însă că în aceeaşi sferă de influenţă se naşte ideea diferită, aproape contradictorie – să ne gîndim la Condorcet – că scrisul reprezintă totodată cel mai bun vehicul al instrucţiei, adică al aculturaţiei păturilor încă „sălbatice" ale lumii vechi : muncitorii din oraşe, ţăranii din sate. Din acel moment, ideea accesului la carte, la toate cărţile, este un drept inalienabil al fiecărui cetăţean ; ea a trebuit să coabiteze cu ideea că, printr-un parcurs metodic şi selectat al lecturilor – al lecturilor bune – orice cetăţean, chiar şi cel mai incult, poate fi determinat să participe la valorile unei societăţi în curs de a se naşte la conştiinţa de sine. Cum să revendici eradicarea cenzurii, adică să reaminteşti neclintitul drept la critică al fiecărui cititor, şi să aştepţi în acelaşi timp din partea statului să organizeze redactarea (începînd cu Revoluţia, concursurile publice se înmulţesc în acest scop), editarea şi difuzarea cărţilor bune, de fapt a cărţilor contrafăcute şi destinate a fi folosite de grupuri specifice de cititori, privaţi din această cauză de dreptul lor la critică?

Rezolvarea acestei contradicţii cuprinde toată istoria instituţiilor şcolare şi culturale din secolul al XIX-lea, explicîndu-i accidentele, zguduiturile, remuşcările. Indiferent de regimurile succesive care încearcă să o transpună în regulamente şi circulare, se conturează o soluţie începînd cu anii 1830. Ea constă în a încredinţa mai curînd şcolii, manualelor şi „cărţilor ei de lectură", responsabilitatea procedurilor de aculturaţie, iar bibliotecilor, deţinătoarele fondurilor etatizate de Revoluţie, sarcina de a pune la dispoziţia oamenilor luminaţi totalitatea producţiei editoriale trecute şi prezente. Prea des au fost luate în zeflemea şi una şi cealaltă dintre instituţii (cărţile desuete din bibliotecile şcolare, sălile prăfuite ale bibliotecilor municipale) fără a se vedea că şi uneia şi alteia i se pretindea astfel să răspundă aşteptărilor care se nasc tîrziu în Franţa, în secolul al XX-lea, mai exact cînd se amestecă suficient repartizarea de la început a funcţiilor. Multă vreme, în Franţa nu a existat lectură publică, în sensul în care e folosit acest termen în ţările anglo-saxone sau nordice. Se ştie, într-adevăr, că dezvoltarea precoce a bibliotecilor în Anglia, în S.U.A, în Suedia, se sprijină pe o densă reţea asociativă, pe o puternică implicare comunală, în perspectiva educării morale şi religioase a sufletelor, cel puţin în aceeaşi măsură ca şi a spiritelor ; alegerea atentă, dacă nu chiar cenzura explicită, este impusă aici şi nu provoacă nici o tulburare. Dacă tonul ideologic al unui loc nu îi convine cititorului, acesta îşi schimbă locul. În Franţa, un asemenea tip de lectură publică nu se poate instala durabil, în ciuda eforturilor liberalilor anglofili

sau ale clerului legitimist al Restaurației. Într-adevăr, încă de la monarhia din Iulie, statul se vrea moştenitorul Luminilor care au făcut din actul lecturii un act politic. După tresăltările celui de-al II-lea Imperiu, a III-a Republică desăvîrşeşte opera începută de către reprezentanții Stării a Treia : educația cetățeanului îl face pe om liber. Dar trebuie făcută distincția între educație şi instrucție, între educație şi lectură. Timp îndelungat, pentru că s-a crezut într-o zi, în febra unei revoluții, că accesul nestînjenit la carte ar putea fi un drept inalienabil, deoarece a fost numită cenzură orice limitare a acestui drept, a părut imposibil să coexiste în acelaşi loc cărți oferite fără deosebire privirilor fiecărui cetățean şi cărți destinate să educe, să instruiască şi să formeze oameni. Există o contradicție între dreptul fiecăruia la instrucție şi la lectură, pe de o parte, şi, pe de altă parte, datoria de a educa a statului ; meditația asupra unei astfel de contradicții rămîne şi astăzi în Franța un pariu.

Apariția actelor de cenzură în şcoala şi în bibliotecile franceze nu poate fi privită decît în lumina acestei istorii. Într-adevăr, în afară de bibliotecile private sau asociative, care aleg pentru a nu da la citit decît cărțile pe care le consideră ca ținînd de misiunea lor, un act nu poate fi numit „de cenzură" într-o bibliotecă publică (sau într-o şcoală) decît din momentul cînd se consideră că instituțiile respective nu sînt exclusiv instituții educative. Invers, un fenomen de cenzură poate să ia naştere într-o bibliotecă publică începînd din momentul în care se consideră că această instituție este, de asemenea, parțial, o instituție educativă. Astfel se explică multe din conflictele ce însoțesc istoria bibliotecilor şi a bibliotecarilor, în Franța. Cînd cei ce recomandă şi cei ce utilizează, cînd autoritățile care tutelează şi grupurile de presiune încearcă să deplaseze, după bunul lor plac, sensul dat în mod obişnuit şcolii şi bibliotecii, cînd încearcă să preseze cu întreaga lor influență într-una sau într-alta din aceste direcții antagonice între care se împart funcțiile celor două instituții, atunci apar acele „afaceri" pe care unii le tăgăduiesc în numele datoriei de a educa, iar alții le denunță în numele libertății recunoscute fiecărui cetățean de a citi ceea ce consideră nimerit.

Condiția este, desigur, să se stingă vechea credință în puterile violente de care ar dispune cartea şi să se ajungă la a considera că imprimatul n-are o altă eficacitate decît cea pe care i-o dă cititorul său. Lectura nu va mai fi atunci decît un divertisment sau o muncă grea, cartea va fi doar o marfă sau un instrument, cenzura, un reflex învechit şi un pic ridicol...

Jean HEBRARD

Cine se teme de biblioteci?
1912–1988

de Marie Kuhlmann

Deoarece sînt constrînsă să nu citez numele majorității bibliotecarilor întîlniți, din cauza subiectului încins pe care îl tratez, fără a le putea da numele, le mulțumesc interlocutorilor mei pentru bunăvoința de a străbate această bibliotecă pe care o reprezintă memoria umană, cu scopul de a lumina istoria cenzurii în acest secol.

Mulțumesc Serviciului de studii şi de cercetare al Centrului Georges – Pompidou. Mulțumesc în mod special lui Martine Poulain şi lui Jean Hébrard, cei ce au continuat studiul meu.

Mulțumesc în cele din urmă lui Anne Kupiec şi lui Jacqueline Gascuel pentru observațiile făcute în timpul citirii manuscrisului.

N-am avut niciodată noroc cu cenzura franceză – vreau să spun de cea a teatrelor – şi mă îndoiesc că, dacă s-ar reintroduce cea a cărţilor şi a ziarelor, am avea cu ce să ne lăudăm mai mult. În caracterul naţiunii noastre, există întotdeauna o tendinţă de a practica forţa, atunci cînd o deţinem, sau vanitatea puterii, atunci cînd o avem în mînă.

Gérard de Nerval,
Les filles du feu, 1854

Introducere

Cuvîntul *cenzură* nu s-ar putea disocia de un scenariu de violenţă şi flăcări, pe care supliciul focului şi rugul n-au făcut decît să-l aţîţe de-a lungul istoriei. El poartă o amintire atît de ruşinoasă, încît cercetătorul este nevoit să se întrebe dacă e îndreptăţit să-l folosească pentru a descrie un comportament – cotidian, obscur, banal – al bibliotecarilor, al aleşilor locali şi uneori al cititorilor, în faţa cărţilor şi a rafturilor bibliotecilor publice. Dar cum ar putea fi calificat cu un alt termen gestul cutărui sau cutărui primar care vine să ridice – chiar să distrugă sau să ardă – cărţile pe care ideologia, filozofia sau morala sa personală nu le-ar putea admite?

Reaşezînd cenzura în jocul cotidian dintre libertate şi constrîngere, vom numi *cenzură* orice intervenţie – emanînd de la o autoritate guvernamentală, de la administraţiile tutelare, de la bibliotecari sau de la cititori – care constă în a împiedica sau a limita cu intenţie difuzarea cărţilor, a periodicelor sau a ziarelor, din motive de ordin moral, religios, filozofic, politic, ideologic sau cultural. Selecţiile făcute de bibliotecari sau de administraţia lor nu se pot asimila sistematic cu actele de cenzură. Mai întîi, deoarece constrîngerile bugetare la care sînt siliţi bibliotecarii şi organismele lor de tutelă fac să devină simplistă orice luare de poziţie constînd în apărarea dreptului de exprimare ca drept indiscutabil. Apoi, pentru că unul din rolurile atribuite bibliotecarului constă în mod tradiţional în efectuarea unei selecţii printre cele aproximativ 30.000 de titluri editate anual în Franţa[1] nu numai în funcţie de constrîngerile financiare, ci şi de criteriile calitative care iau în considerare, în funcţie de genuri, valoarea

[1] După sindicatul editorilor, în 1987 au fost editate 30.982 de titluri, din care 13.530 au fost noutăţi. Acestor cărţi li se adaugă ediţiile din ţările francofone, precum şi unele apariţii în limbi străine ce pot interesa cititorii. Numărul de titluri cumpărate anual de o bibliotecă depinde de numărul de locuitori al comunei şi mai ales de bugetul consacrat achiziţiilor. De exemplu, oraşul Aulnay-sous-Bois achiziţionează în jur de 6.000 de titluri pe an pentru o populaţie de 76.000 de locuitori.

literară, calitatea iconografiei şi a cărţii ca obiect, caracterul ştiinţific al lucrărilor etc. Dar orice tentativă de definire prealabilă a unui concept nu specifică decît cadrul în care se vor desfăşura practici susceptibile de a transgresa modelele ; în prezentarea cercetării noastre nu putem să dăm decît un semnal provizoriu pentru ceea ce înţelegem prin cenzură. Astfel, actele de cenzură se pot disimula în spatele argumentelor bugetare, iar selecţiile de ordin calitativ pot apărea drept cenzuri culturale, după cîteva decenii. Frontiera între selecţie şi cenzură e nesigură, traseul ei evoluează în funcţie de perioadele politice, de mentalităţi şi de spiritul vremii. Doar prin studierea acestor perioade distincte reiese înţelegerea deplină a cenzurii.

Scopul prezentei lucrări este tocmai acela de a surprinde care au fost, de-a lungul secolului al XX-lea, raporturile în schimbare dintre permis şi interzis, dintre tolerabil şi subversiv, precum şi comportamentele variabile pe care le-au avut instituţiile, bibliotecarii şi cititorii faţă de cenzură. Ne-am întrebat mai cu seamă care sînt, dincolo de principiile deontologice, cenzurile ce par acceptabile şi chiar recomandabile, cît de uşor se produc decalajele între discursuri şi practici, care sînt tehnicile utilizate de bibliotecari pentru a-i orienta pe cititori sau pentru a-i face să-şi schimbe hotărîrea şi în ce fel se leagă raporturile de putere între diferitele instanţe susceptibile de a interveni în selectarea cărţilor din bibliotecă.

Evident, ţelul nostru nu e acela de a stigmatiza personal pe cutare sau cutare bibliotecar care şi-ar fi încălcat menirea – menire în legătură cu care există de altfel păreri diferite chiar în sînul respectivei profesii – atunci cînd a retras unele cărţi de pe rafturile bibliotecii, fie din cauza poziţiei sale politice, filozofice sau morale, fie că a cedat la presiunea unei instanţe de tutelă. Într-adevăr, în viaţa lor cotidiană, persoanele nu se comportă în mod independent faţă de reprezentările şi de practicile care conduc grupul social, profesiunea şi perioada istorică în care se înscriu. Cel ce acceptă să fie păzitorul acestor locuri care permit, începînd din antichitate, conservarea şi difuzarea „întregii memorii a lumii", intră într-un rol care, ca orice rol social, îşi are practicile, regulile, limitele, jocurile şi mizele sale. Acest rol, ce poate fi definit ca o actualizare a drepturilor şi datoriilor legate de statutul profesiei, creează un *habitus* al meseriei, dînd naştere la conduite, gesturi, coduri şi discursuri profesionale. Nu pretindem că fiecare persoană îşi trăieşte rolul doar în funcţie de condiţiile sociale care îl produc. Dar, chiar dacă identitatea profundă a fiecărui bibliotecar nu poate fi redusă doar la identitatea sa socială, putem descoperi în fiecare demers izolat o pluralitate de determinări relaţionale şi colective. Sînt acele reguli şi încălcarea lor, acele obiceiuri şi reprezentări care, sub aparenta diversitate a practicilor, fac să apară un anumit număr de constante pe care vom încerca să le prezentăm.

Lucrarea de faţă tratează despre cenzura din sectorul bibliotecilor publice în perioada 1912–1988. Prin biblioteci publice trebuie înţelese bibliotecile aflate

în dependența unei persoane publice (statul, municipalitatea sau consiliul general) – care are dreptul legitim de a controla structura fondurilor – și ale căror servicii sînt destinate direct publicului[1].

Studiul cenzurii în bibliotecile publice se justifică prin faptul că achizițiile de carte nu țin doar de libera alegere a autorității de tutelă sau a bibliotecarilor, din moment ce instituția se revendică drept „serviciu public" și pretinde că se adresează tuturor membrilor unei comunități urbane sau rurale. Acest lucru îi deosebește pe bibliotecari de celelalte meserii legate de carte – editori, tipografi, difuzori, librari –, mijloacele financiare utilizate pentru finanțarea bibliotecilor provenind din fondurile publice locale și naționale. Aceasta nu înseamnă că statul sau autoritățile tutelare n-ar avea nici un drept de control asupra organizării fondurilor, ci că acest drept e legat de respectul pentru serviciul public.

Cît despre anul 1912, el marchează o cotitură în istoria bibliotecilor pentru că inaugurează întărirea puterii statului asupra lor, manifestată prin reorganizarea „comitetelor de inspecție și de achiziție" însărcinate, oficial începînd din 1839 și pînă în 1961, să aleagă cărțile care să figureze în fonduri.

În prima jumătate a secolului coexistă o dublă rețea : cea a bibliotecilor municipale publice și cea a bibliotecilor populare. Termenul *popular* acoperă un ansamblu de biblioteci fără legătură, înființate în secolul al XIX-lea pentru a instrui poporul și a căror origine putea fi publică (biblioteci școlare deschise pentru copii și adulți, biblioteci populare comunale create de primari, cum a fost cazul la Paris încă din 1865), privată (bibliotecile libere constituite de către o societate, o asociație, un cerc literar sau un organism local și biblioteci parohiale) sau mixtă. În prezent, bibliotecile publice cuprind bibliotecile municipale (secția pentru adulți și secția pentru copii) și bibliotecile centrale de împrumut ale departamentelor.

---

[1] Îi datorăm lui Henri Comte distincția între biblioteci de lectură publică, biblioteci publice, biblioteci semipublice, biblioteci private. Cf. *Les bibliothèques publiques en France*, Lyon, Presses de l'Ecole nationale supérieure des bibliothèques, 1977. Din cercetarea de față asupra cenzurii sînt înlăturate :

– Bibliotecile naționale și universitare a căror vocație le face lăcașuri de studiu și cercetare și în care lecturile nu constituie obiectul unui control politic, ideologic și moral chiar atît de riguros, pentru că aici cărțile sînt considerate documente de studiu, iar publicul este selecționat.

– Bibliotecile semipublice : biblioteci de întreprinderi sau biblioteci depinzînd de administrații (a spitalelor, a închisorilor, a armatei) ale căror orientări și criterii de selecție reies din contexte specifice și din constrîngeri care ni se par că justifică ipoteze pentru o cercetare specifică.

– Bibliotecile asociative (biblioteci confesionale, biblioteci populare libere sau depinzînd de asociații, conform legii din 1901) în măsura în care le autorizează caracterul lor privat, între limite ce ar trebui definite, să-și restrîngă selecția din rațiuni ideologice sau religioase ; doar o cercetare asupra originilor, a istoriei și orientărilor ideologice și filozofice proprii fiecărcia dintre asociațiile sau unitățile fondatoare ar permite înțelegerea politicii lor de achiziții.

– Bibliotecile administrative, care nu sînt deschise publicului.

Totuși vom fi nevoiți să facem aluzie, prin comparație, la unele din aceste instituții.

Termenul de *lectură publică* s-a răspîndit încă din anii 1930–1940 în mijlocul primilor bibliotecari, care încercau să deschidă bibliotecile municipale unei populaţii mai extinse decît cea a oamenilor cultivaţi, a notabililor şi a erudiţilor locali. Aceşti adevăraţi pionieri refuzau astfel separaţia între bibliotecile municipale şi „cele populare" – comunale, şcolare sau private – ce-i primeau atunci pe cititorii care nu făceau parte din micul nucleu de erudiţi şi de notabili.

În măsura în care natura însăşi a cenzurii implică o practică a secretului şi a disimulării, am făcut apel la metoda istoriei orale retrospective pentru a regăsi, în spatele opacităţii documentelor analizate, dacă nu practicile „reale" ale bibliotecarilor şi ale autorităţilor care îi tutelează, cel puţin unele mărturii asupra acestor practici[1].

Această cercetare, în acelaşi timp antropologică, sociologică şi istorică, schiţează un crochiu al legăturilor schimbătoare pe care societatea franceză, cu tabuurile şi cu angoasele ei colective, le-a întreţinut în secolul al XX-lea în domeniul puţin explorat pînă atunci al cenzurii în biblioteci.

[1] Am aprofundat convorbirile cu bibliotecari din diferite eşaloane, în funcţie de criterii legate de localizarea geografică, de diferitele tipuri de biblioteci studiate, de apartenenţa politică a municipalităţilor şi de nevoia noastră de a ne întoarce cît mai departe posibil în timp.

I

Cenzura de-a lungul secolului

1. Igieniştii lecturii

Avea acea neclintire a bibliotecilor, care pare să fi fost dintotdeauna, pe care degetele cititorilor abia o brăzdează cu riduri şi care se închide asupra prăzii sale precum un iaz.

Daniel Boulanger, *Les Portes*

În primele decenii ale secolului, starea reţelei de biblioteci municipale este atît de deficientă[1] încît e dificil de identificat – apelul la memoria orală nefiind posibil – dacă deficiturile remarcate în registrele de cheltuieli trebuie atribuite unor practici de cenzură sau lipsei de buget. După cum remarca, cu ironia ce îl caracterizează, unul din pionierii lecturii publice în Franţa, Eugène Morel, care preconiza fuziunea dintre cele două reţele, municipală şi populară : „Toate aceste depozite ale vechii Franţe ţin de serviciul monumentelor istorice. Nici orele de deschidere, nici vîrsta cărţilor, nici numărul lor nu ne permit să numim biblioteci publice aceste venerabile monumente"[2].

Rolul „comitetelor de inspecţie şi de achiziţie", cărora decretul din 12 iunie 1912 le atribuie misiunea de a alege cărţile şi de a controla propunerile bibliotecarilor, diferă de la o bibliotecă la alta. Puterea comitetelor depinde mai întîi de creditele de care dispune biblioteca : creditele afectate cumpărării de carte sînt adesea atît de derizorii, încît nu mai e nevoie de întruniri pentru a decide asupra utilizării lor, şi, am putea spune, că de fapt „primul rol" revine de drept bugetului! Pe de altă parte, buna funcţionare a comitetelor decurge din

[1] Despre istoria bibliotecilor publice, cf. N. Richter, *La lecture publique en France de 1918 à 1945*, Le Mans, Bibliothèque de l'université du Maine, 1979 ; G.K. Barnett, *Histoire des bibliothèques publiques en France, de la Révolution à 1939*, Promodis, éd. du Cercle de la Librairie, 1987.

[2] E. Morel, *Bibliothèques. Essai sur le développement des bibliothèques publiques et de la librairie dans les deux mondes*, Mercure de France, 1908, vol. I, p. 137.

disponibilizarea membrilor care le compun, funcţia lor pur onorifică nefiind remunerată :

> Statul [...] adună la grămadă în comisiile sale oameni care n-au nici timpul, nici interesul de a se ocupa de această chestiune, jucînd rolul unor foşti generali în consiliile de administraţie ale unor întreprinderi veroase. Statul *îşi prezintă cu competenţă* serviciile. Nume mari, fără îndoială, dar de fiecare dată nu-i decît spoială [...].
> Peste tot în provincie, comisiile municipale de cumpărare a cărţilor sînt alcătuite din douăzeci de persoane „dintre care cea mai puţin ocupată este în general prefectul"[1].

În sfîrşit, puterea unor asemenea comisii variază în funcţie de nivelul formării profesionale a bibliotecarului, după cum o atestă această mărturie culeasă în timpul desfăşurării anchetei noastre :

> Între anii 1930–1950, timp în care am cunoscut regimul comitetelor de inspecţie şi achiziţie, cînd bibliotecarul avea o formaţie, se întîmpla rar ca acest comitet să nu-i urmeze sfatul. În general, exista un *gentleman agreement*. Bibliotecarul supunea cazurile mai mult sau mai puţin litigioase comitetului şi dădea socoteală pentru ce a cumpărat în perioada scursă. Acest lucru se întîmpla în cea mai mare parte a timpului între oameni de bună-credinţă şi nu existau drame. [...] Membrii comitetelor erau profesori, cruditi locali, intelectuali liber-profesionişti, în general oameni destul de puţin implicaţi politic sau care nu acordau un rol prea mare elementului politic.

Bibliotecarii înşişi au, prin urmare, o concepţie asupra meseriei lor, care îi determină să nu-şi afişeze orientările politice şi să stea în umbra serviciului public, ceea ce facilitează armonia. Comitetele de achiziţie, dispunînd de bugete derizorii, din care o mare parte este înghiţită de cheltuielile de legare a cărţilor, limitează îndeosebi achiziţiile prea specializate :

> Comitetul refuzase cumpărarea lucrărilor de ştiinţă şi de matematică considerîndu-le prea specializate. Avem un fond de carte ştiinţifică extrem de insuficient, puţini studenţi în ştiinţe frecventau biblioteca şi îmi doream să-i fac să vină... Dar, din cînd în cînd, trebuie să ştii să mai şi renunţi.

Într-altă parte, comitetul suspendă abonamentul la unele reviste care acopereau domenii specifice, precum *Annales de l'Ecole normale supérieure* sau *Le Journal des mathématiques élémentaires*. Membrii comitetului sînt, în general, oameni puţin deschişi la disciplinele ştiinţifice[2]. Respingerile nu par a

[1] E. Morel, *op. cit.*, vol. 2, pp. 361–362.
[2] Cf. de asemenea analiza lui G.K. Barnett, *op. cit.*, pp. de la 211 la 213.

fi de ordin politic, dar fără îndoială că bibliotecarii nu dau comitetului ocazia unor asemenea refuzuri.

Bibliotecarii au exprimat adesea reticențe cu privire la supravegherea exercitată de comitetele de inspecție. De exemplu, Charles Hirschauer, bibliotecar la Versailles, scrie în martie 1927 președintelui Asociației bibliotecarilor francezi : „Eu nu înțeleg într-o manieră la fel de optimistă ca a dumneavoastră decretul din 1897 privitor la *supravegherea* încredințată comitetelor asupra muncii bibliotecarilor ; vă dați seama ce poate însemna un asemenea drept încredințat unor imbecili. Este un motiv în plus pentru a fi grăbită naționalizarea, singura care va permite să se instituie, între marile biblioteci clasate și cele mai mici depozite, categoria bibliotecilor «supravegheate» de data aceasta de către specialiști și nu de incompetenți".

Unii arhiviști-paleografi, considerînd comitetele ineficace și reproșîndu-le că urmează „direcții incoerente"[1], reușesc să se elibereze de acest control. În schimb, atunci cînd bibliotecarii nu au o formație specială, adică în cea mai mare parte a ansamblului de biblioteci neclasate[2], aceștia sînt simpli executanți ai deciziilor unui comitet de inspecție. În sfîrșit, uneori, municipalitatea se dezinteresează de bibliotecă, nu respectă obligația de a propune prefectului alegerea unui comitet și lasă să zacă sub colb vechi fonduri de romane de dragoste și polițiste.

Cea mai mare parte a bibliotecarilor erudiți, ca și profesorii și notabilii care compun comisiile de achiziție, preferă clasicii literaturii, cărțile de critică literară, lucrările de istorie, de știință, de drept și de teologie.

Ca exemplificare, redăm alcătuirea bibliotecii din Amiens, al cărei bibliotecar, pe nume Henri Michel, încearcă să-i modernizeze fondul de carte, dar dispune de mijloace reduse :

> Ca aproape în toate bibliotecile din Franța, există un curios fond de istoric locală, care nu s-ar putea găsi în altă parte, iar teologia e bogat reprezentată. Avem aici 7.896 de titluri de teologie și 2.368 de istoria religiilor, plus un fond de 5.962 de cărți de călătorie în Țara sfîntă. Aceasta înseamnă un fond religios de 16.197 de titluri. În comparație cu acestea[3] :

Jurisprudență	1.727	Știință și artă	4.436
Istorie	6.915	Medicină	4.157
Beletristică	4.401	Genuri diverse	1.063
	13.043		9.656

[1] H. Michel, „La Bibliothèque de la ville d'Amiens", *Bulletin de l'A.B.F.*, 1907, nr. 1, p. 16.

[2] Bibliotecile clasate de către stat cu scopul de a prezerva fondurile vechi pe care le conțin erau în număr de 34 în 1908 și de 37 în 1933, din aproximativ 300 de așezăminte. Despre bibliotecile „clasate", cf. *infra* „Cadrul juridic și reglementar".

[3] Extrase din ancheta efectuată de Eugène Morel, *op. cit.*, vol. I, pp. 155–158.

Aceasta nu înseamnă că bibliotecile municipale nu conţin nici un roman, ci faptul că genul, considerat frivol, este minoritar şi disprețuit. Comentariul unui bibliotecar din Saint-Etienne dă o imagine a atitudinii dominante față de genul romanesc :

> Cititori : 21.000 în 300 de zile, adică 70 pe zi.
> Volume servite la fața locului : 70.000, adică 233 pe zi.
> Persoane care au împrumutat : 195. Volume împrumutate : 1.021.
> Calitatea, tipul de cititori : Cititorii serioşi, care frecventează biblioteca în vederea unei cercetări bine definite, nu depăşesc un sfert. Aceştia sînt ingineri, elevi la Ecole des Mines, chimişti (pentru vopsiri), desenatori de panglici şi, de asemenea, cîţiva cruditi care fac cercetări de istorie economică sau de arheologie. Celelalte trei sferturi sînt reprezentate de oameni care vin să se distreze (mereu aceiaşi) sau să se încălzească. Ei cer mai cu seamă romane : Dumas e pe primul loc ; apoi Victor Hugo, Marcel Prévost şi Loti sînt de asemenea foarte citiți[1].

O atare reprezentare pare să dovedească eficacitatea multiplelor declarații prin care literații, profesorii, responsabilii politici ai celei de-a III-a Republici denigrau şi declasau genul romanesc.

> Multe din spiritele bune se resemnează perfect să vadă bibliotecile frecventate puțin, dar bine. Aici nu trebuie servite decît cărți *bune*. Ei sînt spiritele liberale, care pretind să nu fie proscrise cărțile cu vederi opuse, sînt primii la ridiculizat bibliotecile confesionale, dar discută dacă trebuie date şi romanele la citit.
> [...] Biblioteca Națională nu aplică reglementarea care poate interzice romanele, dar nici nu le cumpără aproape deloc pe cele străine[2].

Aceste excluderi se abat asupra romanelor burgheze şi populare, dar uneori şi asupra romanelor clasice sau contemporane cultivate, făcînd parte din ceea ce se numea pe atunci „litere frumoase". Lucrările critice, „cărțile despre cărți" sînt uneori mai numeroase decît operele scriitorilor înşişi, întîmplîndu-se ca bibliotecile să achiziționeze studii asupra unor autori din care nu posedă nici o carte.

Bibliotecarii se tem mai ales că achiziționarea romanelor e degradantă pentru imaginea bibliotecilor lor, coborîndu-le la rangul de cabinete de lectură sau de biblioteci populare. Din rațiuni comerciale, cabinetele de lectură oferă într-adevăr un fond important de romane, genul literar cel mai solicitat de public. În ce priveşte bibliotecile populare, municipale sau private, acestea, progresiv, au ținut seama de cererile cititorilor şi au inclus în fondurile lor romane pe care principiile educative şi morale le făcuseră mai întîi să le respingă ;

[1] E. Morel, *op. cit.*, vol. I, pp. 155–158.
[2] E. Morel, *op. cit.*, vol. I, p. 399.

de exemplu, îți poți procura aici romane de Alexandre Dumas, Balzac, Erkmann-Chatrian, Hector Mallot, Georges Ohnet, Georges Sand sau Jules Verne. Dar oricare ar fi tipul de bibliotecă – municipală sau populară – romanele sînt considerate o momeală susceptibilă de a atrage cititorii pe care dorești să-i îndrepți spre alte lecturi mai legitime, precum literatura clasică sau lucrările de istorie și de geografie ; astfel, conform unei practici moștenite din secolul al XIX-lea[1], se întîmpla curent ca bibliotecarii să pretindă de la cititori să împrumute una sau două lucrări documentare pentru a obține în schimb dreptul de a-și satisface propria dorință de romane.

În bibliotecile municipale, selecția pare așadar să reflecte mai curînd o delimitare culturală decît o cenzură politică :

> Bibliotecarii noștri francezi sînt în prezent plini de ideile cele mai liberale. Cred că nici măcar unul în Franța n-ar refuza cîte o carte pentru fiecare partid politic. Dar o refuză zi de zi pentru fiecare partid de cruditi. [...] O carte subversivă asupra educației mixte sau o carte a iezuiților vă vor fi date cu aceeași amabilitate. Dar dacă cereți să-l consultați pe Bottin... se poate să vă dea de înțeles că se găsește la negustorul de vinuri din colț[2].

Dacă cenzuri politice s-au produs cu siguranță – orice ar spune Eugène Morel – acestea nu figurează în centrul preocupărilor municipalităților și al comitetelor de achiziție în măsura în care publicul bibliotecilor municipale se compune din literați, notabili sau din membri ai cercurilor înstărite. Regulile interne, care indică cititorii susceptibili de a fi admiși la bibliotecă, recenzează profesori, licențiați, studenți, institutori, oameni cu profesiune liberă, membri de societăți savante, autori, consilieri municipali și donatori. Pentru a fi admis în bibliotecile municipale, trebuia obținută, cel puțin pînă în anii treizeci, o „autorizație prealabilă" a primarului comunei. Astfel, la o bibliotecă din provincie, comisia de achiziție a refuzat, în 1891, să admită o angajată de la P.T.T., invocînd faptul că nu este susceptibilă de a efectua cercetări erudite. Primul bibliotecar ce se va opune acestei proceduri, obținînd suprimarea ei în comuna sa și în comunele limitrofe, pare a fi Georges Collon, care a preluat conducerea bibliotecii din Tours în 1922.

Cît despre lucrările licențioase, practica curentă a lecturii la fața locului și a alegerii din catalog fără acces liber la documente[3] permitea să fie selectați

[1] De exemplu, în 1886, bibliotecarul de la biblioteca Batignoles (arondismentul al 17-lea) arată că comisia de supraveghere și achiziție a dat ordine prin care să se proscrie lectura de romane „folosindu-se avertismente părintești și o anume presiune exercitată de bibliotecari asupra celor care împrumută cărțile. Aceștia din urmă au fost invitați să citească lucrări mai serioase...". Citat de Noé Richter, *Les Bibliothèques populaires*, éd. du Cercle de la Librairie, 1978, p. 201.

[2] E. Morel, *op. cit.*, vol. 1, pp. 396–397.

[3] Bibliotecarii care introduc accesul liber la rafturi în prima jumătate a secolului fac muncă de pionierat. În cea mai mare parte a bibliotecilor, cititorul dă la ghișeu numerele de referință ale lucrărilor, scoase dintr-un catalog cronologic de intrări, care nu dă nici un rezumat al lucrărilor, și primește în schimb cărțile cerute.

cititorii cărora le erau împrumutate. Cărţile care depăşeau limitele tolerabilului, ca şi ediţiile rare ale scrierilor erotice, erau puse în *infern* ; ele puteau fi date la citit doar la faţa locului, adulţilor ce dovedeau motive serioase de cercetare ştiinţifică. Opţiunile unor bibliotecari sau membri din comitete, de obedienţă catolică, sînt deci influenţate de recomandările Bisericii, care încearcă să controleze lectura romanelor ; unii se iau după ghidul „Romane de citit şi romane de proscris"[2], care clasează romanele franceze din secolele al XIX-lea şi al XX-lea în funcţie de gradul lor presupus de „nocivitate", sau după criticile periodicului catolic „Romans–Revue".

Chiar dacă bibliotecile nu par a fi fost un teren de dispută politică, aşa cum vor deveni după cel de-al doilea război mondial, putem emite ipoteza că autocenzura a jucat perfect acest rol. După cum remarcă Eugène Morel : „Există două metode de a refuza o carte, iar cea mai abilă dintre cele două este să nu o achiziţionezi". Chiar şi bibliotecile municipale cele mai erudite e puţin probabil să fi achiziţionat, de exemplu, cărţi anarhiste sau lucrări pacifiste, mai ales în perioadele care au precedat şi au urmat cele două războaie mondiale, în timpul cărora sentimentele naţionale erau exacerbate.

Spiritul liberal al bibliotecarilor îi putea conduce la achiziţionarea operelor lui Marx sau Lenin, dar nu şi a lui *L'Humanité* sau a altor reviste antimilitariste şi revoluţionare precum *L'Anti-guerrier* sau *La Caserne*, pe care le publica P.C.F. în anii 1920.

Cît despre reţeaua de biblioteci populare – comunale sau libere – regula a fost întotdeauna să nu se ofere decît cărţile „străine de politică şi de controversele religioase"[1]. Dar putem constata că o dată cu apropierea războiului din 1914, preocupările politice determină unele comitete de biblioteci populare să selecţioneze romanele de capă şi spadă unde ofiţerii, „aceşti d'Artagnani moderni, săvîrşesc acte eroice şi salvează armate". Aceste comitete privilegiază cumpărarea lucrărilor de popularizare a cunoştinţelor şi a tratatelor asupra vieţii rurale ; ele încurajează o lectură „sănătoasă" a lucrărilor unde „glorificarea familiei, a patriei, aduce un omagiu bunului cetăţean şi bunului soldat" şi a romanelor „cinstite", unde triumfă virtutea, şi resping cărţile ce nu corespund acestor criterii[3]. Definiţia neutralităţii bibliotecarului, conform căreia toate tendinţele de gîndire şi de opinie trebuie să fie reprezentate pe rafturi, nu se aplică aşadar lecturii populare, ci numai lecturii erudite.

[1] Abatele Bethléem, *Romans à lire et à proscrire*, Sin-Le-Noble, ediţia I 1905, ediţia a X-a 1928.

[2] Cf. N. Richter, *Les Bibliothèques populaires, op. cit.*

[3] Cf. A. Stora–Lamarre, „Les pratiques des comités d'inspection", *L'Enfer de la III-e République. Entrepreneurs moraux et pornographes.* Thèse de doctorat de III-e cycle, Université de Paris VII, 1986, pp. 184 *sqq.*

Cu toate acestea, încă de la începutul secolului, pionierii lecturii publice admit caracterul distractiv al cititului şi încep să reabiliteze genul romanesc. În 1931, la primul congres internaţional al lecturii publice din Alger, Mario Roustan, ministrul educaţiei publice, afirmă că lectura trebuie „să procure tuturor un divertisment salutar, [...] să trezească sau să solicite spiritul critic" şi „să amelioreze cunoştinţele tehnice generale". Dacă grija pentru educaţie păstrează aceste orientări care desenează una din primele politici de lectură publică, el „nu exclude pentru asta îndeletnicirea plăcută şi, totodată, înscrie lectura într-un sistem de tensiuni unde esenţială nu e opera de moralizare sau de educare, ci vigilenţa critică a cititorului"[1].

Aceste cuvinte sînt foarte avansate faţă de practicile dominante, „cea mai mare parte a colegilor fiind departe de a se lăsa cucerită de euforia care-i cuprinsese pe modernişti"[2].

Bibliotecarii tradiţionalişti sînt mai atenţi să păstreze pentru bibliotecile municipale caracterul lor de locuri de studiu, decît să le deschidă unui public larg, pe care preferă să-l trimită la reţeaua bibliotecilor populare însărcinate, din secolul al XIX-lea, să educe poporul.

Totuşi, treptat, planul bibliotecarilor modernişti vizînd integrarea celor două reţele – municipală şi populară – va triumfa. Faţă de marele public, bibliotecarul nu se mai limitează la rolul de educator însărcinat să moralizeze masele ; el devine un intermediar sau, după expresia adesea citată a lui Ortéga Y Gasset, „un filtru pus între om şi torentul de cărţi"[3], trebuie să fie un acar pentru a orienta cititorul rătăcit „într-o pădure de cărţi inextricabilă şi sufocantă".

Dar, îndărătul sfătuitorului, se profilează încă „profesorul de lectură"[4] iar José Ortéga Y Gasset consideră chiar că în faţa avalanşei de publicaţii, bibliotecarul trebuie „să asigure ordinea şi controlul cărţilor"[5]. Bibliotecarul rămîne, aşa cum îl numea Julien Cain, un „igienist al lecturilor"[6], pe care morala vremii îl face să înlăture cărţile considerate imorale, iar obsesia unei „cărţi bune" îl determină să efectueze selecţii calitative, ce ne apar astăzi asemenea unor cenzuri culturale.

Va trebui aşteptat sfîrşitul anilor 1950 pentru ca bibliotecarii în ansamblu să admită plăcerea în sine a cititului şi să înceteze a le mai pretinde cititorilor să împrumute o scriere documentară pentru un roman.

---

[1] R. Chartier, J. Hebrard, „Les imaginaires de la lecture", *Histoire de l'édition française*, t. IV, Promodis, 1986, p. 538.

[2] N. Richter, *La lecture publique en France*, *op. cit.*, p. 36.

[3] J. Ortéga Y Gasset, „Mission du bibliothécaire", Congresul Internaţional de la Madrid, *Chronique de l'A.B.F.*, 1935, pp. 28-30.

[4] M. E. Coyecque, „Formation du bibliothécaire, enseignement de la lecture", *La lecture publique : mémoires et voeux du congrès international d'Alger*, Droz, 1931.

[5] J. Ortéga Y Gasset, *op. cit.*

[6] Articolul „Les bibliothèques", sub direcţia lui Julien Cain, *Encyclopédie française*, t. 18, 1939.

2. Listele Otto

— Nu citiți niciodată cărțile pe care le ardeți?
Începu să rîdă.
— E împotriva legii.
— Ah, e adevărat.
— E o muncă hazlie. Luni, îl arzi pe Millay, miercuri, pe Whitman, vineri pe Faulkner, îi faci cenușă, apoi arzi cenușa. Acesta e sloganul nostru oficial.

Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*

În timpul celui de-al doilea război mondial, cenzura atinge un nivel inegalat în acest secol. Măsurile luate de guvernul francez privind instituirea unui control prealabil asupra imprimării și reeditării scrierilor de orice natură au avut desigur repercusiuni și asupra bibliotecilor, în măsura în care sînt interzise cîteva lucrări de la editare – precum unele titluri ale romancierului Henri Pourrat[1] –, iar altele ca *Panurge à la guerre* de Albert Thibaudet apar cu cîteva pagini albe. Dar cenzura va lovi direct bibliotecile mai ales după intrarea trupelor germane, în iunie 1940. Foarte repede, comandamentul militar german difuzează listele de interdicții și pune sechestru, în edituri, librării și biblioteci, pe cărțile ce vor fi distruse. Un prim document intitulat „Lista Bernhard" și instituit în Germania permite formațiunilor jandarmeriei secrete (Geheime Feldpolizei), ajutate de poliția franceză, să confișteze mai mult de 700.000 de cărți[2] în cursul zilelor dintre 27 și 31 august 1940. După Pascal Fouché, la Orléans, de exemplu, au

[1] Henri Pourrat va fi celebrat sub regimul de la Vichy pentru că a făcut elogiul lumii țărănești, al meleagurilor și al întoarcerii la țară, teme predilecte ale înnoirii naționale pétainiste ; el va obține premiul Goncourt 1941 pentru *Vent de mars*.

[2] P. Fouché, „Les listes Otto pendant l'occupation allemande : des saisies par millions", *Censures, de la Bible aux larmes d'Eros*, éd. du Centre Pompidou/B.P.I., sub direcția lui M. Poulain și F. Serre, 1987.

fost sechestrate o sută de volume, dintre care cinci cărți și trei extrase din reviste, la biblioteca municipală. Propaganda–Abteilung Frankreich care depinde de comandamentul militar va publica, în colaborare cu Ambasada Germaniei[1], liste mai complete, dintre care prima va apărea sub titlul „Lista Otto. Lucrări retrase din vînzare de către editori sau interzise de autoritățile germane", numită astfel după prenumele ambasadorului german Otto Abetz. Această listă, precum și cele două adăugiri ale sale sînt instituite cu concursul distribuitorilor Hachette și al editorilor care, în schimbul garanțiilor date, își vor putea relua activitatea editorială angajîndu-se conform „Convenției asupra cenzurii cărților", semnată cu autoritățile germane, să respecte cenzurile prevăzute de lista Otto asupra publicațiilor și să nu editeze alte lucrări care „pot, în mod deschis sau disimulat, sub orice formă ar fi, să dăuneze prestigiului și intereselor germane".

Interdicțiile prevăzute de lista Otto se referă inițial la lucrările germanofobe și antinaziste, adică la toate scrierile care denigrează poporul german, Imperiul german, armata germană și mișcarea național–socialistă ; la scrierile persoanelor ce au emigrat din Germania ; la lucrările ostile lui Il Duce și regimului său ; la cărțile cu autori evrei sau la biografiile consacrate unor evrei și, în perioada pactului germano–sovietic, la unele lucrări antistaliniste[2]. Începînd cu 1942, la acestea se vor adăuga publicații și retipăriri de lucrări englezești și americane apărute după 1870, cărți rusești și comuniste. Astfel, într-un ciudat talmeș-balmeș operele unor scriitori germani antinaziști ca Thomas Mann, Vicky Baum, E. M. Remarque sau Stefan Zweig stau alături de lucrările necenzurate ale lui Adolph Hitler ; autori germani evrei ca Heinrich Heine sau Franz Kafka se alătură unor scriitori francezi de origine evreiască, precum Albert Cohen, Julien Benda, Léon Blum, Max Jacob, Joseph Kessel, André Maurois sau Paul Nizan, însoțiți de Aragon, Paul Claudel, Léon Daudet, André Gide, Pierre Loti, André Malraux, Romain Rolland sau Georges Simenon ; Gustav Jung alături de Sigmund Freud, și scrierile generalului de Gaulle escortînd în *infern* pe cele ale lui Troțki sau Rosa Luxemburg, urmate de Lenin, de toate operele lui Marx și de un roman germanofob al lui Jules Verne. Chiar dacă cea de-a doua ediție a listei, intitulată „Lucrări literare indezirabile în Franța", pretinde că face excepție de lucrările scrise de către autorii de știință evrei, aceștia figurează în număr mare pe listă, de exemplu : Einstein, Spinoza sau Freud, iar printre cercetătorii francezi : Raymond Aron, Robert Aron, Henri Bergson, Durkheim, Gurvitch, Levi-Bruhl, Marcel Mauss sau Halbwachs care va muri la Buchenwald. Propaganda Staffel

[1] Despre legăturile și concurența dintre diversele administrații germane în ce privește controlul editării și difuzării, vezi P. Fouché, *op. cit.*

[2] Este vorba despre lucrări care se opun regimului stalinist, precum toate operele lui Léon Troțki și mai ales *Revoluția trădată : crimele lui Stalin*. Dar și lucrări marxiste figurează pe prima listă comună, de exemplu, *Revoluție și contrarevoluție în Germania*, de F. Engels ; *Materialismul dialectic*, de Henri Lefebvre și pasaje alese din Marx. Colaborarea germano–sovietică se încheie la 22 iunie 1941, dată la care Hitler declanșează, fără înștiințare prealabilă, ostilitățile împotriva U.R.S.S.-ului.

indică, pe deasupra, ceea ce se cuvine citit pentru a rămîne pe calea dreaptă a național–socialismului, difuzînd liste de cărți „bune" : „Lista globală a literaturii de promovat" şi „Oglinda cărților"[1].

În perioada Ocupației, ca şi în războiul din 14–18, francezii citeau mult ; editorii cărora Propaganda le impune tiraje limitate nu aveau stocuri suficiente pentru a satisface cererea, iar în bibliotecile pariziene, unde graficul împrumuturilor se afla în creştere, volumul cărților împrumutate era de trei milioane în 1944[2].

În afară de succesul cărților pétainiste şi colaboraționiste precum *La France nouvelle* a mareşalului Pétain, *Après la défaite* de Bertrand Jouvenel sau *Les Décombres* de Lucien Rebatet, care va asigura prosperitatea editurii Denoël în 1942, şi a cărților culinare ce permiteau în aceste vremuri de restricții să te foloseşti din plin de rutabaga şi să visezi la mese mai copioase, evident romanele clasice şi contemporane sînt preferatele publicului, mai cu seamă *Le Grand Meaulnes* de Alain Fournier, *Autant en emporte le vent* de Margaret Mitchell şi *Moby Dick* de Herman Melville[3].

În zona ocupată, listele Otto sînt trimise în toate bibliotecile, o circulară a comandantului–şef al trupelor de ocupație, datată 9 decembrie 1940, interzicînd împrumutarea cărților repertoriate pe listă. Administrația militară germană nu cere să fie distruse cărțile, ci puse sub cheie ; acestea pot fi date spre lecturare la fața locului dacă solicitantul prezintă „mai înainte o declarație scrisă că utilizează scrierea respectivă doar pentru propria-i muncă ştiințifică", demers care nu e foarte tentant într-o asemenea perioadă de delațiune.

Serviciile Propaganda Staffel din Paris şi din provincie, însărcinate cu cenzura nu controlează în mod sistematic aplicarea acestor liste în toate bibliotecile. Putem avansa ipoteza că în zona ocupată, în afara marilor biblioteci

[1] Toate listele de lucrări retrase sau recomandate figurează în cartea lui Pascal Fouché, *L'Edition française sous l'Occupation : 1940–1944*, Bibliothèque de Littérature française contemporaine de l'Université Paris VII, 1987.

[2] În ce privește nivelul împrumuturilor, se poate consulta L. Yvert, „Les statistiques des bibliothèques municipales", *Bulletin des bibliothèques de France*, t. 16, nr. 6, iunie 1971/2. Asupra ansamblului bibliotecilor, singurele surse de care dispunem despre această perioadă privesc anii 1941 şi 1942 pentru provincie şi 1943 pentru regiunea pariziană. Nu dispunem de elemente de comparație pentru perioada antebelică. Numărul mediu de volume împrumutate era de 0,40 pe locuitor în 1941–42 în provincie şi de 0,69 în 1943 în zona Parisului. O comparație stabilită pentru oraşul Niort indică 2,83 în 1941, 3,12 în 1942 şi doar 2,76 în 1969 ; în cele nouă oraşe unde împrumuturile erau mai ridicate se remarcă un nivel mediu de 2,99 în 1942 şi 2,06 în 1969 (Digne, Carpentras, Niort, Saint-Germain-en-Laye, Belfort, Armentières, Soissons, Mantes-la-Jolie, Saint-Brieuc). Dar, după părerea lui Louis Yvert, e posibil ca unele cifre din 1942 să fie supravaluate.

[3] Referitor la succesul şi la uimitoarea vitalitate a producției editoriale de-a lungul acestei perioade, se poate consulta : P. Fouché, *op. cit.* şi „L'Edition littéraire : 1914–1950", *Histoire de l'édition française*, t. IV, Promodis, pp. 188–241 ; P. Assouline, *Gaston Gallimard, un demi-siècle d'édition française*, Balland, 1984.

sau a bibliotecilor pioniere precum „L'Heure Joyeuse" (= Ora Veselă), autoritățile germane au contat, după zilele de la sfîrșitul lui august 1940, pe prefecți pentru aplicarea consemnelor și pentru îndeplinirea acțiunilor josnice, și au efectuat sondaje punctuale pentru a verifica punerea lor efectivă în practică[1].

În zona așa-zis liberă, guvernul, devansînd exigențele germanilor, aplică, de asemenea, „Convenția asupra cenzurii cărților" și listele Otto pentru a fi pe placul naziștilor. Într-adevăr, „în virtutea convenției de armistițiu, această reglementare nu trebuia aplicată decît în zona ocupată". Dar guvernul de la Vichy, considerînd aceste măsuri „compatibile cu directivele ce trebuiau să stea la baza creării unui nou stat francez", le-a extins și în zona neocupată. Secretariatul Educației Naționale a mers pînă la a prescrie responsabililor bibliotecilor municipale, școlare și universitare mijloacele de interzicere a lecturii cărților puse la index de către germani :

> După stabilirea listei acestor cărți – conform listelor Otto – le veți pune sub cheie, într-un loc unde nu vor fi la îndemîna cititorilor și vă veți asigura că nu vor fi transmise mai departe[2].

Anexată Reich-ului, Alsacia, din care naziștii voiau să facă un model de propagare a culturii germane, e străbătută de o rețea de biblioteci ale căror fonduri sînt alese în funcție de interesele germane : regermanizarea evoluției în Est, extirparea limbii și a practicilor culturale franceze ; cărțile franțuzești trebuie să fie arse.

> Misiunea noilor biblioteci din Alsacia este de a contribui ca acest *land*, întorcîndu-se în Reich, să redevină centrul Germaniei, așa cum fusese odinioară *inima Reich-ului*. Astfel, toată lumea se află unită pentru creareа intelectuală a poporului nostru și fiecare participă la evenimentele epocii noastre. Ele (bibliotecile) trebuie să trezească și să dezvolte aceste forțe de care poporul german are nevoie în calitate de popor conducător[3].

Acest text dovedește rolul ideologic atribuit de hitlerism literaturii și bibliotecilor.

Cele cîteva elemente culese despre maniera în care bibliotecarii au aplicat lista Otto formează un tablou contrastant. Atitudinea bibliotecarilor depindea în același timp de circumstanțele locale și de poziția personală a fiecăruia. Așa cum unii editori sau librari au disimulat cărțile interzise, unii bibliotecari au păstrat cu grijă cărțile retrase de pe rafturi :

---

[1] Ne fondăm pe mărturiile bibliotecarilor aflați atunci în serviciu în zona de nord și de sud și pe cîteva documente. Pentru a verifica această ipoteză, s-ar cuveni efectuate cercetări în arhivele neclasate ale B.D.I.C. și în cele ale bibliotecilor.

[2] G. Loiseaux, *La littérature de la défaite à la collaboration*, Publications de la Sorbonne, 1984, p. 63.

[3] G. Loiseaux, *ibid.*, p. 80 citînd un pasaj din „La reconstitution des bibliothèques scolaires et populaires en Alsace. Bibliothèques populaires d'Etat pour le pays de Bade".

> Nu îmi amintesc să fi văzut vreo uniformă germană intrînd în bibliotecă pentru a controla, povestește un bibliotecar parizian. Puneam cărțile într-un dulap, așteptînd vremuri mai bune. Se scria pe cărți sau pe fișe „interzis de către germani". După război, mulți bibliotecari au scos la lumină cărțile cu această mențiune, pentru a arăta că le păstraseră de-a lungul întregii perioade.

Cea mai mare parte a mărturiilor pe care le-am cules cu privire la zona ocupată şi la zona neocupată o confirmă pe precedenta, după război, unii bibliotecari limitîndu-se la a repune cărțile în circulație, fără a indica faptul că acestea fuseseră obiectul unor interdicții.

Într-o bibliotecă, titlurile au fost scoase din catalog, dar cărțile au rămas pe rafturi ; cititorii nu puteau găsi lucrările respective, însă această practică salva prezența simbolică a cărților, metodă de a-ți bate joc de o putere ce nu poate fi recuzată pe față. Unii bibliotecari, supuși unor intervenții directe din partea administrației germane, n-au putut să împiedice sechestrarea şi distrugerea cărților. Nu știm dacă şi alții au încercat să se sustragă în totalitate prescripțiilor listei Otto ; ținînd cont de riscurile la care se expuneau, o astfel de rezistență pare puțin probabilă.

După cum am văzut, administrația germană, cînd nu procedează la sechestrarea cărților, pretinde bibliotecarilor să retragă cărțile de la împrumut. Funcționarii francezi, aflați la ordinele autorităților germane, merg uneori şi mai departe. Astfel, în ianuarie 1941, la ordinul serviciilor germane, prefectul din Seine-et-Oise cere primarilor din toate comunele din departamentul său să pună sub cheie şi să excludă împrumutul lucrărilor germanofobe din bibliotecile publice, din bibliotecile populare şi din cabinetele de lectură, precizînd în același timp că măsura aceasta trebuie „aplicată mai cu seamă în ce privește scriitorii evrei sau emigranții politici francezi, cunoscuți pentru opoziția lor față de tot ce putea servi în trecut unei apropieri franco–germane". Pînă aici, avem de-a face cu un act de cenzură obişnuit, pe care mulți prefecți, rămaşi în post în zona ocupată, au trebuit să-l îndeplinească şi care, asemenea întregii politici de orientare vichy-istă, acceptă colaborarea de vreme ce, scrie prefectul : „În timp ce, prin acțiunea sa, guvernul se străduiește zi de zi să pună relațiile cu autoritățile germane pe baze mai loiale şi de încredere, ar fi extrem de regretabil ca orice ar putea prejudicia această lucrare să nu fie imediat contracarat". Dar, în josul scrisorii adresate primarului orașului Essonnes[1], o mînă, care poate fi cea a primarului sau a bibliotecarului, a adăugat la nota manuscrisă următoarele : „Să fie ridicate toate cărțile despre Rusia sau despre comunism"[2]. Această decizie emană, după toate aparențele, de la primarul comunei. În cele din urmă, cărțile

[1] Orașul Essonnes nu era încă unit cu orașul Corbeil.

[2] Cf. Documentele 1 şi 2.

vor fi arse în prezența primarului și a bibliotecarului, întocmindu-se un proces-verbal[1].

O listă de achiziții pe care au fost bifate cărțile arse arată că este vorba de lucrări despre marxism, de operele lui Marx, Lenin, Troțki, Plehanov, Zinoviev, Buharin, Stalin, ca și de lucrări de istorie a marxismului în Franța precum *Le Socialisme au jour le jour* de Jules Guesde, *L'Histoire des partis socialistes en France* de Paul Louis, sau cartea sindicalistului revoluționar Fernand Pelloutier, *L'Histoire des bourses du travail.* Această incinerare a cărților, ce depășea ordinele autorităților germane, aruncă o lumină asupra măruntelor acte ale colaborașionismului francez și asupra urii față de comunism și de socialism care, alături de antisemitism, au fost unul dintre resorturile lui.

La Eliberare, controlul militar asupra informațiilor publică în *Bibliographie de la France* liste negre de lucrări de orientare colaboraționistă pentru a fi retrase din vînzare ; pe acestea se regăsesc autori ca Céline, Jacques Chardonne, Drieu La Rochelle, Charles Maurras, Henri Pourrat, Lucien Rebatet. De partea sa, Comitetul național al scriitorilor stabilise liste foarte lungi de scriitori considerați colaboratori, pe care figurează mai cu seamă : Marcel Aymé, Pierre Benoît, Brasillach, Jean Giono, Marcel Jouhandeau, Paul Morand, Montherlant, André Salmon și André Thérive[2]. Unii bibliotecari îi vor boicota pe autorii puși pe aceste liste și anatema îi va urmări pînă în zilele noastre pe unii scriitori ca Brasillach, Drieu La Rochelle sau Rebatet.

[1] Cf. Documentul 3.

[2] Asupra gradului de implicare a acestor diferiți scriitori, se poate consulta : P. Assouline, *L'épuration des intellectuels*, éd. Complexe, 1985 ; G. Loiseaux, *op. cit.*, care arată că aceste liste „confundau cazurile de colaboratori literari autentici cu cele de oportuniști și de inevitabili păcăliți".

Documentul 1. – *Scrisoarea prefectului din Seine-et-Oise către primarii şi preşedinţii delegaţiilor speciale municipale, prin care se cere retragerea lucrărilor antigermane din bibliotecile publice ale departamentului*

PREFECTURE
de
SEINE-ET-OISE
-:-:-:-:-:-:-
1ère Division
-:-:-:-:-
1er Bureau
-:-:-
Bibliothèques
publiques
-:-:-:-

N° 340
======

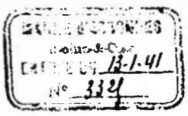

REPUBLIQUE FRANCAISE
-:-:-:-:-:-:-:-:-:-

Versailles, le 9 Janvier 1941.

Le Préfet de Seine-et-Oise

à Messieurs les Maires et Présidents des délégations spéciales municipales du département

L'autorité allemande a demandé qu'il soit fait un tri immédiat de la littérature germanophobe dans toutes les bibliothèques publiques du département, que les ouvrages de cette nature soient mis sous clés et soient exclus des prêts faits au public.

Elle précise que doivent être considérés comme germanophobes tous les écrits dénigrant le peuple allemand, l'empire allemand, l'armée allemande et le mouvement national-socialiste, ainsi que les écrits des personnes émigrées d'Allemagne. En cas de doute, les bibliothécaires devront trancher eux-mêmes sous leur propre responsabilité.

En conséquence, j'ai l'honneur de vous prier de bien vouloir prendre les mesures prescrites ci-dessus afin de prescrire la diffusion dans le public des livres anti-allemands.

J'ajoute que, par exception, le directeur pourra permettre de consulter les écrits tombant sous le coup de l'interdiction dans les locaux de la bibliotèque si le consultant s'engage par écrit à n'utiliser le livre qu'exclusivement pour ses propres travaux scientifiques./.

Le Préfet de Seine-et-Oise
Marc CHEVALIER.

enlever tous les livres traitant de la Russie et du communisme

Documentul 2. – *Scrisoarea prefectului din Seine-et-Oise prin care se cere retragerea lucrărilor antigermane din bibliotecile populare şi din cabinetele de lectură ale departamentului*

CABINET DU PREFET
de
SEINE-et-OISE

N°756

VERSAILLES, le 18 Juillet 1941

Le Préfet de Seine-et-Oise

à Messieurs les Maires et Présidents de Délégations Spéciales Municipales du Département.

A la demande des autorités d'Occupation, j'ai l'honneur de vous prier de vouloir bien intervenir spécialement auprès des Conseils d'Administration des bibliothèques populaires publiques et des propriétaires ou gérants des cabinets de lecture pour que tous écrits, périodiques ou non, mis par eux à la disposition de leurs lecteurs et présentant, à un titre quelconque, un caractère anti-allemand soient retirés de la circulation.

Cette mesure devra plus particulièrement être appliquée aux oeuvres des écrivains juifs ou émigrés politiques français connus pour leur hostilité à tout ce qui, dans le passé, pouvait servir à un rapprochement franco-allemand.

Alors que l'action du Gouvernement s'attache chaque jour à rendre plus loyaux et confiants les contacts avec les autorités allemandes, il serait particulièrement regrettable que tout ce qui peut nuire à l'oeuvre entreprise ne soit pas immédiatement contrecarré.

Le Préfet de Seine-et-Oise,

Adresse de la bibliothèque
Nous livres communistes

Documentul 3. – *Proces-verbal de incinerare a lucrărilor marxiste şi socialiste în timpul celui de-al doilea război mondial, în zona ocupată*

V I L L E D ' E S S O N N E S

-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-:-

Département de Seine-et-Oise

PROCES-VERBAL D'INCINERATION

Aujourd'hui IO août I94I?

Nous soussigné Léon BUA Maire, en présence de M. BRAULT bibliothécaire, avons procédé à l'incinération de 62 volumes et avons dressé le bordereau suivant :

Nº matricules : 23 - 24 - I39 - I40 - I43 - 250 - 275 - 277 - 278 - 280 - 283 - 285 - 286 - 287 - 288 - 289 - 290 29I - 292 - 293 - 295 - 296 - 298 - 299 - 300 - 30I - 302 - 303 304 - 305 - 306 - 307 - 308 - 309 - 3IO - 3I2 - 3I3 - 3I6 - 3I7 3I8 - 3I9 - 328 - 39I - 392 - 402 - 403 - 404 - 405 - 406 - 407 408 - 409 - 4I3 - 4I4 - 43I - 483 - 508 - 53I - 666 - 827 - 84I 842.

Le présent bordereau comprenant 62 volumes ayant été reconnu devant Nous exact, il a été procédé sous nos yeux à l'incinération desdits volumes.

De ce qui précède nous avons rédigé le présent procès-verbal.

Fait à Essonnes les jour, mois et an que dessus.

Le Bibliothécaire:

Le Maire:

MAIRIE D'ESSONNES (Seine-&-Oise)

3. Trebuie ars Kafka?

Perioada de douăzeci de ani, ce urmează celui de-al doilea război mondial, este marcată de crearea de biblioteci centrale împrumut (B.C.P.) şi de reconstruirea bibliotecilor municipale distruse de bombardamente[1]. În afară de aceste reconstrucţii, bibliotecile municipale rămîn rudele sărace ale unei timide mişcări de dezvoltare care se porneşte. În această privinţă, municipalităţile comuniste fac muncă de pionierat : încă din anii şaizeci, acestea finanţează construcţia de biblioteci moderne cu acces liber, mai ales în oraşele din suburbia pariziană, precum Saint-Ouen, Bagnolet, Neuilly-Plaisance, sau Sarcelles. Asemenea iniţiative se înscriu în „bătălia pentru carte"[2], începută de Partidul Comunist Francez încă din 1950, luptă ce va debuta cu expoziţii, lecturi publice, mitinguri, vînzări de cărţi pe pieţe şi în uzine, continuînd cu crearea de biblioteci de împrumut. La începutul anilor 1950, P.C.F.-ul organizează micile biblioteci ale bătăliei pentru carte (B.B.L.), concepute pentru a sensibiliza un public larg. Eşecul lor determină partidul să asigure prin alte mijloace promovarea lucrărilor comuniste, în special prin crearea de organe independente de difuzare, prin organizarea de sărbători ale cărţii, prin introducerea, din 1950, a liberului acces la rafturi în vechile biblioteci ale oraşelor, a căror gestiune o deţinea şi prin implantarea, începînd cu 1960, a bibliotecilor municipale moderne. La lansarea ei, această „bătălie" viza trei lucruri : să aducă muncitorii şi ţăranii lîngă carte, să oprească americanizarea literaturii franceze, pe care mulţi intelectuali o considerau ameninţată de moda romanelor poliţiste americane, a romanelor cu imagini şi a benzilor desenate ; să promoveze, prin carte, campania sovietică în favoarea cărţii. De altfel, iniţiativa pare să aparţină U.R.S.S.-ului : „Un ansamblu

[1] Brest, Caen, Cambrai, Chartres, Dieppe, Tours etc.

[2] Cf. M. Lazar, „Les Batailles du livre du parti communiste français", *Vingtième siècle*, nr. 10, aprilie–iunie 1986, pp. 37–49 ; A. Spire, J.–P. Viala, *La Bataille du livre*, éd. Sociales, 1976.

de prezumţii ne permite să afirmăm că impulsionarea bătăliilor pentru carte a venit din partea Kominform-ului. [...] Simultaneitatea derulării bătăliilor sau a iniţiativelor comparabile în U.R.S.S., în democraţiile populare, în Italia şi în Belgia, demonstrează aspectul concertat al acestei acţiuni"[1].

A face poporul să citească, desigur... dar făcîndu-l să descopere literatura angajată şi eseul politic, deoarece P.C.F.-ul avea atunci o concepţie instrumentalistă asupra cărţii şi a bibliotecilor. O „carte bună" e o carte care transmite mesajul comunist oricare ar fi genul ei : poetic, romanesc sau politic. La începutul anilor cincizeci, „obiectivele luptei sînt clar definite : opoziţia faţă de literatura «coruptă», «decadentă», «belicoasă», şi «pornografică», cel mai adesea venită de dincolo de Atlantic, promovarea unei literaturi progresiste franceze sau străine şi, în acest caz, cu precădere sovietică, «sănătoasă», favorabilă păcii şi U.R.S.S.-ului"[2]. O asemenea concepţie asupra cărţii, inspirată direct din realismul socialist sovietic, subordonează literatura în slujba partidului. Mai pe larg, orice carte e considerată o armă în favoarea sau împotriva P.C.F.-ului şi a U.R.S.S.-ului ; bibliotecile participă la această luptă, într-o lume împărţită între cei buni şi cei răi, în care trebuie să triumfe linia, direcţia justă. O astfel de analiză autoriza evident orice derivă în planul trierii cărţilor ce trebuiau plasate în biblioteci, cu atît mai mult cu cît primii bibliotecari angajaţi de către municipalităţile comuniste sînt aleşi dintre militanţii doritori să ducă bătăliile pentru carte. E o confuzie a rolurilor ce îi determină uneori pe aceşti pionieri ai periferiei să apere, prin mijlocirea cărţilor, ideologia comunistă şi să aplice, chiar să depăşească, trierile şi cenzurile municipale în numele luptei politice.

Între 1947 şi 1954, politica culturală a P.C.F.-ului se aliniază la jdanovism, care proslăvea literatura realistă, care educă, o „literatură dc partid". Oprobiul cuprinde nu numai romanele poliţiste, benzile desenate şi romanul cu imagini, ci literatura americană în ansamblul ei, acuzată de toate păcatele ; iar romancierii americani sînt băgaţi în aceeaşi oală cu autorii de romane poliţiste : Hemingway, Dos Passos şi, desigur, Henry Miller a cărui operă se caracterizează în ochii comuniştilor prin „abjecţie şi frenezie sexuală, disperare şi misticism şi ca «un produs derivat firesc de la bomba atomică»"[3] ; operele lui Jean-Paul Sartre, Albert Camus şi Kafka sînt calificate drept „literatură de criză", Gide este considerat un scriitor pervers. Pentru membrii aparatului politic, romanele par întotdeauna un pic suspecte ; se consideră că lectura romanelor riscă să deturneze cititorul de la lupta de clasă, ducîndu-l la reverii deşarte sau la angoase metafizice. Un articol apărut în revista comunistă *Action* din 21 iunie 1946 se întreba : „Trebuie ars Kafka?". În faţa furtunii pe care a provocat-o, jurnalistul a precizat

[1] M. Lazar, *op. cit.*, p. 40.

[2] *Ibid.*, p. 41.

[3] L. Casanova, în *Cahiers du communisme*, martie-aprilie 1947, citat dc J. Fauvet, *Histoire du parti communiste français*, Fayard, 1977, p. 502.

că era vorba de a-l arde doar în inimile oamenilor, în numele raţiunii politice, şi că „decît să ardă cărţile proaste trebuia mai degrabă arsă lumea proastă care le face posibile"[1]. Însă oamenii se ataşează cu tenacitate de această „lume proastă" şi e mai uşor să elimini cărţile.

Nu toate aceste directive de partid vor fi aplicate *ad litteram* în biblioteci, unde alcătuirea fondurilor depindea mult de starea de spirit a echipelor municipale şi a bibliotecarilor.

E posibil ca unii aleşi locali să fi moderat de asemenea orientările culturale ale P.C.F.-ului în funcţie de eşecul B.B.L.-urilor, unde cărţile propuse nu corespundeau gusturilor publicului pe care se presupunea că-l vor converti. La începutul anilor cincizeci, partidul va efectua o anchetă pe lîngă bibliotecile municipalităţilor comuniste pentru a cunoaşte fondurile, pentru a retrage unele lucrări şi pentru a achiziţiona altele în funcţie de criteriile politice pe care le-am expus. Pentru bibliotecarii confruntaţi cu probleme de buget, de personal şi de localuri, aflaţi în contact direct cu publicul, aceste principii nu puteau fi aplicate într-un mod absolut dogmatic. Publicul bibliotecilor franceze era atunci puţin numeros – aproximativ 4% din populaţia totală în 1966 – şi stricta aplicare a orientărilor direcţiei P.C.F.-ului ar fi sfîrşit prin a goli de cititori bibliotecile comuniste. Pînă în anii şaizeci, bibliotecile din suburbii sau din oraşele mijlocii sînt în general situate în localuri învechite ; fondurile formate înainte de bătăliile pentru carte sau moştenite de la municipalităţile precedente conţin în special romane sentimentale şi poliţiste.

> Pînă în 1951, listele de achiziţii erau prezentate primarului, povesteşte o bibliotecară. Acesta elimina romanele poliţiste. E adevărat că erau deja multe, cumpărate de către unul din predecesorii mei, care era pasionat de romanele poliţiste.

Benzile desenate sînt înlăturate, ca în toate bibliotecile din acea vreme, oricare ar fi fost tendinţele politice ale celor care le gestionau. Achiziţiile se îndreaptă de preferinţă spre literatura progresistă a romancierilor comunişti sau simpatizanţi – precum Aragon, Pierre Daix, Paul Eluard, André Stil sau Elsa Triolet –, spre scriitorii ruşi şi sovietici, spre autorii comunişti sud şi nord-americani, ca şi spre clasicii romanului realist popular, de la Balzac la Zola. În bibliotecile cele mai militante, romanele care nu exaltă lupta revoluţionară sînt, dacă nu proscrise, cel puţin puse deoparte : achiziţiile lor sînt limitate şi, conform unei practici care dăinuie pînă în zilele noastre, trebuie uneori să te pierzi într-un labirint de rafturi pentru a le descoperi, încercare al cărei scop este de a-i deturna pe cititori spre lecturi mai legitime. În vîrful piramidei legitimităţii comuniste se situează cărţile de teorie politică şi

[1] R. Caillois, „Faut-il brûler Kafka ?", *Chroniques de Babel*, Denoël/Gonthier, 1981, p. 76.

economică. În unele biblioteci comuniste, dispunerea locurilor a fost astfel concepută încît cititorul să descopere chiar de la primii paşi în bibliotecă rafturile ce conţin cărţile politice şi de ştiinţe umaniste, fiind astfel obligat să le străbată pe acestea pentru a ajunge la genurile minore, de care aparţinea romanul. În anii cincizeci–şaizeci puteau fi găsiţi aici toţi „clasicii marxismului" din publicaţiile sociale, lucrările comuniştilor francezi şi, în general, toate scrierile politice şi economice considerate progresiste ; lucrările care apărau teoriile de dreapta erau redate cu impasuri voite şi cu autocenzuri, cenzurile directe fiind marcate mai ales prin refuzul de a cumpăra presa din opoziţie, precum *Le Figaro*. Achiziţiile însemnau o suprareprezentare a lucrărilor comuniste, ceea ce viza o reechilibrare, avînd în vedere inferioritatea lor per ansamblul producţiei editoriale, mai ales cele provenind din lanţul de edituri independente fondate de P.C.F. (Les Editions Sociales, Les Editeurs Français réunis, La Farandole[1]), precum şi presa (*L'Humanité*, *Ce Soir*, *France Nouvelle*, *Action*, *Economie et Politique*, *Les Lettres françaises*, *Clarté*, *La Pensée*, *La Nouvelle Critique*, *Heures Claires* etc.).

> Ţinînd cont de producţia slabă în raport cu editarea în general, procentajul cărţilor comuniste rămînea totuşi minim, afirmă o bibliotecară. Dimpotrivă, în ce priveşte presa, proporţia era absolut inversă. Erau *L'Humanité*, toate săptămînalele şi revistele comuniste, presa sindicală şi a C.G.T.-ului – *Antoinette* şi *La Vie ouvrière* – şi, pe de altă parte, ziarul *L'Equipe*. Treptat, an de an, am reuşit să extindem achiziţiile şi la alte curente de opinie, precum *Le Monde*, apoi *Le Figaro* şi la alte genuri : literatură, artă, cinema, tehnică, publicaţii pentru femei etc. Asta a durat foarte mult. Petreceam ore întregi în fiecare an pentru a alcătui dosarul de propuneri de noi achiziţii, care era prezentat primarului. Deschiderea nu s-a produs cu adevărat decît la începutul anilor 1970.

Pînă în 1965, comercializarea producţiei a fost asigurată de către un organism de difuzare, G.E.L.C.-ul, apoi, din 1965 pînă în 1978[2], de către C.D.L.P. (Centrul de difuzare a cărţii şi a presei) a cărui activitate era în mare parte organizată în jurul distribuţiei de cărţi la municipalităţile comuniste şi la comitetele de întreprinderi. De asemenea, difuzorul propunea o pre-alegere efectuată per ansamblul producţiei editoriale dintre lucrările politice şi romanele progresiste. Acest sistem de selecţie, conceput în special pentru bibliotecile comitetelor de întreprinderi, nu prea era adaptat pentru marile biblioteci municipale, astfel încît se pare că mai curînd bibliotecile de importanţă mică şi

[1] Edituri respectiv create în 1945, 1947 şi 1955.

[2] G.E.L.C.-ul asigura difuzarea pe lîngă colectivităţile locale şi comitetele de întreprinderi, Odéon-diffusion făcînd distribuirea în librării. În 1965, dificultăţi de ordin financiar au condus la o regrupare a acestor organe de difuzare în sînul C.D.L.P.-ului. Din cauza unei proaste gestionări a C.D.L.P.-ului, sarcina difuzării a fost încredinţată în 1978 SODIS-ului. Sursă : A. Spire, *Profession : permanent*, Le Seuil, 1980.

medie utilizau serviciul respectiv. Ansamblul achizițiilor avea o intenție ideologică, însă constituia, în același timp, un suport financiar pentru editori, difuzori și pentru ziarele comuniste, mai ales în momentele dificile, cum a fost cazul presei în timpul războiului rece.

Se pare că bibliotecile, asemenea tuturor serviciilor municipale comuniste, și-au înmulțit atunci abonamentele de susținere pentru fiecare din titlurile presei publicate de P.C.F., ceea ce ar explica intervenția statului spre a limita abonamentele colectivităților locale prin circularele Ministerului de Interne[1] din 10 mai și din 11 decembrie 1951.

În același chip, unii bibliotecari acceptau să comande cîte o duzină din lucrările distribuite de către difuzori (G.E.L.C. apoi C.D.L.P.) cînd aceștia se confruntau cu grave dificultăți financiare.

> O astfel de atitudine nu mi se părea acceptabilă, explică o bibliotecară, nu era logică din punct de vedere bugetar. Îmi amintesc că într-o zi am comandat o carte de amintiri de Hrușciov, publicată de o editură din Moscova. Difuzorul, care era foarte entuziasmat – era acel entuziasm militant – mi-a spus „dar cum, nu luați decît două, trebuie luate cincisprezece sau douăzeci de exemplare din cartea asta!" Desigur, n-am făcut așa ceva. În anii cincizeci–șaizeci, partidul comunist avea acel tip de entuziasm care putea să determine constituirea de biblioteci suficient de orientate politic dacă bibliotecarul nu avea o formație profesională și nu rezista presiunilor. În momentul apariției lor, cititorii solicitau aceste cărți, dar apoi ele dormitau pe rafturi.

În acești ani ai războiului rece, P.C.F.-ul se afla pe o poziție de repliere și de sectarism, pe care anticomunismul și represiunile nu făceau decît să o întărească. După modelul proceselor staliniste, care aveau loc pe atunci în Europa centrală, mai ales împotriva conducătorilor acuzați de naționalism și de oportunism (tioism) și împotriva celor care făceau parte din brigăzile internaționale, bănuiți de trotkism, „partidul lui Maurice Thorez"[2] va urmări deviațiile din sînul său. Procesele din 1952 împotriva lui André Marty și Charles Tillon, acuzați de fracționism, sînt urmate de cele ale lui Auguste Lecoeur, înlăturat în 1955, Laurent Casanova, Marcel Servin și Maurice Kriegel–Valrimont, în 1961. Crisparea stalinismului cultural în anii războiului rece îi lovește și pe intelectuali : Pierre Hervé, fostul redactor-șef al revistei *Action*, desființată în 1952, este înlăturat pentru că a publicat o lucrare considerată reformistă *La Révolution et ses fétiches* fără aprobarea partidului, ideile filozofului Henri Lefebvre sînt condamnate în *Cahiers du communisme* și, în 1957, unii intelectuali precum Claude Roy sînt excluși pentru că au protestat împotriva intervenției

[1] Cf. *infra* Capitolul II, „Controlul abonamentelor la ziare și reviste".

[2] Cultul personalității lui Maurice Thorez ajunsese într-un asemenea grad, încît propaganda comunistă trata astfel P.C.F.-ul.

sovietice în Ungaria. În perioada acestor excluderi sau înlăturări ale conducătorilor sau intelectualilor disidenți, care aduceau critici, se întîmpla frecvent ca primarii comuniști să ceară bibliotecarilor să retragă de pe rafturi cărțile acelora și să se abțină de la a mai comanda lucrările lor ulterioare. Astfel, de exemplu, cărțile lui André Marty *Dans les prisons de la République* și *La Révolte de la mer Noire* sînt scoase din biblioteci ; cît despre *L'Affaire Marty,* publicată în 1955 și scrisă chiar de către cel condamnat, aceasta nu figurează pe rafturi.

> Viceprimarul îmi ceruse să pun la casat *La Révolte de la mer Noire*, mărturisește un bibliotecar ; era totuși o lucrare militantă a unui martor ocular al extinderii revoluției de la 1917. Trebuia să ascult de viceprimar. Am luat cartea, dar n-am distrus-o, ci am ascuns-o în depozit.

De-a lungul erei staliniste în timpul căreia, urmînd directivele Kominform-ului, partidul comunist critica naționalismul în numele solidarității cu tabăra antiimperialistă și cu U.R.S.S.-ul, considerat ca unica patrie a socialismului, controlul municipalităților cuprindea și cărțile naționaliste :

> În anii 1950, povestește un bibliotecar, adjunctul de la cultură mi-a cerut să retrag o carte de Fallières. Era un roman patriotic desuet de la începutul secolului. Dar aveam cărți de Barrès și de Maurras. Alegii locali frecventau rar biblioteca și aveau încredere în mine, cu siguranță pentru că făceam parte din partidul comunist.

În această perioadă, cînd anticlericalismul era foarte prezent în ideologia comunistă, bibliotecarii evitau pe de altă parte să alcătuiască rafturi de religie, ca și de științe oculte sau de orice doctrină ce admitea supranaturalul, considerate ca periculoase pentru difuzarea materialismului și a raționalismului marxist.

Dezghețul care a urmat după moartea lui Stalin, luările de poziție ale celui de-al XX-lea Congres al U.R.S.S., moartea lui Maurice Thorez și noua strategie a unității stîngii, precum și mîna întinsă socialiștilor și catolicilor începînd cu 1962 vor schimba atitudinea aleșilor comuniști, ajungîndu-se treptat la o politică mai liberală de achiziții în biblioteci.

Din „bătăliile pentru carte" trebuie să se fi născut totuși marile biblioteci din regiunea pariziană, care au servit ca modele la construcția și la organizarea celorlalte biblioteci. Entuziasmul, pasiunea cu care bibliotecarii comuniști își făceau meseria, dorința lor, în ciuda dogmatismului și a impasurilor, de „a se apropia de popor" îi făcea să scoată cărțile din bibliotecă și să le propună pe piață sau să organizeze întîlniri între muncitori și scriitori, contribuind la slăbirea conservatorismului meseriei lor și făcînd să evolueze orientările A.B.F.-ului, la conducerea căruia nu participau pînă atunci decît bibliotecarii conservatori din marile biblioteci naționale sau clasate și din bibliotecile private[1].

[1] O mare parte a bibliotecarilor recrutați după război erau formați la Școala de bibliotecari a Institutului catolic, fundată în 1935.

În timp ce bibliotecile gerate de P.C.F. eliminau uneori lucrările patriotice, bibliotecile legate de municipalitățile de dreapta se războiau cu lucrările antimilitariste, considerate în parte responsabile pentru înfrîngerea din 1939.

Pe de altă parte, în timpul războiului rece, se întîmpla frecvent ca aceste biblioteci să înlăture achiziționarea de presă și de cărți comuniste. O asemenea vînătoare de vrăjitoare[1] dusă împotriva P.C.F.-ului viza nu numai conținutul cărților publicate, ci și editurile înseși. Partidele de dreapta, care bănuiau că editurile comuniste varsă beneficiile din vînzări în contul P.C.F.-ului, nu voiau să participe la finanțarea unui partid pe care îl credeau pe punctul de a încerca o insurecție violentă ; se întîmpla deci destul de des ca aceste biblioteci să nu achiziționeze nici o lucrare de la editurile gerate de către P.C.F., indiferent de titlurile publicate.

În timpul războiului din Algeria, bibliotecile administrate de către municipalitățile de dreapta îndepărtau cărțile favorabile independenței algeriene, ostile politicii coloniale și metodelor de represiune folosite de armata franceză. Chiar dacă se opuneau războiului colonial, municipalitățile comuniste nu erau de partea celor nesupuși sau a dezertorilor ; în aceste biblioteci, se putea găsi *La Question,* de Henri Alleg, interzisă de guvern[2], dar erau în general excluse din achizițiile lor atît reviste ca *Témoignages et documents* și *Vérité-Liberté*, care reproduceau unele cărți interzise de cenzură, cît și cărțile favorabile unei Algerii franceze sau, ulterior, *Les Mémoires,* a generalului Massu.

Dar pasiunile suscitate de războiul din Algeria s-au stins repede, o dată cu decolonizarea ; doar cele mai radicale lucrări vor continua să fie excluse uneori. De altfel, la Direcția Bibliotecilor și a Lecturii Publice, cărțile interzise fuseseră puse deoparte cu intenția de a fi trimise bibliotecilor după aplanarea conflictului[3].

Dacă stilul de lucru al conducerii Secțiunii franceze a internaționalei muncitorești (S.F.I.O.) incita mai puțin la acte de cenzură directe, totuși cîțiva dintre aleșii socialiști au comis unele abuzuri. Astfel, de exemplu, în cursul deceniului 1960, municipalitățile socialiste dintr-un oraș important din provincie tăiau sistematic titlurile de pe listele trimise de bibliotecar, în special lucrările unor anumiți autori de dreapta, cărțile religioase și biografiile istorice ale sfinților, de exemplu viața Sfîntului Francisc din Assisi. În aceeași perioadă, alte municipalități socialiste dintr-alt loc au pretins ca bibliotecarul să smulgă dintr-o carte prefața scrisă de François Mauriac, înainte de a-i permite să repună în circuit cartea astfel cenzurată.

---

[1] Această expresie a fost utilizată pentru a desemna epurarea întreprinsă în Statele Unite, în timpul războiului din Coreea, avînd ca scop eliminarea comuniștilor din presă, din administrație, din universități etc.

[2] Cf. Document 4 : lista cărților sechestrate și interzise în timpul războiului din Algeria.

[3] În acea vreme, un serviciu specializat distribuia cărțile bibliotecilor ; ulterior, acesta a fost înlocuit de atribuirea creditelor pentru achiziții.

Bibliotecile din Paris erau mai îndepărtate de putere şi deci de intervenţia aleşilor politici :

> Pînă în 1975, bibliotecarii din Paris erau numiţi de prefectura Senei, explică unul dintre aceştia, iar administraţia ne era ca o plapumă. Ne găsearn la adăpost de orice ingerinţă directă din partea aleşilor.

Bibliotecile pariziene se bucurau astfel de o libertate mai mare decît a celor din provincie ; sub impulsul lui Ernest Coyecque, accesul era liber la fondurile de carte, după războiul din 1914. Această libertate se dovedea totuşi relativă, iar administraţia intervenea uneori refuzînd achiziţionarea unor titluri indicate pe bonurile de comandă trimise la Biroul bibliotecilor.

> Refuzurile privitoare la achiziţii erau rare. Cenzura se practica în mod confidenţial, clandestin. Primeam un telefon prin care ni se spunea că nu puteam cumpăra o anume carte. Nu ştiam de la cine provenea hotărîrea.

Refuzurile aveau în vedere chestiuni de politică sau de moravuri : de exemplu, *Les Ambassades* de Roger Peyrefitte în 1951, *La Question* de Henri Alleg în 1961, *Les Paravents* de Jean Genet în 1966. Administraţia prefectorală şi Biroul bibliotecilor nu făceau controale ulterioare :

> Şeful Biroului bibliotecilor era un tip liberal, iar administraţia nu avea obiceiul să vină să verifice fondurile.

Această marjă de libertate le permitea bibliotecarilor să reziste în faţa consemnelor atunci cînd socoteau că nu sînt fundate.

Documentul 4 – *Cărţi sechestrate şi interzise în timpul războiului din Algeria*[1]

Henri Alleg, *La Question*, Paris, éd. de Minuit, 1958, 112 p.
Bachir Boumaza, Mustapha Francis, Benaïssa Souarni, Abdel Kader Benhadj, *La Gangrène*, Paris, éd. de Minuit, 1959, 101 p.
Frantz Fanon, *L'An V de la révolution algérienne*, Paris, Maspero, 1959, 183 p.
Robert Davezies, *Le Front*, Paris, éd. de Minuit, 1959, 233 p.
Noël Favrelière, *Le Désert à l'aube*, Paris, éd. de Minuit, 1960, 227 p.

[1] „Liste des livres saisis et interdits pendant la guerre d'Algérie", extras din B. Stora, „Une censure de guerre qui ne dit pas son nom : Algérie années 1960", *Censures, de la Bible aux larmes d'Eros*, sub conducerea lui M. Poulain et F. Serre, Editura Centrului Pompidou/B.P.I., 1987, pp. 49–50.

Francis Jeanson, *Notre guerre*, Paris, Maspero, 1960, 120 p.
Maurice Maschino, *Le Refus*, Paris, Maspero, 1960, 208 p.
„Maurienne", *Le Déserteur*, Paris, éd. de Minuit, 1960, 128 p.
Comité Maurice Audin, *Sans commentaires*, Paris, éd. de Minuit, 1961, 110 p.
Mohamed Bedjaoui, *La Révolution algérienne et le droit*, éd. de l'Ass. int. des juristes démocrates, 1961, 264 p.
A. Ben Abdallah, M. Oussedik, J. Vergès, *Nuremberg pour l'Algérie*, Paris, Maspero, 1961, 1 & 2, 32 et 31 p.
Jacques Charby, *L'Algérie en prison*, Paris, éd. de Minuit, 1961, 106 p.
Zohra Drif, *La Mort de mes frères*, Paris, Maspero, 1961, 19 p.
Frantz Fanon, *Les Damnés de la terre*, Paris, Maspero, 1961, 244 p.
Pierre Leulictte, *Saint Michel et le dragon*, Paris, éd. de Minuit, 1961, 358 p.
André Mandouze, *La Révolution algérienne par les textes*, Paris Maspero, 1961, 275 p.
Paulette Peju, *Ratonnades à Paris*, Paris, Maspero, 1961, 75 p.
Paulette Peju, *Les Harkis à Paris*, Paris, Maspero, 1961, 120 p.
Benoît Rey, *Les Egorgeurs*, Paris, éd. de Minuit, 1961, 97 p.
A. Benabdallah, M. Courrège, M. Oussedik, J. Vergès, M. Zavrian, *Défense politique*, Paris, éd. Maspero, 1961, 114 p.
Hocine Bouhazer, *Des voix dans la Casbah*, Paris, Théâtre Maspero, 1962, 129 p.
Chombart de Lauwe, *L'Evolution de la situation en Algérie*, 1962.
Maurice Maschino, *L'Engagement*, Paris, Maspero, 1962, 136 p.
Ouvrage collectif, *Le Droit à l'insoumission*, Paris, Maspero, 1962, 240 p.

4. Bibliotecile pudice

Pînă la război, zidurile bibliotecii serveau la protejarea cititorilor de cărțile considerate imorale : unde puteau fi acestea ascunse mai bine de privirile candide decît în aceste citadele unde publicul avea acces liber doar la cataloage care enumerau titlurile cărților deținute în ordinea intrării lor? De îndată ce bibliotecile municipale se deschid unui public mai larg iar fondurile sînt cu acces liber, cititorii pot hoinări fără griji printre texte și iconografii înainte de a împrumuta lucrările. Noua situație determină bibliotecile municipale și bibliotecile centrale de împrumut să inventeze alte tehnici pentru a proteja și ghida cititorii ; vechilor depozite de cărți licențioase li se vor adăuga diferite sisteme de marcaj, precum bulinele puse pe cotorul cărților. În B.C.P.-uri, bibliotecarii se arată cu atît mai prudenți, cu cît deservesc un public mai rural.

Imoralitatea prigonită vizează în special evocările literare ale sexualității, ale dorinței și plăcerii sexuale. Dacă războiul din 1939–1945 marchează o ruptură în mentalități și în practici, noile modele de comportamente ce revendicau libertatea dragostei nu vor pătrunde mai adînc în societate decît la sfîrșitul anilor șaizeci. Dimpotrivă, anii care au urmat războiului, tocmai datorită apariției acestor noi modele, au fost marcați de o întoarcere la morala sexuală înfrigurată, care se va concretiza prin votarea legii din 16 iulie 1949 cu privire la protejarea tineretului[1].

Precum în anii 1881–1914, ligile de moralitate consideră sufletele „prea slabe pentru a rezista sugestiei sexuale“[2]. Ligile din anii patruzeci și cinci – cincizeci, în cea mai mare parte de obediență catolică, cer legi represive și se dezlănțuie împotriva unor cărți, spectacole și filme considerate licențioase.

---

[1] Cf. *infra*, „Cadrul juridic și reglementar“.

[2] A. Lamarre, „L'action des ligues de moralité contre l'écrit pornographique : 1881–1914“, *Censures, de la Bible aux larmes d'Eros*, p. 110.

Indexul, catalogul cărților pe care le interzice Sfîntul Scaun, influențează familiile catolice și un mare număr de bibliotecari ; stabilit din secolul al XVI-lea, acesta nu va fi desființat decît în 1966[1]. Printre operele puse la *Index* figurau, de exemplu, lucrări de Voltaire, Stendhal, Jules Michelet, Balzac, Victor Hugo, Eugène Sue, George Sand, Alexandre Dumas tatăl și fiul, Baudelaire, Flaubert, Emile Zola, Anatole France, Henri Bergson, André Gide, Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir...

Cu toate că opoziția puternică dintre catolici și anticlericali, dintre apărătorii școlii libere și partizanii școlii laice, s-a tradus adesea printr-un ostracism mutual asupra publicațiilor puse în biblioteci, cele două tabere diferite condamnă cu același elan ceea ce consideră drept o degenerescență morală. Morala sexuală proclamată de P.C.F. nu e deloc diferită de cea a ligilor de moralitate catolică. Deputații comuniști au participat din plin la elaborarea legii din 1949. Partidul a intrat în războiul împotriva putreziciunii și a decadenței moravurilor burgheze și împotriva modelelor vehiculate de cultura americană. În *Les Droits de l'intelligence*, Jacques Duclos scrie : „Nu, nu, pornografia n-a fost și nu va fi niciodată revoluționară, cu nimic mai mult decît imoralitatea"[2].

În acest context, bibliotecile municipale – oricare ar fi tendința lor politică – au grijă să înlăture, să pună în depozitul de cărți licențioase sau să marcheze cu semne de recunoaștere lucrările considerate imorale, mai ales cele care nu se cuvin a fi date celor sub 21 de ani, femeilor și cititorilor din mediile populare. Mărturii asupra unor astfel de practici există din abundență și, pînă la începutul anilor șaptezeci, se întîmpla frecvent să fie clasate sub celofan operele marchizului de Sade sau *Les Liaisons dangereuses* de Choderlos de Laclos, ca și, de exemplu, *Corydon* unde Gide demonstra caracterul natural al homosexualității. Cărțile despre contracepție și avort sînt, de asemenea, proscrise pînă la izbucnirea revendicărilor feministe. Benzile desenate sînt excluse sau riguros controlate nu numai din cauza anatemei aruncate asupra genului în sine, ci și din motive de ordin moral.

Dar noua morală sexuală, a cărei apariție nu va fi decît accelerată o dată cu anul 1968, face ca practicile acestea să devină retrograde încă de la sfîrșitul anilor șaizeci, iar cei mai tineri sau cei mai moderni dintre bibliotecari nu le mai pun deja în aplicare.

[1] Înființată la conciliul de la Trente, congregația *Indexului* a fost desființată de conciliul Vatican II și înlocuită cu congregația Credinței, care nu se pronunță decît asupra ortodoxiei lucrărilor catolice.

[2] J. Duclos, *Les Droits de l'intelligence*, éd. Sociales internationales.

5. Cărțile care ispășesc

Sfîrșitul anilor șaizeci marchează o etapă decisivă în dezvoltarea B.M.-urilor și a B.C.P.-urilor. Planul de dezvoltare a lecturii publice, elaborat de către un grup interministerial la inițiativa lui Georges Pompidou, acordă ajutoare financiare sporite pentru echiparea, pentru funcționarea și pentru personalul bibliotecilor și invită municipalitățile să crească finanțarea ce le revine.

Dacă P.C.F.-ul își făcuse din biblioteci un cal de bătaie, celelalte partide politice le acordau o atenție mai mică și, adesea, bugete insuficiente. Începînd cu anii șaptezeci, cea mai mare parte a municipalităților, cu ajutor de la stat, vor moderniza sau vor crea biblioteci. După ce efortul financiar a fost făcut, importanța bibliotecilor și creșterea numărului de cititori vor determina municipalitățile să le controleze mai riguros modul de funcționare. Luînd amploare, bibliotecile capătă o miză politică locală.

Or, comitetele de inspecție a bibliotecilor municipale au căzut treptat în desuetudine și, uneori, nici nu se mai întruneau, cu atît mai mult cu cît bibliotecarii erau tot mai puțin dispuși să le accepte controlul ; unii dintre ei nu organizau niciodată reuniunile și făceau pe surzii la scrisorile membrilor din comitet, care se informau de starea lor :

> Îi spuneam primarului „să așteptăm să ajungem în noile localuri"... iar apoi, după ce ne-am mutat, au fost alte urgențe!

În fața acestei situații, pe care decretul din 1 septembrie 1961 o va sancționa instituind comitetele consultative, municipalitățile vor pune la punct diverse sisteme de control direct :

> În anii 1950, noul primar s-a arătat foarte mirat de absența unui comitet de inspecție, care în mod legal ar fi trebuit să-mi controlezc achizițiile, și mi-a cerut să-i trimit listele de comenzi înainte de a le trimite librarilor. Lucrul a durat cîteva luni, apoi municipalitatea nu mi-a mai returnat listele, iar mai tîrziu a încetat să mi le mai ceară.

Complexitatea gestionării de către municipalitate limitează adesea aceste controale la nişte intervenţii punctuale sau episodice. După cum arată mărturia precedentă, un astfel de tip de intervenţie apare în anii cincizeci în oraşele care deţin o bibliotecă importantă, nefiind legat de dispariţia comitetelor de inspecţie. În deceniile al cincelea şi al şaselea, statul elaborează o politică naţională de „dezvoltare culturală", integrată programului planificat, începînd cu cel de-al IV-lea Plan, lăsînd în acelaşi timp instituţiilor municipale o anume marjă de manevră.

Edificii socio–culturale noi sau tradiţionale (case de cultură, M.J.C.-uri, teatre, biblioteci etc.) capătă miză ideologică în ochii municipalităţilor, în jurul lor înfruntîndu-se reprezentanţii locali ai partidelor politice şi forţele sociale şi instituţionale care le susţin sau le combat. În acest context, controlul exercitat asupra achiziţiilor în bibliotecă se întăreşte cu atît mai mult, cu cît mediatizarea politicului determină autorităţile să se îngrijească mai atent de aparţii, de imaginea pe care o transmit, şi să accentueze sau să simuleze opoziţiile ideologice[1].

Cenzurile politice exercitate de către aleşii locali, departe de a se potoli, se vor exacerba în anii şaptezeci–optzeci. Două episoade ni se par relevante : pe de o parte, alcătuirea fondurilor bibliotecilor comuniste în perioada anilor şaptezeci, iar pe de altă parte, întărirea controlului şi uneori actele de cenzură exercitate de municipalităţile gerate de dreapta aşa-zis gaullistă şi de către unele partide ale dreptei liberale.

ÎNCĂ UN EFORT SPRE LECTURĂ!

Municipalităţile comuniste din anii de după război sperau să apropie mediile populare de lectura eseurilor politice ; ulterior, au trebuit să dea înapoi şi să recunoască faptul că muncitorii preferă cel mai adesea să meşterească ceva decît să citească ceva că adolescenţilor le plac benzile desenate şi că femeile citesc mereu *Confidences*[2]. Ideea de carte legitimă nu s-a schimbat totuşi deloc : cartea „bună" este cea care ajută la formarea unei conştiinţe politice. În schimb, strategia se modifică. Astfel, romanul nu mai este respins în măsura în care trebuie „să pregătească terenul pentru lectura cărţilor teoretice". După cum scrie un bibliotecar comunist : „ [...] trebuia renunţat la demersul de «a merge către popor», [...] de a introduce toate curentele de gîndire fără retragerea sistematică a cărţilor de «sub-literatură», de a stopa demagogia fără a practica elitismul.

[1] Cf. *infra*, „Strategii municipale".

[2] Simone Téry publicase, în legătură cu B.B.L.-urile, un articol intitulat „Elles ne lisent plus *Confidences*" în *L'Humanité* din 4 octombrie 1952.

Trebuiau găsite şi făcute cunoscute romanele «pasarelă», care permit trecerea de la sub-lectura romanescă la lectură"[1].

În ciuda deschiderii ce a urmat în anii războiului rece, un anumit număr de puncte de fixaţie rămîne. Pe de o parte, invazia Cehoslovaciei de către sovietici, în august 1968, deschide din nou o perioadă de puternice tensiuni interne în sînul P.C.F.-ului. Pe de altă parte, reorganizarea extremei stîngi constituie o ameninţare potenţială, pe care partidul n-a neglijat-o niciodată, iar uneori chiar a supraevaluat-o. P.C.F.-ul, care se voia un partid „de tip nou", reprezentînd avangarda, a suportat întotdeauna cu greu dezvoltarea în afara lui a unor mişcări politice care să-şi revendice un rol revoluţionar. Aceşti diverşi factori – interni şi externi – vor conduce din nou P.C.F.-ul la practici sectare. Astfel, bibliotecarii cei mai militanţi boicotează lucrările editurilor Maspero şi Syros, legate de extrema stîngă, şi cotidianul *Libération*, în acelaşi mod în care se înlăturau de multă vreme lucrările opozanţilor regimului stalinist, precum Leon Troţki, Boris Suvarin sau Victor Serge.

În acest context, editarea în 1970 de către Maspero a cărţii *Lettres de l'intérieur du Parti* de M. A. Macciocchi, militantă puţin cam turbulentă a Partidului Comunist Italian, are efectul unei provocări ; cartea sa, *De la Chine*, publicată în 1971, vine ca o bombă ; oprită de la vînzare la sărbătoarea ziarului *L'Humanité*, cartea constituie obiectul unei cenzuri şi în biblioteci. Lucrările feministe, scrise de autoare franceze sau de dincolo de Atlantic, suferă timp de mai mulţi ani aceeaşi soartă. Mişcarea feministă, în acelaşi timp autonomă şi constituită de femei, a lovit în mod cu totul special acest partid format din bărbaţi, care se voia „partidul eliberării femeii"[2] şi care considera că feminismul are ca „scop nemărturisit să înlăture femeile de la lupta politică şi de la lupta de clasă"[3].

Municipalităţile au păstrat uneori obiceiul de a exclude cărţile, în timp ce P.C.F. îi înlătura pe autorii acestora : în anumite comune, o dată cu eliminarea lui Roger Garaudy în 1970, unele din cărţile sale sînt retrase din rafturi sau respinse de la a fi achiziţionate, bunăoară cărţi precum *Le Grand Tournant du socialisme* şi *Toute la vérité*. La apariţia, în 1971, a cărţii lui Charles Tillon, *Un procès de Moscou à Paris*, unii primari s-au opus achiziţionării ei în biblioteci. După plecarea lui Pierre Daix, în 1974, la capătul a mai multor ani de disidenţă interioară, cartea sa *Ce que je sais de Soljénitsyne* va face obiectul unor cenzuri, în timp ce campania violentă, pe care o duce P.C.F.-ul „împotriva antisovietismului", îi determină pe unii bibliotecari militanţi să nu mai cumpere lucrările

[1] Citat de A. Spire, J.-P. Viala, *La Bataille du livre*, 1976, pp. 119–120.

[2] Al XXIII-lea Congres al P.C.F., în mai 1979.

[3] Declaraţie făcută de Madeleine Vincent în timpul unei adunări a comisiei feminine a P.C.F. în februarie 1972, citată de Yvonne Quilès, *Liliane, fais les valises*!, în „La culture des Camarades", *Autrement*, nr. 78, martie 1986, p. 120.

autorului *Arhipelagului Gulag*. Aceeaşi soartă le este rezervată şi unor lucrări ulterioare ale lui Pierre Daix, precum *J'ai cru au matin* (1976), *La crise du P.C.F.* (1978), *Les Hérétiques du P.C.F.* (1980) sau cărţii *Notre génération communiste* (1977) de Philippe Robrieux. În 1978, *La Rue du prolétaire rouge*, carte scrisă de doi militanţi comunişti, Nina şi Jean Kehayan, care vorbeşte de birocraţia cotidiană din U.R.S.S., va fi uneori cenzurată.

În aceeaşi perioadă, „Manifestul pentru carte", lansat de partidul comunist în februarie 1975, „se pronunţă fără excepţie împotriva oricărui tip de cenzură".

Începînd cu anii optzeci, situaţia va suferi o nouă evoluţie. În ciuda sau poate tocmai din cauza declinului partidului comunist, a crizelor sale interne, a replierii sale, multe municipalităţi comuniste nu exercită nici o presiune sau încetează să mai exercite, limitîndu-se la a aminti periodic necesitatea de a cumpăra cărţi de la editura Messidor. Eventualele cenzuri sau autocenzuri depind doar de bibliotecari. Unii dintre ei continuă să creadă că pentru un bun război ideologic trebuie suprareprezentate producţiile comuniste şi limitată achiziţionarea lucrărilor anticomuniste sau care exprimă idei de tendinţă opusă. Cea mai mare parte dintre ei apără valorile pluralismului legate de profesie. Bibliotecarul militant, gata să facă orice pentru a triumfa, prin mijlocirea cărţilor, direcţia comunistă, pare o specie în curs de dispariţie.

Chiar mai mult, unele municipalităţi comuniste par jenate de forţa şi de importanţa pe care le-au dat nu demult bibliotecilor lor, încercînd să le minimalizeze rolul şi puterea. Ele îşi asumă astfel un comportament care aparţinea în mod tradiţional municipalităţilor de orientare opusă, în timp ce sloganul „Totul e politic", drag stîngii anilor şaptezeci, pare a fi revendicat de partidele de dreapta, în special de R.P.R.

În ciuda acestei evoluţii, practicile de achiziţionare a cărţilor în bibliotecile comuniste continuă să alimenteze diverse zvonuri.

ÎNTOARCEREA LA LECTURA CONTROLATĂ?

Pînă la aplicarea planului de dezvoltare a lecturii publice, în 1968, multe municipalităţi de dreapta menţin mari biblioteci tradiţionale, axate pe conservare şi studiu, şi se mulţumesc să gereze penuria din bibliotecile publice. Modernizarea bibliotecilor, creşterea interesului şi a creditelor pe care unele municipalităţi le acordă acestora vor conduce ulterior la exercitarea unui control care este adesea relativ suplu.

În paralel, la sfîrşitul anilor şaptezeci, consolidarea electorală şi militantă a partidului socialist va trezi municipalităţile de dreapta, care se obişnuiseră cu rolul de majoritate politică. Aceste rivalităţi vor da naştere unei puternice politizări a vieţii municipale şi unui control mai riguros al ansamblului de edificii culturale.

După eşecul de la alegerile prezidenţiale din 1981, partidele de dreapta, stimulate de înfrîngere, vor găsi în opoziţie noi resorturi ideologice.

Considerînd că au lăsat stînga să ocupe de una singură „terenul cultural", unii dintre aceştia, îndeosebi R.P.R.-ul, vor să demonstreze că pot fi buni manageri culturali şi încearcă să transmită mesajul lor ideologic prin intermediul activităţilor culturale. În 1987, încurajată de o fracţiune a electoratului ce aspira la o restaurare a valorilor morale tradiţionale, această politică s-a tradus în planul cărţii prin tentativa Ministerului de Interne de a aplica legea din 1949 în cazul unui roman homosexual *Princes et Léonardours,* de Mathieu Lindon, apărut la editura P.O.L., şi al unor reviste (săptămînalul homosexual *Gai Pied*, *L'Echo des Savanes*, *Photo*, *New Look* şi *Penthouse*), care pînă atunci fuseseră tolerate.

De cîţiva ani, acest şarpe de mare, cenzura morală, pustiise ţărmurile literaturii şi ale presei orientîndu-se spre afişele publicitare şi spre televiziune, la care erau aţintite toate privirile.

Dacă reacţia mijloacelor de informare în masă şi a unei părţi a opiniei publice a fost de opoziţie fermă faţă de recentele măsuri în legătură cu scrisul[1], faptul se datorează nu numai tentativei de a aplica o lege de protejare a nevinovăţiei unor reviste de largă audienţă, destinate adulţilor, ci şi schiţării în filigran a unei mişcări politice care predica întoarcerea la controlul presei şi la controlul sferei privatului în domeniul lecturii. În aceeaşi perioadă, un deputat din Centrul Social–Democraţilor (C.D.S.) depune o propunere de lege „tinzînd să reprime incitarea la sinucidere", a cărei expunere de motive citează nominal cartea lui Claude Guillon şi Yves Le Bonniec *Suicide, mode d'emploi*[2]. Această lege este adoptată de către Adunarea Naţională în decembrie 1987[3], în ciuda opoziţiei deputaţilor socialişti, care considerau „că e periculos pentru legislator să abordeze un subiect ce suscită o dezbatere filozofică cu ocazia apariţiei unei cărţi" şi a dezaprobărilor nuanţate ale presei care se temea că într-o zi vor fi

[1] În timpul unui sondaj efectuat cu această ocazie de către I.P.S.O.S., 54% dintre francezi s-au declarat împotriva oricărei cenzuri.

[2] *Suicide, mode d'emploi*, apărută la editura Alain Morcau în 1982, n-a fost pusă sub interdicţie, dar a făcut obiectul unor diverse proceduri judiciare în urma plîngerilor făcute de părinţii care îi acuzau pe autori de a fi înlesnit sinuciderea copilului lor sau a unuia dintre soţi. În două din aceste proceduri, în ianuarie şi februarie 1987, editorul şi autorii au fost inculpaţi de omucidere involuntară.

[3] Această lege care reprimă „orice provocare la sinucidere" nefiind retroactivă nu va putea să se aplice, dacă Parlamentul o menţine, decît la eventualele reeditări. Lucrarea *Suicide, mode d'emploi*, găsită la căpătîiul a 79 de morţi prin sinucidere, este o lectură de două ori ucigătoare. Putem, cu toate acestea, să ne întrebăm asupra influenţei unei astfel de legislaţii. În studiul său despre sinucidere, Emile Durkheim stabilise o corelare între creşterea sinuciderilor şi anomie : crizele economice sau crizele de prosperitate, absenţa integrării sociale, desfacerea legăturilor sociale şi familiale. Durkheim considera că măsurile legislative „nu vor avea niciodată decît o incidenţă foarte secundară ; e pueril să presupunem că ele singure vor putea să oprească un curent atît de violent. [...] nu prin dispoziţii legislative vom putea să trezim vreodată sensibilitatea noastră morală. Nu depinde de legislator ca o faptă să ne pară sau nu demnă de ură". În prezent, cînd sinuciderile cresc per ansamblu în lume, nu poate fi stabilit un raport între numărul lor şi legislaţia în vigoare din fiecare ţară.

condamnate lucrările literare, amintind de asemenea că *Werther* de Goethe incitase odinioară în mod fals o întreagă generație pierdută să-și deschidă venele.

În biblioteci, această dorință de a relua politica culturală s-a soldat uneori cu conflicte deschise între aleși și bibliotecari, mai ales atunci cînd, la municipalele din 1983, R.P.R.-ul sau U.D.F.-ul au cucerit bastioane tradiționale ale partidului comunist. Unele municipalități impun cu precădere boicotarea editurilor Messidor și La Farandole, pornind o vînătoare de vrăjitoare. Astfel, primarul din Montfermeil en Seine-Saint-Denis notează : „Luînd înapoi un oraș rămas în mîinile comuniștilor timp de cincizeci de ani, aveam motive întemeiate să caut peste tot urmările lor perverse. Am constituit astfel «un comitet de lectură» pentru a investiga rafturile bibliotecii noastre. Vă las să ghiciți ce a descoperit acest comitet, dar mai ales ce n-a găsit ; de exemplu, memoriile generalului de Gaulle nu erau cunoscute acolo".

În termeni mai generali, municipalitățile de dreapta gaulliste exercită sau manifestă dorința de a exercita un control asupra conținutului achizițiilor sau reînvie vechile comitete de lectură.

La Paris, schimbarea de statut, care prevedea suprimarea tutelei prefectorale survenite în 1976, îi face pe aleși să intervină în alegerea cărților în bibliotecă. Astfel, unul dintre aceştia, nefiind bine primit la editura Seuil, dorea ca bibliotecile să nu achiziționeze nici o carte de la respectivul editor, dar Biroul bibliotecilor s-a opus unei asemenea măsuri.

În 1978, comisia afacerilor culturale prevede crearea unui comitet de lectură și de animație pe lîngă fiecare bibliotecă de arondisment, pretextînd că e vorba de a li se permite cititorilor să fie asociați la alegerea cărților și că „nu e admisibil ca dorințele cititorilor să nu fie luate în considerare în unele locuri și să asiste la achiziții despre care te întrebi pe ce criterii au fost selectate". Bibliotecarii, temîndu-se ca respectivele „comitete de lectură" să nu fie comitete de cenzură mascate, s-au opus acestor măsuri amintind că, ținînd cont de dimensiunile reduse ale bugetelor alocate achizițiilor, nu-i puteau satisface pe toți cititorii, amintind de asemenea și că trei sferturi din achiziții erau efectuate prin intermediul unui serviciu tehnic central. Intervenția șefului Biroului bibliotecilor, care depindea atunci de prefectură, s-a soldat cu abandonarea proiectului.

Începînd din 1979, șeful Biroului bibliotecilor, desemnat direct de către oraș este ales în funcție de criterii politice. În 1987, acest birou organizează o comisie de lectură însărcinată cu alegerea cărților care să figureze în bibliotecile pentru copii.

Constatînd că, în cadrul secțiilor „adulți", „pluralismul de idei nu mai era asigurat în ce privește ziarele cotidiene", acest serviciu a desființat un număr de o sută de abonamente la reviste precum *Gavroche*, *L'Impatient*, *Le Bulletin d'Amnesty International* asupra drepturilor omului în lume și a dat ordin tuturor

bibliotecilor care nu deţineau ziarul *L'Equipe* să se aboneze la el. Biroul bibliotecilor încearcă să justifice măsurile prin voinţa de a optimiza resursele bugetare coordonînd abonamentele din reţea. Cea mai mare parte a bibliotecarilor vede în acest gest o cenzură de ordin politic şi opoziţia lor conduce municipalităţile la îndulcirea măsurilor luate.

Exemplul în sine reaminteşte faptul că presa a fost întotdeauna un punct sensibil al controlului exercitat de autorităţi ; bănuită a fi jucat un rol primordial în revoluţii şi în schimbările de curente, presa e creditată cu o foarte puternică influenţă politică.

În bibliotecile destinate tineretului, unii membri din R.P.R. şi din C.D.S. preconizează o întoarcere la controlul strict asupra lecturilor copiilor şi adolescenţilor. În 1986, se creează o asociaţie intitulată Bibliotecă – Lectură – Dezvoltare (B.L.E.) care consideră că „pervertirea morală se află pe rafturile bibliotecilor" şi are ca obiectiv „să lupte împotriva coruperii morale" ; în 1987, un Serviciu de informare şi de întrajutorare catehetică difuzează un index de şaptezeci de lucrări pentru tineret, care să nu fie cumpărate.

Aceste asociaţii de moralitate au unele puncte comune cu ligile din perioada de ordine morală din 1873–1914, care criticau violent imoralitatea din literatură, dar viziunea lor asupra societăţii este mai puţin elaborată ; activitatea lor nu îmbracă nici aceeaşi amploare, nici aceeaşi semnificaţie şi nu provoacă o dinamică asemănătoare cu aceea a ligilor : ligile aveau o continuitate şi susţinere instituţională puternică, iar sistemul lor de valori întrunea un consens relativ larg ; oferind „un ţel comun ateilor, papiştilor, tuturor celor ce constituiau Franţa religioasă, socială şi politică, cu ideea că democraţia n-ar putea progresa fără un ideal înalt de moralitate"[1], ligile proveneau, în cea mai mare parte, din mediile protestante şi catolice democrate, care predicau elitismul republican.

În perioada actuală, o mare parte a opiniei publice şi a bibliotecarilor se arată refractară măsurilor de cenzură, fie că e vorba de interzicerea de la vînzare a lucrărilor sau a revistelor, fie că e vorba de cenzura efectuată pe rafturile bibliotecilor. Chiar partidele de dreapta s-au găsit divizate cu privire la aceasta, una din tendinţele dreptei liberale, partidul republican, declarîndu-se împotriva unor astfel de încercări represive. Partidele de dreapta, sub pretextul de a da garanţii curentelor celor mai autoritariste care le conduc, nu-şi pot permite să nemulţumească curentele liberale. Tendinţele cele mai liberale – partidul socialist şi partidul republican – desigur, nu au de apărat aceeaşi imagine în faţa propriilor alegători, care aşteaptă, dimpotrivă, ca ele să nu se mai erijeze în cenzori ; acestea din urmă pot deci să-şi permită să acorde încredere bibliotecarilor lor, încercînd să-i recruteze în funcţie de înclinaţia politică.

[1] A. Stora–Lamarre, *L'Enfer de la III-e République. Entrepreneurs moraux et pornographes*, p. 71.

Pentru municipalitățile de dreapta sau de stînga, o „ carte proastă " este în primul rînd o carte ce reflectă ideile politice de orientare opusă. Dar, dincolo de voința, uneori dușmănoasă, de a înlătura teoriile adversarului de pe rafturile bibliotecii, obsesia fiecărei echipe municipale rezidă în încălcarea rolului pe care trebuie să-l aibă și a imaginii pe care trebuie să o dea. Obligate să confere o misiune prea specializată bibliotecarilor, municipalitățile se mulțumesc cu un simulacru de control atîta vreme cît sînt convinse că acesta le dă siguranța păstrării conducerii instituției. Dar, de exemplu, faptul de a conferi responsabilitatea bibliotecii unui militant sau unui simpatizant din partidul advers poate fi considerat de către o municipalitate ca o ruptură în exercitarea rolului și a garanțiilor pe care trebuie să le dea propriului electorat. Putem observa că, în acest caz, un bibliotecar izolat nu prea are scăpare, deoarece va fi atacat în legătură cu chestiunea, în cele din urmă secundară, a achizițiilor și a alcătuirii fondurilor și nu a apartenenței sale politice. Chiar dacă reușește să-și dovedească buna-credință – ceea ce e foarte rar dacă ținem seama de multiplele fațete ale unui pluralism susceptibil de definiții și de aplicații variabile – , nu face decît să răspundă unei chestiuni subsidiare.

În cursul ultimilor ani, puterea acordată colectivităților locale, prin descentralizare, le-a accentuat tendința de a controla colecțiile. De exemplu, bibliotecile centrale cu împrumut nu erau pînă atunci supuse presiunilor celor aleși, de vreme ce, funcționînd într-un cadru departamental, erau gerate direct de către stat :

> Statul reprezenta o autoritate mult prea îndepărtată pentru a ști ce cumpăram noi. Se întîmpla ca unii colegi să fie criticați de către Inspecția generală, dar asta nu avea efecte asupra creditelor destinate achizițiilor.

Începînd cu ianuarie 1986[1], descentralizarea a pus capăt, în mod paradoxal, acestei relative libertăți, trecînd B.C.P.-urile sub tutela administrativă, dar și politică, a consiliilor generale ; noua situație a generat un anumit număr de conflicte referitoare mai ales la prezența benzilor desenate și a casetelor considerate imorale. Indiferent de temerile exprimate de bibliotecari, asemenea conflicte nu ating, pentru moment, proporțiile pe care le-au luat în unele biblioteci municipale.

[1] În virtutea decretului de aplicare a legii nr. 83.663 din 22 iulie 1983 : decret din 20 ianuarie 1986 referitor la intrarea în vigoare a transferului de competențe în domeniul cultural.

UNII BIBLIOTECARI RESPING CENZURA

Evoluția mentalităților şi a moravurilor, dorința de a creşte numărul cititorilor şi de a facilita accesul liber la toate documentele îi determină pe bibliotecari să renunțe la constituirea depozitelor de cărți licențioase, care dispar în cea mai mare parte la începutul anilor şaptezeci, şi să desființeze sistemele de marcaj riscînd să-i atragă pe cititori, în special pe adolescenți, spre cărțile astfel stigmatizate. Transformările sociale îi determină să-i accepte pe adolescenți la secțiunile pentru adulți încă de la vîrsta de 14 ani.

Prezența acestor adolescenți în bibliotecile pentru adulți provoacă uneori intervenția municipalităților sau plîngeri din partea părinților, mai ales cu privire la benzile desenate şi la lucrările erotice sau la textele argotice.

Diversitatea publicului face mai complex rolul bibliotecarului somat de către autoritatea sa tutelară, de opinia publică, de regulile deontologice şi de propria morală să încurajeze şi să descurajeze cititul în funcție de public, într-un loc în care cărțile sînt accesibile tuturor. Acest imperativ paradoxal îi determină pe bibliotecari să introducă noi sisteme disuasive sau să le ascundă pe cele vechi sub denumiri mai puțin represive. De exemplu, în bibliotecile municipale, noul depozit de cărți licențioase poartă numele de „împrumut indirect", permițînd astfel să fie puse deoparte cărțile litigioase, iar cititorii să fie selectați. La fel, în unele secții pentru copii, benzile desenate cu imagini considerate prea violente sînt plasate sus pe rafturi, pentru a se împiedica accesul nemijlocit la ele.

Începînd cu mijlocul anilor şaptezeci, unii bibliotecari îşi vor pune întrebări şi se vor adresa în mod deschis în legătură cu aceste practici de cenzură.

Astfel, în 1976, Michel Bouvy efectuează o anchetă pentru revista *Lectures et Bibliothèques,* pe care o conduce, şi constată că : „Vreo douăzeci de «curajoşi» au acceptat în cele din urmă să sfideze tabuul [...]. E exagerat să vorbim de tabu? Sincer, nu cred. Căci nu-mi amintesc, de treizeci de ani de cînd practic literatura biblioteconomică de limbă franceză, e adevărat, nu prea bogată, să fi văzut acest subiect abordat în mod deschis. *Larvatus prodeo* (înaintez mascat) nu pare să fie numai deviza lui Descartes, ci şi a bibliotecarului francez"[1].

O parte a breslei bibliotecarilor se sprijină atunci pe „Library Bill of Rights" adoptat de către American Library Association în 1939 şi care, în versiunea din 1948[2], specifică : „Biblioteca trebuie să dispună de cea mai completă documentație posibilă, care să prezinte toate punctele de vedere asupra chestiunilor şi problemelor timpului nostru, pe plan internațional, național şi

[1] M. Bouvy, „Bibliothèques publiques et censure", *Lectures et bibliothèques*, nr. 37, ianuarie–martie 1976, p. 17.

[2] Cf. Documentul 41, prezentat într-o versiune mai recentă ; „Library Bill of Rights" a făcut obiectul unor diverse amendamente în 1948, 1951, 1967 şi 1979, iar redactarea unor articole a fost simplificată sau modernizată.

local. Cărțile și celelalte tipărituri cu autoritate nu trebuie să fie proscrise sau retrase de pe rafturi din motive doctrinare sau de partizanat [...]. Cenzurării cărților, cerute sau practicate de către unii particulari care se consideră arbitri în materie de politică sau de morală, sau de către unele organizații ce vizează promovarea unei concepții coercitive [...], vor trebui să se opună bibliotecile asumîndu-și responsabilitatea de a răspîndi informația și educația prin intermediul tipăriturilor".

Michel Albaric, dominican, director al bibliotecii private din Saulchoir, definește astfel principiul care trebuie să-l conducă pe bibliotecar : „Mulți dintre noi [...] doresc să exercite o «contra-cenzură activă». Această atitudine e conformă cu concepția noastră occidentală asupra libertăților și trebuie să o apărăm neobosit. Axioma fundamentală, care este pusă în practică aici, ar putea fi : cititorii noștri sînt responsabili pentru dorințele lor"[1]. Dar, stabilind acest principiu, fiecare bibliotecar e constrîns imediat să-i arate limitele și Michel Albaric precizează : „Un cod deontologic trebuie să fie un spirit și o sursă de inspirație în exercitarea unei profesii (dar nu poate fi) o regulă limitată și rigidă aplicată *ad litteram* și fără glosă". Există deci un anumit număr de derogări de la regulă, ghidate după etică, după situația socială și după moravuri.

Însă definirea acestor reguli nu întrunește întotdeauna unanimitatea bibliotecarilor. Astfel, unii dintre ei adoptă linia de conduită al celui de-al doilea manifest al UNESCO, publicat în 1972, anul internațional al cărții, unde se sublinia că biblioteca trebuie să acorde spațiu tuturor curentelor de gîndire, cu excepția ideologiilor care incită la ură rasială, la violență și la fascism. Alții se mulțumesc să adopte o „ singură regulă strictă, chiar dacă trebuie să o practicăm fără tragere de inimă : atunci cînd un text este publicat și difuzat, nu avem nici un drept, în exercițiul meseriei noastre, să exercităm vreo cenzură, și trebuie să-i socotim pe cititori, încă o dată, responsabili de interesele sau cererile lor. Nu avem misiunea de a face respectată Ordinea Socială. Fiecare cu meseria lui"[2]. Pe de altă parte, unii bibliotecari atrag atenția asupra faptului că principiile definite prin manifestul Unesco pot conduce la golirea bibliotecilor de o mare parte a operelor lor, atît de larg poate fi înțeleasă noțiunea de „violență", și invers, la constituirea unor biblioteci uriașe în care cititorul se pierde.

Într-un articol intitulat „Pentru o etică a bibliotecarului", Jacquette Reboul consideră că „achizițiile într-o bibliotecă au de asemenea un scop pedagogic, care e responsabilitatea ce revine bibliotecarului. [...] Criteriul său are în vedere să instruiască, să facă să progreseze, să procure documente menite să suscite la meditație. Regăsim aici criteriul de calitate : bibliotecarul va alege romanul bine scris, studiul recenzat bine și pe larg în revistele de specialitate"[3].

---

[1] M. Albaric, „Déontologie et censure", *Bulletin de l'A.D.E.B.D.*, nr. 16, noiembrie 1979, p. 17.

[2] M. Albaric, *ibid.*, p. 19.

[3] J. Reboul, „Pour une éthique du bibliothécaire", *Mélanges de la bibliothèque de la Sorbonne*, I, 1980, p. 64.

Unii profesionişti consideră că nu trebuie să aibă un rol pedagogic şi nici de protejare a cititorilor şi că nu trebuie să intervină în faţa pulsiunilor distrugătoare ale acestora – în afară de cazul în care ele sînt îndreptate împotriva cărţilor din bibliotecă! În acelaşi timp, alţii consideră că „responsabilitatea lor personală este pusă în joc" şi că se cade uneori să practice cenzura pentru că „respectarea particularităţilor cititorului va însemna probabil şi un ajutor acordat acestora ca să nu se distrugă sau să nu aducă vreun prejudiciu societăţii"[1].

Astfel, articolul 10 din codul deontologic adoptat de A.B.F. în 1984, care precizează că „în alegerea documentelor şi în relaţia cu cititorii, bibliotecarul nu practică nici o discriminare şi nici o cenzură"[2], cunoaşte o aplicare variabilă în funcţie de etica fiecărui bibliotecar şi de presiunile la care este supus. Nu există un cod deontologic semnat de ansamblul asociaţiilor. Michel Albaric consideră că un proiect de cod ar trebui să introducă nuanţe şi să refuze cenzura, dar „în limitele legii" şi „avînd cunoştinţă de starea consultantului", şi să stabilească unele rezerve în ce priveşte educaţia copiilor şi respectul drepturilor proprietarului fondului de carte pe care îl gestionează bibliotecarii[3]. În ce priveşte respectarea legii, putem remarca faptul că unii profesionişti au ales să se opună măsurilor legale de interdicţie pe care le considerau nedrepte, menţinînd lucrările interzise, de exemplu, în timpul războiului din Algeria sau în perioada interzicerii, în 1971 a cărţilor *Eden, Eden, Eden* de Pierre Guyotat şi *Château de Cène* de Bernard Noël, aplicări ale legii din 1949.

Referitor la atitudinea de adoptat în faţa proprietarilor de fonduri, vom vedea că strategiile bibliotecarilor sînt diverse, mergînd de la ascultare la opunere, trecînd prin şiretenie ; negocierile cu autorităţile tutelare sînt cu atît mai complexe cu cît acestea din urmă nu recunosc codurile deontologice. Or, administraţiile teritoriale sînt nu numai proprietarele fondurilor, ci şi singurele responsabile de conţinutul lor în lumina legii. „ Nu se poate redacta un cod deontologic pretinzînd că numai bibliotecarii au dreptul de a cunoaşte fondurile ", se transmite la A.B.F. În această privinţă, se poate observa că libertatea de gestionare a achiziţiilor, revendicată de articolul 15 din codul deontologic al A.B.F., este din punct de vedere juridic o libertate sub supraveghere. În faţa unor asemenea dificultăţi, o parte a bibliotecarilor se radicalizează şi creează în 1987, cu ocazia măsurilor de control luate la Paris, colectivul „Să respingem cenzura".

[1] M. Albaric, *op. cit.*, p. 23.

[2] Cf. Document 5.

[3] M. Albaric, „Nécessité d'une éthique dans la recherche", *Bulletin des bibliothèques de France*, t. 27, nr. 1, 1982, p. 23.

Documentul 5. – *Misiunea, îndatoririle şi drepturile bibliotecarului*[1]. *Text adoptat în unanimitate de A.B.F. în cadrul adunării generale din 14 mai 1984.*

A. MISIUNEA BIBLIOTECILOR

1. Bibliotecile publice şi private sînt în societate memorii vii în serviciul culturii, al cercetării, al creaţici şi al timpului liber.

2. Bibliotecile conservă documente de toate tipurile, al căror suport variază o dată cu evoluţia tehnicilor.

3. În funcţie de natura lor, bibliotecile sînt deschise pentru toată lumea sau rezervate unei categorii specifice de cititori.

4. În diversitatea sa, reţeaua de biblioteci concurează la dezvoltarea lecturii în sensul larg al termenului şi avînd în vedere atît documentele tipărite, cît şi cele audiovizuale.

5. Bibliotecile au ca misiune să răspundă nevoilor cititorilor prezenţi şi viitori, să prevadă cererile şi dorinţele acestora.

6. Informarea şi comunicarea documentelor sînt gratuite în bibliotecile de stat şi în cele ale colectivităţilor locale.

7. Bibliotecile sînt de asemenea un loc de activităţi culturale, de întîlniri şi de schimburi. Ele participă la organizarea şi la programarea acestor activităţi.

B. ÎNDATORIRILE BIBLIOTECARULUI

8. Bibliotecarul alcătuieşte, îmbogăţeşte, conservă şi exploatează colecţiile de orice natură. Îl ajută pe cititor în cercetarea sa şi face totul pentru a promova lectura. Furnizează informaţiile cerute în funcţie de resursele din fondurile sale sau reorientînd spre un serviciu mai specializat.

9. Bibliotecarul este profesional competent în materie de biblioteconomie, documentare, informare şi animaţie. El are cunoştinţe la zi în toate aceste domenii.

10. În alegerea documentelor şi în relaţia cu cititorii, bibliotecarul nu practică nici o discriminare şi nici o cenzură. El se opune oricărei tentative de a limita dreptul la informare. Făcîndu-şi serviciul, va acorda o atenţie specială persoanelor, oferindu-le un ajutor chibzuit şi judicios care să ţină cont de situaţia lor.

11. Bibliotecarul protejează cititorii împotriva oricărei indiscreţii privitoare la cererile şi la lecturile lor. Statisticile pe care le va furniza vor respecta anonimatul persoanelor.

12. Gestionar responsabil, bibliotecarul poate să dea seamă de gestiunea sa în orice moment.

C. DREPTURILE BIBLIOTECARULUI

13. Bibliotecarul are dreptul la recunoaşterea şi la respectarea meseriei şi a competenţei sale, atît din partea cititorilor cît şi a autorităţilor. Într-adevăr, fără a fi specialist în toate domeniile, el este singurul care cunoaşte în acelaşi timp tehnicile de biblioteconomie, fondurile pe care le are în sarcină, necesităţile cititorilor, tehnicile de animare şi de promovare a lecturii.

[1] *Bulletin d'informations de l'A.B.F.*, trimestrul al IV-lea 1984, nr. 125.

14. Participă la elaborarea de politici culturale şi documentare.

15. Gircază în mod liber biblioteca : achiziţiile, organizarea muncii şi a colecţiilor.

16. În exerciţiul profesiunii sale, este protejat contra atingerilor aduse integrităţii fizice şi onoarei sale profesionale.

17. Este recrutat dintre candidaţii care posedă calificarea şi titlurile necesare ; are o carieră profesională normală.

18. Beneficiază de o formaţie profesională continuă.

19. În caz de conflict, instanţele disciplinare trebuie să asocieze, cu titlu de expert, unul sau mai mulţi reprezentanţi ai acestei profesiuni.

„GENURILE PROASTE"

Asemenea cenzurilor politice, religioase sau morale, excluderile efectuate în numele calităţii literare a textelor nu sînt constante şi se modifică în cursul timpului. Astfel, disprețul pe care l-au dovedit în ansamblu partidele politice şi bibliotecarii faţă de benzile desenate se va atenua în anii şaptezeci. Această schimbare de atitudine se explică probabil prin faptul că benzile desenate franco–belgiene şi-au cucerit un titlu de noblețe faţă de modelul american, reuşită ce se înscrie într-un gen ale cărui linii au fost trasate, orice s-ar spune, de anglo–saxoni. Noua percepţie a benzilor desenate printre bibliotecari are, fără îndoială, origini mai pragmatice : la început, aceştia au văzut în benzile desenate un mijloc de a-i atrage spre rafturile bibliotecii pe adolescenţi şi chiar pe adulţii reticenţi cu privire la modelele clasice de lectură. După o veche teorie reactivată în anii şaptezeci – de revenirea căreia bibliotecarii comunişti nu sînt deloc străini – prezenţa unor genuri literare, precum romanele populare sau pentru marele public, romanele poliţiste şi ştiinţifico–fantastice, sau benzile desenate, se justifica doar în măsura în care ar permite atragerea unui anumit public, făcîndu-l să urce progresiv treptele ce conduc la marea cultură.

De mai mulţi ani, această analiză, calificată uneori drept „teoria treptelor scării" s-a lovit de alte modele, care insistau înainte de orice asupra plăcerii de a citi ; pe de altă parte, ea e criticată de unii profesionişti care o consideră iluzorie şi inoperantă. Într-o cercetare asupra strategiilor de ofertă în bibliotecă, Patrick Parmentier arată că cititorii „nu au o percepţie obiectivă în legătură cu ce li se oferă" şi că „pereţi întregi de rafturi trec neobservaţi în măsura în care nu corespund interesului lor" ; este deci puţin probabil ca, dezamăgit de faptul că nu şi-a găsit cărţile preferate, cititorul să se lase atras de alte lecturi[1]. Între

[1] P. Parmentier, „Les rayons de la bibliothèque ou comment faire son miel", *Bulletin des bibliothèques de France*, t. 30, nr. 1, 1985, p. 48.

timp, o parte a acestei producții a fost legitimată de către intelectuali : benzile desenate s-au bucurat de antologii și de festivaluri, romanele polițiste și științifico–fantastice au avut propriii critici, iar colecții nobile au găzduit, la Gallimard sau la Seuil, cărțile acestea „proaste".

Din acel moment, n-a mai fost nevoie de justificări pentru a fi introduse în bibliotecă, chiar dacă povara trecutei lor descalificări induce uneori, după Patrick Parmentier, strategii de ofertă puțin rușinoase. Această evaluare a lăsat totuși pe margine o parte a producției, precum romanele sentimentale, sau seriile populare de romane polițiste, de aventuri, științifico–fantastice sau de spionaj. Unii bibliotecari consideră că, în numele unei selecții calitative, se face, de asemenea o cenzură culturală, care îi elimină pe cititori o dată cu cărțile lor preferate. În *Publics à l'oeuvre*, Martine Poulain consideră că bibliotecile „exclud fără vreo formă de judecată această «literatură prea ușoară», fără să-și pună cu adevărat problema acestor texte și a cititorilor lor"[1].

Deja în 1976, Michel Bouvy remarca : „Printre diferitele tipuri de cenzură, există unul care poate permite disimularea celorlalte cu conștiința curată : vreau să vorbesc de cenzura bazată pe calitate, atît de comună în cadrul profesiei noastre. În spatele conceptului de calitate puteți pune orice doriți [...] de vreme ce misiunea voastră este de a eleva gustul publicului [...]. Cenzura referitoare la calitate e una dintre cele mai practicate. Mi se întîmplă să-i cedez și eu însumi, desigur, dar nu fără a-mi pune întrebări și a mă gîndi dacă nu mă rup deliberat, procedînd astfel, de un întreg public pe care mi-aș dori să-l atrag în instituția mea și care e firesc să se găsească dezorientat cînd intră din întîmplare, deoarece nu mai regăsește ceea ce e obișnuit să vadă într-un chioșc de ziare"[2].

A discerne actele de cenzură printre opțiunile de natură calitativă înseamnă a ne întoarce la dezbaterea asupra dezvoltării practicilor de lectură în mediile populare și asupra modului în care bibliotecile pot contribui la aceasta.

Dacă am putea surprinde cenzura de-a lungul evenimentelor cotidiene ce țes trama zilelor și a curentelor politice și ideologice cu care se îmbogățește istoria, am putea găsi cenzura și în textele legislative sau administrative. Vom vedea în capitolele următoare că puterea bibliotecilor crește de-a lungul întregului secol și că depinde de organizarea și de revendicările bibliotecarilor care încearcă să dobîndească un statut. Dar această putere nu e decît parțial recunoscută de textele juridice și regulamentare ce le organizează profesiunea ; repartizarea puterilor între autoritățile tutelare și bibliotecari nu e delimitată în mod precis, iar dacă prescripțiile care recomandau unele forme de cenzură dispar din texte, necesitatea unui pluralism totuși nu e afirmată.

---

[1] M. Poulain, „La salle d'actualité, ou la recherche de l'imprévu", *Publics à l'oeuvre, pratiques culturelles à la Bibliothèque publique d'information du centre Pompidou*, de J.-F. Barbier-Bouvet și M. Poulain, B.P.I.-Centre Pompidou/La Documentation française, 1986, p. 207.

[2] M. Bouvy, *Bibliothèques publiques et censure*, pp. 18 și 32.

II

Lista prescripțiilor cenzurii : reglementări, manuale, discursuri

Pentru a instala decorul şi pentru a indica regulile jocului după care actorii îşi vor juca rolul, pentru a defini strategii sau a improviza tactici, vom analiza în această a doua parte, maniera în care statul a intervenit în ajutorul legislaţiei şi a reglementărilor (legi, ordonanţe, decrete, hotărîri, circulare) pentru a controla fondurile sau pentru a-şi delega autorităţile în faţa colectivităţilor locale, precum şi prescripţiile sau recomandările transmise bibliotecarilor de către profesioniştii cu autoritate privitor la achiziţii şi la cenzură.

Analiza noastră se bazează în special pe o cercetare documentară a legilor şi reglementărilor, a discursurilor inspectorilor generali, a intervenţiilor la congresul bibliotecarilor, a manualelor de biblioteconomie, a revistelor asociative sau a articolelor profesionale. Aceste directive nu emană de la aceleaşi autorităţi, nu au aceeaşi valoare prescriptivă şi nici aceiaşi destinatari. Ignorarea sau transgresarea unui text de lege şi într-o mai mică măsură a unui decret poate să atragă sancţiuni penale şi administrative ; nerespectarea circularelor ministeriale nu îi expune pe recalcitranţi decît la o reamintire a directivelor din partea Administraţiei. Unele dispoziţii – precum decretul din 12 iunie 1912 asupra comitetelor de inspecţie – privesc exclusiv funcţionarea bibliotecilor, în timp ce alte texte – precum legea din 16 iunie 1949 asupra publicaţiilor destinate tineretului, sancţionează toate categoriile profesionale. În ciuda diversităţii nivelurilor de prescripţii, am ales să tratăm, în acelaşi capitol, ansamblul textelor legislative şi reglementare, pentru a surprinde logica legislatorului în contextul său politic şi istoric.

În ce priveşte manualele din uzul bibliotecarilor, forţa lor de a se impune este de acelaşi tip. Recomandările din manuale sau discursurile de la congrese propun un model care exprimă consensul provizoriu al membrilor influenţi din cadrul profesiunii. Bibliotecarii nu sînt constrînşi juridic să le urmeze ; acestea nu le sînt impuse prin forţa legii, ci prin puterea normelor profesionale ; nu dau naştere la infracţiuni penale, dar pot atrage infracţiuni sociale, în funcţie de maniera în care actorii vor fi interiorizat normele. După cum remarcă Erving Goffman „sancţiunile formale sprijină regulamentele, sancţiunile informale susţin

ceea ce este înțeles uneori ca presiune socială"[1]. Aceste recomandări pot să atragă de asemenea sancțiuni profesionale, intervenind sub formă de blam din partea Inspecției generale a bibliotecilor.

Ceea ce afirmă textele legislative, manualele de biblioteconomie sau discursurile de la congrese nu permite înțelegerea practicilor efective ale bibliotecarilor, dar ne oferă prescripții şi idei despre ceea ce trebuie şi ceea ce nu trebuie să facă un „bun" bibliotecar. Avînd în vedere teritoriul pe care îl marchează, asemenea texte şi discursuri sînt totuşi fondatoare nu numai de percepții şi de judecăți, ci şi de practici în cadrul profesiei.

[1] E. Goffman, *La mise en scène de la vie quotidienne*, vol. 2, éd. de Minuit, 1973, p. 102.

1. Cadrul juridic şi reglementar

1912–1944 : CONTROLUL, SUPRAVEGHEREA. COMITETELE DE INSPECŢIE ŞI DE ACHIZIŢIONARE A CĂRŢILOR

În această primă parte a secolului, legislaţia prescrie colectivităţilor locale faptul de a nu-l lăsa pe bibliotecar şi pe adjuncţii săi să aleagă de unii singuri lucrările din care se compun fondurile.

Astfel, decretul din 6 iunie 1912[1], stabilit de Ministerul Instrucţiei Publice şi Artelor Frumoase, de care depindeau atunci bibliotecile publice, instaurează un „comitet de inspecţie şi de achiziţie a cărţilor" în toate oraşele ce dispun de o bibliotecă municipală. Acest comitet este însărcinat în special cu supravegherea folosirii fondurilor afectate pentru achiziţii. Bibliotecarul–responsabil care asistă de drept la reuniunile cu vot deliberativ[2] poate face propuneri de achiziţii, propuneri ce trebuie ratificate de comitet.

În bibliotecile clasate[3], care dispuneau de un fond vechi, conservatorul, ţinînd cont de competenţele sale, are o mai mare autonomie, de vreme ce articolul 3 stipulează că în aceste instituţii „două cincimi din sumele afectate achiziţiilor sînt lăsate, în lipsa unui aviz negativ din partea primarului, la dispoziţia bibliotecarului, fără consultarea prealabilă a comitetului, pentru

---

[1] Cf. Documentul 6.

[2] Această dispoziţie marchează o evoluţie notabilă în ce priveşte rolul bibliotecarului în alegerea cărţilor : într-adevăr, decretul din 1 iulie 1897, în vigoare pînă atunci, nu dădea dreptul bibliotecarilor decît la vot consultativ.

[3] Un decret din 1 iulie 1897 introduce, într-adevăr, distincţia între bibliotecile care deţin colecţii de stat, provenind în special din confiscările din timpul Revoluţiei şi bibliotecile neclasate. În primele, calificate drept „clasate", conservatorii sau bibliotecarii trebuiau aleşi dintre licenţiaţii de la Ecole Nationale des Chartes sau dintre candidaţii care au obţinut un certificat de aptitudine din partea ministerului.

cumpărarea continuărilor lucrărilor, a cărţilor de ocazie sau de utilitate urgentă. Bibliotecarul dă seamă, la fiecare şedinţă a comitetului, de cheltuielile astfel efectuate".

Documentul 6. – *Decret din 6 iunie 1912. Decret prin care se instituie comitetul de inspecţie şi de achiziţie a cărţilor în oraşele care dispun de o bibliotecă*

– Din 6 iunie –

Preşedintele Republicii Franceze,

În urma raportului ministrului Instrucţiei Publice şi Artelor Frumoase ;

Având în vedere ansamblul legilor şi decretelor care stabilesc drepturile statului asupra colecţiilor depuse în bibliotecile publice ;

Având în vedere hotărîrea consulară din 8 ploios[1] anul XI şi decretul din 20 februarie 1809 ;

Având în vedere decretul din 1 iulie 1897, după care se conduc bibliotecile publice din oraşe ;

Având în vedere hotărîrea din 12 iunie 1909 ;

Având în vedere avizul emis de Comisia Superioară a Bibliotecilor instituită pe lîngă Ministerul Instrucţiei Publice şi Artelor Frumoase,

Decretează :

Art. 1. Se instituie un comitet de inspecţie şi de achiziţionare a cărţilor în toate oraşele care dispun de o bibliotecă municipală.

Membrii comitetului sînt numiţi pentru o perioadă de şapte ani prin hotărîre a ministrului Instrucţiei Publice şi Artelor Frumoase pe baza prezentării făcute de prefect în urma avizului primarului.

Primarul este preşedintele de drept al acestui comitet, care cuprinde în afară de el, ca membru de drept de asemenea, un consilier municipal ales de colegi pentru durata mandatului său.

Comitetul se reuneşte obligatoriu cel puţin o dată pe trimestru ; el îşi exercită supravegherea asupra stării bibliotecii, hotărăşte folosirea fondurilor afectate atît conservării şi întreţinerii colecţiilor cît şi achiziţiilor, îşi dă avizul asupra propunerilor de schimburi.

Art. 2. Bibliotecarul asistă de drept la reuniunile comitetului, unde are drept de vot deliberativ şi, asemenea membrilor comitetului, poate face acolo toate propunerile de achiziţii.

Dacă bibliotecarul-adjunct al unui depozit *clasat* posedă una din diplomele sau certificatele prevăzute de decretul din 1 iulie 1897, va face parte de drept şi din comitet, avînd drept de vot deliberativ.

Art. 3. În depozitele *clasate*, iniţiativa şi conducerea tuturor lucrărilor tehnice de catalogare şi de punere în ordine a colecţiilor aparţine exclusiv bibliotecarului, cu condiţia aprobării de către inspectorii generali.

Tot pentru aceste instituţii, două cincimi din suma afectată achiziţiilor sînt lăsate, în lipsa unui aviz contrar din partea primarului, la dispoziţia bibliotecarului, fără o consultare prealabilă a comitetului, pentru cumpărarea unor serii de cărţi de ocazie sau de utilitate urgentă.

[1] *Pluviôse* „a cincea lună a calendarului revoluţionar francez corespunde cu perioadei cuprinse între 20 sau 21 ianuarie şi 18 sau 19 februarie" (n.t.).

Bibliotecarul dă scamă la fiecare şedinţă a comitetului de cheltuielile astfel efectuate.

La fiecare încheiere de activitate, acesta adresează primarului un raport asupra întrebuinţării sumei puse astfel la dispoziţia sa. O copie a acestui raport e anexată la raportul anual prevăzut de articolul 2 al decretului din 1 iulie 1897.

Art. 4. Ministrul Instrucţiei Publice se asigură, prin inspecţii, de starea şi de întreţinerea bibliotecilor.

Art. 5. Se abrogă dispoziţiile contrare prezentului decret.

Art. 6. Ministrul Instrucţiei Publice şi Artelor Frumoase este însărcinat cu executarea prezentului decret.

De către preşedintele Republicii — A. FALLIÈRES
Ministrul Instrucţiei Publice
şi Artelor Frumoase,
GUIST'HAU

Dispoziţiile decretului din 12 iunie 1912 au ca motiv esenţial întărirea exercitării puterii de tutelă din partea statului asupra municipalităţilor şi nu fac decît să amintească unele dispoziţii anterioare. Analiza acestora din urmă permite înţelegerea mai bună a urmărilor măsurilor luate în iunie 1912.

Printr-un decret din 28 ianuarie 1803, statul napoleonian a pus „la dispoziţia şi sub supravegherea" municipalităţilor bibliotecile publice constituite din confiscările revoluţiei şi cu care nu ştia ce să facă. Pentru a salva fondurile de carte pe care municipalităţile se dovediseră incapabile să le gereze şi le înstrăinaseră uneori pentru a trage folos de pe urma lor, monarhia din Iulie şi a III-a Republică, prin ordonanţa din 22 februarie 1839 şi decretul din 1 iulie 1897[1], trec la prevenirea furturilor şi a degradărilor, introducînd „ ordinea, ansamblul şi regularitatea"[2] fără de care bibliotecile „devin repede o grămadă confuză de cărţi"[3]. Prin aceste două texte, statul încearcă să redobîndească o putere, abandonată cu uşurinţă, graţie mai ales intervenţiei „comitetelor de instrucţie şi de achiziţie", numite prin hotărîre ministerială, şi bibliotecarilor cu diplomă formaţi de stat, în cazul bibliotecilor clasate.

Spiritul decretului din 1 iulie 1897, care instituia clasarea anumitor biblioteci municipale, marchează o cotitură în evoluţia regimului juridic al bibliotecilor,

[1] Pentru interpretarea acestor texte, se poate consulta H. Comte, *Les Bibliothèques publiques en France*, pp. 245–251.

[2] Text de prezentare a decretului din 22 februarie 1839, adresat de Salvandy, ministru secretar de stat la departamentul instrucţiei publice, regelui Louis-Philippe.

[3] Ordonanţa din 28 iunie 1886.

introducînd „ideea că statul, în calitate de principal proprietar, este motivat să revendice o participare sporită la gestionarea anumitor biblioteci, participare mergînd dincolo de puterile deținute ca autoritate tutelară"[1]. Această intervenție va fi ulterior întărită prin legea din 20 iulie 1931 care repartizează bibliotecile în trei categorii (clasate, controlate, supravegheate) şi prin legea din 3 noiembrie 1943 care retrage primarilor orice competență în a-i numi pe bibliotecarii bibliotecilor municipale clasate.

Aplicarea decretului din 6 iunie 1912, reluînd articolul 3 al decretului din 1897 asupra comitetelor de inspecție şi de achiziționare a cărților, nu a suscitat un mare zel din partea primarilor, care au văzut în el o limitare a propriilor prerogative. Într-adevăr, în primul articol, decretul prevede ca membrii comitetului, al cărui preşedinte de drept este primarul cuprinzînd de asemenea şi un consilier municipal, să fie numiți pe şapte ani de către minister, în urma prezentării făcute de prefect şi a unei propuneri simple venite din partea primarului. Aceeaşi dispoziție prevăzută de ordonanța din 22 februarie 1839 ridicase proteste din partea unor municipalități ce contestau legalitatea numirii de către ministru a membrilor comitetelor[2].

Faptul că legislatorul e obligat să reamintească aceste dispoziții, în iunie 1912, arată că ele n-au fost urmate într-un mod foarte riguros : într-adevăr, între 1839 şi 1912, mai ales sub a III-a Republică, Ministerul Instrucției Publice şi Artelor Frumoase nu încetează să amintească şi să reia prescrierile ordonanței din 22 februarie 1839[3]. În ciuda opozițiilor, constituirea comitetelor este treptat respectată de municipalități, în urma cererilor repetate, chiar dacă acestea „nu funcționează toate cu aceeaşi regularitate. În timp ce unele se reunesc frecvent şi în mod periodic, altele nu sînt convocate decît în rare ocazii, în funcție de circumstanțe şi numai cînd o dificultate reală face necesar apelul la serviciile lor"[4].

Pe de altă parte, unele municipalități par să-i fi numit pe membrii comitetului fără să se fi raportat la autoritatea administrativă centrală, de vreme ce aceasta se va vedea constrînsă să ceară prefecților să-şi facă cunoscută opinia asupra persoanelor numite direct de către unii primari[5], anunțîndu-i pe aceştia din urmă că nu vor putea „tolera existența comisiilor cu atribuții similare, care, prin acest mijloc, ar putea fi determinate să se substituie comitetelor".

Legislația relevă astfel dificultățile întîlnite la împărțirea puterilor între stat şi colectivitățile locale.

---

[1] H. Comte, *op. cit.*, p. 251.

[2] H. Comte, *op. cit.* pp. 248–250.

[3] Circularele din 4 mai 1874, 20 septembrie 1877, 28 iunie 1886 ; decretele din 1 iulie 1897, 6 martie 1903 ; circulara din 20 martie 1903.

[4] Circulară referitoare la comitetele de inspecție şi de achiziție din 28 iunie 1886.

[5] Circulară amintind dispozițiile reglementare din 4 mai 1874.

Dacă toate aceste măsuri au ca scop salvgardarea patrimoniului național, vizînd în primul rînd conservarea lui, se naşte şi o altă preocupare privind lectura textelor : ministerul înțelege să controleze achizițiile delegîndu-şi puterea unui comitet numit prin grija sa. O circulară din 28 iunie 1886 este foarte explicită :

> Însărcinate cu repartizarea creditelor alocate de consiliile municipale, comitetele, care veghează la conservarea colecțiilor din biblioteci, trebuie de asemenea să supravegheze îmbogățirea acestora şi să discute în şedință problema achizițiilor. Într-adevăr, a lăsa unui bibliotecar sau unuia din membrii comitetului grija exclusivă în alegerea cărților de cumpărat ar putea avea grave inconveniente, prea uşor de prevăzut pentru a le mai enumera. Dacă am putea admite ca bibliotecarul, sau oricare dintre membrii comitetului avînd o competență specială, să alcătuiască lista de propuneri, ar însemna să aibă drepturi excesive. Bibliotecarul, aflîndu-se constant în legătură cu publicul şi tocmai de aceea cunoscînd gusturile celor ce muncesc în mod serios, poate furniza indicații utile. E deci oportun ca el să fie ascultat în discuțiile privind alegerea cărților, unde să aibă drept de vot consultativ ; dar nici el şi nici altcineva să nu decidă de unul singur ; şi, în nici un caz, o repet, lista cărților de achiziționat nu trebuie să fie definitivată fără avizul comitetului.

Pe de altă parte, aceeaşi circulară indică criteriile pe care trebuie să se sprijine primarul pentru a-i propune pe membrii comitetelor :

> Prezentați prefecților de către primari, membrii acestor comitete îşi primesc numirea, după cum se vede, de la ministrul Instrucției Publice. Ei sînt recrutați de preferință dintre membrii societăților savante, dintre erudiții de orice fel, dintre profesori, doctori, magistrați, avocați, industriaşi, într-un cuvînt dintre persoanele susceptibile de a avea opinii luminate asupra diverselor probleme ce se referă la biblioteci.

Directivele nu pot fi înțelese doar ca paliative pentru incompetența unor bibliotecari, care nu dispun de formație şi de cunoştințe referitoare la cărți şi la biblioteci, ci şi ca măsuri de control asupra conținutului moral, ideologic şi politic al noilor achiziții. Asemenea exigenței de a trimite anual la minister cataloagele şi listele cu noile achiziții, aceste prescripții constituie un suport juridic pentru exercitarea unei eventuale cenzuri de stat.

În sfîrşit, reactivînd comitetele de inspecție şi de achiziție, e posibil ca statul să fi vrut să dea asigurări ligilor de moralitate foarte puternice în acea perioadă. Membrii lor erau recrutați din aceleaşi medii sociale ca şi cei ai comitetelor de achiziții şi participau la mişcarea bibliotecilor populare destinată instruirii poporului. „Modul de numire a acestor comitete se aseamănă cu criteriile şi cu credința ligilor în rolul de conducători, al cetățenilor competenți"[1].

[1] Asupra convergenței, pînă la războiul din 1914, dintre ligile de moralitate şi comitetele de lectură din bibliotecile populare, cf. A. Stora-Lamarre, *L'Enfer de la III-e République*, pp. 183–189.

Ligile care se dezlănţuie împotriva obscenităţii pe care o dovedesc unele scrieri, în special romane, obţin promulgarea legilor din 2 august 1882, din 16 martie 1898 şi din 7 aprilie 1907, care reprimă „ultragiul contra bunelor moravuri".

Dorinţa statului de a controla se manifestă într-un mod şi mai explicit în ce priveşte bibliotecile populare. O circulară din 10 iunie 1874 dată de Ministerul Instrucţiei Publice, Cultelor şi Artelor Frumoase aminteşte prefecţilor că instituirea comitetelor de inspecţie şi de achiziţie de carte se aplică, de asemenea, bibliotecilor populare fundate la iniţiativa municipalităţilor şi că e de preferat să i se obţină „aplicarea de bunăvoie în bibliotecile fundate prin iniţiativă privată"[1]. În plus, această circulară atrage atenţia prefecţilor asupra unui punct „care a fost considerat ca foarte important de către comisia bibliotecilor populare"[2] şi pe care vor trebui să-l aplice comitetele de supraveghere şi de achiziţie :

> Acestea trebuie să vegheze ca nu toate cărţile să ajungă în mîinile tuturor cititorilor. Dulapuri speciale vor trebui să închidă lucrările ce nu vor putea fi împrumutate decît cu un anumit discernămînt, fie adulţilor, de exemplu, fie persoanelor care se consacră unor lucrări mai speciale. E aici o chestiune de tact, asupra căreia e imposibil de dat prescripţii formale ; aprecierea lucrărilor care nu trebuie date spre lecturare decît cu o anumită rezervă trebuie lăsată în seama judecăţii inspirate a bibliotecarilor şi a membrilor comitetului. Dacă apar unele dificultăţi legate de acest lucru, vă veţi adresa imediat comisiei instituite pe lîngă ministerul nostru.

Bibliotecile populare trebuie, într-adevăr, „ să procure lucrătorilor şi muncitorilor distracţii oneste şi utile : acestea contribuie la înălţarea lor spirituală, la îndepărtarea lor de la plăcerile frivole şi degradante şi mai ales le furnizează mijloacele de a-şi dezvolta pregătirea generală şi tehnică"[3].

Bibliotecile populare comunale care, invers decît bibliotecile publice, puteau să-şi împrumute lucrările tuturor cititorilor fără deosebire, nu trebuiau „să aibă un caracter politic[4] ", dar să încurajeze „bunele lecturi" morale, civice şi didactice. Concepute înainte de toate ca un mijloc de a moraliza şi de a educa clasa muncitoare, bibliotecile populare trebuiau să vegheze la a nu permite citirea lucrărilor care i-ar putea incita pe muncitori, pe meseriaşi, pe oamenii de casă

[1] Este vorba de bibliotecile create la iniţiativa marilor proprietari, a directorilor de fabrici sau de uzine, a clerului, a asociaţiilor de educaţie populară şi a societăţilor muncitoreşti, a cooperativelor sau a societăţilor de ajutor reciproc.

[2] Această comisie cuprindea deputaţi, membri ai clerului şi ai Institutului de Învăţământ Superior.

[3] Circulara către prefecţi, din 8 ianuarie 1873, emisă de Ministerul Instrucţiei Publice, Cultelor şi Artelor Frumoase.

[4] Circulara către prefecţi, din 15 martie 1899, emisă de Ministerul Instrucţiei Publice, Cultelor şi Artelor Frumoase.

să iasă din condiția lor socială, de asemenea, cărțile ce ar propaga doctrine revoluționare sau ar lăsa să se întrevadă practici sexuale imorale, de exemplu în afara căsătoriei. Printre genurile literare, romanul popular și în special foiletonul devin obiectul tuturor excomunicărilor pentru că fac parte din „plăcerile frivole" de care legislatorul dorește să-i îndepărteze pe muncitori, la fel ca de bar și de bordel.

Observăm deci că apare asupra acestui punct o convergență între modul de a vedea al membrilor comitetelor de supraveghere, evocate mai sus, și cel al legislatorului.

În mediul rural, bibliotecile populare erau adesea anexate la școlile publice și plasate sub responsabilitatea învățătorului ; legislatorul arată că, în măsura în care acestea primesc copii, alcătuirea fondurilor de carte trebuie să fie „supravegheată cu scrupulozitate"[1].

Se înțelege atunci că, dacă autoritatea centrală acordă mai multă încredere bibliotecarilor cu diplomă din bibliotecile clasate, nu este numai din cauza competențelor pe care le au, ci și pentru că aceste instituții, ținînd cont de alcătuirea fondurilor lor, se adresează exclusiv unui public avizat, chiar erudit, ale cărui lecturi nu fac obiectul unei supravegheri atît de riguroase precum în cazul publicului larg.

O asemenea stare de spirit reprezentativă pentru foarte puritanul și represivul secol al XIX-lea va persista dincolo de tensiunile politice ale perioadei „ordinii morale" și va continua să impregneze mentalitățile și practicile din prima jumătate a secolului XX, chiar vederi mai puțin moralizatoare asupra lecturii încep să apară în perioada dintre cele două războaie. După cum remarcă Noé Richter, „grija de a moraliza și de a educa a degajat noțiunea de «carte bună» ce va deveni unul din conceptele cheie ale lecturii populare și ale lecturii publice pînă în zilele noastre. [...] Găsim astfel reunite, încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cele trei elemente constitutive ale lecturii populare : moralism, civism, didacticism. Sînt stîlpii pe care se vor baza toate acțiunile de pînă la sfîrșitul primului război mondial și chiar de mai tîrziu"[2].

La începutul celui de-al doilea război mondial, decretul-lege al lui Edouard Daladier din 29 iulie 1939, promulgat pentru a proteja familia, natalitatea și „rasa franceză", va constitui o agravare chiar a legii ordinii morale din 16 martie 1898, extinzînd la cărți ultragiul contra bunelor maniere. Acestea își vor pierde astfel statutul privilegiat de suport al unor opere de creație[3]. Această

[1] Circulara către prefecți din 1 iunie 1886, emisă de Ministerul Instrucției Publice, Cultelor și Artelor Frumoase. Această circulară amintește faptul că nici o lucrare nu poate intra în bibliotecile populare ale școlilor fără autorizația inspectorului de Academie.

[2] N. Richter, *Bibliothèques et éducation permanente ; de la lecture populaire à la lecture publique*, Le Mans, Bibliothèque de l'Université du Maine, 1981, p. 6.

[3] Cf. D. Becourt, *Livres condamnés, livres interdits ; liberté ou censure ?*, Cercle de la Librairie, 1972. Ultragiul contra bunelor moravuri ține de dreptul comun.

legislație încă în vigoare se aplică cu prioritate editării, dar și difuzării : orice lucrare interzisă din cauză că aduce atingere bunelor moravuri nu poate figura legal în biblioteci.

Dacă directivele din 1897 și din 1912 asupra comitetelor de inspecție și de achiziție, al căror spirit am arătat că nu se deosebea cu nimic de textele edictate în ultimul sfert al secolului al XIX-lea, nu vor fi abrogate decît în 1961, rămînînd deci în vigoare pînă la acea dată, legislatorul va deveni mult mai discret în ce privește controlul aplicării lor după primul război mondial. Această tăcere a ministerului are mai multe cauze. Pe de o parte, exista în acel moment preocuparea de a legifera în primul rînd statutul bibliotecilor clasate ce conțineau majoritatea fondurilor de stat și al căror personal format și licențiat mai cu seamă la Ecole Nationale des Chartes și regrupat din 1906 în cadrul Asociației Bibliotecarilor Francezi (A.B.F.) reprezenta un grup de presiune. Astfel, Comisia Superioară a Bibliotecilor, instituită în ianuarie 1909, se interesează în special de bibliotecile clasate, de cele naționale[1] și universitare. A.B.F. va obține în această perioadă promulgarea principalei legi care, la 20 iulie 1931, naționaliza personalul instituțiilor clasate.

Pe de altă parte, se dovedește faptul că în timpul dificilei împărțiri a puterii între stat și colectivitățile locale, a cărei miză principală era conservarea fondurilor de carte, se ajunge la un *statu quo* prin care statul își rezerva cea mai mare parte a autorității asupra bibliotecilor clasate[2] și acorda tutela bibliotecilor neclasate municipalităților[3], exercitîndu-și controlul în special prin intermediul subvențiilor și al Inspecției generale a bibliotecilor[4].

Mai pe larg, prima jumătate a secolului XX este o perioadă de stagnare, chiar de regres a bibliotecilor : „Slăbește puterea acestor instituții de a cumpăra documente și adesea intră într-un declin puternic ; opoziția dintre rețelele culte și cele populare se întărește în ciuda cîtorva pași înainte ; instrumentele lecturii «pentru toți» – pentru a relua terminologia anilor treizeci –, în special bibliotecile școlare și populare, în cel mai bun caz vegetează și sînt adesea muribunde. Pe scurt, imobilismul, declinul și inadaptarea la nevoi definesc viața din biblioteci între 1900 și 1945"[5]. Doar scurtul episod al Frontului Popular va rupe acest imobilism prin crearea Asociației pentru Dezvoltarea Lecturii Publice (A.D.L.P.)

[1] Biblioteca Națională, Biblioteca Arsenalului, Biblioteca Mazarină, bibliotecile Operei și Conservatorului, care formau pe atunci Reuniunea Bibliotecilor Naționale.

[2] Chiar dacă dubla dependență care subzistă în cazul acestor instituții le pune uneori într-o situație dificilă. Cf. H. Comte, *op. cit.*, pp. 258–260.

[3] Controversa din secolul al XIX-lea în legătură cu numirea bibliotecarilor din instituțiile neclasate de către stat sau de către municipalități a fost tranșată atunci definitiv în favoarea comunelor.

[4] Cf. *infra*, „Inspecția bibliotecilor".

[5] Cl. Jolly, „Institutions : la crise des bibliothèques", *Histoire de l'Edition*, Promodis, 1986, t. IV, p. 543.

şi acordarea creditelor pentru modernizarea bibliotecilor municipale, echiparea cu bibliobuz şi formarea bibliotecarilor. Începînd din acel moment, relativa tăcere a legislatorului în ce priveşte aplicarea decretului din 12 iunie 1912, luînd în considerare textele reglementare uneori limbute de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, nu prevesteşte vreo abandonare a controlului asupra alcătuirii fondurilor sau chiar a cenzurii, ci un anume abandon... al bibliotecilor municipale şi populare. Două războaie mondiale, depresiunea economică şi neîncrederea majorităţii bibliotecarilor profesionişti în „lectura pentru toţi" cu siguranţă nu pot fi străine de această situaţie.

Din cele 311 biblioteci municipale clasate, controlate sau supravegheate, recenzate în 1942[1], doar o sută sînt cu adevărat active. În aceste biblioteci care se adresează oamenilor citiţi, favorizînd consultarea cărţilor pe loc, se numesc comitete de inspecţie şi de achiziţie de carte, ce se reunesc mai mult sau mai puţin regulat. Miile de mici biblioteci populare – comunale sau private – care n-au putut fi cuprinse într-o reţea coerentă şi al căror conţinut prea didactic nu corespundea cererilor publicului popular sînt în declin[2]. Administraţia centrală, care a supus pînă atunci aceste biblioteci „unor condiţii de control inacceptabile pentru nişte asociaţii libere"[3] şi cu prea mare greutate pentru a fi asumate de către comune, se orientează spre acordarea unei timide susţineri bibliotecilor intercomunale itinerante, constituite sub formă de „cantine de cărţi", iniţiate de către Muzeul Pedagogic, dintre care 41 funcţionau în ajunul primului război mondial cînd se va pune capăt respectivei experienţe.

Începînd cu 1921, „Comitetul American pentru Regiunile Devastate" implantează biblioteci mobile[4] în Aisne. Iniţiativa este reluată în 1933 de Victorine Vérine care pune în circulaţie la Soisson primul bibliobuz francez, apoi de Henri Vendel în Marne. Dar asemenea încercări nu au ecou la nivel guvernamental şi „ rolul puterilor publice se rezumă la un interesant, dar steril, tur de orizont al chestiunii"[5]. Impulsul dat de Frontul Popular va favoriza noi iniţiative, pînă cînd cel ce-al doilea război mondial va stopa elanul primelor bibliobuze franceze.

---

[1] Funcţionarea şi reorganizarea Reuniunii Bibliotecilor Naţionale din Paris, 15 iunie 1940 – 31 decembrie 1942, raport prezentat Domnului Marcşal al Franţei, şef al statului, de către B. Faÿ, administrator general, Paris, Biblioteca Naţională, 1943. Acest raport recenzează 311 B.M. din care 37 clasate, 30 controlate şi 244 supravegheate. Celelalte biblioteci municipale sînt respinse în categoria „lettres publiques", adică pentru lectură publică sau populară. Cf. L. Yvert, „Les statistiques des bibliothèques municipales", *Bulletin des bibliothèques de France*, pp. 309–350.

[2] Cea mai mare parte a lor nu se vor menţine după cel de-al doilea război mondial.

[3] N. Richter, *Les Bibliothèques populaires*, p. 149.

[4] Bibliotecarii făceau drumuri cu camionetele militare pentru a transporta cărţi în satele şi în cătunele îndepărtate.

[5] P. Ory, „Le rôle de l'Etat : les politiques du livre", *Histoire de l'édition*, Promodis, 1986, t. IV, p. 61.

La începutul războiului, un decret semnat de preşedintele Albert Lebrun stipulează că „începînd cu data de 28 august 1939, tipăriturile, desenele sau înscrisurile de orice natură destinate publicării [...] vor fi supuse unui control preventiv din partea serviciului general de informaţii, care va avea dreptul de a interzice publicarea lor". După 14 iunie 1940, această prescripţie va fi menţinută în zona liberă şi va fi controlată de serviciile franceze de cenzură instalate la Clermont–Ferrand. Guvernul de la Vichy va aplica atunci cea mai nedemnă dintre cenzurile secolului, difuzînd în regiunea din sud, dintr-un exces de zel cu care era obişnuit, lista Otto precum şi cele ce i-au urmat, stabilite în zona ocupată la iniţiativa autorităţilor germane[1].

1945–1966 : MORCOVUL ŞI BÎTA

Concepţiile, inspirate din experienţele anglo–saxone, dezvoltate de către unii din pionierii lecturii publice, care au făcut experienţe pilot – precum punerea în circulaţie a bibliobuzelor sau crearea primei biblioteci pentru copii „L'Heure Joyeuse" în 1924 – nu reuşesc, mai pe larg, decît în 1945 o dată cu crearea în mediul rural a bibliotecilor centrale de împrumut (B.C.P.) ale departamentelor[2] şi prin introducerea progresivă a clasificării zecimale Dewey şi a accesului liber la rafturi în bibliotecile municipale.

Comitetele consultative ale bibliotecilor centrale de împrumut

În B.C.P., textele reglementare votate după război traduc o evoluţie fundamentală a conceperii rolului ce revine comitetelor şi bibliotecarilor. O hotărîre din 20 februarie 1946 precizează, într-adevăr, că directorii de B.C.P., numiţi prin hotărîre ministerială, sînt asistaţi de un comitet consultativ care „îşi dă avizul asupra alcătuirii fondurilor bibliotecii şi asupra funcţionării serviciului de împrumut". Este pentru prima oară cînd apare în reglementări termenul „consultativ" în loc de „supraveghere" pentru a califica rolul comitetelor din biblioteci.

Din acest moment, bibliotecarului de formaţie, care se presupune că cunoaşte atît fondul existent şi producţia editorială, cît şi cititorii, i se acordă o competenţă suficient de mare pentru a decide asupra alegerii cărţilor ; comitetul nu mai are funcţia de a efectua un control politic şi moral asupra achiziţiilor, ci de a fi un organ de dialog.

---

[1] Asupra acestui episod, vezi *supra*, „Cenzura de-a lungul secolului".

[2] Ordonanţa din 2 noiembrie 1945 dată de Ministerul Educaţiei Naţionale din guvernul provizoriu al Republicii prezidat de Charles de Gaulle.

Apare şi grija pentru reprezentarea cititorilor în structura comitetului, care nu mai e limitat la notabilităţi[1], ci se extinde şi la grupurile sindicale, familiale şi culturale şi la persoanele care se interesează de dezvoltarea lecturii publice ; numiţi de către ministru, aceştia sînt propuşi de directorul bibliotecar, fapt ce confirmă puterea acordată acestuia din urmă.

Deschiderea pe care o presupune această reformă se produce din nevoia de a acţiona repede după Eliberare şi o dată cu crearea C.B.P.-urilor dorite de multă vreme de către reformatori şi susţinute de noua Direcţie a Bibliotecilor[2]. În perioada ce a urmat imediat războiului, stînga formată din socialişti şi comunişti va fi timp de trei ani majoritară la guvernare, iar spiritul acestei reforme provenea în linie dreaptă din cel care anima Frontul Popular. Dar guvernele ulterioare nu mai modifică această primă încercare şi dovedesc „o timiditate crescîndă în faţa implicaţiilor logice pe care le presupun primele încercări, situaţie complicată de instituţiile parlamentare mai apte să îngroape proiectele cu adevărat noi decît să le ia în mîini"[3].

Anii 1945–1966 apar ca un amestec de încercări reformatoare şi de întoarceri înfrigurate la un control riguros. Două măsuri privitoare la biblioteci, una legislativă şi alta reglementară, dovedesc faptul că cea de-a doua atitudine era predominantă.

Controlul editării şi difuzării : legea din 1949

Începînd cu 1940, sub presiunea asociaţiilor familiale, a mişcărilor de tineret sau de protecţie a moralităţii, diferite proiecte de lege încercau să stabilească un statut al presei pentru tineret şi să lupte împotriva invadării pieţei franţuzeşti de către publicaţiile de origine şi de inspiraţie străine, cărora li se reproşa că prezintă „un materialism în expansiune şi o deificare a banului care devine singurul ţel al existenţei, [...] o apologie a crimei, a minciunii şi a maşinii". Acestea sînt povestite în imagini în care „aventurierii, bandiţii, sau brutele sălbatice reuşesc întotdeauna", iar „copiii, tinerii şi tinerele nu au încă maturitatea necesară pentru a alege în cunoştinţă de cauză şi a respinge lecturile care te îndobitocesc sau te deprimă"[4].

[1] Comitetele îi cuprind, ca membri de drept, pe inspectorul de Academie, inspectorul mişcărilor de tineret şi de educaţie populară, directorul serviciilor agricole şi pe bibliotecarul director al B.C.P., iar, în calitate de membri aleşi, pe reprezentanţii consiliului general, ai municipalităţii şi ai consiliului departamental al învăţămîntului primar, precum şi responsabili de depozite din bibliotecă.

[2] Direcţia Bibliotecilor din Franţa şi a Lecturii Publice (D.B.L.P.), ţinînd de Ministerul Educaţiei Naţionale, a fost creată prin decretul din 18 august 1945. Ea va fi desfiinţată în 1975 o dată cu trecerea bibliotecilor publice la Secretariatul de Stat al Culturii.

[3] P. Ory, „Le rôle de l'Etat : les politiques du livre", *op. cit.*, p. 66.

[4] Expunere de motive la proiectul de lege din 1 octombrie 1940, citat de D. Becourt, *Livres condamnés, livres interdits*, p. 101.

Aceste considerații amestecau o prejudecată culturală împotriva benzilor desenate cu o critică a ceea ce se va numi mai tîrziu – în timpul revoltelor din anii 1960 ale tineretului occidental – societate de consum, simbolizată atunci de America. Atacurile se sprijineau şi pe prejudiciile morale, care nu erau toate fără suport, dacă avem în vedere că o parte a producției incriminate, de origine americană, nu interesa acelaşi public de o parte şi de alta a Atlanticului : destinată, în limba de origine, unui public adult, în Europa, aceasta era citită exclusiv de către tineret. Proiectele de lege elaborate înainte de război vizau cu precădere benzile desenate publicate de grupul american Paul Winckler (*Mickey*, *Robinson*, *Hop là!*), cele ale grupului italo–francez Cino del Duca destinate tineretului (*Hurrah!*, *L'Aventureux*) sau tineretului feminin (*Confidences*[1]), ca şi revista *Détective*[2].

Aceste preocupări vor reapărea după război, în fața revenirii în forță a cărților ilustrate americane, şi vor fi concretizate prin votarea legii din 16 iulie 1949, al cărei articol 2 stipula faptul că publicațiile destinate tineretului nu vor trebui să cuprindă „nici o ilustrație, nici o povestire, nici o cronică, nici o rubrică, nici o inserțiune, care să prezinte într-o lumină favorabilă banditismul, minciuna, hoția, lenea, laşitatea, ura, dezmățul sau orice alt act calificat drept crimă sau delict de natură să demoralizeze copiii sau tineretul". Acestor „şapte păcate", legea din 29 noiembrie 1954 le va adăuga „prejudecățile etnice". Pe de altă parte, această lege stipula faptul că o comisie de supraveghere şi control a publicațiilor destinate copiilor şi adolescenților este însărcinată să dea un aviz consultativ Ministerului de Interne asupra publicațiilor susceptibile de interdicție.

După cum remarcă R.O. Paxton, în ciuda rupturii politice, „Vichy a lăsat urme acolo unde tradiționaliştii au avut mînă liberă : familia, morala publică"[3]. Legea din iulie 1949 va fi votată într-o atmosferă de consens moralizator, raliind conservatori, socialişti şi comunişti, în care se îmbina oprobiul contra cinematografului, „şcoală a crimei" – era denunțată ambiguitatea din *Anges du péché* de Robert Bresson sau antimilitarismul din *Le Diable au corps* de Claude Autant–Lara –, şi contra deviațiilor literare ; Boris Vian sau mai degrabă omologul lui, Vernon Sullivan, era tîrît pe atunci în fața tribunalului de o asociație de apărare a moralității pentru *J'irai cracher sur vos tombes* şi *Les Morts ont tous la même peau.* Deputații comunişti atacau în special benzile desenate şi filmele americane considerate „infinit mai periculoase pentru moralitatea tineretului"[4]. Aceste considerații morale se îmbinau strîns cu apărarea formelor

[1] Expunerea de motive la proiectul de lege din 1.10.1940 se ridica împotriva unui săptămînal „imoral, care face un rău incalculabil tinerelor fete şi tinerelor soții... cititoare credule, care-şi imaginează că întîmplările prezentate sînt exemple trăite", cînd de fapt este vorba „de nuvele americane imorale şi stupide, traduse într-o franceză deplorabilă".

[2] Săptămînalul *Détective* făcuse deja obiectul unor hotărîri municipale de interdicție validate de Consiliul de Stat prin hotărîrea din 29.01.1937.

[3] R.O. Paxton, *La France de Vichy*, Le Seuil, 1973, p. 324.

[4] Cf. Dezbaterile Adunării Naționale din 21.01.1949 şi din 27.01.1949 (*J.O.* pp. 93 şi 101).

estetice şi culturale francofone în faţa invaziei de benzi desenate ce vehiculau modelele americane[1].

Textul de lege din 1949 disimula ambiguităţi ce apar la lumină atunci cînd ordonanţa din 23 decembrie 1958 extinde influenţa articolului 14 la „publicaţiile de orice natură"[2]. De acum înainte, cărţile şi revistele pentru adulţi, o dată interzise spre vînzare minorilor, nu mai pot fi expuse publicului şi nici să facă obiectul vreunei publicităţi „sub orice formă ar fi ea", ceea ce înseamnă a le priva de audienţă. Sub pretextul de a proteja tineretul, guvernanţii celei de-a IV-a Republici au elaborat o legislaţie care disimulează de fapt voinţa de a controla editările în ansamblul lor, introducînd o deviere de la controlul iniţial, presupus a se referi la publicaţiile destinate copiilor şi adolescenţilor, la cel al scrierilor de orice natură, indiferent dacă destinatarul este major sau minor.

De fapt, o astfel de măsură duce la interdicţia de a vinde publicaţii erotice sau de opinie şi uneori opere literare, care nu sînt deloc destinate tineretului, fără raportare la jurisdicţie, ci în funcţie doar de decizia Ministerului de Interne şi eventual de avizul consultativ al comisiei de supraveghere şi control a publicaţiilor.

Începînd cu 1967, flexibilizarea legislaţiei va permite ministerului să limiteze interdicţia doar la vînzarea către minori, fără a fi însoţită de interdicţia de a expune şi de cea de publicitate[3]. Această aparentă voinţă de liberalizare îşi găseşte de fapt o aplicare restrînsă, în măsura în care se întîmplă ca Ministerul de Interne să dea cele trei interdicţii conjugat, situaţie asemănătoare cu cea din

[1] Asupra benzilor desenate, vezi P. Ory, „Mickey go Home! : la désaméricanisation de la bande dessinée", *Vingtième siécle*, nr. 4, octombrie 1984, pp. 77–88. Chiar dacă doar deputaţii comunişti au urmărit în mod deschis un obiectiv de protecţionism economic – pe care versiunea finală a legii nu l-a reţinut şi de aceea comuniştii nu au votat-o –, Pascal Ory arată că comisia de supraveghere şi control a sancţionat, în anii cincizeci, în majoritate publicaţiile americanizate, dintre care nu va supravieţui decît *Journal de Mickey*, edulcorat şi cu o grafică mediocră, favorizînd astfel hegemonia hebdomadarelor belgiene (*Journal de Spirou* şi *Journal de Tintin*) cu moralism de bonton şi emergenţa unei estetici franco–belgiene în benzile desenate. Pascal Ory consideră totuşi că aspectul cultural a apăsat cel mai greu în contracararea supremaţiei economice americane. Se cuvine totuşi să amintim că comisia de control dă lovitura de graţie unei producţii americane care, în anii patruzeci, este în decadenţă şi a cărei violenţă suscită dincolo de Atlantic o mişcare de protest, care în 1954 va duce la votarea lui „comic-code". Pe de altă parte, benzile desenate francofone triumfă în Franţa împrumutînd unele elemente de la modelele americane (bule, cadraje, compoziţie, culori etc.).

[2] În versiunea sa din 1954, articolul 14 stipulează că e interzis „să propui, să dai sau să vinzi persoanelor sub 18 ani publicaţiile de orice natură care prezintă un pericol pentru tineret din cauza caracterului lor licenţios sau pornografic ori din cauza spaţiului acordat crimei" ; legea din 4 ianuarie 1967 va adăuga „sau violenţei".

[3] Legea din 4 ianuarie 1967 a modificat legislaţia într-o optică liberală, precizînd pe de o parte că nici o urmărire în justiţie nu poate fi începută mai tîrziu de un an de la publicarea unei lucrări, pe de altă parte gradînd măsurile de interdicţie prevăzute de articolul 14, în funcţie de trei posibilităţi ; ministerul are astfel facultatea de a nu pronunţa decît interdicţia de vînzare către minori (alineatul 2) sau să o îmbine cu interdicţia de a expune şi cu cea de publicitate pe calea afişelor (alineatul 3) şi eventual cu interdicţia de a face publicitate.

trecut, cînd editorul sau librarul nu putea să înscrie în catalogul lui sau să expună, nici măcar în muchie, într-o vitrină închisă cu cheia[1], cărţile sau revistele puse la index de minister.

Dacă, prin legea din 1949, este angajată în special responsabilitatea autorilor, editorilor şi librarilor, această lege se aplică şi tipografilor, distribuitorilor, afişorilor şi oricărui deţinător susceptibil de „a propune, a da sau a vinde" lucrările interzise minorilor.

Bibliotecarii nu pot deci să ignore efectele acestei legislaţii, punînd pe rafturile bibliotecii publice, indiferent dacă e vorba de secţia „tineret" sau „adulţi", lucrări sau reviste interzise prin legea din 1949, sub ameninţarea de a se expune la sancţiuni[2] din partea autorităţii lor tutelare, care este juridic responsabilă. În afară de asta, primul articol al legii din 1949 permite ofiţerilor poliţiei judiciare să pună sechestru pe publicaţiile expuse, înainte de începerea urmăririi în justiţie.

De asemenea, bibliotecarii trebuie să respecte orice măsură de interdicţie ce atinge presa sau editarea, prin decizie judiciară sau hotărîre ministerială, fie că este, de exemplu, decretul–lege din 29 iulie 1939 al codului familiei asupra ultragiului împotriva bunelor moravuri – ale cărui dispoziţii au fost cuprinse în codul penal din 1957 sub articolele 283 şi următoarele – fie că e decretul din 6 mai 1939 asupra publicaţiilor de provenienţă străină, incluzîndu-le şi pe cele editate sau tipărite pe teritoriul francez, considerate susceptibile de a tulbura ordinea publică. Responsabilitatea autorităţilor care tutelează bibliotecile e angajată în special în materie de „ultragiu contra bunelor moravuri" în virtutea articolului 283 din codul penal.

În timpul războiului din Algeria legislatorul dictează un arsenal represiv ce permite interzicerea textelor care scăpau din plasa, cu ochiuri totuşi strînse, a legilor în vigoare. Aceste texte legislative împuternicesc Ministerul Informaţiei, în caz de urgenţă, să efectueze un control preventiv asupra tuturor publicaţiilor şi să interzică publicarea şi difuzarea de „scrieri de orice natură", „periodice sau nu".

Interdicţia de a vinde către minori nu poate, de una singură, să determine dispariţia unei publicaţii (carte sau presă), doar dacă aceasta se adresează exclusiv minorilor. Dar, în ce priveşte presa, cele trei interdicţii conjugate atrag dispariţia publicaţiei ; într-adevăr, cînd cel puţin două din cele trei interdicţii prevăzute de lege ating un ziar sau o revistă, acesta nu mai poate fi distribuit prin Societatea Cooperativă de Distribuţie (N.M.P.P.) care aprovizionează chioşcurile şi pe vînzătorii de ziare şi nu mai poate beneficia de înscriere la „Comisia Paritară a Publicaţiilor de Presă", pierzînd astfel exonerarea aproape completă de T.V.A., acordată publicaţiilor de presă care au „caracter de interes general, de instruire, de educare, de informare sau de recreere a publicului".

[1] Cîţiva librari au fost închişi din această cauză.

[2] Măsurile disciplinare aplicabile funcţionarilor din biblioteci sînt mustrarea, blamul, retrogradarea cu unul sau mai multe grade şi revocarea.

Fiecare interdicție fiind publicată în *Journal Officiel*, nici un profesionist al presei sau al cărții nu are voie să o ignore. Vom vedea ulterior că bibliotecarii au ales uneori să treacă peste una sau alta din interdicții pentru a susține anumite lucrări.

Controlul abonamentelor la ziare și reviste

În secolul al XIX-lea, legislatorul stipula, printr-o circulară din 14 februarie 1878 de la Ministerul de Interne, că municipalitățile și serviciile lor nu se pot abona la ziare politice și că trebuie să-și păstreze bugetul pentru publicațiile administrative oficiale[1].

Or, printr-o circulară din 10 martie 1951, Ministerul de Interne recidivează indicînd faptul că, în urma unei injoncțiuni a Curții de Conturi, „bugetele comunale nu pot să suporte cheltuielile de abonare la ziare politice sau la reviste care nu au un caracter de utilitate comunală"[2]. Reluînd, conform unei ciudate concepții a permanenței prescripțiilor administrative, măsurile circularei din 14 februarie 1878 – date cu cîțiva ani înainte de legea din 1881 privitoare la libertatea presei – prin care li se cerea prefecților să refuze „cheltuielile consacrate altor scopuri decît cele legate de actele oficiale, de legislație și de administrație" din cadrul bugetelor comunale supuse aprobării lor, legislatorul din 1951 admite totuși că „aceste dispoziții foarte rigide trebuie relaxate ținînd cont de condițiile vieții municipale actuale". Urmînd această circulară, consiliile municipale trebuie să delibereze în fiecare an asupra numărului și listei de abonamente subscrise și să le transmită pentru aprobare subprefectului. Măsurile, care se aplicau abonamentelor de presă ale serviciilor administrative comunale, nu par să privească și bibliotecile municipale. Textul circularei cuprinde totuși neclarități și ambiguități ce determină municipalitățile să-l extindă și la bibliotecile municipale. Astfel, de exemplu, de vreme ce Ministerul de Interne preciza faptul că bibliotecile școlare trebuie înțelese „în sensul larg al cuvîntului ca servicii municipale", unii primari puteau crede că bibliotecile municipale se încadrează în această definiție.

> Acest lucru complica nemaipomenit abonamentele în plan practic, explică un bibliotecar, pentru că înainte de reunirea consiliului municipal, de luarea unei decizii și, în fine, de trimiterea listei spre aprobare prefectului, trecea un timp îndelungat în care abonamentele erau suspendate, iar noi eram obligați să recuperăm apoi numerele deja apărute. La biblioteca din oraș aveam multe abonamente și, pentru a face demonstrația prin absurd a aberației acestei circulare, am trimis consiliului municipal, ai cărui membri nu cunoșteau nici titlurile nici conținutul majorității revistelor, o listă foarte lungă care cu siguranță a fost transmisă fără a mai fi fost examinată!

[1] Cf. Documentul 7.
[2] Cf. Documentul 8.

Documentul 7. – *Circulara din 14 februarie 1878 referitoare la abonamentele la ziarele politice*

Circulară

Direcţia administraţiei departamentale şi comunale.
Secţia a 2-a. – Biroul 1

Abonarea comunelor la ziarele politice.

Paris, 14 februarie 1878

Domnule Prefect, s-a constatat că un anumit număr de primari se abonau, din fondurile comunale, la diverse ziare politice. Această cheltuială, neputînd fi considerată ca avînd un caracter de utilitate comunală, în sens administrativ, sens pe care legea a vrut să-l dea acestei expresii, nu trebuie să figureze în bugete, iar interdicţia formulată în articolul 2 al legii din 24 iulie 1867 nu este aplicabilă în această circumstanţă.

Cheltuielile facultative, la care face aluzie acest articol, trebuie să se înţeleagă exclusiv din cele de care pot profita serviciile comunale sau locuitorii înşişi, iar abonamentele la publicaţii consacrate unor scopuri altele decît actele oficiale, legislaţia sau administraţia, nu aparţin acestui caz. Va trebui deci să refuzaţi, Domnule Prefect, acest tip de cheltuieli din bugetele supuse aprobării dumneavoastră.

Vă rog să confirmaţi primirea prezentei circulare.

Primiţi etc.

Ministrul de Interne
E. DE MARCÈRE

Documentul 8. – *Circulara din 10 martie 1951 referitoare la abonamentele la ziarele politice*

10 MARTIE 1951. – FINANŢE LOCALE. – SUBVENŢII. – ABONAMENTE

Ministerul de Interne. – Direcţia administraţiei generale, departamentale şi comunale. – Biroul 2.

Circulara nr. 86.
Ministrul de Interne
către Prefecţi

Subiect. – Subvenţii alocate şi abonamente solicitate de colectivităţile locale
Referinţă. – Circularele mele din 2 ianuarie, 3 ianuarie şi 2 octombrie 1948.

I.

Am constatat că, în ciuda gravelor dificultăţi pe care le traversează în prezent finanţele locale, numeroase credite sînt alocate unor organisme ce nu prezintă un suficient interes local.

Curtea de Conturi, în şedinţa sa din 29 iunie 1949, a precizat că următoarele cheltuieli ale comunelor sînt considerate ilegale :

1° Subvenţiile pentru organisme avînd ca scop propaganda politică sau religioasă, sau apărarea intereselor private ;

2° Subvenţiile alocate fără a fi afectate local unor grupări depinzînd direct de organisme mai generale ale căror scopuri rămîn străine de interesul comunal.

Vă reamintesc faptul că trei condiţii trebuie să fie îndeplinite pentru ca o subvenţie votată de consiliul municipal să primească aprobarea dumneavoastră :

1° Situaţia financiară a comunei trebuie să fie sănătoasă şi să permită în mod normal acest act de generozitate ;

2° Organismul beneficiar trebuie să prezinte un interes comunal incontestabil. Nu contează faptul că lucrarea sau asociaţia în cauză are o existenţă limitată în cadrul comunei sau departamentului, sau că se situează pe plan naţional ; trebuie reţinut doar rolul său faţă de colectivitatea care o subvenţionează.

3° Subvenţiile către organisme cu caracter politic sau confesional sînt interzise. Se cuvine mai ales să fie declarate nule deliberările în urma cărora s-a votat un credit în favoarea asociaţiilor sau grupărilor al căror scop declarat priveşte întrajutorarea socială sau binefacerea, dar care urmăresc, în realitate, într-un mod mai mult sau mai puţin deschis, scopuri politice sau confesionale.

De asemenea, orice subvenţie sau indemnitate acordată grevi̧ştilor, fie direct, fie prin intermediul unei secţiuni sindicale, trebuie respinsă, doar biroul de binefaceri avînd calitatea de a atenua, în măsura posibilului, neplăcerile care pot apărea în urma conflictelor sociale.

Mijloacele de informare de care dispuneţi, dîndu-vă calitatea de a judeca oportunitatea subvenţiei votate, e de preferat să nu mă sesizaţi decît cu titlu excepţional, sub această ştampilă, în legătură cu dificultăţile întîlnite.

II

Principii analoage trebuie să fie aplicate abonamentelor solicitate de municipalităţi.

Printr-un ordin din 8 martie 1950, Curtea de Conturi a arătat că „bugetele comunale nu pot suporta cheltuielile de abonare la ziare politice sau la reviste care nu au caracter de utilitate comunală".

O circulară a departamentului meu, datată 14 februarie 1878, le cerea deja prefecţilor să refuze acceptarea cheltuielilor, din bugetele supuse aprobării lor, legate de abonamentele la publicaţii consacrate altor scopuri decît actele oficiale, legislaţia sau administraţia. Vă reamintesc aceste instrucţiuni. Totuşi, aceste dispoziţii, foarte rigide, trebuie flexibilizate ţinînd cont de condiţiile actuale ale vieţii municipale, deoarece ziare de informaţie, publicaţii periodice nespecializate pot conţine, fie informaţii care interesează municipalităţile şi serviciile lor, fie aprecieri asupra gestiunii comunale, pe care municipalităţile au interesul să le cunoască.

În conscccinţă, nu ridic vreo obiecţie ca municipalităţile să solicite abonamente la unele ziare sau periodice, dacă cred că vor găsi în aceste publicaţii articole sau studii care pot să le intereseze. Dar este evident că numărul abonamentelor solicitate trebuie să fie în funcţie de importanţa colectivităţii interesate.

Pe de altă parte, este sigur că municipalităţile unde există servicii importante care ocupă un personal permanent şi specializat pot fi interesate să solicite abonamente la reviste şi periodice care tratează chestiuni de legislaţie, de administraţie sau de tehnică specială.

Ca şi în cazul precedent, atît numărul acestor publicaţii, cît şi cantitatea de abonamente solicitate vor trebui să fie în proporţie cu importanţa serviciilor care vor beneficia de ele.

Este imposibil să se fixeze reguli imperative în acest domeniu. Cu toate acestea, pentru a permite un control util şi pentru a preveni abuzurile, consiliile municipale vor trebui să ia, în momentul votării bugetului, o decizie care să fixeze numărul de abonamente solicitate şi să menţioneze serviciile în beneficiul cărora sînt solicitate aceste abonamente. Decizia luată în urma deliberării va fi transmisă autorităţii de tutelă.

Ea nu e supusă aprobării şi devine executorie într-un termen de cincisprezece zile, după depunerea la subprefectură (art. 66 al legii din 5 aprilie 1884, modificat prin decretul-lege din 5 noiembrie 1926), sub rezerva aprobării creditului respectiv de către autoritatea de tutelă, dar ar putea fi declarată nulă :

1° Cînd se dovedeşte că municipalitatea a urmărit un scop politic (abuz de putere) solicitînd un număr exagerat de abonamente la publicaţii cu caracter politic ;

2° Dacă nu există un interes comunal – fie avînd în vedere natura publicaţiei, fie numărul de abonamente solicitate. Astfel ar fi, de exemplu, dacă pentru o revistă a cărei utilitate pedagogică a fost recunoscută de autoritatea academică, numărul abonamentelor ar fi atît de mare încît să permită folosirea publicaţiei de către toţi institutorii din comună ; dar nimic nu s-ar opune ca fiecare bibliotecă şcolară, considerată în sensul larg al cuvîntului ca un serviciu municipal, să solicite cîte un abonament.

Pentru Ministrul de Interne
şi prin delegaţie
Secretarul de stat la Interne
THOMAS.

Bibliotecile – cel puţin cînd dispun de un buget important – sînt abonate la zeci, şi chiar mai mult, de ziare şi reviste cu o periodicitate diferită.

Mai mulţi bibliotecari, în special din bibliotecile clasate, se ridică împotriva acestei măsuri şi sesizează Direcţia Bibliotecilor, cerînd ca Ministerul Educaţiei Naţionale să intervină pe lîngă Ministerul de Interne. În urma acestor contestaţii, cărora li se adăugau protestele municipalităţilor care vedeau în controlul exercitat de prefectură o atingere adusă puterii lor, o a doua circulară datată din 11 decembrie 1951[1] aduce o îndulcire la primele măsuri precizînd că, o dată aprobate de către autoritatea de tutelă prefectorală, abonamentele pot fi reînnoite doar prin decizia consiliului municipal. Totuşi această circulară nu înlătură

[1] Cf. Documentul 9.

incertitudinile cu privire la bibliotecile municipale. În sfîrşit, la 4 noiembrie 1952, o circulară adiţională vine să tranşeze problema, precizînd că „ numărul şi natura abonamentelor solicitate de bibliotecile municipale sînt fixate [...] de către consiliul de inspecţie şi de achiziţie, instituit prin decretul din 6 iunie 1912"[1]. În plus, administraţia insistă asupra faptului că inspectorii generali trebuie „să examineze cu o grijă specială listele de achiziţii şi starea abonamentelor".

Documentul 9. – *Circulara din 11 decembrie 1951, referitoare la abonamentele la ziarele politice*

11 DECEMBRIE 1951. – ABONAMENTE SOLICITATE DE COLECTIVITĂŢILE LOCALE

Ministerul de Interne. – Direcţia Administraţiei Departamentale şi Comunale. – Biroul 2.

Circulara nr. 467
Ministrul de Interne
către Prefecţi

Subiect. – Abonamente solicitate de colectivităţile locale.
Referinţă. – Circulara mea nr. 86 AG/FIN din 10 martie 1951.

Prin circulara mea, citată în referinţă, v-am precizat regulile care se cuvin observate în ce priveşte aprobarea şi folosirea creditelor votate de colectivităţile locale pentru subvenţii sau abonamente la ziare sau la diferite periodice.

Aceste instrucţiuni, făcînd obiectul unor cereri de explicaţii complementare, mi s-a părut indicat să le reiau lămurind unele puncte.

Dispoziţiile care urmează *se substituie deci* celor conţinute în capitolul II din circulara menţionată mai sus.

Printr-un ordin din data de 8 martie 1950, Curtea de Conturi a estimat că „bugetele comunale nu pot suporta cheltuielile de abonare la ziare politice sau la reviste care nu au un caracter comunal".

O circulară a departamentului meu, datată 14 februarie 1878, le cerea deja prefecţilor să refuze acceptarea cheltuielilor, din bugetele supuse aprobării lor, legate de abonamentele la publicaţii consacrate altor scopuri decît actele oficiale, legislaţia sau administraţia. Vă reamintesc aceste instrucţiuni. Totuşi, aceste dispoziţii, foarte rigide, trebuie flexibilizate ţinînd cont de condiţiile actuale ale vieţii municipale, deoarece ziare de informaţie, publicaţii periodice nespecializate pot conţine fie informaţii care interesează municipalităţile şi serviciile lor, fie aprecieri asupra gestiunii comunale, pe care municipalităţile au interesul să le cunoască.

În consecinţă, nu ridic vreo obiecţie ca municipalităţile să solicite abonamente la unele ziare sau

[1] Cf. Documentul 10.

periodice, dacă apreciază că vor găsi în aceste publicaţii articole sau studii care pot să le intereseze. Dar este evident că numărul abonamentelor solicitate trebuie să fie în funcţie de importanţa colectivităţii interesate.

Pe de altă parte, este sigur că municipalităţile, unde există servicii importante, care ocupă un personal permanent şi specializat, pot fi interesate să solicite abonamente la reviste şi periodice care tratează chestiuni de legislaţie, de administraţie sau de tehnică specială.

Ca şi în cazul precedent, atît numărul acestor publicaţii, cît şi cantitatea de abonamente solicitate vor trebui să fie în proporţie cu importanţa serviciilor care vor beneficia de ele.

Este imposibil să se fixeze reguli imperative în acest domeniu. Cu toate acestea, pentru a permite un control util şi pentru a preveni abuzurile, consiliile municipale vor trebui să ia, în momentul votării bugetului, o decizie care să fixeze numărul de abonamente solicitate şi să menţioneze serviciile în beneficiul cărora sînt solicitate aceste abonamente. Decizia luată în urma deliberării va fi transmisă autorităţii de tutelă.

Ea nu e supusă aprobării şi devine executorie într-un termen de cincisprezece zile după depunerea la subprefectură (art. 66 al legii din 5 aprilie 1884, modificat prin decretul–lege din 5 noiembrie 1926), sub rezerva aprobării creditului respectiv de către autoritatea de tutelă, dar ar putea fi declarată nulă :

1° Cînd se dovedeşte că municipalitatea a urmărit un scop politic (abuz de putere), solicitînd un număr exagerat de abonamente la publicaţii cu caracter politic ;

2° Dacă nu există un interes comunal – fie avînd în vedere natura publicaţiei, fie numărul de abonamente solicitate. Astfel ar fi, de exemplu, dacă pentru o revistă a cărei utilitate pedagogică a fost recunoscută de autoritatea academică, numărul abonamentelor ar fi atît de mare încît să permită folosirea publicaţiei de către toţi institutorii din comună ; dar nimic nu s-ar opune ca fiecare bibliotecă şcolară, considerată în sensul larg al cuvîntului ca un serviciu municipal, să solicite cîte un abonament.

Abonamentele solicitate pot fi reînnoite prin simpla hotărîre a Consiliului Municipal, făcînd înregistrarea la buget a creditelor necesare. Înregistrarea acestor credite ar putea da naştere totuşi unui refuz din partea autorităţii de tutelă dacă situaţia financiară a comunei o justifică – în caz de dezechilibru bugetar, de exemplu.

Ţinînd cont de aceste precizări, mandatele de plată emise de primari pentru achitarea abonamentelor la ziare sau la reviste periodice trebuie să aibă la bază următoarele justificări :

La prima plată : un duplicat al hotărîrii Consiliului Municipal, prin care se decide abonarea la un ziar sau la o revistă periodică şi care stabileşte numărul de abonamente solicitate, acest duplicat trebuind să conţină menţiunea că a fost aprobat de către autoritatea de tutelă.

Pentru plăţile ulterioare : menţiunea de referinţă la duplicatul hotărîrii, adăugată în sprijinul mandatului privitor la prima plată.

Este imposibil ca creditul bugetar alocat definitiv pentru abonamente la publicaţii să nu permită achitarea tuturor abonamentelor care pot fi solicitate în aplicarea deciziilor luate anterior de consiliul municipal.

În acest caz, Consiliul Municipal poate fie să anuleze printr-o hotărîre, fără a mai fi supusă aprobării, unele decizii anterioare, fie să-i lase primarului sarcina de a aprecia care dintre abonamente nu vor fi reînnoite în anul respectiv, deciziile luate anterior păstrîndu-şi întreaga valabilitate pentru anii următori.

Absenţa unei decizii de anulare din partea Consiliului Municipal va trebui interpretată întotdeauna ca şi cum ar acorda primarului întreaga latitudine de a întrebuinţa, în funcţie de necesităţile serviciului, creditele puse la dispoziţia sa pentru anul respectiv.

În sfîrşit, precizez că şi casierul municipal trebuie să primească un duplicat al hotărîrilor prin care se anulează deciziile referitoare la solicitările de abonamente luate anterior.

CH. BRUNE

Documentul 10. – *Circulara din 4 noiembrie 1952, referitoare la abonamentele la ziare şi periodice*

MINISTERUL
DE INTERNE
Direcţia Administraţiei
Departamentale şi Comunale

Paris, 4 noiembrie 1952

Biroul 2
nr. 409

Ministrul de Interne
către
Prefecţi

Subiect. – Completare la circulara mea nr. 467, din 11 decembrie 1951, referitoare la abonamentele solicitate de colectivităţile locale.

Am onoarea să vă fac cunoscut că circulara mea nr. 467, citată în referinţă, trebuie completată cu următoarea adăugire, care trebuie adăugată la sfîrşit :

Abonamente solicitate de bibliotecile municipale

„Numărul şi natura abonamentelor solicitate de bibliotecile municipale sînt fixate pentru fiecare bibliotecă în parte de Consiliul de inspecţie şi de achiziţie, constituit prin decretul din 6 iunie 1912.

În aplicarea articolului 4 al acestui decret, toate bibliotecile municipale, fără excepţie, sînt supuse inspecţiei generale a bibliotecilor şi sînt inspectate, în principiu, cel puţin o dată pe an. De altfel, ministrul Educaţiei Naţionale a atras atenţia, cu diferite prilejuri, inspectorilor generali asupra necesităţii de a examina cu o grijă specială listele de achiziţii şi stadiul abonamentelor.

Nu este deci cazul să se aducă vreo modificare regimului actual în ce priveşte abonamentele solicitate de bibliotecile municipale."

Prefectul, director
al Administraţiei departamentale
şi Comunale
DAMELON.

Se dovedeşte faptul că aceste circulare au ca principal scop să împiedice municipalităţile comuniste să solicite abonamente de susţinere la presa avînd orientarea lor politică. Începînd din 1947, războiul rece dintre Est şi Vest, plecarea

miniştrilor comunişti din guvern, sciziunea sindicală dintre C.G.T. şi F.O., ca şi propriul său sectarism au provocat izolarea şi refluxul partidului comunist. Presa comunistă, care avusese tiraje mari la Eliberare – *La Terre* trecînd, de exemplu, de la 33.000 de exemplare înainte de război, la 293.000 în 1947 –, se va găsi astfel în dificultate. Unele municipalităţi vor solicita atunci, pentru fiecare dintre serviciile lor, cîte o duzină de abonamente la fiecare dintre ziarele şi revistele partidului, pentru a le ajuta să supravieţuiască. Cel puţin aceasta e explicaţia dată de Direcţia Bibliotecilor unui bibliotecar nemulţumit, care încerca să pătrundă misterul acestor circulare a căror lectură te lăsa perplex. Motivul este plauzibil de vreme ce textul reglementării insistă în special asupra faptului că hotărîrea consiliului municipal va putea fi lovită de nulitate de către prefect „dacă se dovedeşte că municipalitatea a urmărit un scop politic (abuz de putere), solicitînd un număr exagerat de abonamente la publicaţii cu caracter politic" sau „dacă se dovedeşte că nu există un interes comunal – fie avînd în vedere natura publicaţiei, fie numărul de abonamente solicitate".

În anii şaptezeci, se desfăşoară dezbateri între bibliotecari[1] în domeniul aplicării circularelor din 10 martie şi din 11 decembrie 1951. Pare vădit că obiectivul acestor dispoziţii este de a limita cumpărarea de reviste destinate personalului din serviciile interne ale colectivităţilor locale, legislatorul estimînd că ziarele de opinie politică nu sînt indispensabile pentru exercitarea funcţiei administrative. Ne putem totuşi întreba dacă ambiguitatea menţinută de cele două circulare în privinţa bibliotecilor municipale nu e voită – sau dacă nu dovedeşte, cel puţin, o ezitare care se traduce prin intervalul de 21 de luni între circulara din martie 1951 şi atribuirea controlului asupra presei, în noiembrie 1952, comitetelor de inspecţie. Unii bibliotecari consideră că atunci a intervenit un conflict de putere între Direcţia Bibliotecilor şi Ministerul de Interne.

În orice caz, este sigur că Ministerul de Interne dorea să insiste, pe lîngă comitetele de inspecţie şi achiziţie, asupra necesităţii speciale de a controla abonamentele la presă în bibliotecile municipale. Pe de altă parte, ancheta noastră arată că unii primari au aplicat primele două circulare bibliotecilor municipale şi că unii le-au invocat pentru a încerca să înlăture periodicele pe care le considerau, politic sau financiar, indezirabile. Un sondaj efectuat în 1978 de A.B.F. arată că, pe un eşantion de 235 de biblioteci municipale, 48 sînt supuse acestei proceduri[2].

Deci rolul statului în domeniul lecturii publice în anii 1945–1966 este marcat atît de grija de a controla morala, care se traduce prin legea din 1949, cît şi printr-un demers intervenţionist în domeniul abonamentelor la presă.

[1] A.B.F., Periodicele în bibliotecile publice, zilele de studiu de la Massy din 21 noiembrie 1972, Supliment la *Bulletin de l'A.B.F.*, 1973.

[2] A. Béthery, J. Gascuel, *Les Périodiques*, Cercle de la Librairie, 1978, pp. 35–36. Este vorba de 235 de biblioteci municipale situate în oraşe cu mai mult de 5.000 de locuitori.

Comitetele consultative ale bibliotecilor municipale

Conservarea instituțiilor mai preocupate de a întări legislația existentă decît de a o transforma se traduce totodată prin faptul că Ministerul Educației Naționale va aștepta anul 1961 pentru a abroga decretul din 6 iunie 1912 și a înlocui comitetele de supraveghere și achiziție din bibliotecile municipale prin comitete consultative[1], după modelul comitetelor create în 1946 în bibliotecile centrale de împrumut. Julien Cain, pe atunci director general al bibliotecilor din Franța la Ministerul Educației Naționale, nu e străin de această reformă. Noile comitete sînt abilitate să-și dea avizul „în special asupra alcătuirii bugetului și stabilirii programului de achiziții", dar acest aviz este pur consultativ și, dacă e luat după litera textului, comitetele nu pot interveni cu autoritate, de exemplu, pentru a interzice cumpărarea vreunei lucrări sau pentru a o retrage de pe rafturi. În plus, lor le revine, conform circularei adiționale a Ministerului de Interne din 4.11.1952, care e menținută, să-și dea avizul asupra alegerii abonamentelor la presă ; cu toate acestea, nu comitetele sînt cele care le stabilesc, ci bibliotecarii. Dar rolul comitetelor constă mai ales în susținerea inițiativelor îndreptate spre dezvoltarea lecturii publice și în căutarea de sprijin și de subvenții de la autoritățile publice. În spiritul deciziei legislatorului, ele trebuie să-i reprezinte pe cititori și să „lumineze opțiunea liberă a bibliotecarilor"[2]. Totuși, faptul că membrii acestor instanțe sînt numiți, în parte, de prefect, în urma propunerii primarului, în parte, aleși de consiliul municipal[3] din interiorul lui, transformă frecvent comitetele respective în cureaua de transmisie a echipei municipale, din cauza politizării crescînde a activității culturale locale. Vom vedea că, în caz de conflict între municipalitate și bibliotecari, comitetele, depășindu-și rolul consultativ atribuit prin lege, exercită un rol de control și de cenzură asupra achizițiilor[4], asemănător practicilor folosite de fostele comitete de supraveghere.

Instrucțiunile[5] relative la aplicarea decretului referitor la comitetele consultative precizează că reforma comitetelor de supraveghere și achiziție devenise necesară din cauza faptului că, pe de o parte, vechea denumire „putea lăsa să se înțeleagă că aceste organisme dispuneau de puterea de a controla gestiunea serviciilor municipale și organizarea lor tehnică", iar, pe de altă parte, că

[1] Decretul nr. 61–1003 din 1 septembrie 1961. Cf. Documentul 11. Comitetele au un caracter obligatoriu în bibliotecile importante al căror număr e fixat la 239 prin hotărîrea ministerială din 27.12.1961. Acest decret nu se aplică la Paris și într-un număr de 80 de comune din departamentul Seine, care sînt sub autoritatea prefecturii Seine. Decretul va rămîne în vigoare pînă la descentralizare.

[2] H. Comte, *Les Bibliothèques publiques en France*, p. 117.

[3] Faptul că prin această nouă reglementare nominalizarea membrilor comitetelor aparține autorităților locale și nu mai aparține statului dovedește că puterea municipalităților asupra bibliotecilor este de acum înainte stabilită.

[4] Cf. *infra*, „Cronica cenzurilor obișnuite".

[5] Instrucțiunile din 12 iulie 1962 pentru aplicarea decretului 61–1003 din 1 septembrie 1961.

dispoziţiile decretului din 6 iunie 1912 „păreau să acorde comitetelor atribuţii greu compatibile cu însăşi natura şi vocaţia lor". De fapt, noile dispoziţii ale legislaţiei din 1961 nu fac decît să confirme poziţia luată de numeroşi bibliotecari. Încă dinainte de război, bibliotecarii cu diplomă din bibliotecile clasate se arătau puţin dispuşi să accepte un dictat din partea comitetelor, ai căror membri erau cu atît mai puţin îndreptăţiţi să impună acest dictat, cu cît interlocutorul lor era un profesionist în materie. Generaţia bibliotecarilor care îşi preiau atribuţiile în anii şaizeci e mai bine formată şi mai revendicativă decît cele precedente. Organizarea se întăreşte, iar bibliotecarii deveniţi mai preocupaţi de drepturile lor sînt mai puţin dispuşi să accepte un control. Evoluţia generală a mentalităţilor face de acum înainte desuetă alcătuirea şi rolul atribuit comitetelor de supraveghere în ochii bibliotecarilor mult mai dornici de prerogative.

În momentul în care se ia decizia de transformare a comitetelor de supraveghere din bibliotecile municipale în comitete consultative, cea mai mare parte dintre ele nu mai aveau deja decît un rol consultativ sau căzuseră în desuetudine. Dar această reformă a legislaţiei anunţă deja timpurile viitoare, marcate de liberalizarea crescîndă în privinţa supravegherii de către stat a conţinutului bibliotecilor şi întărirea controlului politic efectuat de către colectivităţile locale.

Documentul 11. – *Decretul nr. 61–1003 din 1 septembrie 1961, referitor la comitetele consultative din bibliotecile municipale*

Primul ministru,

În urma raportului ministrului Educaţiei Naţionale şi al ministrului de Interne,

Avînd în vedere legea din 20 iulie 1931, referitoare la bibliotecile publice din oraşe ;

Avînd în vedere decretul din 1 iulie 1897, care stabileşte regimul bibliotecilor din oraşe, mai ales articolul 3 ;

Avînd în vedere decretul din 6 iunie 1912, privitor la comitetele de inspecţie şi achiziţie de cărţi din bibliotecile municipale,

Decretează :

Art. 1. Se creează un comitet consultativ pe lîngă fiecare bibliotecă municipală, care va figura pe o listă stabilită prin hotărîre a ministrului Educaţiei Naţionale în urma raportului Inspecţiei generale a bibliotecilor.

Art. 2. Comitetul consultativ al bibliotecii municipale este pus sub conducerea primarului.

Acesta cuprinde :

1° Membri de drept, în număr de maximum cinci, după cum urmează :

unul sau mai mulţi reprezentanţi ai Consiliului Municipal, aleşi de colegi pentru durata mandatului lor;
conservatorul sau bibliotecarul ;
conservatorul sau bibliotecarul bibliotecii universitare şi al bibliotecii centrale de împrumut, atunci cînd există aceste instituţii în oraş.

2° Membri numiţi de prefect în urma propunerii primarului, în număr de maximum cincisprezece, după cum urmează :
un reprezentant, cel puţin, din fiecare treaptă de învăţămînt ;
unul sau mai mulţi reprezentanţi ai asociaţiilor părinţilor elevilor ;
unul sau mai mulţi reprezentanţi ai asociaţiilor de studenţi ;
unul sau mai mulţi reprezentanţi ai grupărilor profesionale ;
unul sau mai mulţi reprezentanţi ai societăţilor savante şi ai asociaţiilor culturale.

Art. 3. Mandatul membrilor numiţi are o durată de cinci ani ; acesta poate fi prelungit.

Art. 4. Comitetul se reuneşte cel puţin o dată pe trimestru. El îşi dă avizul asupra chestiunilor privind organizarea şi funcţionarea bibliotecii şi, în particular, asupra alcătuirii bugetului şi stabilirii programului de achiziţii. I se comunică raportul conservatorului sau al bibliotecarului.

Art. 5. Se întocmeşte un proces verbal al şedinţelor. Conservatorul sau bibliotecarul este însărcinat cu atribuţiile de secretar.

Art. 6. Se abrogă articolul 3 al decretului din 1 iulie 1897 şi decretul din 6 iunie 1912, referitor la comitetele de inspecţie şi de achiziţie a cărţilor din bibliotecile municipale.

Făcut la Paris, la 1 septembrie 1961.
Primul Ministru : Michel Debré
Ministrul Educaţiei Naţionale : Lucien Paye
Ministrul de Interne : Roger Frey.

(*J.O.*, nr. 211, 8 septembrie 1961, p. 8378.)

1967–1987 : DE LA CONSULTARE LA DESCENTRALIZARE

Lectura publică în Franţa se lansează o dată cu sfîrşitul anilor şaizeci. Într-adevăr, propunerile cuprinse în raportul din 1967 al „grupului interministerial de studii asupra lecturii publice", costituit de Georges Pompidou din cauza situaţiei consternante a bibliotecilor, duc la crearea unui număr de aproximativ 250 de biblioteci între 1968 şi 1978.

După cîţiva ani de recul, mai accentuat între anii 1979 şi 1981, guvernul de stînga ajuns la putere dă lecturii publice un nou impuls, ce se traduce în special prin crearea, între 1981 şi 1984, a 17 B.C.P. şi a cincizeci de biblioteci municipale, efort care este continuat şi după schimbarea de guvern din 1986.

Încă de la sfîrşitul anilor şaizeci, pentru administraţia centrală se pune mai acut problema încurajării lecturii publice şi a recuperării întîrzierii Franţei, mai degrabă decît cea a exercitării unui control amănunţit şi birocratic asupra conţinutului moral şi ideologic al colecţiilor.

În paralel, diverse măsuri de descentralizare administrativă amorsează un proces care să determine descentralizarea, începînd din mai 1982[1], transferînd colectivităţilor teritoriale puterea asupra bibliotecilor. În cadrul măsurilor de descentralizare administrativă, reforma din 1975, legînd lectura publică de Secretariatul de Stat al Culturii şi realizînd separarea ei de reţeaua şcolară, demonstra, de asemenea, această nouă orientare marcată de o anume dezangajare a statului, care tindea „să treacă în spatele colectivităţilor locale în ce priveşte gestiunea directă a instituţiilor"[2].

În cadrul descentralizării, care suprimă orice poate părea ca o intervenţie directă a statului asupra colectivităţilor locale, dispoziţiile referitoare la comitetele consultative sînt abrogate în iunie 1984[3], după deliberarea comitetului interministerial al administraţiei teritoriale. Apoi, în ianuarie 1986, conform articolului 61 din legea din 22 iulie 1983, gestiunea şi organizarea bibliotecilor municipale sînt încredinţate comunelor.

În ce priveşte B.C.P.-urile, nominalizarea membrilor din comitetele consultative a fost atribuită mai întîi prefecturilor şi nu ministerului, printr-o hotărîre din 9 februarie 1979, conform căreia comitetul nu-şi mai dădea avizul asupra „structurii generale a fondurilor", ci numai „asupra funcţionării serviciului"[4]. Apoi, B.C.P.-urile trec sub tutela preşedinţilor consiliilor generale ale departamentelor, în ianuarie 1986, conform articolului 60 al legii din 22 iulie 1983 ; dispoziţiile referitoare la comitetele consultative, care nu sînt menţionate de articolul 60, nu mai sînt deci în vigoare.

De atunci, rolul statului e perceput în special ca un impuls spre dezvoltarea lecturii publice, chiar dacă acesta păstrează între menirile sale un rol legislativ şi o formă de control mai ales prin intermediul creditelor, de care continuă să beneficieze comunele în numele dotării generale în vederea descentralizării[5], şi prin intermediul Inspecţiei generale.

---

[1] Legile din 2 martie 1982, 7 ianuarie 1983, 22 iulie 1983, 9 ianuarie 1986 şi decretele de aplicare din 20 ianuarie 1986 şi din 26 februarie 1986.

[2] H. Comte, *op. cit.*, p. 190.

[3] Cf. Decretul din 22 iunie 1984. Aceste dispoziţii fuseseră înscrise în martie 1977 în codul comunelor (art. R. 241-7 la 341-11).

[4] Aceste comitete consultative sînt menţinute în funcţie printr-un decret din 28 iunie 1984.

[5] Dotarea generală în vederea descentralizării (D.G.D.) e menţinută atîta timp cît colectivităţile teritoriale nu dispun de o finanţare complet autonomă.

În timpul congresului A.B.F.-ului, care s-a ținut la Nantes în mai 1987, având ca temă „Bibliotecarul în oraș : relația cu puterea", François Léotard, ministrul Culturii și al Comunicării, a reamintit că statul „înțelege să respecte autonomia totală și libertatea deplină a universităților, a colectivităților locale și a întreprinzătorilor particulari care administrează bibliotecile" și că dorește, în schimb, „să poată menține și să întărească mijloacele de cooperare interbibliotecară și instrumentele tehnice".

Era lăsat deci la latitudinea comunelor și a consiliilor generale să organizeze sau să desființeze comitetele consultative, de vreme ce textele reglementare fuseseră abrogate. Era exclus ca vreo nouă reglementare referitoare la comitetele din biblioteci să fie propusă de Direcția Cărții și a Lecturii, unde se consideră că o astfel de măsură ar depăși prerogativele ministerului și ar contraveni ideii de descentralizare. Ținînd cont de caracterul dificil al organizării pe care o implică o astfel de instanță, putem considera că municipalitățile, accentuînd tendința deja în vigoare, optează pentru menținerea comitetelor sau pentru înființarea lor, în cazul în care au vreun plan de dezvoltare a lecturii publice, sau dacă, dimpotrivă, sînt animate de dorința de a controla cu rigurozitate, sau chiar de a cenzura achizițiile, mai ales în situațiile de conflict cu bibliotecarii. În celelate cazuri, comitetele sînt desființate sau devin, o dată pe an, obiectul unei întruniri formale.

Începînd din 1981, Direcția Cărții și a Lecturii, reprezentată prin directorul Jean Gattégno, în ciuda descentralizării, și-a afirmat totuși în repetate rînduri susținerea pentru deontologia profesională asupra pluralismului de colecții, mai cu seamă în timpul unui conflict din 1984 la biblioteca Aulnay-sous-Bois.

Cu ocazia recentelor probleme, în cursul cărora controlul exercitat asupra presei sau a literaturii pentru copii de către municipalitățile din Paris și din Montfermeil a părut excesiv, Direcția Cărții și a Lecturii, reprezentînd Ministerul Culturii, a făcut cunoscută indirect poziția sa, răspunzînd, în februarie 1987, la o întrebare scrisă a unui senator de Essonne[1], care-l întreba pe ministru dacă consideră „această formă de cenzură în deplin acord cu teoria liberală și care ar putea fi rolul ministerului său în fața înmulțirii unor astfel de atitudini".

Amintind mai întîi că, în cadrul legii de descentralizare, se cuvine „să se adreseze în parte fiecăreia dintre comune [...] pentru a cunoaște în detaliu dispozițiile luate recent și motivele care au stat la baza alegerii lor", Direcția Cărții și a Lecturii subliniază în special faptul că „bibliotecarii profesioniști au, prin calificarea lor și prin competențele pe care le presupune statutul lor, aptitudinea de a alcătui, sub autoritatea aleșilor locali, fondurile de carte cele mai reprezentative pentru producția editorială și pentru diferitele curente pe care le reflectă aceasta". În ce privește literatura pentru copii, orice publicație care n-a fost sancționată de comisia de control aparținînd de Ministerul de

[1] Cf. Documentul 12.

Justiţie şi acţionînd în numele legii din 16 iulie 1949 „poate să se găsească în mod legitim într-o bibliotecă publică". Mai mult, Direcţia Cărţii aminteşte faptul că selecţia efectuată nu trebuie „să fie dictată decît de dubla preocupare pentru calitatea lucrărilor şi pentru echilibrul colecţiilor".

Ministerul Culturii şi Comunicării îl considerase pînă atunci responsabil cu fondurile pe primar. Răspunsurile date senatorului de Essonne, ca şi altor doi parlamentari, în mai şi în iunie 1987[1], nuanţează această poziţie, deoarece se precizează că „în bibliotecile publice plasate sub autoritatea primarilor, *alegerea cărţilor este de competenţa şi la iniţiativa bibliotecarilor de profesie*". În fine, la congresul A.B.F. din mai 1987, Jean Gattégno insista asupra faptului că „bibliotecarii au aptitudinea şi competenţa de a alcătui fondurile de carte ale bibliotecilor".

În caz de conflict cu autoritatea tutelară, bibliotecarii pot să se bazeze pe aceste texte, care recunosc rolul, competenţa şi responsabilitatea lor profesională ; ei pot fi citaţi chiar şi în faţa tribunalelor administrative.

Ministerul Culturii şi Direcţia Cărţii, deşi reafirmă la adresa municipalităţilor principiile pluraliste după care trebuie să se orienteze completarea fondurilor şi recunoaşte competenţa bibliotecarilor, rămîne totuşi pe o poziţie prudentă, ţinînd cont de autonomia conferită colectivităţilor locale. Conform articolelor 60 şi 61 ale legii din 22 iulie 1983, finanţarea şi organizarea bibliotecilor revine departamentelor şi comunelor. Cu ocazia congresului A.B.F. de la Nantes, Jean Gattégno reaminteşte că „nu trebuie să se aştepte nimeni la vreo repunere în discuţie a acestui principiu intangibil...". Pe de altă parte, chiar dacă primarul poate, „sub supravegherea şi cu responsabilitatea sa, să delege prin hotărîre o parte a funcţiilor sale unuia sau mai multor adjuncţi ai săi"[2], el rămîne şeful ierarhic al serviciilor publice comunale ; preşedintele consiliului general ocupă aceeaşi poziţie în cadrul serviciilor departamentale. Aleşii locali sînt, în ultimă instanţă, responsabili pentru politica de achiziţii stabilită de biblioteci.

Bibliotecarii din B.M. şi din B.C.P. şi-au exprimat adesea temerile în faţa descentralizării, mai ales în privinţa excesului de control pe care ar fi tentate să-l practice colectivităţile locale în cadrul creşterii prerogativelor lor, şi au dorit ca statul să intervină prin votarea unei legi menite să protejeze principiile pluralismului.

În răspunsul său către senatorul de Essonne, administraţia preciza că „actualitatea recentă îl incită totuşi pe ministrul Culturii şi Comunicării să considere că ar fi util să se reflecteze profund asupra acestor chestiuni, cu cea mai largă consultare, după modelul celor întîmplate recent în cazul artei cinematografice". La Direcţia Cărţii, se precizează că „articolul 13 din decretul

[1] Cf. Documentul 13.

[2] Codul comunelor, articolul L 122-11.

privitor la controlul ştiinţific şi tehnic al bibliotecilor face expres referinţă la faptul că bibliotecile au ca misiune constituirea *de colecţii care să corespundă ca număr, diversitate şi calitate nevoilor generale şi particulare ale publicului* şi care să fie *pluraliste şi ţinute la* zi"[1].

Decretul neavînd valoare legislativă, nu este sigur că aceste dispoziţii sînt înscrise în codul comunelor. De aceea, Direcţia Cărţii şi Direcţia Bibliotecilor, Muzeelor şi Informaţiei Ştiinţifice şi Tehnice (DBMIST) au propus, în 1987, o lege generală referitoare la biblioteci şi la crearea unui consiliu naţional superior al bibliotecilor, independent de administraţii şi însărcinat cu definirea principalelor orientări în materie de politică de achiziţii, dar şi cu verificarea corectei aplicări a legii[2]. Dar acest proiect este în prezent în suspensie, în măsura în care diferitele instanţe implicate consideră că el riscă să contravină măsurilor de descentralizare.

Aşadar, pe parcursul unui secol, în ce priveşte organizarea bibliotecilor, administraţia centrală a trecut de la atitudinea de control, ilustrată prin prescripţii forte asupra alegerii cărţilor, şi de la organizarea comitetelor de supraveghere alese prin grija sa, la un transfer al puterilor către colectivităţile locale – municipalităţi şi consilii generale – în cadrul descentralizării.

Cu excepţia legislaţiei privitoare la conservarea fondurilor vechi, bazele puterii statului asupra bibliotecilor au fost întotdeauna rău definite din punct de vedere juridic. Paradoxal, în timp ce spiritul legii asupra descentralizării viza întărirea drepturilor şi libertăţilor regiunilor, precum şi autonomia cetăţenilor, un mare număr dintre bibliotecari doresc, în prezent, întărirea controlului statului asupra colectivităţilor teritoriale, control ce nu se limitează doar la aspectul tehnic (condiţii de conservare, inventariere, catalogarea fondurilor...).

Într-un articol apărut în 1987, unul dintre aceştia considera că „interesul bine înţeles al colectivităţilor teritoriale reclamă, fără a aduce cîtuşi de puţin vreo atingere «drepturilor şi libertăţilor» acestora, un control şi o evaluare efectuate de o instanţă în acelaşi timp competentă şi exterioară" şi constată că, în lipsa unei voinţe politice şi în absenţa unor „dispoziţii legislative şi reglementare, controlul va continua să fie fragil şi fluctuant. Control cu o geometrie variabilă, susceptibil de modificări în funcţie de caz, acesta va continua să aibă drept conţinut ceea ce va binevoi să dispună statul, iar colectivităţile teritoriale să consimtă"[3]. În acelaşi timp, strategia statului constă în a păstra o marjă necesară de intervenţie, fără a repune în discuţie principiile descentralizării,

[1] Decretul nr. 88037 din 9 noiembrie 1988, *Journal officiel* din 15 noiembrie 1988.

[2] Asupra acestor puncte se pot, de asemenea, consulta intervenţiile lui Gérald Grunberg, reprezentantul Direcţiei Cărţii şi Lecturii, la ziua de studii organizată de A.B.F. în 14 decembrie 1987. O dare de seamă a acestui eveniment a apărut în suplimentul la *Bulletin d'informations de l'A.B.F.*, nr. 137, trim. I, 1988, pp. 3–6.

[3] C. Jolly, „Etat de droit, droits de l'Etat", *Bulletin des Bibliothèques de France*, t. 32, nr. 2, 1987, p. 149.

printr-o legislaţie prea constrîngătoare pentru puterile locale şi de a acorda satisfacţie bibliotecarilor, care reprezintă o forţă de presiune.

Dacă abordăm controlul editării şi difuzării din anii 1967–1987, vom vedea confirmîndu-se tendinţa puterilor publice de a lua decizii privind interdicţia presei sau a cărţii printr-o simplă hotărîre ministerială, fără a se raporta la autoritatea judiciară. Aceasta înseamnă utilizarea fie a decretului din 6 mai 1939 asupra publicaţiilor străine, fie a legii din iulie 1949 asupra protecţiei tineretului, cu tendinţa de a neglija avizele comisiei de supraveghere şi control, chiar dacă presupun sau nu o interdicţie.

Interdicţia administrativă s-a substituit astfel sancţiunii judiciare, permiţînd puterilor publice să-şi asigure măsuri de represiune rapide şi să evite riscurile inerente dezbaterilor contradictorii şi publicităţii pe care le presupunea un proces judiciar adevărat. Lucrări ca *Eden, Eden, Eden*, de Pierre Guyotat, în 1970 – text dificil, în faţa căruia reacţia de respingere a adolescenţilor este cu siguranţă mai mare decît atracţia exercitată de interdicţie –, *Le Château de Cène*, de Bernard Noël, în 1971, *Le Roi des fées*, de Marc Cholodenko, în 1974, sau *Le Masochisme au cinéma* la editura Henri Veyrier, în 1978, au fost, de asemenea, interzise în baza legii din 1949 asupra protecţiei tineretului.

În cazul aplicării legii din 1949, cel interesat nu poate spera o eventuală anulare a măsurilor luate decît sesizînd Consiliul de Stat şi numai după cîţiva ani de procedură. De asemenea, îi este imposibil să nu ţină cont de interdicţie, caz în care e trimis în faţa tribunalului corecţional care va condamna încălcarea constatată...

Dar, ţinînd cont de lipsa de popularitate a legii din 1949 şi de oprobiul care – la nivel ideologic, cel puţin – apasă asupra cenzurii într-o mare parte a presei, a publicaţiilor şi a opiniei publice, interzicerea unor opere literare sau politice, a unor ziare de opinie sau a unor reviste erotice în baza acestei legi, conduce frecvent la un efect invers celui scontat de puterile publice şi contribuie la promovarea textelor incriminate. Acesta a fost, de exemplu, cazul cărţii lui Pierre Guyotat, *Eden, Eden, Eden,* apărută la editura Gallimard, a cărei triplă condamnare : de vînzare către minori, de expunere şi de publicitate, în 1970, fără să fi fost consultată comisia de control, a suscitat multiple articole de protest, precum şi publicarea unei petiţii de susţinere, semnată de numeroşi scriitori şi de diverse personalităţi.

Tot astfel, în martie 1987, Ministerul de Interne, condus de Charles Pasqua, a încercat să interzică diverse publicaţii, aplicînd legea din 1949, dar a fost constrîns să abandoneze măsurile intenţionate în faţa virulentei campanii dezlănţuite în presă[1].

[1] Cf. *supra*, „Întoarcerea la lectura controlată?".

Sub guvernarea socialistă dintre 1981 şi 1984, Ministerul de Interne a trecut la interzicerea cu precădere a publicaţiilor pornografice *hard* sau cu copii, cenzură care a făcut obiectul unui consens favorabil, suficient de larg pentru a nu suscita o campanie de dezaprobare, în ciuda ambiguităţilor legii din 1949, de vreme ce respectivele reviste nu erau destinate în nici un fel copiilor. Benzile desenate – punct sensibil al cenzurii în măsura în care e dificil de trasat o frontieră între B.D.-urile pentru copii şi cele pentru adulţi – au fost, de asemenea, interzise, ca, de exemplu, *Marie-Gabrielle în Orient*, de Georges Pichard, în februarie 1983.

Documentul 12. – *Răspunsul Ministerului Culturii şi al Comunicării la o întrebare referitoare la rezilierea abonamentelor şi publicaţiilor în bibliotecile publice din Paris*

4834. – 19 februarie 1987. – Dl. Paul Loridan se adresează cu îngrijorare d-lui ministru al Culturii şi Comunicării în legătură cu decizia de reziliere din oficiu a abonamentelor la numeroase publicaţii din cincizeci şi cinci de biblioteci publice din Paris. Măsuri similare au fost constatate în bibliotecile din Montfermeil. În legătură cu aceasta, se cuvine amintit faptul că, în 1986 deja, fusese luată decizia de a se limita în aceleaşi biblioteci din Paris abonamentele la revistele pentru copii. El îl întreabă dacă consideră această *formă de cenzură* în deplin acord cu teoria liberală şi care ar putea fi rolul ministerului în faţa înmulţirii unor astfel de atitudini.

Răspuns.- Politica de constituire a colecţiilor din bibliotecile municipale ţine în întregime de responsabilitatea comunelor. Articolul 61 din legea nr. 83–663 din 12 iulie 1983, care completează legea nr. 83–8 din 7 ianuarie 1983, referitoare la repartiţia competenţelor între comune, departamente, regiuni şi stat, precizează că „bibliotecile municipale sînt organizate şi finanţate de comune".

Se cuvine deci ca parlamentarul să se adreseze fiecărcia din comunele pe care le citează pentru a cunoaşte detaliile dispoziţiilor ce au fost date recent şi motivele care au stat la baza acestor hotărîri.

În ce-l priveşte, ministrul Culturii şi al Comunicării doreşte să amintească următoarele :

– Editorii, persoane private, duc o politică editorială liberă. În legătură cu aceasta, se cuvine a se observa că literatura pentru tineret produsă în ţara noastră este considerată de acum înainte ca fiind, în ansamblu, de mare calitate.

Bibliotecarii de profesie, prin calificarea lor şi prin competenţele pe care le afirmă statutul lor, au aptitudinea de a constitui, sub autoritatea aleşilor locali, fondurile de carte cele mai reprezentative pentru producţia editorială şi pentru diferitele curente de opinie pe care le reflectă.

În plus, este cazul a se preciza faptul că publicaţiile pentru tineret se supun prescripţiilor legii nr. 49–956 din 16 iulie 1949, modificată prin legea din 29 noiembrie 1954, al cărei obiect este tocmai acela de a veghea ca aceste publicaţii să nu comporte „nici o ilustraţie, nici o povestire, nici o cronică, nici o

rubrică în care să se prezinte într-o lumină favorabilă banditismul, minciuna, hoţia, lenea, laşitatea, ura, dezmăţul sau oricare act calificat drept crimă sau delict de natură a corupe copiii sau tineretul sau să inspire sau să întreţină prejudecăţi etnice".

În consecinţă, orice publicaţie care nu face obiectul vreunei măsuri prevăzute de această lege poate să se găsească în mod legitim într-o bibliotecă publică. Din cauza numărului mare de titluri apărute în fiecare an şi a limitelor bugetare proprii fiecărei colectivităţi, fiecare bibliotecă poate totuşi să opereze o selecţie. Aceasta nu trebuie dictată decît de grija pentru calitatea lucrărilor şi pentru echilibrul colecţiilor.

Actualitatea recentă îl determină totuşi pe ministrul Culturii şi Comunicării să considere că ar fi utilă o reflecţie aprofundată asupra acestor chestiuni, cu o largă consultare, după exemplul celor întîmplate anterior în cazul artei cinematografice.

Documentul 13. – *Răspunsurile Ministerului Culturii şi Comunicării la o seamă de întrebări privitoare la interzicerea unor cărţi pentru copii*

24470. – Dl. Bernard Schreiner atrage atenţia d-lui ministru al Culturii şi Comunicării asupra neliniştii bibliotecarilor municipali, nelinişte devenită în ziua de azi naţională, după ce iniţial fusese pariziană. Într-adevăr, aceşti bibliotecari sînt însărcinaţi, prin natura profesiei lor, cu selectarea, achiziţionarea şi împrumutul lucrărilor ce corespund nevoilor clientelei lor.

În ziua de azi, un număr mare de primari, care dispun de posibilitatea de a retrage cărţi din bibliotecă în funcţie de criterii personale, se consacră vînării cărţilor care amintesc de zilele sumbre ale Ocupaţiei din timpul celui de-al doilea război mondial. Din păcate, ceea ce se întîmplă la Paris nu este un caz unic şi, dimpotrivă, începe să se extindă şi în celelalte oraşe. Aparte, privitor la cărţile pentru copii, aceasta îl întreabă, de exemplu, dacă *Mon ami Frédéric* de Hans Peter Richter sau *Le Journal d'Anne Franck*, în care descoperim nazismul şi lagărele de concentrare, trebuie interzise de bibliotecă pentru cei tineri. În cazul în care ar fi de acord cu aceste interdicţii, îl mai întreabă dacă nu s-ar cuveni să fie interzisă copiilor lectura cărţilor *Barbe Blue*, *Le Petit Poucet* (un tată care îşi sugrumă fiicele), *Peau d'Anne* (povestea unui incest), *Les Malheurs de Sophie*.

De vreme ce unii doresc interzicerea lecturii cărţii *La Guerre des chocolats* de Robert Cormier, îl întreabă dacă n-ar trebui interzişi în acest caz şi Victor Hugo (care se amuză de poliţia dusă de nas), Flaubert, Maupassant (care descriu adulterul), Zola (pentru descrierea decăderii, a homosexualităţii feminine, a alcoolismului), Malraux (drogurile!) etc., care sînt autori din programa tinerilor din clasele a treia şi a patra. Îl mai întreabă ce are de gînd să facă pentru a opri acest tip de campanie demnă de o ordine morală puţin liberală, pentru a preciza şi confirma rolul bibliotecarilor în cadrul responsabilităţilor lor profesionale şi, în sfîrşit, pentru a dezvolta, ceea ce Jean Guéhenno numea „un instrument de libertate", cartea.

Răspuns. – Cărţile pentru copii care sînt citate au fost redactate de mai multe ori, nu au constituit niciodată obiectul unei măsuri de ordin judiciar şi deci pot să se găsească în orice bibliotecă publică. Ministrul Culturii şi al Comunicaţiei reaminteşte faptul că, într-adevăr, publicaţiile pentru tineret sînt supuse prescripţiilor legii nr. 49–956 din 16 iulie 1949, modificată prin legea din 29 noiembrie 1954, al

cărci obiect este de a veghea ca aceste cărți să nu cuprindă „nici o ilustrație, nici o povestire, nici o cronică, nici o rubrică în care să se prezinte într-o lumină favorabilă banditismul, minciuna, hoția, lenea, lașitatea, ura, dezmățul sau oricare act calificat drept crimă sau delict de natură a corupe copiii sau tineretul sau să inspire sau să întrețină prejudecăți etnice".

Conștienți de responsabilitatea lor, editorii își aleg în mod liber politica editorială pe care o consideră cea mai favorabilă pentru dezvoltarea întreprinderii lor. În domeniul cărții pentru tineret, producția franțuzească reflectă această libertate, fiind extrem de abundentă și de variată. În bibliotecile de lectură publică aflate sub autoritatea primarilor, alegerea cărților e de competența bibliotecarilor de profesie.

25832. – 8 iunie 1987. – D-na Christiane Papon atrage atenția d-lui ministru al Culturii și al Comunicării asupra faptului că, printre lucrările care sînt propuse copiilor în bibliotecile publice, unele banalizează drogurile și hoția, altele exaltă sexul, chiar sinuciderea, iar altele iau în derîdere organizarea familială. În afara faptului că acestea nu aduc nimic culturii și nu contribuie cu nimic la deschiderea unui spirit tînăr, ele poartă germenii negării vieții și, prin aceasta, ai disperării.

Într-un moment în care sănătatea fizică și morală a tineretului nostru sînt amenințate, într-un moment în care se face campanie pentru a pune în gardă tineretul împotriva toxicomaniei și se întreprinde o campanie curajoasă de prevenire și de informare asupra Sidei, în sfîrșit, într-un moment în care structura familiei încearcă să se reconstituie și să se întărească, posibilitatea tinerilor de a avea acces la acest tip de lucrări nu este în contrasens cu ceea ce se întreprinde de către puterile publice?

În concluzie, ca îl întreabă dacă are de gînd să examineze mai înainte conținutul lucrărilor destinate tinerilor, nu numai pentru a nu le aduce vreun prejudiciu, ci chiar pentru a-i forma, în loc de a-i deforma.

Răspuns. – Gestionarea bibliotecilor municipale ține de responsabilitatea deplină a comunelor. Articolul 61 al legii nr. 83–663 din 22 iulie 1983, completînd legea nr. 83–8 din 7 ianuarie 1983, referitoare la repartiția competențelor între comune, departamente, regiuni și stat, precizează că bibliotecile municipale sînt organizate și finanțate de comune. În virtutea acestor dispoziții, revine bibliotecarilor de profesie, conform competențelor pe care le afirmă statutul lor, să constituie colecțiile cele mai reprezentative pentru producția editorială și pentru diferitele tipuri de sensibilități pe care le reflectă. În această privință, ministrul Culturii și Comunicării reamintește că : literatura pentru tineret produsă în țara noastră e considerată a fi în ansamblu de o mare calitate ; că, în plus, publicațiile destinate tineretului sînt supuse prescripțiilor legii nr. 49–956 din 16 iulie 1949, modificată de legea din 29 noiembrie 1954, al cărei obiect este tocmai de a veghea ca acestea să nu cuprindă nici un element de natură a dăuna copiilor. Orice publicație care nu face obiectul vreunei măsuri privitoare la această lege poate să se afle într-o bibliotecă publică. Ministerul Culturii și Comunicării dorește foarte tare ca achizițiile operate de către bibliotecari, mai ales avînd în vedere numărul mare de cărți produse în fiecare an, să nu fie dictate decît de calitatea lucrărilor și de indispensabilul echilibru al colecțiilor. Astfel vor fi păstrate și conciliate necesara protejare a copiilor și libertatea de alegere a cititorilor.

REGLEMENTĂRILE SECUNDARE

În afară de legislaţia şi de reglementările prescrise de administraţia centrală, o seamă de reglementări secundare, precum regulamentele interioare şi notele de serviciu, emanate de autorităţile de tutelă şi de bibliotecari, fixează regulile de funcţionare a bibliotecilor.

Regulamentele interioare cu care se dotează bibliotecile şi care trebuie să fie aprobate de primar sau de consiliile generale definesc, în special, drepturile şi îndatoririle cititorilor, precum şi modul de funcţionare a bibliotecilor (orarele, modalităţile de înscriere, condiţiile de împrumut etc.). Totuşi, nu e exclus ca unele dintre aceste regulamente să fi putut cuprinde, asemenea documentelor interne, prescripţii care să se refere la cenzură.

Astfel, după unele mărturii, la biblioteca municipală din Grenoble a existat un text care preciza că înregistrarea cărţilor licenţioase nu poate fi încredinţată minorelor sau femeilor nemăritate. Pe un alt plan, regulamentul bibliotecilor din Paris ar fi prescris pînă în anii patruzeci că nu se poate împrumuta un roman dacă nu se ia şi un documentar, ceea ce, fără să ţină de o cenzură directă, dovedeşte intenţia didactică şi moralizatoare, pe care bibliotecile au avut-o timp îndelungat.

Ţinînd cont de tăcerea care învăluie cenzura, consemnarea scrisă a unor astfel de modalităţi constituie o excepţie şi nu o regulă. Prezentarea lor necesită însă o cercetare, pe care noi n-am putut să o întreprindem în cadrul studiului de faţă.

2. Inspecția bibliotecilor

După cum am văzut mai sus, controlul statului asupra bibliotecilor se exercită în special prin intermediul Inspecției generale a bibliotecilor, ai cărei reprezentanți, numiți prin decret, țin de ministrul educației naționale și sînt puși la dispoziția ministrului culturii.

Creată în 1822 pentru a încerca să lupte împotriva modului greșit al municipalităților de a se folosi de confiscările revoluției, Inspecția generală pare a fi fost animată, încă de la origini, de preocuparea pentru organizarea bibliotecilor și mai puțin cuprinsă de voința de a declanșa o vînătoare de vrăjitoare în cadrul acestora.

Astfel, responsabilii care vizitează departamentele în anii 1830, printre aceștia figurînd și Michelet, sînt preocupați în rapoartele lor mai ales de alertarea guvernului asupra incredibilei dezordini din biblioteci și de mijloacele de a remedia această situație[1].

În prezent, controlul, exercitat de către un corp de cinci inspectori, privește în special colecțiile și, pînă la descentralizare, utilizarea subvențiilor acordate de către stat, dar acest control are mai mult un rol incitativ decît unul represiv.

Totuși, inspectorii sînt reprezentanții direcți ai autorității statului și misiunea lor constă în a face respectate prescripțiile lui. Ținînd cont de acest rol și de locul ierarhic pe care el îl implică, discursurile inspectorilor constituie modele ce pot să suscite adeziunea, respingerea sau înlăturarea, dar cu care bibliotecarii sînt în mod necesar confruntați și care sînt susceptibile de a influența și de a reflecta în același timp unele practici.

În ce privește Parisul, controlul Inspecției generale n-a fost extins la bibliotecile care, fiind constituite la sfîrșitul secolului al XIX-lea, nu conțin

[1] Asupra istoriei Inspecției generale și a rolului său, pot fi consultate următoarele texte: M. Caillet, „L'inspection générale des bibliothèques", *Bulletin des bibliothèques de France*, nr. 15, 1970/4, pp. 597–605, și H. Comte, *Les Bibliothèques publiques en France*, pp. 180–182 și 258.

fonduri ale statului. Pînă la instituirea statutului autonom al Parisului în 1976, bibliotecile depindeau de prefectura Seine ; aceasta numea inspectorul însărcinat cu controlul lor.

În ce priveşte remarcile pe care le pot face asupra alcătuirii fondurilor, remarci pe care le pot transmite eventual autorităţii de tutelă, bibliotecarilor şi administraţiei lor, inspectorii iau o serie de poziţii care evoluează o dată cu secolul.

În 1935, Charles Schmidt, inspector general al bibliotecilor, partizan al dezvoltării lecturii publice în perioada dintre cele două războaie mondiale, îşi expune la congresul internaţional de la Madrid concepţia asupra achiziţiilor ce trebuie făcute de bibliotecar :

> Dar în aceste biblioteci, deschise tuturor, ce cărţi trebuie date cititorilor?... În ce mă priveşte, aş dori cel mai deplin liberalism în materie de filozofie, politică, istorie, economie ; pentru aceste cărţi să nu existe cenzură! Pentru operele pur literare şi recreative aş cere să se adopte acest criteriu : „să fie numită nesănătoasă, pernicioasă, nefastă lucrarea, oricare ar fi ea, care diminuează în forul nostru interior respectul pentru noi înşine, respectul pentru viaţă. Este în mod sigur vicioasă şi morbidă cartea care destinde în noi arcul sacru al conştiinţei, care slăbeşte sentimentul de milă sau de dreptate, care întunecă frumuseţea sacrificiului, care acoperă cu vălul unei ceţe frontiera dintre bine şi rău"[1].
>
> Problema e capitală ; ca nu se pune pentru bibliotecile de studiu sau pentru bibliotecile universitare, ci pentru bibliotecile populare şi pentru bibliotecile pentru copii, unde bibliotecarul este, fără să o repetăm suficient, un educator[2].

Poziţia exprimată de Charles Schmidt se regăseşte în recomandările întîlnite în unele circulare provenind de la Ministerul Instrucţiei Publice.

Gabriel Henriot, inspector al bibliotecilor din Paris şi din regiunea Seine începînd cu 1931, întăreşte acestea, afirmînd într-o lucrare de biblioteconomie intitulată *Des livres pour tous* :

> Bibliotecarul ştie că are responsabilitatea unor suflete şi nu trebuie să uite acest lucru niciodată ; păstrînd un eclectism larg, el trebuie să ridice şi nu să reducă nivelul moral al cititorilor tineri sau adulţi. De unul singur, în lipsa sfaturilor şi a directivelor superiorilor săi, el va trebui să le urmeze măcar pe cele conforme cu conştiinţa lui. În acest timp, în bibliotecile legate printr-o identitate de morală şi de religie, vom fi mai puţin stînjeniţi să găsim cărţi bune, conforme ideilor deja acceptate, şi vom fi instruiţi cu uşurinţă asupra mediului în care vor circula aceste cărţi[3].

[1] Charles Schmidt împrumută această definiţie de la pastorul W. Monod.

[2] Procesul-verbal al congresului internaţional al bibliotecarilor, Madrid, 1935.

[3] G. Henriot, *Des livres pour tous*, Editura Durassié, 1943, pp. 141–142.

Împreună cu Eugène Morel şi cu Ernest Coyecque, Gabriel Henriot[1] este una din personalităţile ce au marcat profesiunea de bibliotecar, la mijlocul secolului, prin rolul lor de pionieri în materie de dezvoltare a lecturii publice. Recomandînd bibliotecarilor să selecteze „cărţile bune", care nu deranjează ideile deja acceptate şi concură la elevarea morală a cititorilor, Gabriel Henriot nu pare deloc retrograd faţă de curentele dominante în vremea sa ; publicată în 1943 la Paris, *Des livres pour tous* apare uşor colorată cu o nuanţă proprie ideologiei de la Vichy, contribuind la izolarea lui Gabriel Henriot în perioada de după război.

Mai mult, autorul face dovada unui spirit critic, luînd apărarea romanelor populare – de la Dumas la Féval – pe care un număr mare de bibliotecari, puţin sensibili la dezvoltarea lecturii publice, nu le admiteau în vremea aceea pe rafturile bibliotecilor municipale. La acestea se adaugă şi romanele sentimentale :

> Tot astfel, în ce priveşte romanele sentimentale şi prostesc de optimiste, care pregătesc, spune-se, doar deziluzii pentru tinerele fete. Tinerele fete să nu le împrumute decît pe cele pe care şi le doresc. [...] Să nu luăm prea literal sfaturile unor educatori, reprezentanţi ai mai multor opinii şi credinţe, care au exagerat uneori pericolele la care se expun cititorii de romane.

Luarea apărării romanelor populare şi sentimentale, disprețuite atunci de bibliofilii eruditi, denotă o imagine progresistă a cititorului, care nu mai apare modelat în mod stupid de către un text ce s-ar impune total conştiinţei sale.

În schimb, lecturarea anumitor cărţi considerate imorale din punct de vedere sexual apare ca mult mai preocupantă în ochii lui Gabriel Henriot :

> Mai serioasă este ameninţarea acestor opere care, sub pretextul de a descrie pasiunile, exercită o influenţă capabilă să corupă şi prezintă vicii dezgustătoare, nenumărate aventuri, meditaţii asupra imperceptibilului, ciudăţeniі, anomalii.

Această critică obscură, care îşi învăluie obiectul, se adresează mai precis romanelor care pun în scenă homosexualitatea, de vreme ce putem citi cîteva rînduri mai sus :

> Poporul are totuşi idei drepte şi sănătoase ; el ştie ce îi convine şi arată acest lucru multor intelectuali. El e liber să prefere apologia muncii şi a moralei familiale în faţa celei a indivizilor

[1] G. Henriot (1880–1965), arhivist-paleograf, bibliotecar la biblioteca istorică din Paris în 1905, conservator la biblioteca Forney în 1920, era în acea vreme unul din specialiştii internaţionali în biblioteconomie. Autor al unui proiect de reformă a bibliotecilor în 1928, el este iniţiatorul primelor şcoli franceze de formare a bibliotecarilor (mai ales a Şcolii de bibliotecari a Institutului catolic din Paris, creată în 1935) şi, împreună cu Ernest Coyecque, este iniţiatorul procesului de modernizare a bibliotecilor parizience. Preşedinte al A.B.F. între 1925 şi 1927, el propune la congresul internaţional de la Praga din 1926 crearea Federaţiei Internaţionale a Asociaţiilor de Bibliotecari (F.I.A.B.), desemnată în prezent prin sigla I.F.L.A. (International Federation of Library Association).

> desfrînaţi şi dezechilibraţi. El e liber, de asemenea, să-l prefere, în ciuda diferenţei dintre cei doi scriitori, pe Pierre Benoit lui Marcel Proust; el nu-l împiedică pe vecin să plece *În căutarea timpului trecut* dacă asta îl atrage, dar îşi dă seama că astfel şi l-ar pierde pe al său. Să nu-i ascultăm deci pe snobi şi pe ridicolii pedanţi în ce priveşte alegerea romanelor; să nu fim exclusivişti şi să oferim fiecăruia ce îi place şi ce îi convine.

Deci, în prima jumătate a secolului, Inspecţia încearcă să controleze în special lecturile din mediile populare şi pe cele ale copiilor, care trebuie protejate de cărţile proaste. Bibliotecile „populare", cum erau numite la acea vreme, şi bibliotecile de lectură publică, care le vor înlocui treptat, erau considerate atunci ca o prelungire a şcolii, iar misiunea bibliotecarului consta în educarea cititorilor, nu numai ridicînd-le nivelul cunoştinţelor, ci şi „nivelul moral". Pentru a eleva aceste suflete şi spirite, a căror responsabilitate o poartă bibliotecarul, un fel de preot laic, se prescrie lectura controlată.

Inspectorii generaţiei următoare au fost adesea bibliofili eruditi, precum André Masson, autorul cărţii *Le Décor des bibliothèques, du Moyen Age à la Révolution*. El a fost inspector general din 1944 pînă în 1970, ca şi Maurice Caillet, autor de lucrări de bibliofilie mai ales asupra fondului de carte veche de la biblioteca din Toulouse, inspector din 1963 pînă în 1978. Cu toate acestea, erudiţia nu atrage după sine dezinteresul pentru lectura publică. Astfel, Maurice Caillet a participat la aventura B.C.P.-urilor, fondînd-o pe cea din Drôme în 1945 şi, cîţiva ani mai tîrziu, pe cea din Ariège.

Evoluţia bibliotecilor şi a imaginii asupra moralei şi a lecturii vor determina inspecţia să considere că opţiunea bibliotecarului trebuie să se îndrepte în special asupra calităţii literare a lucrărilor, în afară de depozitele bibliotecilor centrale de împrumut din mediul rural, asupra cărora au fost trecute solicitudinile lecturii controlate. Dar acest control este cerut uneori chiar de către populaţia rurală, care pare să accepte cu greu unele transgresări morale, ce nu mai şochează pe nimeni la oraş.

În anii care urmează celui de-al doilea război mondial, Direcţia Bibliotecilor, considerînd Inspecţia ca pe o etapă esenţială în aplicarea politicii sale, o învesteşte cu puteri depline, fapt ce-i întăreşte ascendentul asupra bibliotecarilor. Această putere, care i-a impresionat pe mai mulţi bibliotecari, pare totuşi relativă. Într-un raport de inspecţie datînd din 1955, André Masson constată: „Tot ce poate spune un inspector, în timpul unor vizite decalate ca perioadă, e de mai mică importanţă decît un exemplu concret şi decît stagiul făcut de un bibliotecar într-o bibliotecă din regiune, demnă de a fi propusă ca model"[1].

[1] Citat de L. Yvert, „Les bibliothécaires et leurs autorités. Rapports entre la politique et l'administratif dans les bibliothèques publiques", supliment la *Bulletin de l'A.B.F.*, nr. 136, noiembrie 1987, p. 8.

În lucrarea *Les Bibliothèques*, André Masson îşi precizează concepţia asupra misiunii bibliotecarului : „Încă din 1860, un bibliotecar, filozoful Leibniz, s-a plîns de *îngrozitoarea acumulare de cărţi* şi a prezis că *multitudinea de autori îi va expune în curînd pe toţi la pieire şi la uitare generală.* Rolul bibliotecarilor este de a curăţa de buruieni pădurea invadatoare pntru a elibera cele mai bune elemente din cultura intelectuală"[1].

Pentru aceşti inspectori, umanişti îndrăgostiţi de cărţi, de vechile şi prestigioasele biblioteci „răcoroase din lemn sacru"[2], apropiaţi de figura tradiţională a bibliotecarului, om de litere şi bibliofil de la începutul secolului al XIX-lea, al căror reprezentant de frunte a fost Charles Nodier, misiunea lor era incompatibilă cu angajarea politică. Într-adevăr, explică Maurice Caillet,

> interesul bibliotecarului este să aibă – nu spun atitudinea cea mai neutră posibil – ci deschiderea către lume cea mai mare posibil. În sfîrşit, era concepţia noastră proprie, el trebuie să reducă la tăcere în cadrul activităţilor sale tot ce ar putea fi preferinţă personală.

Maurice Caillet a dezvoltat această concepţie a misiunii bibliotecarului, care trebuie să se detaşeze de ideologie în exerciţiul funcţiunilor sale, cu ocazia sărbătoririi a cincizeci de ani a A.B.F. în 1956 :

> Chiar dacă o diplomă deschide porţile unei cariere, nu şi face o carieră. Trebuie adăugate calităţile inimii, cele ce i-au salvat odinioară pe atîţia dintre aceşti bibliotecari de ocazie şi care rămîn indispensabile pentru cine vrea să depăşească tehnica pură, oricare ar fi utilitatea acesteia. Bibliotecarul nostru municipal va avea mare nevoie de virtuţile profesionale, dacă vrea să-şi îndeplinească în plenitudinea ei sarcina magnifică ce îi revine. Punînd mult de la el, va trebui mai întîi să se impună în faţa puterilor publice neîncrezătoare uneori, mai ales dacă nu sînt singurele care decid asupra opţiunii sale, în faţa unei administraţii bănuitoare, din principiu, înaintea unui străin, pentru a nu spune un intrus. Pentru a fi acceptat, îi stau la dispoziţie o serie de mijloace. Orice-ar fi, nu vă voi recomanda cele puse în practică de unul dintre colegii noştri azi la pensie care, timp de mulţi ani, şi-a atras o măgulitoare reputaţie de clocinţă municipală prin mijlocirea persoanei adjunctului său la instrucţia publică. [...] Este evident că cetatea cărţii nu a avut decît rar ocazia să se laude văzîndu-şi protectorul participînd – chiar dacă numai din culise – la luptele din forum.

Această dorinţă de deschidere nu se potriveşte deloc cu cenzura, şi André Masson precizează că „eficacitatea lecturii publice nu ţine doar de valoarea metodelor. Ea presupune o alegere calitativă şi, în acelaşi timp, liberală ; de

[1] A. Masson, D. Pallier, *Les Bibliothèques*, „Que sais-je ?", nr. 944, P.U.F., ediţia I, 1961, reeditată în 1986, p. 6.

[2] După cum scriau Pol Neveux şi Emile Dacier, inspectori de biblioteci în anii 1930, în *Les Richesses des bibliothèques provinciales de France*, Paris, 1932.

asemenea, ea mai implică şi refuzul cenzurilor şi interdicţiilor de orice ordin : politic, confesional, moral"[1].

Actuala legislaţie nu este explicită în privinţa conţinutului controlului pe care trebuie să-l efectueze inspectorii asupra bibliotecilor. Codul comunelor, limitîndu-se la a preciza că un control asupra bibliotecilor se efectuează de către Inspecţie, se aplică doar legislaţia asupra cărţii şi presei : din moment ce o carte nu e atinsă de interdicţia de a fi vîndută minorilor, de expunere sau de afişare în temeiul legii din 1949 sau de interdicţia de a fi vîndută în temeiul decretului din 1939 asupra publicaţiilor străine sau de vreo decizie de justiţie, poate figura în mod legal pe rafturile bibliotecilor. De altfel, nici o lege şi nici o reglementare nu precizează faptul că fondurile de carte trebuie să fie alcătuite în ideea de respect al pluralismului de curente politice, religioase, filozofice şi literare.

În absenţa unei legislaţii sau a unei reglementări precise, natura controlului asupra colecţiilor este lăsată la aprecierea inspectorilor. Pe durata exercitării mandatului lor, aceştia se pot afla în situaţia de a apăra respectarea pluralismului, care corespunde şi poziţiei adoptate de Direcţia Cărţii.

> Controlul pluralismului poate face parte din misiunea noastră, precizează un inspector, dar nu putem avea o percepţie bună a fondului de carte decît consultînd fişierul, lucru foarte complicat şi foarte lung. Eu verific doi-trei autori, adesea din literatura contemporană, pentru că acest lucru dă o idee asupra interesului pe care îl are bibliotecarul în constituirea unei colecţii diversificate. Se întîmplă frecvent ca unii autori din secolele precedente să nu apară deloc, de exemplu în literatura franceză din secolul al XVIII-lea [...]. Pe plan ideologic, putem uşor să verificăm periodicele : dacă nu e decît *Le Figaro Magazine* sau *L'Humanité*, nu ţine. Dar se va găsi întotdeauna un motiv pentru a justifica acest lucru. Eu cred că bibliotecarii nu-şi fac treaba atunci cînd nu achiziţionează întregul evantai al literaturii politice : fie cei de stînga, care nu cumpără lucrările lui Giscard sau Chirac, fie cei de dreapta, care nu cumpără lucrările lui Marchais. În astfel de cazuri, ei spun mereu că lucrările respective nu-i interesează pe cititori, însă acest lucru rămîne de văzut. [...] Dar constat rar astfel de abateri în alegerea cărţilor politice. De altfel, bibliotecarii se autocenzurează în ce priveşte incitarea la violenţă şi la rasism şi cred că au dreptate.

După cum remarcă André Thill în *Le Métier de bibliothécaire*, inspectorul e susceptibil de a întări poziţia bibliotecarului vizavi de administraţia comunală, acesta neavînd „a se teme de vizita unui inspector care, dimpotrivă, poate debloca o situaţie dificilă şi poate face mari servicii bibliotecii, contribuind la ameliorarea gestiunii sale"[2]. Inspectorii au totuşi puteri restrînse faţă de

[1] A. Masson, P. Salvan, *op. cit.*, reedit. în 1975, p. 76.

[2] A.B.F., *Le Métier de bibliothécaire*, Editura Promodis, 1983, ediţia a 7-a, p. 102.

autoritățile comunale ; le e dificil să intervină în conflictele majore şi, uneori, nici nu doresc să o facă. Din această cauză, bibliotecarii ezită să le împărtăşească dificultățile pe care le întîlnesc în relația cu administrația, mai ales dacă acestea privesc alcătuirea fondurilor.

> Pot spune unui primar că e important ca toate curentele de opinie şi toate religiile să fie reprezentate în biblioteca sa. Dar oricum, nici unul dintre alcşi nu va susține contrariul. Dacă rămînem cantonați în astfel de generalități, nu se va merge prea departe, constată un inspector.

Intervenția Inspecției generale în conflictele dintre bibliotecari şi autoritățile de tutelă riscă uneori să învenineze situația.

> În principiu, se încearcă efectiv aplanarea dificultăților atunci cînd apar, dar, pe de o parte intervenția noastră nu se sprijină pe nici un text, pe de altă parte trebuie evitat faptul de a părea în ochii autorității ca un soi de complice al bibliotecarului, prin folosirea unui jargon din biblioteconomie, pe care aceasta îl va considera nepotrivit. Se poate face mai multă pagubă decît bine. Pot să vă citez exemplul unei bibliotecare ce avea un diferend cu primarul. Acesta credea probabil că alegerea cărților păcătuia un pic față de convingerile sale. Bibliotecara a fost suspendată din funcție pentru o lună, în ajunul inspecției mele. Era acolo un raport între cauză şi efect foarte clar : primarului i s-a părut că există o legătură între conflictul pe care-l avea cu bibliotecara şi treierea mea. De altfel, într-un conflict asupra alegerii cărților, ar trebui să se dispună de mult timp pentru a înțelege bine de ce există o lipsă sau alta în alcătuirea fondurilor de carte. Trebuie să se ajungă la a se discerne dacă există o rațiune ideologică clară şi dacă aceasta se datorează bibliotecarului sau municipalității. Or, ei îşi vor pasa reciproc răspunderea şi va fi foarte greu de tranşat adevărul, trecînd pe acolo doar pentru cîteva ecasuri.

Corpul de inspectori resimte necesitatea unei legi menite să protejeze serviciul public reprezentat de bibliotecă, dar subliniază îndatoririle bibliotecarilor față de autoritatea lor de tutelă. Unul din membrii Inspecției precizează :

> Este pe deplin legal ca primarul să fie la curent cu tot ce se găseşte în biblioteca sa. Nu putem face abstracție de faptul că primarul şi nimeni altul este responsabil de conținutul bibliotecii. Acest lucru e desigur mai uşor de realizat în privința periodicelor decît a cărților, a căror rapiditate de achiziționare contează mult. Bibliotecarii nu pot pretinde să nu fie controlați de autoritatea de tutelă care este responsabilă juridic. [...] Nu sînt de acord cu aceste idei ce se tărăgăncază de cîțiva ani, conform cărora bibliotecarii au nevoie să fie protejați printr-un cod deontologic – expresia e de altfel impropriu, deontologia neaplicîndu-se la funcționari. Funcționarii au un statut şi acesta precizează competența lor într-un domeniu sau altul, dar întotdeauna sub autoritatea altcuiva, de care trebuie să asculte. Problema este că bibliotecarii sînt prinşi între interesele publicului lor, pe care se presupune a le cunoaşte, şi o autoritate ce are mai puțină competență decît ei în planul achiziției de carte. Mi se pare deci normal ca bibliotecarii să lupte pentru a le fi respectată competența. Dar nu se poate face abstracție de o autoritate care există şi care este responsabilă juridic în fața tribunalelor şi a publicului pe care îl deserveşte.

Față de rolul major al Inspecției, care consta, pînă la descentralizare, în controlarea gestiunii şi a organizării bibliotecilor, precum şi în respectarea ierarhiei instituționale, controlarea alcătuirii fondurilor apare ca o misiune secundară, a cărei aplicare presupune o anume suplețe. În absența unei legislații precise privitoare la conținutul şi la pluralismul colecțiilor, inspectorii nu pot interveni, în această privință, pe lîngă puterile locale şi pe lîngă bibliotecari, decît în calitate de consilieri.

3. Vorbe de bibliotecari

Mai mult decît textele reglementare, în care ideologia este foarte disimulată, discursurile formulate de bibliotecari în lucrările de biblioteconomie, comunicările la congrese sau revistele profesionale permit reperarea prescripțiilor în materie de cenzură. Asemenea documente ne oferă unele dintre regulile mai mult sau mai puțin implicite, pe care meseria şi le-a dat ea singură, fără a presupune însă practici reale din partea bibliotecarilor. Aceste informații sînt extrem de prețioase în ce privește perioada 1914–1940, în măsura în care cea mai mare parte a personajelor a dispărut – un bibliotecar care şi-a început cariera în 1914 ar avea astăzi mai mult de 90 de ani –, perioadă în care arhivele bibliotecilor sînt cu atît mai mute cu cît dintotdeauna a fost mai prudent ca fenomenul cenzurii, mai ales al celei politice, să nu lase urme. În plus, în această perioadă, cenzura morală nu are întotdeauna o conştiință de sine. Cine s-ar alarma că nu se găseşte *Justine* de Sade[1] în cutare bibliotecă municipală de lectură publică, de vreme ce spiritul vremii consimte că respectiva carte nu trebuie să figureze în nici o bibliotecă?

1914–1967 : OBSESIA CĂRȚII BUNE. EDUCATORI SAU CENZORI?

Rigiditatea morală şi intențiile didactice care au vegheat la crearea bibliotecilor populare în secolul al XIX-lea conțin în ele însele acțiuni de cenzură. E vorba, într-adevăr, de a educa şi de a moraliza poporul şi, mai mult, de a-l menține pe locul care i-a fost rezervat în ierarhia socială : „Trebuie evitat, în acelaşi timp, ceea ce ar putea oferi doar ocazii şi subiecte de distracții frivole

[1] Dacă publicarea operelor complete i-o datorăm lui J.-J. Pauvert, în 1947, existau şi reeditări ale anumitor titluri înainte de această dată.

sau ceea ce ar tinde să inspire dezgust pentru condiţia de om harnic şi retras, şi dorinţa imprudentă de a se ridica deasupra sferei în care este aşezat"[1].

Or, ideologia educării poporului cu „cartea bună" nu dispare la sfîrşitul secolului, ci se prelungeşte pînă la al doilea război mondial, în timpul căruia această concepţie va fi chiar reactivată de regimul lui Pétain.

Pentru apărătorii a ceea ce se numea atunci „lectură publică" nu se mai punea totuşi problema de a menţine „clasele harnice" pe poziţia socială care le revenea, ci de a le face să profite de cultură, pentru că „nu trebuie ca masele să rămînă indiferente la viaţa intelectuală"[2].

Pionierii lecturii publice, care publică mai ales revista *L'Animateur des temps nouveaux*, atribuie trei funcţii bibliotecii moderne : „să distreze, să instruiască, să informeze". Astfel, apar noi funcţiuni ale lecturii, pe care le preiau deja, la sfîrşitul secolului al XIX-lea, unele biblioteci populare private, precum reţeaua societăţii Franklin. Se recunoaşte că lectura poate fi o plăcere şi se constată că bibliotecile trebuie să răspundă nevoii de informare a cititorilor.

Dar moralismul nu dispăruse cu totul, bibliotecile publice dovedindu-se „cel mai bun factor de îndreptare a popoarelor", cu condiţia ca „gustul pentru lectură să alunge poftele vulgare" şi deci „să se citească lucrări bune, sănătoase şi reconfortante"[3]. Iată „timpuri noi" amintind de cele mai vechi.

Profesiunea de bibliotecar începe acum să se organizeze ; Asociaţia Bibliotecarilor Francezi, creată în 1906, publică, începînd din 1907, un buletin în care redactorii insistă în special asupra necesităţii de a considera biblioteca un „organism viu", care trebuie să se hrănească din viaţa intelectuală a epocii şi „să elimine lucrurile moarte, cărţile perimate, sau cel puţin să le pună deoparte şi să asimileze tot ce are valoare utilă". Se doreşte ca bibliotecile să nu mai fie acele „cimitire de cărţi" pe care le critica Eugène Morel şi să fie dotate, după cum preconiza José Ortéga Y Gasset, cu „lucrările cerute de sistemul de probleme vii în fiecare epocă"[4], să se deschidă mai mult către public graţie unor orare potrivite şi introducerii accesului liber la rafturi.

Redactorii de articole şi de manuale de biblioteconomie insistă asupra imparţialităţii de care trebuie să dea dovadă bibliotecarul : acesta „trebuie să facă abstracţie de propriile-i idei, de opiniile sale politice sau religioase ; el nu trebuie să se gîndească decît la publicul pe care trebuie să-l satisfacă ridicînd în acelaşi timp natura exigenţelor sale"[5], recunoscînd că exigenţa pluralismului produce un pic impresia unei misiuni imposibile :

---

[1] Societatea pentru instrucţia elementară, 1818.

[2] *L'Animateur des temps nouveaux*, 3 aprilie 1931, pp. 18–21. Cf. Documentul 14.

[3] *Ibid.*, pp. 18–21. Cf. Documentul 14.

[4] J. Ortéga Y Gasset, Mission du bibliothécaire, *Chronique de l'A.B.F.*, p. 29.

[5] *Mission sociale et intelectuelle des bibliothèques populaires*, Institutul Internaţional de Cooperare Intelectuală, 1937, p. 51.

În constituirea unei biblioteci, imparțialitatea este o datorie imperioasă. Din păcate, ea necesită multă atenție și cîteva cheltuieli suplimentare. Imparțialitatea nu constă în a nu achiziționa decît lucrări imparțiale (acest lucru e imposibil) sau neutre (dacă se întîmplă, sînt lipsite de valoare), ci în a reprezenta teze opuse, prin opere de importanță și de calitate sensibil egale. Această preocupare se impune cu precădere în domeniile religios, filozofic, politic. Ea va trebui să meargă departe, pînă la a achiziționa, de exemplu, simultan cele trei manuale de istorie a religiilor scrise de Söderblom, Huby și Salomon Reinach și a le plasa alături pe raft. Individualism și socialism, doctrine aristocratice și democratice, liber-schimbiste și protecționiste, naționaliste și internaționaliste, trebuie să fie reprezentate de teoreticieni de valori pe cît posibil egale și să fie accesibile în mod egal cititorilor.

Imparțialitatea se aplică de asemenea și în domeniul științelor. Fizica, biologia, științele istorice, în zonele lor cele mai înalte, au dat naștere la divergențe destul de grave pentru ca fiecare ipoteză să trebuiască studiată cu ajutorul unor elemente de apreciere suficiente.

Se vor face eforturi să se achiziționeze, în cazul fiecărei științe, tratatele ale căror puncte de vedere, pornind de la optici diferite, produc opere extrem de diferite, în ciuda identității subiectelor. Astfel se face că un anume tratat de drept civil, care ține cont de jurisprudență, îl completează pe un altul, unde este pusă în evidență în special doctrina[1].

[1] L. Crozet, *Manuel pratique du bibliothécaire*, Nourry, reedit. în 1937, p. 67.

Documentul 14. – *Extras din* L'Animateur des temps nouveaux *din 3 aprilie 1931*

LE PAIN DE L'ESPRIT

La lecture publique en France
Des bibliothèques

IL Y A UN PROBLÈME DE LA LECTURE FRANÇAISE

LE FRANÇAIS DE LIT PAS

NOUS AVONS DES BIBLIOTHÈQUES, MAIS CE SONT, EN GÉNÉRAL, DES CIMETIÈRES DE LIVRES

A CÔTÉ DES CONSERVATOIRES DE LIVRES, CRÉONS DES BIBLIOTHÈQUES POPULAIRES

LES LIVRES A LA PORTÉE DE TOUS

LA MARCHE DE NOS BIBLIOTHÈQUES

EN FRANCE

A L'ÉTRANGER

CE QU'IL FAUT A L'ÉTRANGER POUR LA LECTURE PUBLIQUE

LE FRANÇAIS DE LIT PAS, MAIS LE JAPONAIS... LIT

CHEZ LES BARBARES

ET EN FRANCE ?

IL Y A DES GENS QUI FONT QUELQUE CHOSE DE PRATIQUE, EN FRANCE : IL FAUT LES SOUTENIR

UN DÉPARTEMENT QUI ON LIT : L'AISNE

UNE MUNICIPALITÉ QUI COMPREND SON DEVOIR : BOUSSOIS

PARIS

CE QU'UN HOMME PEUT FAIRE DE PLUS UTILE POUR SON PAYS

Extrait de l'Animateur des temps nouveaux, 3 avril 1931.

De-a lungul textelor, însă, trei sînt ideile fixe care strică această impecabilă imparțialitate : romanele, moarala şi lecturile din mediile populare.

Discursurile bibliotecarilor lasă să se întrevadă o primă frămîntare legată de lectura romanelor considerate frivole, în care tinerele fete şi femei sînt în pericol de a-şi uita rolul de viitoare soții şi mame sau îndatoririle conjugale, romane în care bărbații, femeile şi copiii riscă să-şi piardă sensul realității cotidiene în visări iluzorii. Regăsim aici o viziune curentă asupra lecturii care, dacă nu se justifică prin nevoia de instruire, riscă să atragă cititorul pe căile nesigure ale visului interior.

Astfel, în 1915, *Bulletin de L'A.B.F.* publică traducerea unui articol din *Times* al cărui autor se întreabă „dacă se cade ca publicul să citească romane în timp de război, iar bibliotecile să le cumpere"[1].

Anatema ce loveşte romanul apare în ansamblul publicațiilor referitoare la profesia de bibliotecar. Într-un articol consacrat bibliotecilor municipale din Paris şi publicat în *Revue des bibliothèques* în 1927, Michel Prévost, conservator adjunct al Bibliotecii Naționale, afirmă că :

> Biblioteca trebuie să vizeze [...] completarea instruirii şi desăvîrşirea formării intelectuale şi morale [...]. Ea nu trebuie considerată ca un magazin de lucrări diverse unde vii să cauți cu ce să-ți omori timpul cît mai plăcut posibil, luînd cărți de care să te foloseşti în mod agreabil, fără efort, hrănindu-te cu o proză uşoară, în scop vulgar.

Deplorînd succesul repurtat la public de lucrările romaneşti, el admite că :

> Romanul nu mai e ca altădată un gen exclusiv frivol şi lejer. El s-a elevat şi, în loc să-şi limiteze menirea la a-i încînta pe cei trîndavi, a devenit... organul şi mijlocul de propagare a tuturor ideilor curente. Face şcoală. Cele mai grave şi mai delicate chestiuni sînt dezbătute uneori aici...

Este tocmai modul ocolit de a spune exact acelaşi lucru, adică faptul că se cuvine să fie excluse din biblioteci romanele care n-au fost legitimate de către cultura savantă.

Dar, pentru că pare să corespundă gustului cititorilor şi pentru că „sănătatea unei biblioteci se măsoară în numărul de cărți pe care-l împrumută"[2], romanele populare şi sentimentale îşi vor găsi treptat apărători. Astfel, Gabriel Henriot – în 1943 deja – se ridică împotriva ziariştilor ce criticau unele romane considerate naive şi desuete. Dar, inserată într-o lucrare de biblioteconomie[3], oare această critică nu se adresează mai curînd bibliotecarilor?

---

[1] *Bulletin de l'A.B.F.*, nr. 1–2, ianuarie–aprilie 1915.

[2] *L'Animateur des temps nouveaux*, p. 19.

[3] G. Henriot, *Des livres pour tous*, p. 19.

> Au declarat război romancierilor populari, inclusiv lui Ohnet, Féval şi lui Dumas tatăl, dar fără rezultat. Operele lor sînt mereu foarte citite, asemenea celor ale lui Erckmann-Chatrian, oricît de naive şi de sincere ar fi. Şi de ce să se pună interdicţia asupra unor opere, chiar discutabile pentru cei delicaţi, dacă ele sînt despre popor şi pentru popor ; deja ele sînt prea rare, adesea tendenţioase, alunecînd fie în nerozie, fie în demagogie. Să le păstrăm pe cele ce nu coboară sub mediocritate.

Totuşi, concesiile făcute romanului popular trădează mai mult dorinţa de a educa decît recunoaşterea unei diferenţe culturale. Este vorba de a atrage cititorii din mediile populare, „pe care o lectură instructivă ar risca să-i descurajeze". Apoi, „puţin cîte puţin, pe măsură ce se va face educarea cititorului [...] vom vedea că ponderea lecturilor recreative se va diminua în favoarea lucrărilor instructive"[1].

În ce-l priveşte, Gabriel Henriot explică generaţiilor de bibliotecari pe care le formează „că, tot împrumutînd cărţi instructive, cititorul sfîrşeşte prin a se interesa de ele". Eugène Morel stigmatiza încă din 1909 această practică, ce nu avea pentru el nici un alt efect decît de a umfla statisticile privitoare la împrumuturi[2].

Într-adevăr, Eugène Morel este singurul care face să se audă o voce discordantă în acest concert de intenţii lăudabile. În *Bibliothèques*, el îşi bate joc de un bibliotecar din Lyon care răspunde la ancheta lui precizînd că în cele şase biblioteci de arondisment „o parte din credit, consacrată odinioară aproape în întregime romanelor, este acum destinată cumpărării de cărţi cu adevărat utile : istorice, ştiinţifice şi literare. Lectura acestor cărţi presupunînd o atenţie susţinută, împrumutarea lor este mai puţin adesea solicitată"[3]. Acest lucru este comentat de Eugène Morel, care scrie :

> Martin nu-şi mai hrăneа măgarul, din economie. Măgarul a murit. Păcat. Începuse să se obişnuiască...
> Cînd nu vor mai exista decît lucrări *literare* care, nefiind romane, vor necesita o atenţie susţinută, se va putea face economie în ce priveşte biblioteca.

Cît despre bibliotecarul din Bône[4], acesta protestează, spunînd că biblioteca sa nu este populară, ci de studiu, că nu e un „vulgar cabinet de lectură, aşa cum îşi închipuie greşit unii dintre cititorii care vin să ceară operele lui Zola, P. de Kock, Pigault-Lebrun şi ale altora. Listele comitetului nu cuprind astfel de romane"[5].

---

[1] Institutul Internaţional de Cooperare Intelectuală, *op. cit.*, p. 57.

[2] N. Richter, *Les Bibliothèques populaires*, p. 100.

[3] E. Morel, *Bibliothèques : essai sur le développement des bibliothèques publiques et de la librairie dans les deux mondes*, vol. 1, p. 142.

[4] În Algeria, devenit Annaba de la Independenţă.

[5] E. Morel, *op. cit.*, vol. 2, pp. 403-404.

> Trebuie, răspunde Eugène Morel, ca bibliotecile noastre să-şi părăsească hainele de plictis... şi să cîntărească bine disprețul cruditilor. [...] Oamenii serioşi au pică în special pe roman. Romanul formează fondul lecturilor noastre, aşa cum epopeea este baza oricărei literaturi. [...] Inamicii ficțiunii trebuie întrebați prin ce fel de realitate o înlocuiesc[1].

În general, sînt proscrise lucrările care nu înalță cititorul spre simțăminte nobile şi care nu pun clar în lumină limita dintre bine şi rău, fie că e vorba de morală sexuală, fie că e vorba de concepția asupra lumii. Preocupările morale reprezintă, într-adevăr, cea de-a doua obsesie a discursurilor despre „buna alegere", dar se aplică mai mult la lecturile păturilor populare.

Lui Gabriel Henriot care, devenit inspector al bibliotecilor, precizează că :

> Bibliotecarul va considera ca bună orice carte susceptibilă de a-i forma pe citiori şi de a dezvolta cele două facultăți capitale ale inteligenței : judecata şi voința. „Cînd o lectură vă înalță spiritul şi vă inspiră sentimente nobile şi curajoase, nu mai căutați o altă regulă pentru a judeca opera ; e bună şi făcută de mînă de meşteşugar", a zis La Bruyère.
> Dimpotrivă, orice operă care neliniştește sau trezeşte apetituri nesănătoase este periculoasă ; cu cît autorul are mai mult talent, cu atît mai energic trebuie să proscriem aceste cărți. Cei care au poftă de astfel de lecturi vor găsi chiar prea uşor mijloacele de a şi-o satisface[2].

îi răspunde ca un ecou Léo Crozet ; acesta, în *Manuel pratique du bibliothécaire*, publicat sub egida A.B.F., dă indicații explicite asupra punerii deoparte a unor cărți în dulapuri închise cu cheia, pe care bibliotecarii le numesc *infernuri* :

> O bibliotecă de studiu nu poate exclude din colecțiile sale lucrări, chiar dacă acestea sînt complet imorale. Dar trebuie puse într-un dulap închis cu cheia cărțile pornografice (*Pamphlets contre la Reine*) sau sadice (*Justine*) sau puternic erotice (*Kama-Sutra*) şi împrumutate doar cu bună-credință. Lucrările care resping morala curentă şi tradițională (*Eloge de L'Adultère*) sau uşor erotice vor primi o etichetă de culoare specială, pe spate, şi nu vor fi împrumutate cititorilor sub douăzeci de ani. La fel se va întîmpla şi cu romanele unde sînt descrise, chiar discret, forme anormale ale vieții sentimentale şi psihologice.
> Aceste categorii din urmă vor trebui excluse complet din bibliotecile de lectură publică, a căror misiune este de a contribui la elevarea intelectuală şi morală. Chiar s-ar cuveni să nu fie achiziționate decît cu prudență unele cărți al căror subiect principal este Banul. Vor fi proscrise şi revistele poliției[3].

---

[1] *Ibid*, vol. 2, pp. 403–404.

[2] G. Henriot, *Des Livres pour tous*, p. 142.

[3] L. Crozet, *Manuel pratique du bibliothécaire*, pp. 68–69. Apărută în 1932 şi reeditată în 1937, această lucrare a fost redactată de Léo Crozet, fost bibliotecar la Versailles şi la Le Havre, avînd postul la Biblioteca Națională în momentul cînd a scris cartea. Ea este însă rodul colaborării unor bibliotecari aparținînd tuturor categoriilor de biblioteci. Acest manual a fost înlocuit, începînd cu 1968, de *Cours élémentaire de formation professionnelle*, pînă la apariția, în 1979, a primei ediții a actualei lucrări de referință *Le Métier de bibliothécaire*.

Dacă în bibliotecile municipale de studiu cărţile erotice sau cele considerate imorale trebuiau puse în dulapuri închise sau trebuiau marcate printr-o culoare specială, cînd aceste biblioteci s-au deschis spre lectură publică, lucrările respective au trebuit excluse în totalitate. Vînătoarea împotriva „cărţilor proaste" e cu atît mai acerbă cu cît e vorba de lecturile păturilor mijlocii – care erau şi sînt în continuare principalele utilizatoare ale bibliotecilor municipale de lectură publică – şi a mediilor muncitoreşti şi ţărăneşti ale căror membri frecventau uneori bibliotecile populare sau municipale. „Carte proastă" este în primul rînd cea care riscă să fie citită de micul personal de conducere, de angajaţi, de comercianţi, de muncitori şi ţărani, sau cea care ameninţă să pervertească femeile şi tineretul, dar al cărei caracter pernicios se atenuează îndată ce e consultată de o persoană instruită sau importantă.

Bibliotecarul este deci învestit cu un rol misionar de protejare şi de moralizare, iar biblioteca trebuie, prin lecturi sănătoase, să ofere un substitut înclinaţiilor negative furnizînd „fiecăruia, în momentul cînd are nevoie şi într-o formă potrivită, informaţia pe care altfel ar trebui să meargă să o cumpere de la bar sau de la cafenea"[1]. Dacă bibliotecarul reuşeşte în această dificilă misiune, el va putea „să îndrăznească a spune fără vanitate : acest oraş, acest canton, acest cartier au fost schimbate de mine în spiritualitatea lor ; am luptat victorios împotriva cafenelei, a jocului, a casei publice, am înlăturat foiletonul, am repus cinematograful la locul lui, i-am furat cabinetului de lectură cei mai fideli abonaţi"[2].

Se remarcă dificultatea de care dau dovadă reprezentanţii culturii savante în a recunoaşte ca valori culturale formele pe care le îmbracă cultura populară de zi cu zi şi care se manifestă prin practici de schimb în locuri de convivialitate şi de discuţii. Se doreşte substituirea acestor forme de cultură populară cu formele de cultură literară, reprezentată de lectură şi de bibliotecă... locuri de linişte, locuri de discuţii interioare. Şi dacă „cabaretele, cafenelele şi alte spaţii publice" sînt „zone deschise", adică locuri unde te poţi „adresa celorlalţi"[3], bibliotecile sînt „zone închise" unde nu poţi găsi alteritatea decît în interiorul tău, chiar dacă sub impulsul gîndirii altuia, prezenţă amînată în mod fatal de către text. Activitatea bibliotecarului de la începutul secolului nu se reduce la o acţiune moralizatoare, ci reprezintă, de asemenea, tentativa de a substitui o formă culturală prin alta, iar rezistenţele întîlnite în calea lui vor fi cu atît mai

[1] E. Coyecque, „Les B.M. de Paris : aujourd'hui, demain", *Bulletin de l'A.B.F.*, nr.1–2, ianuarie–aprilie, 1915.

[2] P. Lelièvre, *Revue des bibliothèques*, 1937, citat de N. Richter, *La lecture publique en France de 1918 à 1945*, p. 4. Pierre Lelièvre era conservator al B.M. din Nantes. Favorabil ideilor moderniste, el a creat una din primele biblioteci itinerante dintre cele două războaie.

[3] M. Maffesoli, „Centralité de la marginalité tribale et coutumière", *Revue Sociétés*, nr. 12, ianuarie–februarie 1987, p. 11.

puternice. Iar cînd mediile populare acced pînă la urmă la lectură, li se va reproşa că nu citesc *cum trebuie*, după normele cititului bun.

În anii cincizeci–şaizeci, controlul lecturilor se va îndrepta mai mult asupra cititorilor din mediul rural, cei ce frecventează bibliotecile centrale de împrumut, (B.C.P.) dezvoltate începînd cu 1945 în entuziasmul Eliberării.

Manuel de la lecture publique rurale en France, apărut în 1955, insistă asupra faptului că biblioteca se află în serviciul tuturor şi recomandă bibliotecarilor să dea dovadă de cea mai strictă imparţialitate, dar nuanţează acest al doilea principiu, specificînd că, „din punct de vedere moral, se impun unele măsuri de precauţie : gîndindu-se nu numai la adolescenţi, ci şi la adulţi, bibliotecarul va trebui să atragă întotdeauna atenţia responsabilului comunal asupra ţinutei morale a cărţilor deţinute"[1]. Manualul, care a fost redactat de serviciul tehnic al Direcţiei Bibliotecilor din Franţa în urma zilelor de studiu din luna decembrie 1953, la care se reuneau bibliotecarii, putem considera că reflectă şi poziţia celor din urmă asupra acestui subiect.

Regula consta deci în a cenzura cele ce ţineau de morală şi în a manifesta o imparţialitate absolută în materie de ştiinţă, politică, filozofie sau religie. Se pare că bibliotecarii au urmat, în general, prima recomandare ce reflecta spiritul timpului, dar au respectat-o mai puţin pe cea de-a doua.

Polemica era aprinsă în ce priveşte selecţia din punctul de vedere al calităţii literare. Pentru apărătorii lecturii publice, miza, în această perioadă, era admiterea faptului că bibliotecile municipale, rezervate în cea mai mare parte studiului şi lecturii la faţa locului, trebuie să se deschidă unui public mai larg, să introducă în fondurile lor enciclopedii generale şi cărţi de informare curentă, lucrări recente, precum şi romane, chiar romane populare, în acelaşi timp conducîndu-i treptat pe cititori către lecturile mai nobile. Consultarea cataloagelor bibliotecilor municipale arată că de fapt alcătuirea fondurilor varia nu numai în funcţie de tipul de biblioteci (clasate sau nu, savante sau populare), ci şi în funcţie de bibliotecar şi de comitetul de achiziţie şi de supraveghere. De exemplu, în bibliotecile municipale neclasate, se întîmpla frecvent ca bibliotecarul să nu aibă o instruire şi să cumpere, fără remuşcări, romane frivole şi romane poliţiste apărute în colecţii populare, atunci cînd alegerea achiziţiilor nu era încredinţată pe deplin unui comitet de cumpărare format din persoane însemnate şi instruite.

După cel de-al doilea război mondial, poziţia majorităţii bibliotecarilor municipali cu privire la genul romanesc va deveni mai suplă. În bibliotecile centrale de împrumut, romanele constituie baza colecţiilor, în măsura în care politicile de achiziţii sînt în funcţie de cererile publicului rural.

„Cerem să nu se pună în biblioteci decît cărţile care ne pot servi. «Timpul rezervoarelor a trecut, spune Dewey ; bibliotecile au devenit fîntîni.» Dar, aici, noi mai sîntem încă la stadiul de cărători de apă", scria Eugène Morel în 1908. Polemica nu va fi fost inutilă : şaizeci de ani mai tîrziu, apa începea să ţîşnească.

[1] *Manuel de la lecture publique en France*, C.N.D.P., 1955.

III

Genurile şi maniera

Călugării din evul mediu, aceşti judicioşi bibliotecari ai posterităţii, nu v-au păgubit de turpitudinile latineşti pe care le era atît de uşor să le nimicească. Ei au avut buna inspiraţie de a presimţi relativa utilitate a celor mai rele cărţi din lume. Aceste lucruri nu se potrivesc deloc cu educarea tinerilor, dar am fi supăraţi, pe drept, dacă nu le-am găsi în muzee. Spun aceasta cu sinceritate şi profund dezinteresat, deoarece n-am citit niciodată o carte proastă, dar mărturisesc deschis că am consultat adesea cu folos astfel de cărţi.

Charles Nodier

Expunerile şi ansamblul materialelor culese în timpul desfăşurării anchetei permit trasarea unui tablou mai sistematic al practicilor întrebuinţate de diferiţii actori. Unul din scopurile sociologiei fiind acela de a stabili clasamente şi de a încerca să introducă o ordine – chiar paradoxală – în dezordinea aparentă a lumii, am repertoriat diversele tehnici prin care se realizează cenzurile şi excluderile şi am stabilit o tipologie ierarhică a documentelor înlăturate – la alegere sau prin cenzură – la iniţiativa bibliotecarilor. De altfel, vom analiza principalele strategii puse în practică de autorităţile de tutelă – în special de municipalităţi – pentru a controla achiziţiile de carte în biblioteci şi pentru a face eventuale cenzuri. În sfîrşit, vom arăta că în cursul contactelor cu municipalităţile şi cu cititorii, bibliotecarii practică autocenzura sau, dimpotrivă, se împotrivesc pe faţă sau prin şiretlicuri la cenzură. În acest domeniu, unele lucrări ale lui Michel de Certeau, care vizează „exhumarea formelor ascunse pe care le ia creativitatea variată, tactică şi inventivă a grupurilor de indivizi prinşi [...] în plasa „supravegherii"[1], deschid o cale fertilă pentru analiză.

[1] M. de Certeau, *L'invention du quotidien : Arts de faire*, U.G.E. 10/18, 1980, p. 14.

1. De la alegerea bună la tehnicile de cenzură

Au intrat doi tineri cu genți. Elevi de liceu. Corsicanului îi plac elevii de liceu, pentru că poate să exercite asupra lor o supraveghere părintească. [...]

El le îndrumă, de asemenea, lecturile la bibliotecă, unde unele volume sînt însemnate cu o cruce roșie; e Infernul: opere ale lui Gide, Diderot, Baudelaire, tratate medicale. Cînd un licean cere să consulte una dintre aceste cărți, Corsicanul îi face un semn, îl trage într-un colț și îi pune întrebări. După un timp, izbucnește, iar vocea lui umple sala de lectură: „Există totuși cărți mai interesante la vîrsta voastră. Cărți instructive. Mai întîi, ți-ai terminat temele? În ce clasă ești? Într-a doua? Și n-ai nimic de făcut după ora patru? Profesorul vostru vine adesea aici și îi voi vorbi de tine".

Jean-Paul Sartre, *La Nausée*

Cînd un bibliotecar nu dorește să transmită o carte sau alta, practica cea mai curentă la care recurge este să nu o achiziționeze. Această regulă n-ar întîlni obstacole dacă meseria de bibliotecar s-ar limita la transmiterea cărților către un public omogen, dar există două elemente ce determină complexitatea stabilirii achizițiilor: conservarea documentelor și eterogenitatea publicului.

Într-adevăr, bibliotecile municipale nu pot să uite complet că, la origine, rolul lor consta în conservarea documentelor – ceea ce li s-a reproșat îndelung de către pionierii lecturii publice –, și, dimpotrivă, în avantajarea sistematică a noutăților, cu riscul de a-și atrage noi reproșuri din partea cititorilor. Chiar atunci cînd nu posedă fonduri de studii, uneori bibliotecile achiziționează, în preocuparea lor pentru conservare, chiar pentru bibliofilie, lucrări pe care nu le-ar dori cu o largă difuzare. De asemenea, bibliotecile sînt susceptibile să primească din partea colecționarilor bibliofili donații uneori stînjenitoare cînd e vorba, de exemplu, de texte erotice sau, în funcție de cum sînt văzute, chiar pornografice.

A doua dificultate rezidă în faptul că bibliotecile deservesc un public relativ eterogen din punct de vedere al vîrstei, dar şi al cererii şi al mentalităţilor. Astfel, autoritatea de tutelă şi părinţii aşteaptă în prezent de la bibliotecar să-i împiedice pe cititorii de 14 ani să citească, de exemplu, *Sexus*, de Henry Miller, sau *L'Histoire de l'oeil*, de Georges Bataille, dar ar găsi inoportun să li se împiedice şi lor accesul. Or, cititorii adolescenţi şi cei adulţi sînt, în egală măsură, susceptibili de a împrumuta cărţi de la „secţia adulţi" din bibliotecile municipale.

Pot să apară şi alte obstacole : bibliotecarii, nereuşind să citească, înainte de a face comanda, totalitatea abundentei producţii editoriale destinate adulţilor, se poate întîmpla să descopere *a posteriori* că anumite cărţi nu sînt recomandabile.

În sfîrşit, se întîmplă ca unele cărţi aşezate deja pe rafturi să fie atinse de interdicţia unui tribunal sau a unui minister sau, chiar fără a cădea sub presiunea legii, să fie atinse de un scandal local sau de plîngerea unui alegător pe lîngă consiliul municipal.

Pentru a răspunde acestor situaţii, bibliotecarii au pus la punct un anumit număr de tehnici care să le permită înlăturarea unor cărţi sau distribuirea lor în funcţie de vîrsta, de cererile sau de morala reală sau presupusă a cititorilor.

INFERNURI PAVATE CU BUNE INTENŢII

După exemplul Bibliotecii Naţionale, unde bibliotecarii puritanului secol al XIX-lea au creat, în jurul anului 1870, un *infern* pentru a izola cărţile licenţioase care se dorea totuşi a fi conservate, de vreme ce acesta era rolul instituţiei, bibliotecile municipale, mergînd pe urmele ilustrei lor predecesoare, şi-au constituit uneori mici *infernuri*.

Întrebuinţarea cuvîntului *infern* este atestată la Paris încă din secolul al XVII-lea pentru a denumi podul mănăstirii călugărilor feuillantini, în care fuseseră trimise cărţile eretice, dar practica de a strînge într-un loc precis cărţile ce se doreşte a fi îndepărtate de cititori este mult mai veche. Denumirea de *infern* pentru a califica locul unde sînt puse deoparte cărţile din motive morale sau politice se referă, pe de o parte, la perioada Inchiziţiei, cînd cărţile considerate licenţioase sau eretice erau „condamnate la foc" împreună cu autorii lor, şi, pe de altă parte, la pedeapsa divină, pe care şi-o atrage cel ce riscă să le citească. În limbaj de biblioteconomie, termenul *infern* se referă la clasificarea utilizată de Biblioteca Naţională ; prin extensie, bibliotecarii din „municipale" califică prin acest termen reunirea lucrărilor imorale, chiar şi atunci cînd nu sînt cotate *infern*, reluînd astfel accepţiunea originară, cea din dicţionare : „parte închisă a unei biblioteci, unde sînt ţinute cărţi cu un caracter licenţios".

Infernul de la Biblioteca Naţională a fost creat cu scopul de a-i proteja pe cititori de cărţile considerate imorale şi, dacă e să credem marele dicţionar

universal *Larousse* din 1877, este „o colecție a tuturor neruşinărilor desfrînate ale penei şi ale creionului", care nu cuprinde decît „cărțile de o obscenitate revoltătoare, ce nu pot fi transmise sub nici un pretext". Noțiunea de obscenitate depinzînd de cel care citeşte sau priveşte, F. Fleurt şi L. Perceau au o părere mult mai moderată atunci cînd stabilesc, în 1913, împreună cu Apollinaire, prima bibliografie critică a lucrărilor strînse în *infern*. Binecuvîntînd cerul pentru că le-a uşurat astfel sarcina, ei consideră că, din cele 900 de volume care o alcătuiau atunci, „o duzină depăşesc limitele extreme ale bunei-cuviințe", iar „restul este destul de bizar compus din antologii îndrăznețe, romane uşoare, pamflete indecente, din poeme unde Cypris este adorată fără perdea, iar Priap încoronat cu verbină şi din cîteva reproduceri gravate, fie de la Muzeul din Napoli, fie camee de Hancarville, fie desene ale lui Jules Romain ; în sfîrşit, toate lucrurile pe care le poate deține un om bine educat printre colecțiile sale, în văzul celor din anturajul său, fără a fi taxat de infamie"[1].

Infernurile din bibliotecile municipale, cele mai importante conținînd cîteva sute de volume, erau, de asemenea, compuse în special din texte şi din gravuri erotice considerate licențioase şi pe care criticul literar Emile Henriot le califica, în 1925, drept „cărți de raftul al doilea"[2]. Dar se puteau găsi de asemenea cîteva lucrări ce scandalizaseră, din motive de ordin politic sau religios, comitetul de lectură, pe bibliotecar sau pe cutare cititor, şi fuseseră depuse acolo pentru a pune capăt agitației pe care o provocaseră.

Constituirea *infernurilor* răspundea deci preocupării de a-i proteja pe cititorii lucrărilor considerate contrare bunelor moravuri sau ca punînd în pericol ordinea politică sau religioasă, iar mai pe larg, răspundea dorinței de a evita orice scandal. Dar se întîmpla uneori invers, să protejeze cărțile împotriva cititorilor. Într-adevăr, în constituirea *infernurilor*, bibliotecarii au cedat nu numai considerentelor de ordin moral, ci şi pasiunii de bibliofil : coborîrea în *infern*, pentru lucrările prețioase – de exemplu, cărțile legate în marochin aparținînd literaturii libertine din secolul al XVIII-lea – garanta salvarea lor din fața cititorilor nedelicați, care, din toate timpurile, au decupat pentru propriul uz imaginile erotice.

După cum am văzut în cele precedente, legislația nu i-a obligat niciodată pe bibliotecari să constituie astfel de *infernuri*. Unica mențiune pe care am găsit-o figurează într-o circulară din 10 iunie 1874 referitoare doar la bibliotecile populare, unde se precizează că bibliotecarii „vor trebui să vegheze ca nu toate cărțile să ajungă fără discernămînt în mîinile tuturor cititorilor" şi că „lucrările care nu vor putea fi împrumutate decît cu un anumit discernămînt vor trebui închise în dulapuri speciale [...]". În plus, aici e vorba de o recomandare şi nu

[1] G. Apollinaire, F. Fleuret, L. Perceau, *L'Enfer de la Bibliothèque nationale*, reeditare a ediției de la Paris din 1919, Geneva, Slatkine Reprints, 1970, pp. 5–6.

[2] E. Henriot, *Les Livres du second rayon. Irréguliers et libertins*, Le Livre, reedit. 1948.

de o prescripție absolută. Aşadar constituirea *infernurilor* în bibliotecile municipale se bazează doar pe o practică, recomandată de altfel de manualele de biblioteconomie din anii patruzeci[1]. Ca urmare, *infernurile* n-au fost constituite în mod sistematic în toate bibliotecile. Le găsim urma în acelaşi timp în B.M.-urile din oraşele foarte mari şi mici, în bibliotecile clasate sau doar controlate[2]. În bibliotecile clasate, menirea lor era în special protejarea cărților erotice rare şi prețioase de degradare :

> La Toulouse exista o secțiune specială, care cuprindea retipăriri din secolul al XIX-lea ale unor publicații erotice din secolul al XVIII-lea, de exemplu : *L'Alcoran des Cordeliers*[3] sau operele lui Crébillon. Astăzi, n-ar mai fi fost puse în *infern*. Erau acolo cărți ilustrate cu planşe, existînd temerea ca acestea din urmă să fie decupate de cititori. Mai puneam acolo şi publicații erotice din anii 1950–1960, pe care le primeam de la depozitul legal. Le acceptasem pentru că unele aveau o valoare artistică şi bibliofilă incontestabilă.

Într-adevăr, unul din responsabilii serviciului de distribuire a cărților provenite din depozitul legal propusese, în anii cincizeci, bibliotecilor de provincie să le trimită lucrările erotice pe care le primea de la depozit. Aceste cărți, pe care serviciul de distribuire le deținea în cinci exemplare, erau destinate schimbului cu țările străine, dar, în absența unor cereri ferme, pînă atunci fuseseră aruncate la coş!

Acest tărîm al umbrelor era, de obicei, situat într-un dulap închis cu cheia, alteori într-o ladă şi, mai rar, într-o cameră special amenajată, asemenea acestui *infern* din biblioteca unui mic oraş de provincie, menținut pînă la începutul anilor şaptezeci :

> Era o cămăruță în care trei sferturi din rafturi erau consacrate *infernului*. De exemplu, se găseau acolo stampe japoneze, *Kama-Sutra*, *Eloge de la fessée*, autobiografia lui Salvador Dali... Era în special un bunicuț, care venea în mod regulat şi, un pic jenat, îmi cerea cu voce joasă „cheia de la camera pe care o ştiți...".

Infernul putea să se limiteze şi la cîteva dintre rafturile magaziei unde sînt puse provizoriu unele cărți, chiar dacă e vorba de cărți frumoase, din depozitul unde sînt păstrate cărțile prețioase şi rare, transmise publicului doar pentru lectura pe loc, conform unor condiții speciale. Cînd fondul era important şi prețios, putea face parte din secțiunea de studii şi cercetări.

---

[1] Cf. *supra*, „Vorbe de bibliotecari".

[2] După mărturiile pe care le-am cules, existau *infernuri* mai ales la Bordeaux, Dijon, Grenoble, Marseille, Montpellier, Paris, Pau, Perpignan, Saint-Dié, Sens, Thonon, Toulouse. Se pare că toate bibliotecile clasate, ca şi marile biblioteci, au dispus de *infernuri*.

[3] Antologie de blasfemii extrasă de Erasme Albère din *Le Grand livre des conformités*, scrisă în latină de Barthélemy Albizzi de Pise şi tradusă în franceză de Conrad Badius, Geneva, 1556–1560, ediție nouă, Amsterdam, 1734.

Reperarea operelor din *infern*, chiar şi după ce accesul direct la fonduri a devenit liber, nu se putea face decît prin consultarea fişierului sau a catalogului. Invers decît la *infernul* Bibliotecii Naţionale, în cea mai mare parte din cazuri, cărţile nu erau clasate la o cotă specială ; cînd fondul se dovedea suficient de important, el putea face obiectul unui fişier separat.

Operele erau eventual date, pentru cititul pe loc, persoanelor care le solicitau la ghişeul de împrumut cu îndeplinirea unor condiţii, mai ales aceea de a fi împlinit vîrsta majoratului, adică 21 de ani[1]. Dar pînă în anii cincizeci, uneori şi mai tîrziu, bibliotecarii ezitau să împrumute cărţile licenţioase femeilor, chiar dacă acestea erau majore, în cazurile excepţionale cînd ele şi-ar fi exprimat dorinţa să le citească. Cu toate acestea, cataloagele nu erau neapărat accesibile publicului fie pentru că era vorba de un fond vechi care se dorea a fi păstrat, existînd temerea împrumutării cărţilor chiar şi pe loc, fie din motive de morală, ca la Biblioteca Naţională, cei aleşi fiind foarte rari :

> Pentru cititori, povesteşte un bibliotecar, *infernul* de la Dijon, care conţinea în special cărţulii cu gravuri un pic îndrăzneţe ale unor mici maeştri din secolul al XVIII-lea, era aproape inaccesibil, pentru că făcea parte dintr-un întreg fond vechi, ce nu putea fi găsit decît consultînd registre vechi, scrise înainte de 1900. Acest lucru făcea distracţia personalului bibliotecii şi fiecare nou angajat, cu ocazia vizitării bibliotecii, avea dreptul să facă o haltă dinaintea dulapului respectiv.

De asemenea, întreţinerea acestor *infernuri* putea fi supusă anumitor condiţii ; astfel, la Grenoble, conform unei reglementări scrise, persoanele de sex feminin trebuiau să fie căsătorite sau majore pentru a deţine cheile *infernului* şi pentru a înregistra noile cărţi exilate aici.

Cărţile puteau fi expediate în *infern* în urma doleanţelor cititorilor, care îşi atribuiau rolul de cenzori benevoli :

> În bibliotecile din Paris, existau *infernuri* în anii 1940–1950, dar făcute uneori la cererea cititorilor. De exemplu, într-o zi o femeie a venit să-mi spună : „Aveţi cartea aceea! Este o insultă la personalitatea creştinilor care vă frecventează biblioteca". Cartea aceea era *L'Abbé Jules* de Octave Mirbeau. Pentru a-i face femeii pe plac, am trimis cartea la *infern*. *Infernul* era un raft unde publicul nu putea accede direct şi care conţinea vreo patruzeci de cărţi, în cea mai mare parte erotice, dar cititorii le puteau cere consultînd catalogul, povesteşte un fost administrator de bibliotecă din Paris.

[1] Vîrsta majoratului a fost redusă la 18 ani în 1974.

COBORÎREA ÎN INFERN

Nici un text legislativ referitor la ultrajul împotriva bunelor moravuri nu dă o definiţie a cuvîntului „obscenitate" şi, la drept vorbind, după cum remarcă Henry Miller, „cei care au încercat serios să găsească sensul cuvîntului sînt constrînşi să recunoască faptul că n-au ajuns la nici un rezultat [...]". Obscenul are „toate calităţile intervalului ascuns. Este la fel de vast ca inconştientul însuşi şi la fel de amorf şi de fluid ca materia însăşi a inconştientului. Este acel lucru straniu, excitant şi oprit, care apare la suprafaţă şi care, prin urmare, opreşte şi paralizează, cînd, sub aparenţele lui Narcis, ne înclinăm în faţa oglinzii nelegiuirii noastre"[1].

Judecarea reprezentărilor care aveau legătură cu sexualitatea, din texte sau din ilustraţii, variază în funcţie de individ şi de epocă. Nu putem decît să constatăm că într-o epocă sau alta majoritatea indivizilor consideră obscene opere care vor fi considerate clasice de generaţiile următoare. Şi, într-adevăr, compoziţia *infernurilor* din bibliotecile municipale nu mai pare astăzi de natură să-i expună pe cititori osîndei veşnice, chiar dacă o minoritate ataşată încă de valorile morale dominante la începutul secolului va considera, desigur, că ar fi fost mai bine ca aceste cărţi să fie lăsate în regatul lui Hades.

În absenţa unor prescripţii foarte precise, compoziţia *infernului* varia în funcţie de epoca în care a început constituirea sa, de fondul bibliotecii (clasată, supravegheată sau controlată), de opiniile comitetului de lectură şi ale bibliotecarului. Putem totuşi repera un anumit număr de constante.

O mare parte a fondurilor o constituiau povestirile şi poveştile libertine din secolul al XVIII-lea, de exemplu *Contes*, de Voltaire ; *Les Bijoux indiscrets*, de Diderot ; *L'Erotika Biblion* şi *Le Rideau levé ou l'éducation de Laure*, de Mirabeau ; operele marchizului de Sade, condamnate în repetate rînduri *(Justine ou les malheurs de la vertu, La Philosophie dans le boudoir, Juliette ou les prospérités du vice, Cent vingt journées de Sodome)*, apoi, după publicarea lor în 1947, operele complete ; *Les Liaisons dangereuses*, de Choderlos de Laclos ; *Les Aphrodites* şi *Le Diable au corps*, de Andréa de Nerciat, sau *Le Tableau des moeurs du temps dans les différents âges de la vie*, de Crébillon fiul, carte al cărei titlu nu lasă să se întrevadă nimic din turpitudinile conţinutului. Textele exilate aici aveau adesea o coloratură anticlericală puternică, determinată de excesele comise sub vechiul regim de o parte a clerului legată de putere : *La Pucelle*, de Voltaire, *Dom Bougre, portier des Chartreux*, de Gervaise de La Touche, *Thérèse philosophe*, atribuită marchizului d'Argens.

În legătură cu majoritatea acestor texte nu putem vorbi de o excludere morală, atrasă de caracterul lor licenţios. Mirbeau şi-a scris textele erotice în timpul închiderii sale la Vincennes, sejur în timpul căruia a luat o poziţie

[1] H. Miller, *L'Obscénité et la loi de réflexion*, Losfeld, 1971, pp. 8 şi 41.

revoluționară ; opere precum cele ale marchizului de Sade sau *Dom Bougre, portier des Chartreux* amestecă strîns libertinajul și subversiunea socială : îndepărtarea lor este atît politică, cît și morală și îi vizează, în general, pe gînditorii atei din secolul al XVIII-lea, pentru care ideea de Natură o înlocuia pe cea de Dumnezeu.

În plus, *infernurile* conțineau lucrări traduse, aparținînd antichității sau Renașterii, precum *Arta de a iubi* a lui Ovidiu sau *Sonetele luxurioase* ale lui Aretino. Atunci cînd *infernul* a fost constituit încă din secolul al XIX-lea, în special în cadrul fondurilor vechi, rezultate în urma Revoluției și conservate în bibliotecile clasate, o parte importantă era compusă din lucrări în latină.

Erau trimise, de asemenea, în *infern* texte, din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului XX, devenite clasice, dar care au dat loc la comentarii pînă în anii cincizeci : *Gamiani*, de Alfred de Musset ; *Les Fleurs du Mal*, de Charles Baudelaire, carte interzisă legal pînă în 1949 ; cărțile diabolice ale lui Barbey d'Aurevilly, poemele erotice ale lui Paul Verlaine sau ale lui Pierre Louÿs și *Les Nuits chaudes du Cap français*, de Hugues Rebell ; *Les Onze Mille Verges*, de Apollinaire ; *L'Amant de Lady Chatterley*, de D. H. Lawrence ; *Lolite*, de Nabokov și unele opere de Henry Miller, care, referitor la interzicerea cărții *Tropique du Cancer* în țările anglo-saxone, scria : „ Singurul efect pe care l-a avut cenzura asupra difuzării ei a fost să o transforme într-o carte clandestină, limitîndu-i vînzarea, să îi asigure cea mai bună publicitate posibilă, recomandarea orală. [...] Este o carte care place în special tinerilor și care, din cîte știu direct și indirect, nu numai că nu le duce viața de rîpă, ci chiar le întărește moralul"[1].

Cărțile ce sfidau morala timpului, pentru că propovăduiau libertatea moravurilor și emanciparea femeii, criticau ipocrizia căsătoriei burgheze sau se îngrijeau de clasa muncitoare fără dispreț sau paternalism, au trecut și ele prin *infern*. Astfel s-a întîmplat cu romane de Zola și Maupassant, cu *Du Mariage*, de Léon Blum ; cu *La Garçonne*, de Victor Margueritte sau cu romanul feminist al lui Marcelle Tinayre, *La Rebelle*. Unele cărți mergeau să ispășească uneori în *infern* rezultatul nefericit al unui proces în fața tribunalului corecțional, ca, de pildă, *J'irai cracher sur vos tombes*, de Boris Vian, interzisă vînzării în 1949 în urma unei plîngeri depuse de Daniel Parker în numele Cartelului de acțiune socială și morală, și amnistiată în 1953 ; sau *Notre-Dame des Fleurs, Querelle de Brest* și *La Galère*, de Jean Genet, urmărită în justiție pînă în 1956 pentru „ultraj împotriva moravurilor și pornografie", și *La Marée*, de André Pieyre de Mandiargues, condamnată în 1963.

Aceeași soartă le era rezervată cărților atinse de cele trei interdicții ale legii din1949 și mai ales titlurilor citate de bibliotecari : la litera A se găsea *Emmanuelle* și *L'Anti-Vierge*, de Emmanuelle Arsan, în vecinătatea literei B unde se găseau *Les Larmes d'Eros* și *L'Histoire de l'oeil*, de Georges Bataille,

[1] H. Miller, *op. cit.*, p. 16.

iar mai departe *Techniques de l'érotisme* şi *L'Erotisme au cinéma*, de Lo Duca, apropiindu-se pe raft de *L'Anglais décrit dans un château fermé*, de Pierre Morion (A. Pieyre de Mandiargues) şi de *Château de Cène*, de Urbain d'Orlhac (Bernard Noël), care, de atunci, a ieşit fără piedici din abis şi s-a întors fără pseudonim pe rafturile cu acces liber.

Printre cărţile exilate politic figurează cîteva din cele douăzeci şi patru de lucrări interzise[1] în timpul războiului din Algeria în virtutea legilor excepţionale promulgate atunci, dar mai ales : *La Question*, de Henri Alleg, care, în 1958, a fost prima carte luată şi cenzurată pe faţă de către guvern, cele 60.000 de exemplare ale sale fiind vîndute în primele săptămîni de după apariţie, sau lucrarea colectivă *La Gangrène*, apărută în 1959. Retragerea acestor cărţi era solicitată de municipalităţi, ele neîntorcîndu-se pe rafturile cu acces liber decît după război. Mai putem clasa în categoria cărţilor cenzurate din raţiuni politice în amestec cu ultrajul împotriva bunelor moravuri : *Les Paravents*, de Jean Genet ; în 1966, în urma înfruntărilor ce au avut loc cu ocazia reprezentaţiei piesei la Odéon, unele municipalităţi au emis un veto, chiar dacă această carte n-a făcut obiectul nici unei urmăriri în justiţie.

Existenţa unor vorbe considerate defăimătoare a fost cîteodată cauza unei înlăturări. Astfel, biroul bibliotecilor din Paris, care depindea atunci direct de prefectură, a interzis, în 1951, cumpărarea romanului lui Roger Peyrefitte *Les Ambassades,* pentru că îi descria, într-o lumină considerată inacceptabilă, pe anumiţi membri ai corpului diplomatic. Se întîmplă ca cititorii, considerîndu-se defăimaţi într-un text, să ceară retragerea acestuia de la bibliotecă ; poate fi citat cazul unui primar ce a făcut să fie retrasă o carte în care un farmacist din oraş era citat cu numele drept colaborator în timpul ultimului război mondial.

În sfîrşit, anumite cărţi ce pomeneau de droguri au descins şi ele în *infern* : *Les Paradis artificiels*, de Baudelaire sau, mai recent, *Le Festin nu* şi *La Machine molle*, de William Burroughs, căzute, în anii şaizeci, sub incidenţa legii din 1949.

Dacă *infernurile* au fost constituite la iniţiativa administratorilor de bibliotecă sau a comitetelor de lectură, s-a întîmplat ca unii membri ai personalului să pună cărţi deoparte fără ştirea altora. Astfel, un administrator din provincie a găsit în 1974, cu ocazia ieşirii la pensie a unei angajate de la sectorul de împrumuturi, un *infern* clandestin, compus din cărţi pe care aceasta le retrăsese, din raţiuni pur morale, de pe rafturile cu acces liber. Printre titlurile ostracizate se aflau :

G. Bataille : *Madame Edwarda* (1960).

P. Guyotat : *Tombeau pour 500.000 soldats* (1967).

Y. Ouolegem : *Le Désir de violence* (1968).

[1] Cf. Documentul 4.

L'Art érotique à sa première exposition internationale (1969).
J.-F. Steiner : *Les Métèques* (1970).
C. Chevalier : *La Fête de l'hévéa* (1971).
J. Masson-Renaud : *Le Petit Chat n'est pas mort* (1971).
Reiser : *Je vous aime* (1971).
C. Rolin : *La Béatitude érotique* (1971).
B. Noël : *Le Château de Cène* (1972).
A. Wordsmith : *Elle* (1972).
P. Bourgeade : *L'Aurore boréale* (1973).
C. Brown : *La Vie et les amours de Mr. Jiveass le nègre* (1973).

Infernul de la Biblioteca Națională se oprește în 1972 ; ultima lucrare – o plachetă de Benjamin Péret și Aragon – poartă numărul 1730. Sfîrșitul *infernurilor* din bibliotecile municipale se situează în aceeași perioadă, iar dispariția lor se eșalonează de la sfîrșitul anilor șaizeci pînă în primii ani ai deceniului șaptezeci. Starea de spirit din 1968 le-a dat o lovitură fatală.

Am putea regreta faptul că, în opoziție cu cele întîmplate la Biblioteca Națională, unde *infernul* s-a menținut în stadiul în care a fost constituit, administratorii bibliotecilor municipale au dispersat, în general, lucrările, făcînd imposibilă reconstituirea exactă a conținutului *infernurilor* respective. Cu toate acestea, unele *infernuri* s-au păstrat, cînd era vorba de un fond de carte veche, precum la biblioteca din Grenoble, compus din numeroase cărți în latină, din opere de Sade, de Apollinaire, dar și de Stendhal. Aici, ultimul document înscris este un număr din revista lunară *Photo,* din decembrie 1983, retras din comerț pentru că, într-o fascicolă specială, intitulată „Dragostea nebună", conținea fotografiile corpului unei tinere, decupate în bucăți de un japonez îndrăgostit, respins și canibal[1].

Pot fi consultate și cărțile unui *infern* pe care un bibliotecar, atent să le păstreze urma, le-a conservat „în virtutea meritului care le face prețioase, acela de a servi Istoria", așa cum scrisese deja în 1794 abatele Grégoire, episcop constituțional de Blois, membru al Convenției și comisar delegat pentru instrucția publică, administratorilor districtului Saint-Dizier, invitîndu-i să conserve lucrările licențioase.

[1] Deoarece avocatul familiei tinerei a cerut sechestrarea întregului număr, grupul Filipacchi a preferat să retragă cele 243.000 de exemplare ale revistei, fără să aștepte decizia tribunalului, și să le repună în circulație fără fascicula blestemată.

STELE, BULINE, CRUCI ROŞII : AVATARURILE UNEI BUNE ALEGERI

Începînd cu secolul al XIX-lea, practica lecturii depăşeşte cercul restrîns al celor instruiţi ; dar noii aleşi, dirijaţi la început spre bibliotecile populare, nu vor fi decît progresiv admişi în bibliotecile municipale. În anii de după război, introducerea liberului acces la rafturi, în mediul urban, şi crearea B.C.P.-urilor, în mediul rural, îi vor face pe bibliotecari să-şi pună întrebări asupra necesităţii de a-i ghida pe cititorii pierduţi „în pădurea de cărţi".

În bibliotecile care nu sînt rezervate doar pentru studiu şi care se deschid pentru un public mai larg, bibliotecarii vor pune în practică nişte sisteme de marcaj menite să permită ghidarea alegerii şi orientarea cititorilor către cărţile ce le satisfac aşteptarea, făcîndu-i dornici să citească şi să progreseze în lecturile lor :

> La Charente-Maritime tocmai se crease un bibliobuz ; era în anii cincizeci, povesteşte un bibliotecar. Şi într-o zi, într-o ladă pe care o depuseseem într-o comună din insula Ré, constat că o carte de Malraux, *Les Noyers de l'Altenburg*, făcuse obiectul unui împrumut. Depozitarul îmi explică atunci că tăietorul de lemne care împrumutase această carte n-a mai luat alta. Şi nu fără motiv! Tăietorul de lemne ştia el ce-i cu nucii! Dar cînd şi-a băgat nasul în carte, de la prima pagină şi-a zis că sînt trambalate cărţi care nu-s pentru el. Şi totuşi, cu îl atenţionaserm pe responsabilul depozitului că e o carte dificilă. Dar depozitele cuprindeau adesea mai multe sute de cărţi, iar depozitarii nu puteau reţine tot ce le spuneam ; ce era de făcut? Am propus atunci să fie puse în cărţi critici din presă ; în faţa refuzului inspectorului general, am inventat mici ştampile : „pentru toţi cititorii", „pentru adulţi", „pentru adolescenţi", „cititori confirmaţi", „cititori avertizaţi", „cititori cultivaţi", pe care le puneam pe romane. Cărţile lui Mauriac şi ale Virginici Woolf purtau, de exemplu, ştampila „cititori cultivaţi" ; cărţile lui Julien Green care n-au şocat niciodată morala, dar sînt dificil de citit, primeau menţiunea „cititori confirmaţi"... Nu era o formă de cenzură, ci aplicarea adagiului „Cunoaşte-te pe tine însuţi". Evident, acest lucru nu dădea libertate deplină, dar e bună libertatea deplină? Dacă eşti deja un cititor experimentat, dacă ai microbul lecturii, te poţi înşela, dar dacă nu-l ai? Era vorba de a ajuta la alegere, de a ghida, de a ne pune experienţa noastră la dispoziţia semenilor, şi, în fond, asta e arta şi meseria bibliotecarului : să favorizeze întîlnirile dintre cititori şi cărţi.

Astfel de sisteme permiteau, de asemenea, să nu fie date la citit cărţi susceptibile de a şoca sensibilitatea morală a cititorilor ; sistemele acestea erau în special utilizate în B.C.P.-uri în măsura în care depozitarii, în general învăţători, nu cunoşteau neapărat conţinutul cărţilor pe care trebuiau să le împrumute :

> La centrala de împrumut din Haute-Garonne, mărturiseşte un administrator, existau mici buline care le permiteau depozitarilor să repereze cărţile neindicate pentru cutare sau cutare cititor, dar nu existau şi la biblioteca municipală, unde personalul era foarte rodat şi cunoştea bine publicul. Noi eram mai atenţi cu împrumuturile din B.C.P.-uri deoarece, contrar a ceea ce s-ar putea crede, mediile rurale – care sînt totuşi mai apropiate de natură – erau mai

> pudibunde şi se speriau mai uşor de stilul unei cărţi indecente, în timp ce publicul din oraşe era mai prevenit şi acorda un credit mai mic lucrurilor tipărite. Dar toate acestea au evoluat mult...

În perioada de extremă cenzură a moravurilor de după cel de-al doilea război mondial, s-a încercat uneori protejarea mediilor populare, a femeilor şi a adolescenţilor de „lecturile proaste". „Cartea proastă" era cea care transgresa morala sexuală, care oficia, de pildă, dragostea în afara căsătoriei sau emanciparea femeilor, evocînd actul sexual sau homosexualitatea. Din acest moment, bibliotecarul crede că are „misiunea de a salva sufletele", iar sistemele de marcare a cărţilor serveşte mai mult la controlarea lecturilor decît la ghidarea alegerii :

> Cînd am venit eu, în 1960, povesteşte un bibliotecar de provincie, sala de lectură nu cuprindea practic decît romane clasate, într-o ordine alfabetică fantezistă, în trei categorii : o stea, două stele, trei stele. Cărţile erau legate toate în percalină, iar pe cotor apărcau, în afara titlului, steluţele atribuite fiecărei lucrări. Mai era şi un bibliotecar în vîrstă, care supraveghea puţin lecturile. Se întîmpla frecvent să i se spună, de exemplu, unei femei de 30–35 de ani, care venea să-şi înregistreze cărţile : „Ah! ştiţi, e cu trei stele, nu e pentru dumneavoastră". Cele trei stele marcau, de exemplu, cărţile de Paul Bourget sau de Victor Margueritte. Dar astea ţin de preistoria bibliotecilor!

Scandalul provocat de unele cărţi ale lui Victor Margueritte, precum *Ton corps est à toi* (1927) sau *La Garçonne* (1922), pentru publicarea căreia i s-a retras Legiunea de onoare, nu era stins pentru toţi după treizeci de ani.

Acest exemplu dovedeşte conflictele ce izbucneau în anii şaizeci-şaptezeci între bibliotecarii modernişti şi unii bibliotecari în vîrstă ; aceştia perpetuau practici care păreau deja depăşite, dar erau în continuare recomandate de manualele de biblioteconomie. Astfel, aşa cum am precizat mai sus, manualul editat de A.B.F. în 1937 preciza „că lucrările care resping morala curentă şi tradiţională (*Eloge de l'adultère*) sau uşor erotice vor primi pe dos o etichetă de culoare specială şi nu vor fi transmise cititorilor sub 20 de ani"[1]. Dar, între anii treizeci şi anii şaizeci, „morala curentă şi tradiţională" a suferit schimbări importante.

În B.C.P.-uri, controlul strict al depozitelor era legat şi de faptul că orice scandal lua o amploare mai mare într-un mediu rural restrîns decît în mediul urban. În plus, în caz de litigiu, alegerea unei cărţi considerate de public, de depozitar sau de municipalitate drept o oaie neagră, părea cu atît mai scandaloasă cu cît depozitele erau compuse dintr-un număr restrîns de volume, iar bibliotecarul nu mai putea să se scuze invocînd numărul :

[1] L. Crozet, *Manuel pratique du bibliothécaire*, p. 69.

Am avut o problemă la B.M., pentru că un tată de familie, găsind în mîinile fiului său o carte împrumutată de la secţiunea pentru adolescenţi, găsise şi subliniase cu o linie groasă roşie expresii argotice şi înjurături. Tocmai creaserăm această secţiune şi fondul cuprindea 8.000 de titluri. O carte dintre 8.000 unde găseşti un „La dracu!" nu e foarte grav, şi doar aşa m-am putut justifica în ochii municipalităţii, explicînd că ne scăpase. Dar, în depozitele din B.C.P., fiindcă un titlu din 80 producea scandal, era mult mai evident şi mai dificil de justificat.

Prudenţa bibliotecarilor din B.C.P.-uri, în anii de după război, se explică şi prin faptul că înfiinţarea depozitelor în regiunile rurale se baza pe învăţători şi presupunea menţinerea pe plan local a relaţiilor bune cu corpul profesoral, cu atît mai mult cu cît raporturile dintre cele două instituţii erau uneori conflictuale. Se întîmpla frecvent ca unele plîngeri ale cititorilor să ajungă pînă la inspecţia şcolară, care le reproşa acest lucru bibliotecarilor :

Inspectorul primar mi-a spus într-o zi : ştiţi, am o problemă neplăcută din cauza dumneavoastră! Un tată nervos la culme i-a reproşat învăţătorului că dă copiilor cărţi care nu sînt pentru ei. Cum acest lucru se întîmpla des la ţară, tatăl familiei sau mama i-au spus fiului sau fiicei „cere-i învăţătorului o carte pentru mine şi adu-mi-o". Or, copilul, înainte de a le da cartea – era vorba de un Zola – şi-a aruncat ochii asupra ei, i-a plăcut... în sfîrşit, a citit-o! Evident, tatăl era furios şi e adevărat că nu era deloc o carte pentru un copil.

Iniţiatorii bibliobuzului cedau prompt presiunilor din partea cititorilor, nu numai pentru a se proteja de un scandal local, ci şi din teama de a-i contraria şi de a-i vedea pe cititori îndepărtîndu-se de B.C.P.-uri. Pentru crearea acestora din urmă, ei se zbătuseră, iar ele trebuiau să facă dovada eficacităţii lor în dezvoltarea lecturii publice :

S-a întîmplat în jurul anului 1950, în Lauraguais, o regiune de podişuri foarte rurală, între Toulouse şi Castres. Eram în turneu cu bibliobuzul. Îi întrebam mereu pe depozitari dacă au plăcut sau nu cărţile şi, în acea zi, învăţătoarea care se ocupa de depozit ne-a spus : „Vai de mine, o carte provoacă scandal. Am împrumutat-o mai multor cititoare, care au fost şocate şi care m-au întrebat cum de putem împrumuta astfel de cărţi". Era vorba de *La Guerre des boutons*, de Louis Pergaud.

I-am pus deci o bulină şi, cînd am trecut data următoare, cartea se afla în lada depozitului comunei învecinate. Cînd am mers să luăm înapoi cărţile, depozitarul, care era tot o învăţătoare, ne-a zis : „Ce idee! Aţi pus o bulină pe *La Guerre des boutons*? Oamenii n-au înţeles de ce". Părerile sînt foarte subiective şi fiecare carte, în funcţie de cititor, poate fi considerată diavolul sau bunul Dumnezeu!

Într-adevăr, diferitele sisteme de marcaj îşi au reversul, iar utilizarea lor, în loc să faciliteze alegerea cititorilor, creează uneori neînţelegeri rocambolesti între bibliotecari şi cititori :

> Ştampilele aveau un efect de bumerang, pe care nu l-am prevăzut deloc. De exemplu, unele bunicuţe de treabă au garantat că sînt *cititoare avizate*, dorind cu orice preţ să li se împrumute cărţi care le-ar fi scandalizat cu siguranţă.

Faptul că adolescenţii se aruncă asupra cărţilor rezervate „cititorilor avizaţi" sau a celor cu etichete de culoare specială pe cotor îi face pe bibliotecari să se întrebe dacă nu cumva fac mai degrabă publicitate cărţilor licenţioase, făcîndu-le astfel remarcate în ochii cititorilor.

Treptat, evoluţia moralei şi limitarea diverselor măsuri ce însoţeau cititul îi determină pe bibliotecari să folosească semne mai discrete – de exemplu, se va pune cîte o bulină pe fişa de împrumut care se găsea în interiorul cărţilor – şi chiar să renunţe la ele. În perioada actuală, aceste tehnici nu mai sînt folosite decît în cazuri excepţionale, cînd se justifică în ochii bibliotecarului :

> Secţiunea pentru adolescenţi e grupată împreună cu secţiunea pentru adulţi. Noi marcăm anumite cărţi pe care nu le împrumutăm celor sub 14 ani ; acestea pot fi romane erotice ca *Emmanuelle*, *Histoire d'O*, operele marchizului de Sade... dar mai ales benzi desenate, deoarece sensibilitatea părinţilor se îndreaptă, în general, spre imagine. E vorba de o cruciuliţă roşie, care se află pe fişa de împrumut, pentru că dispunem încă de un sistem de împrumut manual. Acest semn nu e deci vizibil din exterior, pentru că privirea s-ar focaliza asupra lui. Dar unii tineri ştiu acest lucru şi ce fac? Ei bine, citesc respectivele cărţi pe loc! Dar nu putem să li le împrumutăm acasă din greşeală, căci e sigur că vom avea un scandal! Am utilizat acest sistem în urma plîngerilor venite de la părinţi.

Acest exemplu pune în lumină faptul că utilzarea sistemelor de marcaj a avut adesea o funcţie dublă, protejînd, pe de o parte, cititorii de cărţile respinse de morala colectivă, iar pe de altă parte, protejîndu-i pe bibliotecari de plîngerile şi de reproşurile venite de la autoritatea de tutelă sau de la cititori, care puneau în pericol însăşi funcţionarea bibliotecii.

Dificultatea de a trasa un hotar între alegere liberă şi cenzură apare o dată cu întrebuinţarea semnelor de recunoaştere aplicate pe cărţi, care pot fi folosite cu scopul fie de a-i ghida pe cititori, fie de a le cenzura lecturile. Dacă utilizarea unor astfel de semne corespunde, în primul caz, unei probleme reale – dificultatea bibliotecarului de a înţelege orizontul de aşteptare[1] al cititorului şi de a-i procura cărţi care să nu-l descurajeze în dorinţa lui de a citi –, ea prezintă şi riscul de a eticheta atît cărţile, cît şi cititor şi de a-l stigmatiza pentru totdeauna pe cel din urmă, plasîndu-l în rîndul „cititorilor răi", nici avizaţi, nici cultivaţi.

[1] Preluăm acest concept de la Hans Robert Jauss, care a arătat că în interiorul unei epoci date fiecare grup sociocultural îşi construieşte modele şi coduri narative ce condiţionează receptarea textelor şi creează fiecărui cititor aşteptări, care sînt şi rezultatul experienţelor sale anterioare. Cf. *Pour une Esthétique de la réception*, Gallimard, 1978.

INFERNURI MODERNE

„În prezent", explică un bibliotecar, „nu mai punem nici o carte la *infern* : fie ne autocenzurăm şi nu cumpărăm cărţile, fie le punem pe rafturi".

Dacă această afirmaţie rezumă atitudinea bibliotecarilor, nu e mai puţin adevărat că unele cărţi rămîn indezirabile. Ele vor fi totuşi integrate în fondurile bibliotecilor din grija de a fi conservate sau pentru a răspunde unor solicitări care par legitime, provenind, de exemplu, de la cercetători sau de la ziarişti.

De cînd a căzut în desuetudine constituirea *infernurilor*, bibliotecarii utilizează alte metode pentru a împiedica accesul unor cititori la anumite cărţi, sau pentru a face să dispară titlurile condamnate.

Punerea la colţ

Atunci cînd o carte deja achiziţionată este lovită de interdicţie sau dacă autoritatea de tutelă, sau un cititor solicită retragerea ei, sau dacă bibliotecarul decide, din proprie iniţiativă, să o excludă, se întîmplă frecvent ca lucrarea să fie pusă pe un raft din magazia sau din biroul responsabilului de bibliotecă. Considerăm că această practică nu relevă constituirea unui *infern*, în măsura în care ea nu e sistematică şi se reduce la gruparea heteroclită a unor titluri pe un raft sau într-un sertar.

Această soartă a fost rezervată, de exemplu, cărţilor excluse din biblioteci de municipalităţile comuniste din raţiuni politice şi, uneori, morale. Astfel, *La Révolte de la mer Noire* sau *Dans les prisons de la République*, de André Marty, căruia un cadru al partidului comunist îi ceruse să se retragă în 1953 din cauza afacerii Marty-Tillon, puteau fi găsite alături de opera completă a marchizului de Sade. Lor li s-au adăugat, în 1970, cîteva titluri de Roger Garaudy, care tocmai fusese exclus din P.C.F., iar în 1971, cartea lui M.A. Macciocchi, *De la Chine*, a cărei vînzare a fost interzisă mai cu seamă la Fête de L'Humanité. Bibliotecile municipalităţilor comuniste de la periferia Parisului nu deţineau, în general, *infernuri* gata constituite, în măsura în care fondurile de carte, formate în cea mai mare parte după al doilea război mondial, nu conţineau titlurile micilor autori libertini din secolul al XVIII-lea, titluri ce făcuseră perioada de glorie a *infernurilor* provinciale, şi unde cărţile erotice contemporane erau îndepărtate de la achiziţionare, cel puţin în anii 1950-1960.

Ulterior, aceste titluri au fost adesea repuse pe rafturi, atunci cînd efectul timpului a atenuat criza politică ce determinase excluderea lor. Acelaşi lucru s-a întîmplat şi în privinţa acelor cărţi erotice care au trecut de primul baraj, cînd poziţia P.C.F. a devenit mai puţin austeră.

În general, oricare ar fi simpatia politică a municipalităţilor, o carte care a făcut obiectul unei condamnări judiciare este pusă deoparte de bibliotecar în aşteptarea unei eventuale ridicări a interdicţiei, cum a fost cazul cu *Le Château*

de Cène, de Bernard Noël şi cu *Eden, Eden, Eden*, de Pierre Guyotat, revenite pe raft mai tîrziu. S-a mai întîmplat ca anumite titluri, retrase la cererea autorităţii municipale, să fie păstrate la loc ferit în măsura în care bibliotecarul spera să le repună în circulaţie după ce furtuna va fi trecut ; putem cita ca relevantă pentru o astfel de situaţie cartea lui Yves Le Bonniec şi Claude Guillon, *Ni vieux, ni maîtres, guide à l'usage des 10-18 ans*, a cărei retragere de la secţia de adulţi a fost cerută de mai multe municipalităţi de dreapta, uneori chiar prin intermediul unei note de serviciu.

În sfîrşit, bibliotecarii se pot decide să ridice cărţi pe care, după o matură chibzuinţă, nu le doresc în fondurile lor şi care vor dormi din acel moment într-o văgăună. Aceste lucrări, foarte diverse, sînt exilate din motive politice, filozofice sau morale ; e vorba adesea de cărţi erotice, de cărţi ce exprimă foarte puternic violenţa socială, precum *L'Instinct de mort*, de Jacques Mesrine, sau care tratează despre problema drogurilor, precum *Héroïne*, de Nigel Hawkes.

Cenzura atinge şi imaginea. Benzile desenate, considerate prea violente sau pornografice pentru a fi demne de a figura chiar şi la secţiunea pentru adulţi, sînt înlăturate. S-a întîmplat ca unii bibliotecari, din raţiuni de morală, să scoată copertele prea sugestive ale unor cărţi, în special copertele romanelor poliţiste. Am găsit, de asemenea, dar e vorba de un caz izolat, coperte pe care au fost lipite bucăţi de hîrtie decupate, de exemplu, sub formă de fustă, pentru a ascunde trupul feminin, precum în *Judecata de apoi*, de Michelangelo, unde s-a crezut că e bine să se ascundă sexul îngerilor.

Împrumutul indirect

„And that was it, that was what I viddied quite clear was the thing to do, but how to do it I did not properly know, never having thought of that before, O my brothers. In my little bag of personal veshches I had my cut-throat britva, but I at once felt very sick as I thought of myself going swishhhh at myself and all my own red red krovvy flowing. What I wanted was not something violent but something that would make me like just go off gentle to sleep and that be the end of Your Humble Narrator, no more trouble to anymore. Perhaps, I thought, if I ittied off to the Public Biblio around the corner I might find some book on the best way of snuffing it with no pain. [...]

It was a starry cally sort of a mesto that I could not remember going into since I was a very very malenky malchick, no more than about six years old, and there were two parts of it – one part to borrow books and one part to read in, full of gazettas and mags like the von of every starry old men with their plotts stinking of like old age and poverty. [...]

I couldn't like remember what it was I wanted at first, then I remembered with a bit of a shock that I had ittied here to find out how to snuff it without pain, so I goolied over to the shelf full of reference veshches. There were a lot of books, but there was none with a title, brothers, that would really do."

Anthony Burgess, *A Clockwork Orange*

Chiar dacă bibliotecarii actuali nu mai simt misionarismul în suflet, una din concepţiile acceptate adesea în meseria lor implică îndepărtarea cu orice preţ a cititorilor de cărţile susceptibile de a-i perturba moral sau psihologic sau de a-i atrage spre doctrinele politice considerate periculoase. Această concepţie prevalează mai cu seamă în privinţa adolescenţilor, dar, în unele cazuri, se poate aplica şi adulţilor, chiar dacă bibliotecarii acceptă de bunăvoie că „adolescenţii sînt responsabili de lecturile lor".

Trebuie totuşi să subliniem că e dificil să stabileşti un model de consens în sînul unei profesiuni care nu e constituită într-un corp omogen. Bibliotecarii par să se teamă în special de a nu stîrni conflicte prin comiterea de gafe faţă de sensibilităţile publicului. Din această cauză, atitudinea lor diferă nu numai în funcţie de propriile opinii şi concepţii profesionale, ci şi în funcţie de configuraţia ideologică şi politică locală. În general, în afară de neplăcerile pe care le-ar putea avea cu autoritatea de tutelă şi cu cititorii, bibliotecarii se tem să nu facă propagandă pentru ideile cu care sînt în profund dezacord.

Discernămîntul între cartea bună şi cea proastă variază în funcţie de epocă, de etica personală a indivizilor, de ideologia şi de imaginea pe care şi-o fac despre lectură şi despre cititori. De aceea, e mai rar să auzi un bibliotecar din anii optzeci declarînd fără rezerve şi fără nuanţări – cum putea face colegul lui de la începutul secolului – că o anumită carte e în mod definitiv „proastă" pentru toţi cititorii, în orice împrejurare ; astfel, se admite, de exemplu, faptul că lectura cărţilor care dezvoltă idei rasiste sau fasciste poate să conducă, *a contrario*, la respingerea teoriilor pe care le emit, şi nicidecum la o adeziune la acestea. Cutare carte, considerată „proastă" pentru cutare public, poate fi considerată „bună" pentru un alt public. Uneori, cărţile pe care bibliotecarul trebuie „să le facă citite" de către anumiţi clienţi ai bibliotecii, dar „ nu " şi de alţii, sînt chiar aceleaşi. Pentru a atenua inconvenientul bulinelor ce atrag atenţia şi nu-i pot împiedica pe cititori să consulte cărţile pe loc, bibliotecarii au utilizat, după răspîndirea accesului liber la rafturi, tehnica împrumutului indirect. Pentru a obţine o carte, cititorii trebuie să o găsească într-un fişier, să scoată numele autorului şi titlul exact pe o fişă care poartă menţiunea „împrumut indirect" şi să se prezinte la biroul de împrumuturi pentru a o solicita. Într-adevăr, cărţile respective nu se găsesc pe raft, ci pe o etajeră la care publicul nu are acces. De fapt, bibliotecile contemporane au inversat sistemul în vigoare în prima jumătate a secolului, sistem care a durat uneori pînă în anii 1970, conform căruia adesea nu era decît o singură etajeră cu acces liber, cărţile în ansamblu nefiind accesibile.

Printre puţinele cărţi clasate pentru împrumutul indirect, în bibliotecile municipale, se găsesc cîteva constante. Astfel, clasarea la împrumut indirect a cărţii *Suicide, mode d'emploi*, de Yves Le Bonniec şi Claude Guillon, a făcut obiectul unui larg consens între bibliotecari, aleşii locali şi cititori. Această tehnică permite împrumutarea cărţii unui simplu cititor curios sau unui ziarist care pregăteşte un articol despre sinucidere, dar nu şi unui adolescent sau unui

cititor ce pare candidat la sinucidere. Criticile aduse autorilor privesc în special faptul că aceştia dau indicaţii precise, considerate reţete sigure, asupra mijloacelor de a-ţi pune capăt zilelor, fără să reflecteze foarte profund asupra suicidului. La aceste critici se adaugă şi teama de urmărirea judiciară pe care ar putea să o pornească familia unui eventual cititor care a utilizat sfaturile cuprinse într-unul din exemplarele cărţii *Suicide, mode d'emploi*, împrumutată de la bibliotecă cu scopul de a atenta la propria-i viaţă. Din această cauză, mulţi bibliotecari preferă să nu achiziţioneze cartea respectivă :

> Fusesc cumpărată, dar cu am retras-o, explică un bibliotecar dintr-o periferie de orientare comunistă. Biblioteca nu este o librărie, de vreme ce ni se cere să facem o alegere şi să ne luăm responsabilitatea faţă de public. Nu poţi şti în mîinile cui poate cădea o astfel de carte. Problema nu se pune numai în legătură cu adolescenţii. Cartea asta poate hrăni angoasa unui adult depresiv pe moment. Eu sînt pentru apărarea victţii şi cunosc dificultăţile victţii la periferie, dificultăţi care nu sînt numai de ordin material. Mai sînt şi drogurile, şi necazurile... Nu cred că au nevoie de mine pentru a mai adăuga altele.

Bibliotecarii care nu au respectat consensul, lăsînd cartea în acces liber, s-au confruntat cu reacţii virulente din partea autorităţii de tutelă şi chiar din partea cititorilor :

> Am primit o scrisoare de la un cititor, care îmi scria următoarele : „Tocmai am aflat că aţi cumpărat *Suicide, mode d'emploi* ; chiar aşteptaţi să o găsiţi lîngă un cadavru pentru a vă da seama că sînteţi responsabil pentru această moarte... poate şi pentru altele?" Lucrul acesta mi-a dat un pic de gîndit, dar cum nu sînt pornit pe interzis, am lăsat cartea în acces liber. După o vreme, întreg capitolul al X-lea, despre arta de a pregăti poţiunea, a fost smuls. Să fi fost un cititor care l-a cenzurat sau unul care s-a folosit de el? Nu ţin să fac prozelitism în privinţa sinuciderii. Am mai cumpărat un exemplar şi l-am pus la împrumut indirect ; adică am impus un control mărturisit : cînd e cerută cartea, şi asta s-a întîmplat de două sau de trei ori, cobor, mă întîlnesc cu persoana şi o întreb ce o interesează.

Printre cărţile care fac în mod curent obiectul acestui tip de catalogare le putem, de asemenea, menţiona pe cele ce fac apologia rasismului, a fascismului şi a violenţei, dar care sînt, cu toate acestea, cumpărate în calitate de mărturii istorice şi de obiecte de studiu, precum *Mein Kampf*, de Adolf Hitler, cărţile lui Rebatet sau recentele teze „negaţioniste" despre camerele de gazare naziste. Pentru a obţine aceste cărţi, cititorul va trebui să arate un semn de recunoaştere şi să-şi justifice cererea, care va fi acceptată dacă, de pildă, solicitantul efectuează o cercetare universitară sau şcolară, sau e pasionat de istorie fără a dovedi înclinaţii pentru teoriile dezvoltate în aceste lucrări.

Împrumutul indirect e utilizat şi pentru a evita împrumutarea cărţilor erotice, precum *Histoire d'O* şi *Retour à Roissy* de Pauline Réage sau a operelor marchizului de Sade, unor adolescenţi de 14–15 ani.

Transmiterea cărţilor în regim de împrumut indirect este uneori limitată la cititul pe loc. Anumite cărţi se pot găsi în acces liber la biblioteca centrală, care primeşte un public universitar sau erudit, şi în regim de împrumut indirect în filialele de cartier.

Practica împrumutului indirect are ca efect o diminuare considerabilă a nivelului de împrumuturi, în măsura în care nu e de la sine înţeles că cititorii vor îndrăzni să solicite un titlu astfel catalogat, în timp ce majoritatea caută cărţile doar pe raft, fără a mai trece să consulte fişierele[1].

Secţia de studii

Cînd dispun de o secţie de studii şi cercetări integrată în biblioteca municipală, bibliotecarii au tendinţa să cumpere mai multe lucrări politice, cărora însă nu doresc să le dea o largă audienţă, în măsura în care le pot integra în fondul respectiv. Secţiile de studii au fost constituite în bibliotecile care dispun de un fond vechi sau universitar. Acest fond permite atragerea de studenţi şi de cercetători, oferindu-le, pentru cititul pe loc, documentele necesare cercetărilor întreprinse de ei.

> *Mein Kampf* sau *Les Décombres* de Rabatet, sau cărţile vichyiste, apărute între 1940 şi 1944, le puneam pe toate direct la fondurile de studii. Preluăm chiar şi publicaţii pétainiste, care mai apar încă în zilele noastre, mărturiseşte un bibliotecar de provincie.

Tot astfel, cartea liderului Frontului Naţional, Jean-Marie Le Pen, *Les Français d'abord*, refuzată uneori de către biblioteci, este mult mai uşor acceptată în fondurile de studii. Revistele de extremă stîngă sau de tendinţă anarhistă, care înfloresc după 1968, au beneficiat de acelaşi regim. Ele au fost înregistrate în cadrul fondurilor de studii, deşi la secţiile cu acces liber nu apăreau.

Bibliotecile care primesc publicaţii erotice, provenind de la depozitul legal, le clasează în fondurile lor de studii. E vorba, de exemplu, de colecţiile „Aphrodite" şi „Cupidon" de la editura Eurédif, cuprinzînd reeditări de clasici : marchizul de Sade, Musset sau Pierre Louÿs şi romane contemporane de literatură populară erotică.

Faptul de a pune unele lucrări în fondurile de studii permite împrumutarea lor doar dacă sînt cerute în mod deliberat, atîta vreme cît documentele nu se află în acces liber ; în plus, se face posibilă împrumutarea cărţilor către un public compus în special din universitari, profesori, studenţi sau din eruditi locali, în anumite condiţii, deoarece împrumutul pe loc determină un anumit control asupra utilizării documentelor şi a circulaţiei lor.

[1] O anchetă recentă a lui Patrick Parmentier asupra unui eşantion de mari cititori arată că 43% dintre aceştia nu utilizează niciodată fişierele şi că, dintre cei 57% care au rămas, cea mai mare parte nu le utilizează decît ocazional. Cf. „Les rayons de la bibliothèque ou comment faire son miel", *Bulletin des Bibliothèques de France*, pp. 46–51.

2. Strategii municipale

Municipalitățile au în sarcina lor tutela administrativă și financiară a bibliotecilor cu statut comunal și răspunderea juridică a cărților ce figurează în fonduri. Controlul organizării și funcționării bibliotecilor care fac parte din serviciile municipale se înscrie deci în atribuțiile lor. În privința alegerii cărților propuse cititorilor, se întîmplă însă ca acest control să-și depășească limitele și să ajungă la adevărate practici de cenzură.

În exercitarea controlului lor, instituțiile comunale urmează direcții de conduită diverse, prin care încearcă să influențeze unele achiziții, a căror logică o înțeleg adesea greșit, și unele colecții, a căror alcătuire le scapă. Acest control poate lua următoarele forme :

1. *Municipalitatea își deleagă puterile către bibliotecari fără a resimți nevoia de a controla direct achizițiile* : cînd se fac comenzile, bonul de cumpărare a cărților, revistelor și ziarelor, trimis pentru semnătură[1] la municipalitate, nu precizează titlurile alese, ci numai suma globală a cheltuielilor, lista titlurilor comandate nefiind remisă decît furnizorilor.

2. *Municipalitatea își deleagă puterile către bibliotecari, controlînd achizițiile* : natura acestui control poate avea semnificații și consecințe foarte diferite, în funcție de cum este efectuat : *a priori* sau *a posteriori*. În primul caz, bonul de comandă trece prin primărie însoțit de lista detaliată a achizițiilor, aceasta putînd fi modificată de instituția municipală (titluri tăiate sau adăugate) ; o asemenea procedură atrage o prelungire a termenelor de livrare a cărților. În al doilea caz, această listă nu e trimisă decît după recepția cărților la bibliotecă.

[1] Orice angajament de plată făcut de un serviciu municipal trebuie să fie semnat de primar sau de un adjunct delegat. Lipsa unui astfel de control ar însemna o proastă gestionare municipală. Uneori, bibliotecile dispun de o sumă limitată pentru cumpărarea directă a cărților care necesită o achiziționare foarte rapidă.

Controlul care precedă sau urmează achiziționarea cărților se poate face doar asupra unor anumite categorii de documente :

• *Presa*

Pe nedrept sau pe bună dreptate, opinia comună atribuie presei un rol determinant în ce privește opțiunile politice ale francezilor și mai ales în răspîndirea ideilor revoluționare. Din această cauză, presa a reprezentat dintotdeauna un punct sensibil în cadrul achizițiilor unei biblioteci. Unele municipalități se mulțumesc să-și exercite tutela verificînd lista de abonamente la periodice pentru a se asigura dacă echilibrul între „stînga" și „dreapta" este respectat și, eventual, pentru a face să încline balanța de partea propriilor tendințe politice. Rezultă uneori dezacorduri legate de diferențele în apreciere între municipalitate și bibliotecar asupra apartenenței politice a unui anumit ziar sau a unei anumite reviste. De exemplu, *Le Monde* poate fi considerat un ziar care păstrează o poziție de neutralitate politică sau care reprezintă stînga noncomunistă[1], iar *L'Evénement de Jeudi* poate fi clasat sau nu ca ziar de stînga.

Acest dispozitiv de controlare a presei datează în unele municipalități de la apariția circularei Ministerului de Interne din 10 martie 1951 asupra cheltuielilor cu abonamentele la ziarele politice[2].

• *Sectorul „ politic "*

În afară dc presă, instituțiile municipale își concentrează controlul îndeosebi asupra lucrărilor de natură politică. Uneori, conform unei accepțiuni relativ restrînse a termenului, municipalitățile verifică doar conținutul cărților de la indicii 320 (Științe politice) și 330 (Economie), conform clasificării zecimale Dewey, folosită în biblioteci.

Aceste două strategii de delegare a puterilor, cu sau fără controlul asupra achizițiilor, sînt cele mai răspîndite în mod curent. Ele pot fi exercitate într-un mod mai complex decît cele pe care tocmai le-am descris și pot ajunge la situații relativ asemănătoare. Într-adevăr, în primul caz, cînd municipalitatea acordă încredere totală bibliotecarilor, se întîmplă ca unele tulburări să strice pe

[1] Cînd a fost creat, la Eliberare, *Le Monde* adopatase într-adevăr o poziție neangajată față de tabăra capitalistă sau de cea comunistă. Acest lucru i-a atras, în opinia publică, reputația de apărător al neutralismului, reputație respinsă de fondatorul ziarului. În timpul războiului din Indochina, *Le Monde* a luat poziție împotriva colonialismului, iar apoi, în timpul războiului din Algeria, împotriva torturii. De la prezidențialele din 1981, cînd *Le Monde* a chemat la vot în favoarea candidatului socialist, alegii dc dreapta consideră acest ziar ca reprezentativ pentru curentul de stînga, în timp ce numeroși bibliotecari continuă să-i atribuie o poziție de neutralitate sau de independență.

[2] Cf. *supra*, „Controlul abonamentelor la ziare și reviste".

moment aparenta seninătate municipală. Din multiple cauze (sosirea unui nou secretar general sau delegat cu probleme de cultură, perioada de tensiuni preelectorale, directivele de partid, plîngerea unui alegător...), primarul sau adjuncții săi își exprimă pretenția de a controla mai strict fondurile de carte sau presa, făcînd astfel să atîrne sabia lui Damocles asupra opțiunilor bibliotecarilor.

Invers, dacă municipalitatea exercită un control *a priori* asupra listelor de achiziții în ansamblu, acesta se traduce rar prin interzicerea cutărui sau cutărui titlu ; mai mult, în afară de perioadele de criză puternică, e vorba de un control de rutină, care dă municipalității impresia că își joacă rolul de autoritate prin menținerea unei anumite presiuni asupra opțiunilor bibliotecarilor.

După părerea bibliotecarilor, aceste două dispozitive – trimiterea de liste sau amenințarea cu trimiterea de liste – întăresc înclinația lor spre autocenzură.

3. *Ordinele de cumpărare* : independent de controlul asupra achizițiilor, în unele municipalități se întîmplă curent să se trimită responsabilului cu achizițiile liste de cărți ale căror titluri vor trebui să figureze pe comanda următoare. Aceste ordine de cumpărare pot viza cărțile care, din rațiuni personale, îi interesează pe unii membri ai consiliului municipal, ce-și închipuie că, din acest motiv, trebuie să le rețină atenția și cititorilor ; dar, în majoritatea cazurilor, e vorba de o opțiune ideologică.

În municipalitățile de dreapta, se comandă tezele principalilor lideri politici și, de exemplu, toate publicațiile de la Club de l'Horloge[1] sau de la editura Table Ronde[2], cărțile generalului de Gaulle sau revistele de studii gaulliste, cărțile lui Jean-François Revel sau ale lui Jean Cau și lucrările critice despre imigrație.

În municipalitățile administrate de P.C.F., aleșii cer în mod sistematic achiziționarea în ansamblu a titlurilor de la Editions Sociales-Messidor și presa comunistă.

Unii bibliotecari de profesie consideră că această practică ține de o „cenzură pozitivă" în măsura în care instituția municipală intervine mereu pentru a spori prezența, pe rafturi, a ideilor propriului curent politic :

> E mai puțin neplăcut să ți se impună o carte decît să-ți fie retrasă, dar perturbarea e identică. Politica se amestecă în achiziții cu propriul ei punct de vedere și întotdeauna în același mod : astea sînt ideile mele, iar ceilalți nu mai există. Cenzurarea cărților altora sau impunerea propriilor cărți este tot un demers ideologic.

[1] Editura Club de l'Horloge a publicat în special *La Préférence nationale : réponse à l'immigration*, de J.-Y. Le Gallou ; *L'Ecole en accusation*, de D. Maupas ; *Echecs et injustices du socialisme* (collectif) ; *Socialisme et fascisme : une même famille ?* (collectif) etc.

[2] La Editura Table Ronde se găsesc în special : *Réflexion du soir pour le matin*, de J. Chirac ; *Un Inconnu nommé Krasucki*, de N. Tandler ; *Les Chiraquiens*, de Th. Desjardins ; *Les Cahiers de la nouvelle droite*, coordonate de A. Benoist etc.

4. *Retragerea cărţilor de pe rafturi* : chiar dacă municipalitatea exercită sau nu un control regulat asupra listelor de achiziţii, se poate întîmpla ca unul din membrii ei să ceară retragerea anumitor titluri aflate deja pe rafturi. În cea mai mare parte din cazuri, un asemenea lucru – pe care un reprezentant al consiliului municipal îl face el însuşi – este rezultatul plîngerilor venite din partea unui alegător. Acestea vizează în special benzile desenate, romanele şi documentarele erotice, lucrările exprimînd violenţe sociale sau contrare valorilor morale dominante.

În timpul unui conflict deschis între municipalitate şi bibliotecari, retragerea cărţilor, decisă de consiliu sau numai de unul din membri, vizează mai curînd lucrările politice de tendinţă adversă sau benzile desenate subversive.

În absenţa unor conflicte evidente, se mai poate întîmpla şi ca un ales să ceară, din proprie iniţiativă şi fără o presiune directă din partea alegătorilor, retragerea anumitor cărţi ce ţin fie de domeniul politic, fie de „bunele moravuri". Acest demers este, în general, oficial, dar poate fi exercitat şi clandestin, fără ştirea bibliotecarilor ; astfel, se întîmplă ca membri ai partidelor politice legate de municipalitate să împrumute cărţi pe care să pretindă apoi că le-au pierdut, sau ca unii aleşi să se înlocuiască reciproc atunci cînd împrumută cărţile, astfel încît acestea să nu fie niciodată disponibile, iar uneori, chiar să le subtilizeze pur şi simplu.

5. *Retragerea responsabilităţii achiziţiilor* : instituţia municipală formează uneori un comitet de lectură însărcinat cu alegerea cărţilor în locul bibliotecarilor, după modelul fostelor „ comitete de supraveghere şi de achiziţie " din prima jumătate a secolului. Iniţiativa survine, în general, într-o situaţie de criză, cînd dispare încrederea între municipalitate şi bibliotecar, dar poate fi şi fluturată ca simplă ameninţare la adresa unui bibliotecar cunoscut ca avînd înclinaţii politice adverse. Acest comitet de lectură poate fi creat cu ocazia unui conflict, aşa cum vom vedea în cazul municipalităţii din Aulnay, sau poate fi constituit de către „comitetul consultativ", legal în vigoare în toate bibliotecile pînă la descentralizare, al cărui rol de consiliere este acum deturnat în misiune de cenzură.

De fapt, masa producţiei editoriale şi volumul comenzilor nu permite comitetelor de lectură să-şi îndeplinească misiunea. Acestea sînt alcătuite din membri ai municipalităţii şi din voluntari consideraţi ca reprezentativi pentru cititori, dar foarte rar competenţi în materie de lectură, în măsura în care sînt aleşi în primul rînd în funcţie de apartenenţa lor politică.

Comitetele ce selectează cărţile în funcţie de listele furnizate de bibliotecari determină o încetinire, chiar un blocaj, a achiziţiilor, în măsura în care acest comitet îşi pierde respiraţia, de obicei după cîteva întruniri, nereuşind să ţină ritmul cu lecturile impuse de necesitatea de a păstra regularitatea achiziţiilor, demonstrînd astfel, prin absurd, vanitatea unui sistem ce conduce la paralizia serviciului respectiv.

Un astfel de dispozitiv nu poate funcționa pe termen lung decît în bibliotecile mici, care nu beneficiază de credite importante pentru achiziții, deoarece, chiar dacă municipalitățile reușesc să mobilizeze un număr de militanți sau de simpatizanți politici, puterile lor se epuizează rapid în fața amplorii sarcinii încredințate. Colectivitățile locale, cînd sînt conștiente de asemenea probleme, vor ezita să organizeze o astfel de structură greoaie, ce riscă să determine o pierdere de energie pentru un rezultat atît de mediocru și pentru un beneficiu electoral nesigur.

În bibliotecile pentru copii, organizarea e ușor diferită în măsura în care producția editorială este în același timp mai puțin abundentă și mai ușor de consultat și unde două partide politice – R.P.R. și C.D.S. – au făcut din moralizarea literaturii pentru copii un cal de bătaie accesoriu în programul politic și în campania lor electorală. Cu toate acestea, ținînd cont de încetineala procedurii, alcătuirea comitetelor de lectură conform regulilor stabilite reprezintă, și în acest caz, mai mult o excepție decît o regulă.

Constituirea unui comitet de control al achizițiilor este adesea o etapă tranzitorie, destinată să dramatizeze un conflict și să-i precipite deznodămîntul prin înlăturarea sau, de preferință, plecarea forțată a bibliotecarului responsabil.

6. *Anularea creditelor* : municipalitățile au uneori tendința de a frîna dezvoltarea dotărilor și a achizițiilor, nu pe motiv de restricții bugetare pretinse ca necesare, ci din motive mai profunde, din teama de a nu controla suficient politica de achiziții și activitatea bibliotecii. Evident, nu c vorba aici de o cenzură directă, ci de o restricție mai disimulată, vizînd minimalizarea impactului unor dotări ale căror efecte există teama că nu pot fi controlate.

Absența controlului municipal, cînd acesta este legat de o limitare a creditelor pentru achiziții și pentru activități, poate fi semnul intenției de sufocare a bibliotecii.

O astfel de tendință se manifestă în special atunci cînd bibliotecarii nu au aceleași înclinații politice ca echipa municipală, dar pot rezulta și din neînțelegerea dintre o primărie și un bibliotecar aparținînd aceluiași partid, ca rezultat al unor certuri interne din partid, fără vreun raport direct cu biblioteca.

În cazul unui conflict direct, sumele pentru achizițiile de carte pot fi blocate total.

7. *Opțiunea bibliotecarului* : e de departe strategia preferată de municipalități. Ea constă, privitor la puterea municipală, în a angaja pe posturile cheie din bibliotecă persoane devotate politic și despre care se presupune că nu vor duce o politică de achiziții contrară tezelor și valorilor morale apărate de autoritatea de tutelă. Chiar dacă o asemenea strategie caracterizează toate municipalitățile, indiferent de culoarea politică, ea nu este ușor de pus în practică, dcoarece presupune găsirea bibliotecarului ce va accepa să intre în joc. În această cursă de căutare a candidatului „bun", partidul socialist se dovedește cel mai favorizat,

în măsura în care sensibilitatea politică pe care o întrupează pare a fi, în ochii bibliotecarilor, cea mai bine reprezentată în sînul profesiei[1] lor.

> Partidul socialist apare ca fiind partidul care recurge cel mai puțin la cenzură, explică un bibliotecar afiliat la C.F.D.T., dar e partidul care îi recrutează cel mai ușor pe bibliotecarii ce simpatizează cu el.

În urma unui conflict violent și după o perioadă de tensiuni, municipalitățile preferă uneori să pună ca director un bibliotecar mai puțin dinamic, care „nu va face valuri", lăsînd biblioteca să se afunde în uitarea generată de o politică mediocră.

Urmînd logica politicii lor, echipele municipale sînt, în general, convinse de faptul că un bibliotecar care nu le împărtășește ideile politice va favoriza partea adversă în politica sa de achiziții, în timp ce un bibliotecar cu aceleași simpatii va face invers. Această imagine a bibliotecarilor e departe de a fi exactă. Mai întîi, pentru că deontologia profesională, care impune respectarea pluralismului în alcătuirea colecțiilor, se opune tendinței naturale a fiecărui individ de a alege în funcție de optica sa personală și îl influențează pe bibliotecar în atitudinea lui, chiar dacă personal își permite unele abateri de la dogmă. Apoi, pentru că bibliotecarii au adesea o conduită ce constă în practicarea autocenzurii, pentru a preveni eventualele conflicte, privilegiind în opțiunea lor mai degrabă orientările municipalității decît propriile tendințe. Se pare mai curînd că, în numeroase cazuri, așa cum spunea o bibliotecară, achizițiile „se înclină cum bate vîntul", adică sînt ușor orientate în direcția tendinței politice a puterii municipale, oricare ar fi simpatiile politice ale bibliotecarilor, fără să se facă totuși o excludere totală a cărților partidelor adverse.

În general, cînd un bibliotecar responsabil – oricare ar fi tendința sa politică – se bucură de încrederea municipalității, aceasta îi va delega puterile sale, iar controlul exercitat asupra conținutului cărților va fi mai mult un simulacru. În consecință, chiar și în cazul trimiterii de liste cu titluri comandate, după primirea lor, reprezentantul echipei municipale însărcinat cu gestiunea bibliotecii nu va face o verificare titlu cu titlu, lucru care, în cazul comenzilor importante, ar necesita din partea lui zile întregi de muncă și o competență pe care, în general, nu o are. Doar faptul că primește lista de achiziții va fi un gaj ce dovedește că biblioteca nu se sustrage puterii municipale și va fi suficient pentru a asigura municipalitatea că-și exercită controlul asupra politicii de achiziții.

Dar, la cel mai mic pas greșit, bibliotecarul care nu are aceleași înclinații politice ca ale echipei de la putere va fi repede bănuit că face jocul partidei adverse în interiorul bibliotecii și că nu servește ideologia municipală. Atunci, instituția tutelară va avea tendința să întărească mijloacele de controlare a achizițiilor sau să constituie un comitet de lectură.

[1] Nu dispunem de nici o anchetă cantitativă, care să ne permită susținerea acestei ipoteze.

Chiar dacă, în general, controlul era mai riguros în cazul municipalităților legate de R.P.R., de P.C.F. şi, într-o mai mică măsură, de U.D.F., totuşi nu pot fi trase concluzii sistematice. Strategia adoptată de municipalități nu e legată numai de apartenența politică, ci depinde în mare parte de personalitatea celor aleşi, de configurația locală, de perioada politică şi, evident, de strategia adoptată de bibliotecari. Astfel, putem găsi un mare număr de oraşe conduse de R.P.R. sau de U.D.F., unde, în ciuda prezenței unui conservator sau a unei echipe cu simpatii socialiste, municipalitatea îşi deleagă puterile, nu controlează listele de achiziții şi nu efectuează cenzuri directe. De altfel, în municipalitățile comuniste, cenzurile evidente efectuate asupra operelor dizidenților sovietici, ale comuniştilor critici şi ale extremei stîngi au devenit mai puțin frecvente în anii optzeci, iar raftul de cărți religioase n-a mai fost redus la strictul necesar ; această evoluție se datorează în special bibliotecarilor care, deşi aleşi, ca în trecut, din rîndul membrilor sau al simpatizanților P.C.F., au o atitudine mai profesionistă. În sfîrşit, dacă coabitarea între militanții R.P.R. şi P.C.F. generează, de obicei, situații explozive, se pot totuşi găsi excepții de la această regulă.

De la începutul anilor optzeci, schimbările politice intervenite la nivel național au schimbat regulile jocului politic local în municipalitățile de dreapta. Se asistă la o politizare a vieții municipale, legată de victoria partidelor de stînga la alegerile prezidențiale din 1981 ; în urma eşecului lor, partidele politice ce reprezentau dreapta, în special R.P.R.-ul, şi-au întărit controlul asupra rotițelor din mecanismele municipale încă din 1981, acolo unde dețineau puterea municipală, sau începînd din 1983, cînd au cîştigat unele municipalități conduse pînă atunci de P.C.F. sau de P.S. De exemplu, cu ocazia alegerilor municipale din 1983, un număr mare de municipalități au înființat cabinete însărcinate cu organizarea campaniei electorale, compuse din personal din afara nomenclaturii, recrutat după criterii pur politice. Aceste cabinete au luat măsuri mai drastice de control asupra mijloacelor de acțiune culturală gerate în regie directă, precum centrele culturale, teatrele şi bibliotecile. Activitatea culturală a avut întotdeauna o miză politică ; în urma eşecului de la alegerile din 1981, dreapta a înțeles că nu fusese suficient de prezentă pe acest teren, dîndu-le astfel mînă liberă adversarilor ei.

Această analiză s-a tradus în 1983 prin conflicte violente în sînul municipalităților unde R.P.R.-ul şi U.D.F.-ul succedau, după mulți ani, administrației comuniste şi, într-un mod mai discret, încă din 1981, prin voința municipalităților de dreapta de a exercita un control mai riguros, care fie s-a limitat la remarcile adresate bibliotecarilor în legătură cu politica de achiziții, fie s-a concretizat prin verificarea achizițiilor, a abonamentelor la presă sau a colecțiilor, fie, mai rar, prin înființarea comitetelor de lectură. Bibliotecari, care nu avuseseră niciodată vreun conflict cu organismul lor de tutelă, s-au confruntat atunci cu noile reguli ale jocului ; cînd municipalitatea continuă să-şi delege puterile fără a controla conținutul achizițiilor, anumite detalii din atitudinea

celor aleşi îi fac pe bibliotecari să se teamă adesea de o înăsprire a modalităţilor de control.

Această nouă strategie, ce s-a repercutat asupra tuturor rotiţelor din mecanismul cultural al municipalităţilor, priveşte în special partidele de dreapta şi simpatizanţii lor apropiaţi. Există semne care lasă să se creadă că deprinderi asemănătoare au cîştigat, prin contaminare, municipalităţi socialiste şi comuniste cu ocazia alegerilor prezidenţiale din aprilie 1988. Politizarea instanţelor vieţii locale pare invers proporţională cu reducerea investiţiilor în sfera politicului care atinge anumite grupuri sociale, mai ales tineretul şi intelectualii.

În cazuri extreme, biblioteca este concepută ca o prelungire a partidului politic la putere şi ca unul din organele luptei sale ideologice, bazate pe conţinutul cărţilor difuzate sau pe dezbaterile şi manifestaţiile cărora ea le poate da naştere. În acest sens, vom da două exemple :

• În unele biblioteci conduse de municipalităţi aparţinînd R.P.R., pot fi văzute fonduri de carte din care lipsesc teoreticienii oficiali ai P.C.F. şi unde, dimpotrivă, anumiţi intelectuali de stînga nu sînt toleraţi decît prin intermediul acelor scrieri în care critică U.R.S.S.-ul, partidul comunist şi partidul socialist. Astfel, se găsesc *La Secte*, de Philippe Robrieux ; *Ils vous trompent, camarades!*, de Jean Ellenstein ; *Sous le marteau, la plume*, de Yvonne Quillès, ca şi *Les Années Mitterrand*, de Serge July sau *L'Après-socialisme*, de Alain Touraine.

• În perioada care a precedat alegerile prezidenţiale din 1988, o municipalitate comunistă de la periferia Parisului a creat un post de bibliotecar responsabil cu politica de înviorare a manifestaţiilor culturale în scopul de „a duce o campanie ideologică", mai cu seamă în contextul luptei electorale.

În privinţa aceasta, se poate observa în perioada actuală tendinţa puterilor municipale de a-şi îndrepta controlul asupra dezbaterilor programate în sînul bibliotecii mai mult decît asupra cărţilor propuse. Astfel, în 1984, Primăria Parisului a anulat o dezbatere asupra „integrării noii Opere în cartierul Bastilia", considerînd tema prea polemică, ca şi o discuţie despre „leacurile dulci", considerată un subiect prea specializat, iar deputatul-primar al arondismentului al 9-lea a refuzat o reuniune „prea politică" asupra Americii latine, care trebuia să fie animată de un ziarist de la *Le Monde*. Adesea, colectivităţile locale preferă să nu organizeze dezbateri în biblioteci de teamă că nu le vor putea controla desfăşurarea.

Dar, dacă puterile locale reacţionează, uneori teatral, pentru a reaminti că deţin comanda asupra bibliotecilor, ele o fac într-un mod cu atît mai exagerat cu cît le scapă mai mult logica achiziţiilor, în măsura în care biblioteca este un fel de *no man's land,* unde nu se cuvine să combaţi ideile adversarului.

3. De partea bibliotecarilor : cenzuri, autocenzuri şi împotriviri

Toate tehnicile de înlăturare sau de reperare a cărţilor considerate periculoase prezintă inconvenientul de a fi aparente. Utilizarea lor atrage asupra bibliotecarului riscul de a fi calificat drept cenzor, termen pe care sensul comun îl îmbracă într-o semnificaţie peiorativă. În plus, practicile de marcare sau de oprire a cărţilor atrag atenţia cititorilor asupra textelor stigmatizate în acest mod. După cum remarcă Pascal Pia, „întrebuinţarea cuvîntului *infern* pentru a desemna rafturile bibliotecii unde sînt aşezate cărţile considerate contrare bunelor moravuri nu ar fi fost spre atenuarea curiozităţii pe care o suscită astfel de cărţi. Existenţa unui *infern* al tipăriturilor îi face să viseze chiar şi pe cei ce nu citesc niciodată"[1].

De aceea, bibliotecarii preferă să facă o selecţie la cumpărare, pentru a evita să comande cărţile care par indezirabile. Selecţia va fi cu atît mai dură, cu cît bugetul bibliotecii e mai restrîns, alegerea cărţilor cochetînd tot mai strîns cu cenzura. După cum am arătat mai înainte, este greu de trasat o linie de demarcaţie între cărţile eliminate la simpla alegere şi cărţile excluse din cauza cenzurii. Cenzura poate fi voită, bibliotecarul înlăturînd cutare sau cutare titlu în funcţie de propria-i voinţă şi calculînd efectele opţiunilor sale, sau poate fi o autocenzură.

Putem considera că, practicînd cenzura, bibliotecarul îşi proiectează de fapt propriile temeri asupra cititorului şi că nu va oferi spre lectură acele lucruri de care se teme pentru el însuşi sau pentru perenitatea valorilor politice sau filozofice de care se simte ataşat. În schimb, prin autocenzură, el nu va comanda anumite cărţi, ce nu-l frămîntă pe el personal, dar care se teme că, prin conţinutul şi prin prezenţa lor în bibliotecă, nu vor fi nici înţelese, nici acceptate. El se teme deci atît de reacţiile agresive, care ar putea apărea din motive morale, filozofice,

[1] P. Pia, *Les Livres de l'enfer du XVI-e à nos jours*, C. Coulet şi A. Faure, 1978, 2 vol.

religioase sau politice, cît şi de reproşurile legate de rolul de educator ce i-a fost atribuit.

Ar mai trebui introduse şi cîteva nuanţe în aceste definiţii. Într-adevăr, e greu să descurcăm ţtele înnodate ale cenzurilor şi autocenzurilor. Presiunile la care este supus bibliotecarul sînt mai degrabă rezultatul gîndurilor pe care şi le face singur, decît consecinţa realităţii ; în funcţie de ceea ce ştie de la autoritatea sa tutelară şi de la cititori, dar şi în funcţie de modul în care şi-a asumat rolul de educator, bibliotecarul presupune că e de preferat să nu aleagă cutare sau cutare titlu. Cînd presiunile nu sînt exprimate prin intervenţii concrete, nimic nu dovedeşte că el nu-şi alătură propriile-i obsesii celor presupuse ca fiind ale autorităţii de tutelă şi ale cititorilor.

Bibliotecarii afirmă că practică frecvent autocenzura pentru a evita conflictele cu administraţia care îi tutelează. Astfel, de exemplu, un bibliotecar, chiar dacă se opune ideilor politice ale municipalităţii, nu va cumpăra *La Maffia des syndicats* şi *Les Finances du P.C.F.*, de Jean Montaldo, precum şi ziarul *Minute*, dacă puterea municipală este comunistă, sau *Les Crimes de l'armée française*, de Pierre Vidal-Naquet, dacă depinde de o putere de dreapta. În afara cazurilor de cenzuri flagrante, strategia bibliotecarilor constă mai curînd în a achiziţiona mai multe cărţi ce corespund opiniilor şi eticii instituţiei politice de care depind, alcătuind astfel un fond orientat. Adesea, pentru un ochi exersat este foarte uşor să recunoască tenta politică a puterii locale, observînd alcătuirea fondurilor bibliotecii.

Atunci cînd bibliotecarul îşi confundă rolul cu cel al militantului politic sau al puterii municipale, el poate ajunge nu numai la acceptarea tuturor intenţiilor de cenzură venind din partea autorităţii sale, ci chiar la devansarea lor. Astfel, fără a primi întotdeauna ordin din partea aleşilor P.C.F., unii bibliotecari îndepărtau, în anii şaizeci–şaptezeci, cărţile comuniştilor critici, întreaga producţie a editurii Maspero, cotidienele *Libération* sau *Le Figaro*. Înflăcărarea militantă îi mai împinge pe bibliotecari să aducă în faţă cărţile ce corespund tendinţei lor politice, atunci cînd consideră că aceasta este marginalizată din punctul de vedere al producţiei editoriale.

Pentru a explica unele opţiuni care ar putea fi socotite drept consecinţă a cenzurii, bibliotecarii susţin în mod frecvent că ziarul sau cartea exclusă nu e cerută de cititori. Acest argument, care nu pare întotdeauna fondat cînd e vorba de cărţi cunoscute sau de ziare precum *Libération*, *L'Humanité* sau *Le Figaro*, este nu numai dificil de verificat, ci şi relativ puţin convingător, în măsura în care bibliotecarul nu se poate limita la a răspunde cererii cititorilor. Pentru a justifica cenzurile la care recurg sau pentru a le face mai puţin insuportabile pe cele impuse de administraţie, numeroşi bibliotecari afirmă că e perfect legitim ca fondurile unei biblioteci să fie orientate în funcţie de opiniile politice ale majorităţii electoratului, care a dat puterea municipală sau regională reprezen-

tanților partidelor de stînga sau de dreapta. Acest argument, căruia nu i-am putea afla originile în textele deontologice, apare ca lipsit de fundament. Un astfel de raționament extins la ansamblul producției editoriale ar duce la o lume absurdă și totalitară, unde s-ar publica în special cărți menite să expună tezele socialiste, atunci cînd apărătorii lor sînt la putere, și la o inflație de cărți de dreapta, cînd situația s-ar inversa.

Fiecare individ trăiește sentimente diferite față de cenzurile pe care le efectuează, în funcție de posibilitatea de a le legitima printr-o cauză care să-i pară justă. Astfel, de exemplu, cenzurile operate împotriva scrierilor naziste sau puternic rasiste își găsesc o justificare acceptabilă nu numai în ochii celui care le efectuează, dar și în ai majorității opiniei publice. Totuși, cea mai mare parte a bibliotecarilor par să aibă, față de cenzurile la care participă, un sentiment de culpabilitate sau de jenă, dovedit de diversele justificări sub care le maschează. Pudoarea crește pe măsură ce ne îndreptăm spre stînga eșicherului politic și îi determină, de exemplu, pe militanții P.C.F. să disimuleze cenzurile comise. Astfel, o militantă comunistă poate afirma că n-a recurs decît o singură dată la cenzură în șaisprezece ani de carieră. O astfel de atitudine se explică, în parte, prin dorința de a masca decalajele între discursul autoproclamat și practicile unui partid cu care te identifici puternic, falii în care anticomunismul n-a pregetat niciodată să se arunce. În general, această culpabilitate se hrănește din oprobiul cvasiunanim căruia îi sînt sortite actele de cenzură în societățile democratice, chiar dacă oricine le comite de îndată ce deține puterea.

Frămîntările bibliotecarilor în fața excluderilor și a cenzurilor pe care ajung să le comită sînt perfect ilustrate de visul unuia dintre ei :

> M-am culcat și nu reușesc să-mi găsesc somnul. Ce-ar fi dacă toți bibliotecarii din bibliotecă ar alege cărțile, avînd drept de veto? Ce s-ar întîmpla, știind că dimensiunea fundamentală a ființei umane este morala? Toți, iritați de ideea de cenzură, interzic doar ceea ce este cu adevărat intolerabil. Doar cincisprezece bibliotecari toleranți luați împreună, care nu tolerează ceea ce li se pare intolerabil (7%, e puțin?), fac să dispară 105% din producție (să sperăm că vor fi suprapuneri!).
>
> – Știți că sînt pentru cultura poporului, începe primul dintre ei, plin de idei sociale și cu penajul bogat, dar a cultiva poporul nu înseamnă a-l îndobitoci. De altfel, există multe biblioteci în lume unde bibliotecarii gîndesc ca mine, așa că vă propun să excludeți nulitățile : Delly, Des Cars, Slaughter, Fischer, Konsalik, Danella, trei sferturi din Presses de la Cité, edițiile Trévise, Palme d'Or de la Casterman, Tallandier, Veillée des Chaumières de la Gautier-Languereau, la care trebuie adăugate, pentru că prostesc și mai tare, benzile desenate și albumele de fotografii, pentru că sîntem o bibliotecă pentru adulți și vrem ca poporul să fie matur. Imaginea, țesătură de violență, voyeurism și frivolitate, îndobitocește. Trebuie ca poporul să facă un efort. Ar trebui cumpărate mai multe cărți de artă, care costă scump și pe care poporul nu le cunoaște. Spunem că poporul e cel ce vrea cărți proaste, dar noi sîntem cei ce i le oferim. Să le distrugem, și va cîti altceva.
>
> – Eu cred, continuă un omuleț plin de vervă și chel, că avem prea multe romane polițiste și științifico-fantastice, care sînt alibiuri, droguri. În loc să acționeze, tinerii se refugiază în

lectură şi fug de realitate. Eu aş scoate unele romane poliţiste moderne mai subversive, în care hoţul îşi păstrează banii ascunşi, fără a fi prins.

Atunci se ridică un intelectual cu nas ascuţit, căruia îi place să folosească paradoxul :

– Tocmai de aceea, mic mi-ar plăcea să fie distruse romanele poliţiste moderne, care le dau idei de cum să facă spargeri celor slabi la minte. De altfel, aceştia nici nu reuşesc şi va plăti scump toată lumea.

Intervine atunci un personaj curios, sofisticat, slab şi palid :

— În ce mă priveşte, nu ştiu dacă avem prea multă literatură populară, nu mă pricep, dar avem prea multă avangardă. Nimeni nu o citeşte şi apoi n-are nici un sens. E nevoie de lucrări clasice, nu de aceste cărţi pretenţioase, fără cap şi coadă, scrise într-o limbă ilizibilă. Sollers, Barthes, Deleuze, Baudrillard, Lyotard, ediţiile Galilée, Bourgois, colecţiile Digraphes, Tel Quel, le Chemin etc. nu interesează pe nimeni. [...]

– E totuşi incredibil! Aştept, aştept, cenzurăm în curînd toate cărţile, vrem să-i facem pe oameni maturi şi paşnici, dar încă n-am interzis acele cărţi mereu cerute despre tortură : războaie, lagăre, spionaj, afaceri criminale, viol (l-am citit pe Brownmiller, violul rămîne tot ce poate fi mai intolerabil în societatea noastră). Fiecare om şi mai ales fiecare femeie (în calitate de soţie şi de mamă sîntem de două ori mai expuse la violenţe), trebuie să înlăturăm violenţa şi chiar aş cita cîteva cărţi de artă care introduc fenomenul violenţei : Kienholz şi Erro, de exemplu.

Mezinul de douăzeci şi doi de ani luă atunci cuvîntul cu o voce angelică :

– Cred că cel mai important de înlăturat e totuşi sexul. Sînt împotriva cenzurii, dar există limite. Sexualitate sănătoasă, da, însă, cînd e lipsită de limite, dispare fiinţa umană. Şi nu văd cu ce contribuie la ideea de om ororile gravate de Bellmer sau chiar repetiţia obsesivă a nudităţii feminine la Delvaux, fără a mai vorbi de cartea despre Magritte, a cărei copertă e violent antifeministă. Trebuie să respectăm femeia. Şi încă mai sînt sute de romane în această bibliotecă, în care se denigrează femeia, care arată actul sexual sau fac aluzie la el într-un mod degradant şi inutil. Nu e nevoie să insişti. E suficient să vorbeşti de dragoste.

Apoi, unul din cei doi bibliotecari gemeni, interesaţi de politică, cere să fie distruse cărţile de stînga, în special de la Iisus la Mao, iar celălalt, duşmanul său intim, să fie distruse cărţile de dreapta, de la Iisus la Pinochet.

Nimeni nu cere lămuriri : care din cei doi reclamă cenzurarea memoriilor lui Shah, Giap, Sukarno, Castro etc?

Atunci, dl. Pickwick, care se vrea raţionalist, solicită, tremurînd de indignare :

– Iar cu găsesc scandaloasă existenţa atîtor cărţi despre religia care prosteşte spiritul omului. Să înlăturăm cărţile religioase de la Iisus la Pauwels şi toate superstiţiile, astrologia, ghicitul, vrăjitoria, magia, ezoterismul, ocultismul, Abellio etc.

E rîndul văcarului bărbos ca Soljeniţîn, care crede că sînt prea multe cărţi de psihologie. Aceasta îi lipseşte pe oameni de încrederea în ei şi nu mai ştiu ce să facă în faţa tuturor sfaturilor. Altădată ştiai să-ţi creşti copilul fără să ştii să citeşti. Ah, să înlăturăm psihologia, psihanaliza, cărţile educative, sfaturile pentru mame. [...]

Cea de-a treisprezecea spune că s-a zis deja ceea ce voia să spună, că îi pare rău, că şi ea se opune, la fel ca ceilalţi, cenzurii, dar că trebuie bine ales şi că, într-adevăr, nu e chiar atît de

uşor, avînd în vedere că oamenii nu ştiu nimic pentru că n-au fost informaţi, şi că trebuie să li se dea doar cărţi bune, că cel mai rău lucru este, desigur, violenţa, pentru că cine seamănă vînt culege furtună, şi că a văzut cum copiii ci au coşmaruri după anumite lecturi, ca însăşi, după ce a citit un Robbe-Grillet, nemaiîndrăznind să treacă pe la Deux-Chevaux în strada Genève, de frică să n-o violeze cineva, şi că în cele din urmă e legitim ca, de vreme ce lucrează aici, să poată ficcare dintre ei să refuze deţinerea cărţilor care-i deranjează şi care ar fi dăunătoare publicului.

Al paisprezecelea era bolnav şi, cînd am luat cuvîntul, nu mai rămăseseră, bizar, decît nouăsprezece cărţi pe raft : toate celelalte fuseseră cenzurate. M-am apropiat şi le-am semnalat omisiunile : *Le Père Goriot* poate fi cenzurată din mai multe motive : cuvinte ininteligibile (fir de alamă), personaje incestuoase, aluzii la homosexualitate, şi trec mai departe, cît despre cărţile despre Van Gogh, un nebun care se automutilează, ce exemplu, unde mai pui că automutilarea în timp de război atrage pedepsa cu moartea, iar Friedrich e cu adevărat prea idealist, lucru de care trebuie ferit tineretul. Bibliotecarul în cauză îşi ceru scuze pentru că i-a scăpat Friedrich şi întăreşte, spunînd că e scarbăd!

Ah, Caspar David, ai fi fost ultimul cenzurat din această bibliotecă, care de fapt nu mai e o bibliotecă, de vreme ce n-a mai rămas decît o carte, şi m-am trezit plîngînd, avînd în faţa ochilor înceţoşaţi falezele insulei Rugen, care se află deasupra patului meu. Nu se poate, recunoscusem argumentele şi chipul ficcăruia, să fi fost un vis? Să dea Dumnezeu ca bibliotecarii să nu citească, dacă ficcare lectură îi conduce la o nouă excludere. Noroc că, în ritmul în care citesc : o carte pe lună, adică douăzeci de cărţi pe an înmulţite cu cincisprezece bibliotecari dă trei sute de titluri pe an, iar noi, cumpărînd cîte trei mii, ei nu vor nimeri întotdeauna cartea pe care ar interzice-o şi deci nu riscăm nimic. Putcam, în sfîrşit, să mă trezesc![1]

Cînd nu este total înfeudat vreunui partid, bibliotecarul se situează în categoria ce ţine cont mai mult de practicile cititorilor şi de deontologia profesională, în timp ce principiul pluralismului nu se potriveşte cu luptele ideologice duse de puterea politică. Chiar dacă bibliotecarul pretinde adesea – în absenţa unei legi a bibliotecilor – că e dezarmat în faţa presiunilor puterii politice, de fapt el pune în practică diverse strategii sau tactici succesive atunci cînd crede, pe drept sau pe nedrept, că autoritatea de tutelă exercită un control excesiv asupra achiziţiilor sau că nu respectă pluralismul. Printre diversele forme pe care le pot lua aceste împotriviri, noi vom analiza trei : evitarea, înfruntarea şi şiretenia.

Evitarea

De teamă să nu declanşeze un conflict deschis, bibliotecarul adoptă adesea o atitudine de consimţămînt aparent în faţa aleşilor care vin, de exemplu, să

[1] P. Y. Lador, *Le Rat, la Célestine et le Bibliothécaire*, l'Age d'Homme, 1978, pp. 43–46.

retragă cărţile de pe rafturi sau să controleze listele de achiziţii. Totuşi, această atitudine n-ar trebui confundată cu acceptarea servilă sau cu confuzia de interese : pentru bibliotecar, e vorba doar de a ceda momentan o palmă de pămînt cu speranţa de a păstra stăpînirea întregului teritoriu.

Acest procedeu poate fi apropiat de unul din principalele tipuri de figuraţie observate de Erving Goffman[1] pe durata interacţiunilor sociale de tip faţă în faţă, şi pe care îl numeşte „evitare". Ca măsură de apărare, bibliotecarii vor evita să abordeze subiectul retragerii cărţilor sau al controlării lor în faţa autorităţii de tutelă. Ei se vor îndepărta de atitudinile ce ar putea lăsa să se presupună că sînt în dezacord cu linia de conduită oficială şi „se vor preface" că totul e în regulă. Dacă această strategie a aparenţelor reuşeşte, puterea tutelară va fi liniştită, „afacerea" se va opri acolo şi echilibrul iniţial va fi restabilit. Cele cîteva cărţi „dăunătoare", o dată retrase de membrii consiliului municipal sau general, nu vor ipoteca totalitatea fondurilor şi nu vor împiedica prezenţa, cu cîteva rafturi mai departe, a cărţilor care seamănă ca nişte fraţi gemeni cu cele ce au fost retrase ; după ce a trecut vremea cenzurii, bibliotecarul va cumpăra din nou cărţile ostracizate cu ocazia unei comenzi ulterioare. De asemenea, bibliotecarul va accepta controlul *teoretic* al listelor de achiziţii, cu speranţa că, o dată acordat acest gaj puterii municipale, va face să scadă tensiunea şi, după cîteva luni, controlul va dispărea din lipsă de combatanţi care să-l ducă mai departe. Acest procedeu de evitare mizează pe faptul că, în actuala perioada politică, cenzura directă exercitată de colectivităţile locale nu este niciodată constantă. Fruct al tendinţelor politice şi etice contradictorii, care frămîntă corpul social în profunzime, cenzura irupe periodic, iar flăcările ei, dacă nu sînt prea violente, se sting repede dacă nu apare ceva care să le hrănească.

Strategia ne-înfruntării este mai des folosită de bibliotecari ; ea mai poate fi dublată şi de negocieri discrete între responsabil şi membrii consiliului municipal cunoscuţi a fi mai puţin favorabili cenzurii.

Bibliotecarul nu-şi apără doar postul său ; acest joc al aparenţei, în care puterile municipale nu se lasă înşelate, ci participă la el cu bună ştiinţă, are, de asemenea, ca funcţie să mascheze contradicţii a căror izbucnire în plină zi riscă să ameninţe cele două instituţii şi tihna în care se ţese trama vieţii cotidiene a diferitelor personaje.

Totuşi, o asemenea strategie nu e posibilă decît dacă municipalitatea nu e prea vindicativă şi n-a luat decizia de a-l urmări pe bibliotecar pînă în pînzele albe şi dacă bibliotecarul n-a mers prea departe în angajarea ostilităţilor.

[1] Cf. E. Goffman, *Les Rites d'interaction*, éd. Minuit, 1974. Prin termenul „figuraţie" (*face-work*), Erving Goffman desemnează tot ceea ce întreprinde o persoană pentru ca acţiunile sale să nu ducă la pierderea rangului nimănui şi nici al ei înseşi.

Înfruntarea

Dacă strategia de evitare s-a dovedit ineficace sau dacă nici un compromis mai mult sau mai puțin temporar nu pare posibil, de exemplu, dacă municipalitatea transformă biblioteca în cîmp de bătaie electorală sau dacă cele două protagoniste sînt prinse în roluri de reprezentare politică ce pun în joc credibilitatea partidului pe care îl reprezintă, bibliotecarii pot ajunge să adopte o strategie de înfruntare.

E vorba să încerce să mobilizeze atunci o opoziție suficient de puternică pentru a face puterea municipală să dea înapoi, nu grație uzurii în timp, ci printr-o demonstrație de forță. În loc să păstreze tăcerea asupra acțiunilor municipale, dimpotrivă, bibliotecarul le amplifică prevenind mass-media (presa, radioul, televiziunea), întotdeauna prompte să se supere pe cenzură, făcînd să intervină asociațiile profesionale (A.B.F., A.D.B.S., A.D.E.B.D., A.E.N.S.B.), precum și sindicatele și asociațiile locale, personalități ale scenei politice și culturale, clienții bibliotecii etc. Solicitarea de către bibliotecari a intervenției partidelor politice opuse municiplității dovedește o escaladare a conflictului. De asemenea, intervenția Inspecției generale a bibliotecilor este resimțită de colectivitățile locale ca o manifestare ostilă și ca o susținere din partea administrației centrale pentru bibliotecari.

Această strategie a înfruntării nu poate avea o ieșire favorabilă pentru bibliotecarii care o pun în practică decît dacă personalul bibliotecii e numeros și unit și reușește să alerteze opinia publică. Puterea municipală și regională își va mobiliza într-adevăr energiile profesionale și militante pentru a se opune bibliotecarilor, iar *infernul* riscă să se propage de la cele cîteva rafturi, în care era circumscris, la ansamblul bibliotecii. Dacă bibliotecarii nu dispun de un raport de forțe suficient, strategia aceasta se va solda cu plecarea forțată a responsabilului sau a responsabililor bibliotecii, puterea locală preferînd să-i constrîngă pe cei de meserie să demisioneze, mai curînd decît să sesizeze consiliul de disciplină pentru a-i revoca. Dimpotrivă, se întîmplă frecvent ca primarul să dea un avertisment sau un blam bibliotecarilor recalcitranți, invocînd obligația la discreție profesională, căreia i se supun agenții comunali[1].

Situația bibliotecilor din marile orașe, mai ales din Paris, este evident atipică în măsura în care, pe de o parte, bibliotecarii de meserie sînt mai puternici în privința numărului și pot mobiliza mai ușor presa și opinia publică. Tot aici, pe de altă parte, administrația municipală e mai îndepărtată și își face mai puțin simțită prezența în localurile bibliotecilor.

Ca reacție la măsurile de control instituite în 1986 de Primăria Parisului în bibliotecile pentru copii, s-a instituit un colectiv „Să alungăm cenzura", avînd

[1] Articolul 378 din codul penal și articolul 8 al legii din 28 aprilie 1952 referitor la statutul personalului comunal și transferat la codul comunelor. Acest articol stipulează în special că: „Orice deturnare, orice comunicare de acte sau de documente de serviciu unor terți sînt în mod formal interzise".

ca scop centralizarea tuturor informaţiilor despre cenzuri şi retransmiterea lor prin intermediul unui buletin, precum şi organizarea de acţiuni în replică. O astfel de structură de cooordonare naţională, menită să regrupeze bibliotecari, dar şi librari, editori, autori şi asociaţii, nu are antecedent în istoria bibliotecilor franceze.

Reacţia violentă a bibliotecarilor se explică prin faptul că ei nu concep să se lase deposedaţi de ceea ce, în ochii lor, constituie fundamentul menirii pe care o au : alegerea cărţilor. Responsabilitatea alegerii achiziţiilor de carte este chiar principala revendicare în jurul căreia reuşesc să se unească. Diversele mişcări de opoziţie contra cenzurii, ce au marcat anii 1987-1988, apar ca una din formele pe care o ia acţiunea pornită de bibliotecari pentru a face recunoscut caracterul profesional al activităţii lor. Această perioadă de efervescenţă şi de fuziune a permis breslei bibliotecarilor, minată în interior şi traversată de conflicte interne, să-şi găsească o coeziune de moment, unindu-se împotriva unui duşman emblematic. De asemeni, ea a fost ocazia pentru bibliotecarii ce se considerau prea puţin recunoscuţi de un public ale cărui reacţii erau împărţite între dispreţ, frică şi stimă[1], de a găsi diferite forme ale recunoaşterii lor de către mass-media şi de către utilizatorii bibliotecilor. Sînt iniţiative diverse, ce arată o evoluţie faţă de cenzură şi dovedesc politizarea unei părţi a bibliotecarilor. În special, numeroşi tineri bibliotecari nu mai sînt deloc atraşi de idealul de neutralitate al meseriaşilor din prima jumătate a secolului şi nu au de gînd să-şi lase la poarta bibliotecii toate ideile politice. Totuşi, această poziţie nu îi face să transforme bibliotecile în instrumente de propagandă ideologică – atitudine ce i-a tentat pe unii bibliotecari în perioada războiului rece şi în anii şaptezeci –, ci să se opună cenzurilor directe exercitate de autorităţile tutelare. Cu toate astea, ţinînd cont de dorinţa de legitimare profesională pe care o dovedesc, e, uneori, dificil de demonstrat ce provine dintr-o atitudine de toleranţă filozofică şi politică şi din respectul pentru serviciul public, şi ce decurge dintr-o reacţie corporatistă, care vizează, prin revendicarea responsabilităţii de a alege cărţile, să obţină o recunoaştere a statutului şi a competenţei proprii.

Şiretenia

Bibliotecarii pot fi puşi în situaţia de a opune o şiretenie mai pragmatică decît raţionalitatea politică a puterilor locale, care tind să considere că acelea sînt „cărţi proaste" care exprimă ideologiile adversarilor sau care riscă să le facă un deserviciu în faţa electoratului.

Atunci cînd instituţia comunală refuză achiziţionarea unei lucrări sau e susceptibilă de a o refuza, bibliotecarul decide cu toate acestea cumpărarea ei,

[1] M. Albaric, „Images de bibliothécaires, hier et aujourd'hui", *Bibliographie de la France*, 28 ianuarie 1976, nr. 4, p. 108.

utilizînd rezerva fondurilor proprii, „cutia neagră", de care dispune, eventual, biblioteca, aşa cum mărturiseşte un fost bibliotecar parizian :

> În timpul războiului din Algeria, administraţia centrală a bibliotecilor parizience, care, la acea epocă, depindea de prefectura Senei, refuzase cumpărarea cărţii *La Question*, de Henri Alleg, apărută în 1961. M-am dus să o cumpăr direct de la librăria din colţ şi am pus-o pe raft, zicîndu-mi : „mai vedem noi!". Mai tîrziu, am cumpărat, în acelaşi mod, alte cărţi despre războiul din Algeria, cărţi faţă de care consideram că cenzura nu-şi are sensul, ca, de exemplu *La Pacification*[1], fără a raporta administraţiei, al cărei refuz îl prevedeam.

Acest tip de practici nu se limitează la perioadele de puternice tensiuni politice. „Şiretenia este un fapt al atitudinilor şi situaţiilor cotidiene, şi numai ea, în oarecare măsură, permite rezistenţa [...]". Printr-o „*capilarizare* insidioasă şi cu atît mai eficace, cu cît e mai ascunsă", ea permite „rezistenţa în faţa diverselor presiuni individuale şi sociale"[2].

Atunci cînd organismul de tutelă controlează titlurile achiziţiilor, bibliotecarul, mizînd pe ignoranţa literară a aleşilor, profită de titlul cărţilor. Se povesteşte, dar e probabil vorba de unul din acele calambururi din literatura care circulă în interiorul meseriilor legate de carte, că un bibliotecar ar fi scris pe o comandă *Les Onze Mille Vierges* de Apollinaire![3] Astfel de şmecherii se apropie de practicile de braconaj ale cititorilor care pun mîna pe cîteva pagini sau capitole dintr-o carte, dar aici ţelul e invers, pentru că bibliotecarul încearcă să împiedice cenzura. Acest gen de şmecherii apare frecvent atunci cînd constrîngerile cenzurii sînt foarte puternice ; astfel, în U.R.S.S., *Arhipelagul Gulag*, de Soljeniţîn, interzis de cenzură, se vindea pe piaţa neagră foarte scump, cu titlul *Insula comorii*.

Lipsa de cunoştinţe a unora dintre aleşii locali sau a reprezentanţilor lor în ce priveşte nu numai literatura, ci şi ansamblul lucrărilor ce scapă cîmpului strict politic sau economic este, desigur, un punct slab, pe care bibliotecarul îl poate exploata şi care relativizează poziţia sa de supus în faţa atotputerniciei puterii locale. Dar puterea pe care o poate obţine astfel bibliotecarul e paradoxală, pentru că, dacă ne plasăm în optica dezvoltării lecturii publice, bibliotecarii şi cititorii n-au nimic de cîştigat de pe urma incompetenţei unora dintre aleşi. Dacă consilierii municipali nu pot să se transforme în bibliotecari, putem cel puţin să ne aşteptăm de la ei la o oarecare competenţă vizavi de obiectul controlului ce-l exercită. Cînd aceasta lipseşte cu desăvîrşire, asistăm la erori care, pentru a glumi, nu apar mai puţin îngrijorătoare, ţinînd seama de miza dezvoltării practicilor de lectură. Vedem, de exemplu, cum un reprezentant al

[1] H. Keramane, *La Pacification*, La Cité-Editeur, 1960.

[2] M. Maffesoli, *La Conquête du présent*, P.U.F., 1979, p. 142.

[3] Publicată în 1907, *Les Onze Mille Verges*, de Apollinaire, a fost condamnată între 1950 şi 1959, dar achiziţionarea ei se mai loveşte şi astăzi de opoziţii.

municipalității taie de pe o listă de achiziții *La Putain respectueuse*, de Jean-Paul Sartre, pe care o consideră o carte pornografică şi nu lasă *La Révocation de l'édit de Nantes*, de Pierre Klossowski, decît datorită aspectului istoric al titlului.

Copleşit de aceeaşi ignoranță, în februarie 1986, primarul (R.P.R.) comunei Plande-Cuques, din regiunea Marsiliei, a luat decizia de a fi retrase de la secțiunea de adulți a bibliotecii municipale toate operele lui Claude Simon, premiul Nobel pentru literatură, declarînd după citirea cărții *Leçon de choses* :

> Mai întîi, e o carte imposibil de citit, apoi, autorul foloseşte termeni triviali. E o carte abominabilă şi nu e de conceput să aibă acces la ea copiii. Nu înțeleg cum a putut Academia Nobel să-i atribuie premiul său acestui flăcău[1].

Primarul a revenit în cele din urmă asupra deciziei sale de a pune la index toate publicațiile editurii Minuit, vinovate, în ochii lui, de a-l fi publicat pe Claude Simon, dar a reunit comitetul de lectură al bibliotecii, cerînd ca nici o carte să nu fie propusă cititorilor înainte de a nu fi verificată calitatea ei.

Dintre diversele modele de strategii ce li se oferă, unii bibliotecari şi-au ales o cale precisă şi încearcă să nu se abată din drum nici măcar pe timp de furtună, alții plutesc la nimereală, în funcție de primejdii, iar alții se folosesc de arta navigației cu o savantă dozare de evitare, înfruntare şi şmecherie, în funcție de evaluarea raportului de forță şi de atitudinile adversarului. Militanții sindicali sau politici sînt mai predispuşi la definirea unei strategii precise, dar par în acelaşi timp mai adepți ai legalității, respingînd şmecheriile care nu intră într-o tactică politică precisă : „Nu mă folosesc niciodată de banii din amenzi pentru a cumpăra cărți", explică un sindicalist, „e ilegal". „N-am modificat niciodată titlurile cărților şi nu m-am folosit de ambiguitatea lor pentru a le face acceptate", spune o militantă din P.C.F.

Putem totuşi remarca faptul că strategiile globale, oricare ar fi locul aplicării lor, nu sînt decît un colaj, ridicat la grad de discurs teoretic, de tatonări şi de şmecherii milenare[2].

Bibliotecarii în calitate de funcționari comunali, sînt obligați să respecte ordinele primite, dispun deci de puțină libertate, chiar dacă, în cele din urmă, puterea aparține celor aleşi. Astfel, cînd cenzurile efectuate de municipalitate au ca scop înlăturarea unui bibliotecar cu simpatii politice opuse, marja de manevră a acestuia va fi relativ strîmtă şi, oricare ar fi strategia pe care ar adopta-o, municipalitatea va reuşi, în general, să-şi atingă scopul. În măsura în care textele de deontologie profesională nu au nici o valoare legislativă şi nu sînt

[1] *Le Monde* din 11 februarie 1986.

[2] Cf. în special M. de Certeau, *L'Invention du quotidien* ; M. Détienne et J.-P. Vernant, *Les Ruses de l'intelligence. La mètis des Grecs*, Flammarion, 1974.

recunoscute de colectivitățile locale, bibliotecarii nu pot aduce nici un argument de drept pentru a refuza să se supună ordinelor venite din partea instituțiilor de tutelă[1]. Puțina opoziție cu care se pot apăra în fața puterilor locale explică, în parte, ardoarea puțin tehnocratică cu care această meserie, ce a avut dificultăți în a fi recunoscută ca atare, rezistă la orice intruziune din partea aleşilor sau a cititorilor în alegerea cărților.

Pentru a înțelege în ce măsură asemenea rivalități strategice nu se aprind decît în funcție de pasiunea actorilor, îl trimitem pe cititor la povestirile care compun ultima parte a lucrării de față. Într-adevăr, modelele şi categoriile sociale pe care le distinge sociologul în opacitatea practicilor cotidiene nu primesc viață decît prin intermediul jocului actorilor. După cum remarcă Michel Maffesoli : „E posibilă analiza unei structurări sociale pornind de la marile categorii economice sau culturale, însă marile categorii nu sînt decît schelete. Doar pasiunea mereu activă dă ceva consistență acestor schelete"[2].

[1] Conform articolului 28, din *Statutul general al funcționarilor*, fiecare funcționar „trebuie să se conformeze instrucțiunilor superiorului său ierarhic, în afară de cazul în care ordinul dat este evident ilegal şi de natură a compromite grav un interes public".

[2] M. Maffesoli, *op. cit.*, p. 154.

4. Cenzuri legitime şi ilegitime

Dincolo de discursurile de principii care critică sau justifică cenzura, bibliotecarii stabilesc implicit o ierarhie a cenzurilor pe care le pun în practică sau a cenzurilor efectuate de persoane specializate fie din proprie inițiativă, fie sub presiunea autorității de tutelă sau a cititorilor.

Pentru a pune în evidență acest clasament, au fost folosite două surse :

– pe de o parte, analiza discursurilor bibliotecarilor înşişi, care reliefează moduri de gîndire ;

– pe de altă parte, analiza fondurilor cîtorva biblioteci, a căror alcătuire pune în evidență anumite practici. Această observare, efectuată pornind de la o listă de lucrări stabilită în funcție de teme sensibile (politică, sexualitate, violență, droguri, religie), se bazează desigur pe fişiere şi nu pe cărțile aflate în rafturi.

Datele reținute se referă doar la secțiile destinate adulților, accesibile acum şi adolescenților care au peste 14 ani.

Deoarece bibliotecarii sînt mai severi în judecarea cenzurilor efectuate de persoane din afara bibliotecii (autoritatea de tutelă, cititor) decît cele efectuate de oameni din cadrul meseriei lor, au fost luate în calcul, în această taxonomie, aprecierile referitoare la cenzurile efectuate chiar de bibliotecari, supuşi sau nu unor diverse presiuni. Cenzurile operate de autoritatea tutelară sau de cititori sînt, cel mai adesea, considerate ilegitime de către bibliotecari.

Am stabilit astfel o tipologie ierarhică referitoare la genurile şi temele excluse sau cenzurate. Temele ne-au fost furnizate în timpul unor convorbiri. Terminologia genurilor are la bază, în egală măsură, calificativele utilizate de bibliotecari, precum şi un clasament stabilit de Patrick Parmentier în cadrul unei cercetări asupra preferințelor de lectură ale cititorilor din biblioteci[1].

---

[1] Cf. P. Parmentier, *Les Rayons de la bibliothèque : contribution à une étude sociologique de la classification des lectures*, Universitatea Paris VIII, teză de doctorat, 1982 ; „Les genres et leurs lecteurs", *Revue française de sociologie*, vol. XXVII, 1986, pp. 397–430 ; „Bon ou mauvais genre", *Bulletin des bibliothèques de France*, t. 31, nr. 3, 1986, pp. 202–223.

Au fost reținute doar comportamentele cel mai frecvent reperate în discursuri și în practică : există comportamente atipice în același timp față de genurile și de temele reținute și față de ierarhia cenzurilor. Astfel, genurile și temele care nu apar în tipologia noastră n-au fost reperate ca făcînd obiectul cenzurilor recurente, dar asta nu înseamnă că ele n-au fost supuse niciodată cenzurii ; tot astfel, unii bibliotecari vor considera, de exemplu, că respingerea romanelor sentimentale, ceea ce li se pare legitim multora dintre ei, dovedește un *habitus* profesional, prin care sînt excluși din biblioteci reprezentanții culturii populare.

Această tipologie empirică, obținută pornind de la epitetele de stimă sau de blam formulate de bibliotecari și de la alcătuirea fondurilor din cîteva biblioteci, dovedesc reprezentări și practici *hic et nunc*. Ea verifică, desigur în parte, modul de a vedea al mediei cititorilor din biblioteci, dar neputînd să culegem, în cadrul anchetei noastre, mărturiile cititorilor, nu putem efectua verificarea lor, pentru a face să reiasă convergențele și divergențele. Municipalitățile au o ierarhie diferită, chiar dacă nu mărturisită, în cadrul căreia cenzura de tip politic e legitimată.

Temele și genurile înlăturate sau cenzurate au fost clasate pornind de la cele mai legitimate excluderi, pentru a ajunge la cele ce par nelegitime în ochii bibliotecarilor :

• *Cărțile sau revistele pornografice de tip „hard"* : acest gen n-a fost niciodată menționat de vreun interlocutor al nostru, dar nu figurează pe rafturile bibliotecilor. Tragem concluzia că există un larg consens favorabil înlăturării lor, fără a fi considerat ca o formă de cenzură.

• *Cărțile de tip documentar sau „eseuri trăite", care încurajează consumul drogurilor puternice sau slabe, sau care întrețin ambiguitatea referitor la practicile toxicomane.* Toți bibliotecarii intervievați au afirmat că ei controlează foarte strict aceste lucrări, în special din cauza accesului adolescenților la secțiile pentru adulți. Ei consideră că e vorba de o atitudine de protejare a tineretului și nu de cenzurare. Textele literaturii clasice sau etnologice nu sînt lovite de aceeași interdicție, și asta cu atît mai mult cu cît recunoașterea lor literară e mai puternică. Astfel, se va găsi ușor *Les Paradis artificiels*, de Charles Baudelaire ; *Connaissance par les gouffres*, de Henri Michaux, sau lucrările etnologului Castaneda, dar mai greu unele texte ale lui Aldous Huxley sau ale poeților electrici francezi[1].

• *Lucrările erudite sau specializate, fie că e vorba de poezie, de literatură, de știință și tehnică sau de științe umane* : bibliotecarii din bibliotecile publice evită achiziționarea cărților care, fiind cerute de o minoritate a cititorilor, vor

[1] Grupul literar constituit în special din Jean-Christophe Bailly, Charles Duits și Claude Pelieu.

avea o circulaţie scăzută. Ei consideră că alegerea lor e justificată de bugetul şi de publicul lor. Putem observa că – exceptînd cîteva mari biblioteci – restricţiile bugetare extind această selecţie la zone largi ale literaturii clasice şi ale poezici franceze sau străine.

• *Eseurile „pentru marele public" care atacă sau deranjează puternic ordinea socială (teorii antisociale, anarhiste...).* E vorba, de exemplu, de cărţi precum : *L'Instinct de la mort*, de Jacques Mesrine ; *Do it*, de Jerry Rubin ; *Ni vieux, ni maîtres : guide à l'usage des 10–18 ans*, de Yves Le Bonniec şi Claude Guillon şi mai ales de *Suicide, mode d'emploi,* de aceiaşi autori.

• *Cărţile, revistele, ziarele vădit fasciste, rasiste, colaboraţioniste sau care apără teze de extremă dreaptă :* există o controversă între bibliotecari referitor la aceste texte. Numeroşi bibliotecari sînt împotriva tezelor susţinute în astfel de lucrări, dar consideră că nu cenzurînd cărţile se face combaterea teoriilor şi că e contrară deontologiei profesionale excluderea cu intenţie a textelor de natură politică. Unii sînt imperativi în aplicarea cenzurii şi refuză să cumpere aceste cărţi sau le pun, cînd au posibilitatea să o facă, într-un fond de studii.

Refuzul de a cumpăra cărţile se atenuează din momentul în care :

– li se recunoaşte o valoare literară : opera lui Céline nu pare să facă obiectul cenzurilor[1] ; textele lui Drieu La Rochelle au cunoscut reabilitarea literară în anii şaptezeci, iar cărţile lui Brasillach au urmat aceeaşi cale ;

– se consideră că tezele pe care le apără au intrat în istorie : astfel, *Mein Kampf* de Adolf Hitler, cenzurată după război, şi-a făcut progresiv apariţia în unele biblioteci cu împrumut direct sau indirect. Dar cărţile lui Lucien Rabatet şi mai ales *Mémoires d'un fasciste*, care a suscitat vii polemici în Franţa la apariţia sa, în 1976, sînt frecvent excluse, la fel ca lucrările actuale „negaţioniste", ce susţin teza inexistenţei camerelor de gazare şi tind să minimalizeze atrocităţile comise de nazişti ;

– teoriile susţinute sînt reprezentate legal, în instanţele politice ; astfel, cartea lui J.-M. Le Pen, *Les Français d'abord*, pare să suscite mai puţine reticenţe : acceptată de bibliotecarii de dreapta, cartea nu e exclusă sistematic de cei care reclamă simpatii de stînga.

• *Lucrările politice* (eseuri politice, istorice şi economice, pamflete) şi presa în care se exprimă idei opuse celor ale bibliotecarului sau ale municipalităţii care l-a angajat (în afara teoriilor de extremă dreaptă sau anarhiste deja citate). Bibliotecarii care legitimează acest tip de cenzură sînt rari şi sînt, în general, foarte angajaţi politic. Ceilalţi simt nevoia să se justifice, evocînd practicile de autocenzură inconştiente, legate de propriile convingeri, sau presiunile exercitate de autorităţile de tutelă asupra alegerii pe care o fac. Selecţia politică e totuşi

[1] Pamfletele au fost retrase din vînzare la cererea lui L. F. Céline.

frecventă ; dincolo de cenzurile flagrante, ea constă mai curînd în evitarea achiziționării anumitor titluri reprezentînd tendințe politice opuse sau în achiziționarea mai multor titluri aparținînd propriei înclinații politice sau celei a autorității de tutelă.

• *Cărțile erotice sau care tratează despre sexualitate* (romane, eseuri, documentare etc.) : în acest domeniu, unde controlul social se exercită în mod mult mai puțin intens o dată cu sfîrșitul anilor șaizeci, evoluția este extrem de vizibilă. Totuși, unele cărți, despre care se consideră că depășesc anumite limite ale moralității, sînt trecute la genul pornografic, citat mai sus, și deci excluse. Astfel sînt, de exemplu, *Sexe et graffitis*, de Ernest Ernest[1], *Phantasmes*, de Jean-Marc Reiser, sau reviste precum *Lui* sau *Play-Boy*. În schimb, se admite uneori prezența în benzile desenate de la secțiile pentru adulți a albumelor unde figurează reprezentări apropiate de cele din cărțile sau din revistele *hard*. Constatăm deci practici contradictorii, care sînt în funcție de valorile morale la care subscrie fiecare bibliotecar, de normele în vigoare în mediul lui de lucru și de presiunile pe care le suportă din partea autorităților de tutelă sau a cititorilor.

Distincția ambiguă dintre erotism și pornografie permite bibliotecarilor să critice orice formă de cenzură îndreptată împotriva sexualității și a erotismului, cenzură ce nu mai e apărată decît de bibliotecarii cei mai conservatori în materie de morală sexuală. Cea mai mare parte a bibliotecarilor, cînd recunosc comiterea acestui tip de cenzură, se justifică prin teama de reacțiile părinților sau ale administrației, avînd în vedere accesul liber al adolescenților la secțiile pentru adulți sau, în ce privește revistele și documentarele care cuprind ilustrații, prin faptul că sînt literalmente dezmembrate de unii cititori. Doar respingerea unor cărți care evocă homosexualitatea masculină, precum *Les Garçons de passe*, de J.-L. Henning, sau *Le Gay Voyage*, de Guy Hocquengheim, au o adeziune mai largă, ceea ce îi scandalizează pe unii bibliotecari tineri. Astfel, revista *Gai Pied* nu figurează decît excepțional între abonamente, chiar dacă argumentul bugetar poate fi cu greu invocat în marile biblioteci.

• *Eseurile de științe „paralele"* : parapsihologie, astrologie, lucrări despre O.Z.N.-uri etc. Acest gen de scrieri a fost citat de mai mulți bibliotecari care, scoțîndu-l de pe lista cu achiziții, recunosc că e vorba de o cenzură.

• *Cărțile religioase sau care tratează despre sacru :* cenzurile asupra acestui tip de lucrări au devenit mai puțin frecvente acum, la sfîrșit de secol, din cauza

[1] O hotărîre a Ministerului de Interne, datată 4.7.79, a interzis ca această carte, publicată de editura Alain Moreau, să fie vîndută minorilor, în virtutea articolului 14 al legii din 1949 asupra protejării tineretului. Lucrarea, stabilită de un documentarist din cadrul C.N.R.S., care inventariază mii de graffiti cu caracter sexual, se vrea o mărturie asupra sexualității occidentale.

pierderii de audienţă, deci de putere, a bisericilor din Franţa şi din cauza interpretării „religiosului" ca expresie a imaginarului şi a culturii. De aceea, n-am întîlnit bibliotecari care să justifice cenzurile de acest gen, nici măcar în municipalităţile comuniste. În practică, raftul de „religie" este mai mult sau mai puţin dezvoltat.

• *Romanele populare sau psihologice* (de la Alexandre Dumas la Colleen Mac Cullough), *poliţiste* (Gaston Leroux, Chandler, Hammett...) sau *cărţile ştiinţifico-fantastice* (Wells...) *legitimate de cultura elevată* : cenzura asupra acestui tip de cărţi, ale cărei urme le găsim pînă în anii şaptezeci, e în prezent discreditată de toţi bibliotecarii, iar cărţile figurează în bibliotecile de lectură publică.

Un document ce defineşte marile linii ale politicii de achiziţii de la Biblioteca publică de informare de la Centrul Georges Pompidou se prezintă ca un rezumat al poziţiilor care au fost exprimate în repetate rînduri în ancheta noastră. Acest document[1] indică faptul că „sînt eliminate cărţile de pur divertisment, literatura zisă populară sau literatura de gară, rezumatele promiţînd adevărate miracole : stăpînirea psihanalizei în zece lecţii sau chineza în somn", şi precizează într-un capitol intitulat „Cenzură" :

> În general, se evită practicarea oricărei forme de cenzură care înseamnă confiscarea dreptului fiecăruia de a gîndi el însuşi. În consecinţă, decît exercitarea unei cenzuri, se preferă prezentarea pe rafturi a tuturor punctelor de vedere. Dezechilibrul fondurilor îl reflectă pe cel al ediţiilor şi nu exprimă alegerea făcută de responsabili.
>
> Aceştia nu practică cenzura politică sau ideologică, dar pot fi determinaţi, în numele adevărului istoric, să respingă anumite cărţi. Astfel, în domeniul istorici, cărţile lui Faurisson şi Rassinier nu figurează la B.P.I., pentru că neagă politica de exterminare pusă în practică de naziştii.
>
> În ce priveşte *Mein Kampf*, ediţia legală, însoţită de procesul de la Nünberg, a fost cumpărată în trei rînduri diferite. Dar exemplarele dispar îndată ce sînt puse pe raft, iar responsabilii au renunţat să asigure completarea lor.
>
> Din grija de a nu încuraja practici periculoase, sînt excluse anumite scrieri sectare, cărţile de vrăjitorie, cărţile consacrate drogurilor, care furnizează adevărate reţete, cărţile imorale. S-a renunţat, de asemenea, la achiziţionarea cărţii *Suicide, mode d'emploi*.
>
> În alte domenii, ca literatura, fotografia, se încearcă să se facă distincţia între erotism şi pornografie. O dată făcută, sînt achiziţionaţi doar clasicii scrierilor erotice.

Totuşi, nu toate recomandările cuprinse în acest raport întrunesc unanimitatea printre bibliotecarii de la B.P.I. Mai putem remarca faptul că, ţinînd cont de eterogenitatea formaţiei şi a statutului, de specificitatea fiecărei configuraţii politice şi ideologice locale, nici o tipologie a actelor de cenzură din biblioteci nu poate face obiectul unui consens.

[1] Politica de achiziţii a serviciului de tipărituri de la B.P.I., document dactilografiat, octombrie 1987, p. 4 şi 10.

O astfel de clasificare ar fi, de altfel, diferită în alte tipuri de instituții, precum bibliotecile de spitale, de întreprinderi sau de închisori, unde criteriile de selecție sînt elaborate în funcție de publicul specific pe care îl deservesc și de organismele de gestiune. De exemplu, în bibliotecile de spitale, circulă liste de cărți selectate, publicate în *Le Chariot – Bulletin de liaison des bibliothèques de malades des hôpitaux, des maisons de cure et de retraite.*

Redactorii, într-o rubrică intitulată „Atenție la următoarele cărți"[1], atrag în mod special atenția bibliotecarilor asupra lucrărilor care evocă suferința, boala, suicidul, moartea și riscă să producă depresii cititorilor. Tot ei îi pun în gardă cu privire la evocarea sexualității ; de exemplu, o dare de seamă critică pe marginea cărții lui Jacques Lacarrière, *Marie d'Egypte*, semnalează faptul că „cruzimea anumitor pasaje face ca această carte să fie rezervată unui public informat și cultivat". Selecțiile nu încurajează cărțile ce tratează subiecte considerate ca prea specializate, ceea ce-l determină pe unul din redactori să scrie referitor la *Yoshe le fou*, de I. B. Singer : „roman prea tipic evreiesc pentru a interesa un public larg, îndeosebi din cauza numeroaselor expresii în idiș". Difuzarea acestei rubrici „Atenție la următoarele cărți" provoacă polemici ; într-unul din numerele din *Chariot*, un psihiatru consideră că o asemenea rubrică nu se justifică și remarcă : „[...] bolnavul, chiar muribund sau depresiv, rămîne un om care face parte din comunitatea oamenilor, căruia literatura i se mai adresează încă [...]. De ce să nu-l tulburi pe un bolnav? Boala nu suprimă capacitatea de a fi om și de a rămîne sensibil la aventura umană"[2]. Ca răspuns la acest protest, președinta Asociației bibliotecilor de spital din Strasbourg consideră „nefast să oferi unui bolnav, care e deja un om mai fragil decît un om sănătos, cărți dure și uneori deznădăjduitoare, care îi emoționează chiar și pe oamenii în excelentă stare fizică" și consideră că trebuie propuse bolnavilor lecturi de divertisment[3].

Taxate drept „lecturi proaste" la Biblioteca publică de informare, cărțile de pur divertisment devin deci „lecturi bune" în bibliotecile spitalelor, fiecare cu ce-i place...

Documentul 15. – *Extrase din rubrica* Atenție la următoarele cărți *din revista* Le Chariot *(1985 și 1986).*

AVRIL Nicole. – *Jeanne*
Flammarion, 1984, 257 p., 70 F., F.B. tipăritură.

[1] Cf. Documentul 15.

[2] G. Federman, „Censure or not censure ?", *Le Chariot*, nr. 23, I trimestru 1986, p. 5 și *Le Livre : ses fonctions, sa place et son utilisation à l'hôpital psychiatrique*, teză de doctorat în medicină, Universitatea Louis Pasteur, Strasbourg, 1985.

[3] *Le Chariot*, nr. 24, trimestrul III, 1986, p. 6.

Chirurg de inimi, croina este un adevărat Don Juan feminin. Această carte foarte bine scrisă nu este recomandată din cauza unei sinucideri şi a unei morţi prin răzbunare.

DESVIGNES Lucette. – *Clair de nuit*

Fayard, 1984, 370 p., 89 F.

Lungi meditaţii monotone despre trecut.

EPHRON Nora. – *C'est cuit, dit-elle*

Laffont, 1984, 185 p.,62 F., (traducere din americană), tipăritură bună.

O ziaristă, care scrie cronici culinare, îşi povesteşte într-un mod extravagant, dar deloc caraghios, certurile cu soţii, cu psihiatrul şi cu prietenii ei.

ERNAUX Annie. – *La Place*

Gallimard, 1983, 113 p., 48 F., F.B. tipăritură.

Povestitoarea trascazâ portretul tatălui ei mort de curînd şi explică ce îi despărţea. O carte pudică, foarte bine scrisă, dar deprimantă (povestea morţii tatălui).

FERNIOT Jean. – *Le Chien-Loup*

Nu este văzută decît partea proastă a oamenilor şi a lucrurilor.

FRAIN Irène. – *Modern style*

Lattès, 1984, 476 p., 79 F., tipăritură medie.

Acest roman, care începe în 1912, ne introduce în lumea „cocotelor" şi a plăcerilor din Belle Epoque, dar se lungeşte prea mult.

HANDKE Peter. – *Histoire d'enfant*

Gallimard, 1983, 113 p., 48 F, traducere din germană, F.B. tipăritură.

O carte neplăcută la citit, în care copilul este văzut ca stînjenitor.

JOUBERT, Jean. – *Le Lézard grec*

Grasset, 1984, 85 F.

Nimic care să atragă atenţia cititorului bolnav în această carte cu un ritm lent.

KUNDERA Milan. – *L'Insoutenable légèrté de l'être*

Un roman prea complicat şi prea lent.

LUDLUM Robert. – *Le Week-End Osterman*

Laffont, „Best Sellers", 1983, 278 p.

Un roman poliţist obscur şi total plicticos!

MAGNAN Pierre. – *La Maison assassinée*

Denoël, 1984, 303 p., 74 F., tipăritură bună.

Un om a scăpat din masacrul în care a pierit întreaga sa familie, pe vremea cînd era încă în leagăn. După ani, se întoarce în satul său pentru a încerca să descopere autorul sau autorii acestei tragedii. Personajele, care poartă în ele nefericire, ură şi însingurare, multiplele uciderii descrise cu lux de amănunte, uneori la limita îngăduinţei, fac din acest roman bine construit şi surprinzător, o lectură puţin recomandabilă pentru bolnavi.

SABATIER Robert. – *Les Années secrètes de la vie d'un homme*

Albin Michel, 1984, 554 p., 89 F.

Un foarte bun roman filozofic, frumos scris, dar prea lung şi cu un subiect poate nu prea „uşor".

SINGER I. B. – *Yoshe le fou*

Stock, 1984, 246 p., 89 F.

Un roman prea tipic evreiesc pentru a interesa un public larg, în special din cauza numeroaselor expresii în idiş.

ALEXANDRE Philippe, PRIOURET Roger. – *Marianne et le pot au lait*
Grasset, 260 p., 69 F., tipăritură bună.
Încă o carte despre economic, criză, viitor... Nu va interesa decît un mic număr dintre bolnavi.
SINGER Christiane. – *Les Ages de la vie*
Albin Michel, 1983, 208 p., 59 F.
Un studiu asupra omului în fiecare vîrstă a vieţii, dificil de urmărit de către bolnavi.
GASPARD Françoise, SERVAN-SCHREIBER Claude. – *La Fin des immigrés*
Le Seuil, 214 p., 69 F.
Problema imigraţiei studiată dintr-un unghi politic foarte angajat.
GIRAULT de COURSAC Paul et Pierrette. – *Sur la route de Varennes*
Table Ronde 1984, 260 p., 85 F., tipăritură bună.
Această povestire, foarte documentată, despre încercarea de a pleca a lui Ludovic al XVI-lea şi despre arestarea sa la Varennes nu îi va interesa decît pe *adevăraţii* amatori de istorie.
ROY Claude. – *Permis de séjour*
Gallimard, 1983, 357 p., 85 F., tipăritură medie.
Autorul este atins de un cancer în 1982, astfel explicîndu-se titlul acestei cărţi pline de seninătate, de căldură umană, de tandreţe.
BANIER François-Marie. – *Balthazar, fils de famille*
Gallimard, 1985, 259 p., 78 F., tipăritură medie.
Povestea clasică şi tragică a unui băiat de 15 ani neiubit şi maltratat de ai săi : tatăl îl bate, iar mama nu se interesează de el. Căutîndu-şi prietenii în afara casei, Balthazar va fi trădat de toţi şi va încerca să se sinucidă. Va înţelege în cele din urmă că trebuie să-şi părăsească familia pentru a deveni el însuşi. E un roman de calitate, frumos scris, dar e dur şi deprimant.
BIANCIOTTI Hector. – *Sans la miséricorde du Christ*
Gallimard, 1985, 318 p., 85 F., tipăritură destul de mică, *Premiul Femina 1985.*
Argentiniancă de condiţie modestă, Adélaïde Marese a fost adusă la Paris de o familie bogată pe post de învăţătoare. Într-o bună zi, se trezeşte abandonată în voia sorţii. Ea va afla ce înseamnă dificultăţile materiale, prieteniile nestatornice, singurătatea, apoi boala şi moartea. Chiar tema acestei foarte frumoase cărţi face din ea o lectură puţin indicată pentru bolnavi.
BRAUDEAU Michel. – *Naissance d'une passion*
Le Seuil, 1985, 474 pagini, 99 F., tipăritură bună, *Premiul Médicis* 1985.
„Paradisul verde ale iubirilor candide" seamănă mai curînd cu infernul în această poveste a dragostei dintre Axel şi verişoara sa Marianne! Sentimente şi dorinţe confuze, incest, toate acestea pe fondul decăderii unei familii burgheze de provincie. Povestea, pasionantă orice s-ar zice, riscă să-i şocheze pe unii cititori şi să lase un gust amar de dezamăgire.
BROWNE Gerald A.. – *19, Purchase Street*
Albin Michel, „Spécial suspense"
Primele 100 de pagini ale acestui roman poliţist sînt captivante, dar apoi decade în pornografie...
HOCQUENHEIM Guy. – *La Colère de l'agneau*
Albin Michel, 1985, 565 p., 98 F., tipăritură bună
Un roman mare, foarte dens, care necesită, pentru a putea fi apreciat, o bună cunoaştere a istoriei vechi şi a Noului Testament. Nu este o carte pentru „marele public".
MAC CULLOUGH Colleen. – *La Passion du Dr Christain*
Belfond, 1985, 352 pagini, 89 F.

Această carte, radical diferită de precedentele romane ale autorului, ne oferă viziunea unei lumi dezumanizate, iar povestea este foarte greu de urmărit.

MANCEAUX Michèle. – *Le Voyage en Afrique de Lara Simpson*

Le Seuil, 1985, 250 pagini, 82 F, tipăritură bună.

Această carte, cu o atmosferă angoasantă şi cu acţiune ce demarcază lent, ne conduce pe urmele croinei într-o ţară din Africa, supusă unei dictaturi sufocante. Lara a pornit în această călătorie pentru a-şi regăsi fiica plecată de cîţiva ani. E o poveste care nu prezintă decît puţin interes pentru cititori obosiţi.

MAZEAU Jacques. – *La Ferme d'en bas*

Balland, 1985, 254 pagini, 79 F, tipăritură medie.

La începutul secolului, o familie de ţărani din centrul Franţei. Julie încearcă să scape de relaţia incestuoasă la care o obligă tatăl ei, căsătorindu-se cu un tînăr student, fiu de burghez. Dar, în contact cu aceşti oameni violenţi şi rudimentari, tînărul se apucă de băut şi decade. E o carte plină de ură şi de violenţă, iar povestirile despre incest nu sînt neapărat pe placul tuturor cititorilor...

5. De partea cititorilor : minuscule strategii

Cel puțin la un prim nivel al analizei, cititorul este miza, atît a conflictelor care apar între organismele de tutelă și bibliotecari, referitoare la alcătuirea fondurilor, cît și a cenzurilor comise uneori de unii sau de ceilalți. Într-adevăr, cititorul e destinatarul cărților propuse pe rafturile bibliotecilor, este cel în fața căruia municipalitățile și bibliotecarii se tem să nu facă propagandă în favoarea unor teze politice, filozofice sau etice, pe care le resping, și ale cărui opinii se tem să nu i le zdruncine.

În perioada actuală, dacă municipalitățile intervin în mod discret sau brutal în alegerea cărților ai căror stăpîni unici rămîn, în general, bibliotecarii, cititorul este extrem de absent.

În prima jumătate a secolului, cîțiva cititori aleși dintre notabilități și dintre profesori aveau pîinea și cuțitul, cel puțin în bibliotecile al căror personal nu era format, dar creșterea producției editoriale, dezvoltarea lecturii publice și profesionalizarea au condus la o răsturnare a situației. În cele cîteva comitete consultative care au fost menținute în cîteva mari biblioteci, unii membri de asociații sînt considerați ca reprezentanți ai cititorilor ; ei exercită un anumit control asupra orientărilor și a pluralismului colecțiilor, însă rar au disponibilitatea necesară pentru a interveni concret asupra conținutului fondurilor.

În ce-i privește pe membrii comitetelor sau comisiilor de lectură, am văzut deja că erau aleși mai curînd pentru pozițiile lor ideologice decît în funcție de competențele lor reale.

Se poate întîmpla ca și cititorii să se mobilizeze împotriva cenzurii. După înființarea unei comisii de lectură a cărților pentru copii la Paris, un comitet de cititori scrie într-o scrisoare adresată primarului : „Refuzăm să fim deposedați de rolul nostru educativ. Cerem deci desființarea oricărei instanțe ce deține puterea abuzivă de cenzură [...], rămînînd în același timp favorabili comitetelor

de lectură la care să participe bibliotecari, cititori aleşi şi care să aibă un rol consultativ"[1].

Bibliotecarii care trebuie, în exercițiul funcțiunii lor, să cunoască cititorii, practicile lor de lectură şi aşteptările lor față de bibliotecă, stabilesc cu publicul legături care pot influența alegerea anumitor titluri. Fie în timpul discuțiilor informale, fie scriind într-un caiet de sugestii pus la dispoziția lor, cititorii pot să propună cumpărarea unor cărți pe care vor să le consulte sau, mai rar, temele pe care ar vrea să le vadă dezvoltate.

Nici o politică de achiziții nu poate totuşi să evite separația dintre nevoile efective ale fiecărui cititor şi nevoile presupuse ale cititorilor în ansamblu. Fără să-şi dorească să organizeze zilnic fondurile de carte, cititorii strîng uneori în suflet o anumită ranchiună, ce nu exclude patima, împotriva acestei instituții unde rătăcesc ore întregi în căutarea cărților care lipsesc sau care n-au figurat niciodată pe raft, în afară de cazul cînd caută cu disperare, asemenea cititorilor lui Borges, cartea care să le ofere cheia tuturor celorlalte cărți sau poate cheia modului de clasificare a bibliotecii... Pe durata acestor căutări zadarnice, se întîmplă frecvent ca ei să dea peste cărți pe care n-ar vrea pentru nimic în lume să le introducă în bibliotecile personale, nici să le ofere prietenilor şi încă mai puțin să le lase la îndemîna necunoscuților, asupra cărora ar putea avea efecte dezastruoase. Prin aceasta, cititorii resimt uneori dorința de a marca un teritoriu a cărui organizare le scapă şi de a-şi apropria fonduri pe care nu ei le-au constituit, pe care trebuie să le împartă cu alții şi al căror control ar vrea să şi-l asigure în calitate de destinatari[2]. Grija pentru pluralismul colecțiilor nu intră în logica cititorului, de vreme ce unul din aspectele care îl deranjează cel mai mult în biblioteca publică este tocmai faptul că trebuie să o împartă cu alții. Atunci cînd îşi face griji pentru ceilalți cititori, este, în general, pentru a-i proteja de ceea ce consideră el drept „cărți proaste", într-o atitudine ce îi permite să-şi asigure în acelaşi timp o autoritate asupra bibliotecii şi asupra lecturilor celorlalți.

Cînd un cititor e profund şocat de prezența sau de absența anumitor cărți, calea cea mai directă este de a sugera bibliotecarilor să pună ori să scoată cartea sau cărțile considerate indezirabile. Toți bibliotecarii îşi amintesc anecdote referitoare la demersurile virulente făcute de cîțiva cititori. Pe unele le-am povestit deja într-un capitol precedent[3], dar o vom adăuga şi pe aceasta :

> Periodic, de-a lungul carierei mele, am avut parte de plîngeri din partea cititorilor. De exemplu, în anii cincizeci, am primit într-o zi vizita unei mame indignate pentru că i se împrumutase

[1] „Censure dans les bibliothèques municipales?", *La Gazette des communes*, 18–31 mai 1987.

[2] Despre practicile de apropriere şi de privatizare în bibliotecă, cf. J.-F. Barbier-Bouvet, „La bibliothèque, ou le savoir-faire et la ruse", *Publics à l'oeuvre*.

[3] Cf. „De la alegerea bună la tehnicile de cenzură".

fiicei sale *Corps et Ame*, de Maxence Van der Meersch[1]. Este un roman de amintiri din lumea medicală, scris de un autor catolic... nu e nimic grav! I-am spus : – Dar, doamnă, ce a putut să o şocheze pe fata dumneavoastră? – E prea de tînără, îmi răspunde ea. – Aha! dar ce vîrstă are fiica dumneavoastră? Ei bine, această tînără fată îşi termina studiile la liceu şi avea 17 sau 18 ani!

Demersurile întreprinse de cititori pe lîngă bibliotecari nu au întotdeauna ca obiect retragerea cărţilor de pe rafturi, ci şi protestul contra reprezentării insuficiente a anumitor genuri ; e vorba, în general, de cărţile religioase sau politice care reprezintă propria lor orientare.

Unii cititori decid să se adreseze direct instanţei superioare, cerînd municipalităţii sau consiliului general retragerea unei cărţi. Aceste reclamaţii se referă adesea la cărţi erotice, precum *L'Histoire de l'érotisme*, de Lo Duca ; *Erotica II : les petits oiseaux* sau *Vénus érotica*, de Anaïs Nin.

Cele mai frecvete doleanţe privesc benzile desenate, din cauza imaginilor şi a textelor considerate pornografice, dar şi din motive politice ; astfel, într-un mare oraş din provincie, un locotenent din armată i-a împărtăşit tulburarea sa unui primar de arondisment, în legătură cu prezenţa seriei *Chroniques de fin de siècle* de Bucquoy, dedicată lui Ulrike Meinhof, din Fracţiunea armatei roşii germane, ceea ce a determinat bibliotecarii să nu dea la împrumut o bandă desenată a aceluiaşi autor, pe care tocmai o achiziţionaseră : *Mourir à Creys Malville*.

Municipalităţile au fost întotdeauna sensibile la plîngerile propriilor alegători, repercutîndu-le asupra bibliotecarilor sau, uneori, îşi trimit un reprezentant să ridice cărţile incriminate. Colectivităţile se tem în special de scandalul pe care l-ar putea provoca prezenţa în bibliotecă a cărţilor lovite de interdicţie sau de vreun proces pentru „ultraj contra bunelor moravuri" şi, mai pe larg, de difuzarea unei proaste imagini în rîndul electoratului.

Chiar dacă asemenea atitudini sînt minoritare printre cititorii bibliotecilor, ele sînt totuşi vechi. Astfel, în 1867, la Saint-Etienne, unii locuitori au protestat împotriva prezenţei cărţilor considerate nonconformiste sau revoluţionare în bibliotecile populare : broşuri anonime îi redau, în parte, pe Balzac, Louis Blanc, Lamannais, Enfantin, Fourier, Michelet, Pascal, Proudhon, Taine, Rabelais, Renan, Rousseau, Voltaire. Romanul e atacat cu predilecţie, pentru că este bănuit că trezeşte pasiuni : George Sand este acuzată de propovăduirea adulterului, iar Eugène Sue, de criticarea căsătoriei şi de justificarea suicidului.

Pentru a-şi atinge scopul, cititorii aleg uneori căi mai obscure. Unii dintre ei, arogîndu-şi rolul de cenzori benevoli, fac să dispară cărţile pe care nu doresc

[1] Scriitor francez, Maxence Van der Meersch (1907–1951) era un creştin militant, care a descris în romanele sale peisajele din Nord şi viaţa ţăranilor şi a muncitorilor (*La Maison dans la dune, L'Empreinte de Dieu*). În *Corps et Ame*, el face o critică a mediilor medicale. Îi datorăm, de asemenea, *Vie du curé d'Ars* şi *La Petite Sainte Thérèse*.

le vadă difuzate, ascunzîndu-le în bibliotecă, furîndu-le sau împrumutîndu-le în mod sistematic.

În timpul războiului din Algeria, conservatorul unei biblioteci de provincie şi-a procurat cu dificultate cincisprezece exemplare din *La Question*, de Henri Alleg, publicată în ziarul mensual *Témoignages et documents*[1]. Cîteva luni mai tîrziu, el îşi dă seama că cele cincisprezece numere sînt sistematic împrumutate. Mirîndu-se în cele din urmă, a constatat că zeloşii cititori erau cu toţii membri ai unui comitet legal de apărare a Algeriei franceze şi că împrumutau revista pentru a nu fi citită de alţii.

Alţi cititori taie frazele care le displac din cărţi sau de pe coperte – asemenea celui ce ştergea în mod sistematic numele editurii Maspero – sau smulg pagini şi chiar capitole, care li se par că îi pun în pericol pe ceilalţi cititori.

Aceste demersuri clandestine, prin care cititorii încearcă să-şi pună amprenta pe alcătuirea fondurilor bibliotecii, sînt inacceptabile pentru bibliotecar, care îşi apără în acelaşi timp munca depusă şi serviciul public deservit, în măsura în care ele perturbă transmiterea cărţilor către ansamblul cititorilor şi nu fac decît să se adauge furturilor şi degradărilor ce nu au alte motive decît însuşirea frauduloasă[2].

Şiretlicurile la care apelează cititorul pentru a-i împiedica pe ceilalţi de la lectura cărţilor ce-l şocheză nu se constituie niciodată într-o strategie. O strategie implică, într-adevăr, punerea în practică a unei succesiuni de acţiuni calculate, în funcţie de un raport de forţă, care vizează atingerea unor obiective îndepărtate, şi care, aşa cum a arătat Michel de Certeau, „postulează un loc susceptibil de a fi circumscris ca fiind ceva propriu şi deci de a servi de bază unei gestiuni a relaţiilor sale cu o exterioritate distinctă"[3]. Dacă municipalitatea sau consiliul general, care sînt gestionarii şi proprietarii bibliotecii, şi bibliotecarul, care e împuternicit de către ele, dispun de un loc în acelaşi timp material şi simbolic, ce le este propriu, cititorul se află în acea poziţie de exterioritate care îl plasează mereu pe teritoriul altuia. Cititorul ştie bine că nu poate decide asupra politicii de achiziţii, că biblioteca nu-i aparţine şi că, deşi este principalul ei destinatar, împarte acest privilegiu cu toţi ceilalţi cititori. El nu poate deci decît „să dea lovituri" şi să se mulţumească cu o tactică de pe o zi pe alta, punînd cap la cap resturile unor strategii fără a putea să le capitalizeze, adică fără a avea controlul asupra timpului. Într-adevăr, tactica „n-are drept loc decît pe cel ocupat de altul.

---

[1] În martie 1958, după ce a fost confiscată *La Question*, publicată la Editions de Minuit, „Centrul de informare şi de coordonare pentru apărarea libertăţilor şi a păcii" face ca textul să apară în ediţia semi-legală din *Témoignages et documents*. Cf. B. Stora, „Une censure de guerre qui ne dit pas son nom. Algérie, années 1960", *Censures, de la Bible aux larmes d'Eros*, p. 54.

[2] Asupra acestui subiect, vezi : *Le vol et la dégradation des livres en bibliothèques : l'exemple parisien de la Bibliothèque publique d'information du centre Georges Pompidou*, de Agnès Dumont-Fillon, Mémoire de l'ENSB, 1986.

[3] M. de Certeau, *L'Invention du quotidien : 1. Arts de faire*, p. 21.

Ea se insinuează, fragmentar, fără a-l cuprinde în întregime, fără a-l putea ține la distanță. Ea nu dispune de o bază unde să-şi capitalizeze avantajele, să-şi pregătească expansiunea şi să-şi asigure independența față de circumstanțe. Locul *propriu* este o victorie a locului asupra timpului. Dimpotrivă, din cauza non-locului său, tactica depinde de timp, atentă *să-i prindă din zbor* posibilitățile de profit. Ceea ce cîştigă nu păstrează. Trebuie jonglat constant cu evenimentele pentru a face din ele adevărate *ocazii*. Cel slab trebuie să profite în permanență de forțe care îi sînt străine. El o face în momentele oportune, cînd combină elemente eterogene [...], dar sinteza lor intelectuală nu are ca formă un discurs, ci decizia însăşi, ca act şi mod de a *prinde* ocazia"[1].

Dacă cea mai mare parte a cititorilor se mulțumeşte să „prindă ocazia" prin intervenții derizorii, alții dau dovadă de o organizare specială, dar care nu le permite să controleze în mai mare măsură nici achizițiile, nici compunerea fondurilor ; astfel, acei cititori, favorabili Algeriei franceze, care se aliau pentru a împrumuta *La Question*, nu puteau împiedica achiziționarea ulterioară a altor cărți care criticau atitudinea armatei, denunțînd tortura, şi nici înlăturarea de pe rafturi a cărților ce criticau colonialismul. În momentul în care o fac, cititorii gustă totuşi, prin aceste intervenții minuscule, plăcerea de a manipula şi iluzia de a-şi depăşi neputința în fața unor raționalități care le scapă.

[1] M. de Certeau, *op. cit.*, p. 21.

IV

Cronica cenzurilor obişnuite

Despre cenzură ca pasiune obişnuită...

Această ultimă parte se referă la trei „afaceri" de cenzură, reprezentative pentru cutare sau cutare perioadă, la practici şi strategii întrebuinţate de diverşi protagonişti.

Pentru ca o „afacere" de cenzură să iasă la lumină, e necesar ca între parteneri să se producă o ruptură de consens în legătură cu ce trebuie şi cu ce nu trebuie să apară în biblioteci. De exemplu, faptul că ancheta efectuată în mediile de bibliotecari nu revelă cenzuri directe făcute recent de membrii municipalităţilor gerate de partidul socialist nu ne permite să deducem că cenzura este total absentă din aceste biblioteci. O asemenea constatare este, poate, revelatoare doar pentru faptul că există un acord între municipalităţile socialiste şi bibliotecarii lor în legătură cu cărţile admisibile şi cu cele intolerabile.

Cele trei studii de caz relevă interacţiunile ce se ţes între bibliotecari şi aleşii locali cu privire la achiziţiile din bibliotecă, reconstituind trama relaţiilor şi a experienţelor cotidiene. Aşa cum a arătat Georg Simmel : „Interacţiunile sînt atomii societăţii. Ele determină întreaga duritate şi elasticitate, toată culoarea şi uniformitatea vieţii sociale, care ni se pare atît de clară, dar e totuşi atît de misterioasă"[1]. Am vrut să arătăm pasiunile care lucrează în spatele alinierii ordonate a rafturilor, „întreaga gamă de relaţii puse sînt în joc pentru o persoană sau alta, momentane sau permanente, conştiente sau inconştiente, efemere sau profund înlănţuite [...] şi care îi leagă fără încetare pe oameni între ei"[2]. Aceste pasiuni şi lupte pentru putere sînt puse în scenă zi de zi într-o teatralizare a rolurilor ce pătrunde în toate aspectele existenţei sociale oricare ar fi locurile unde se desfăşoară.

Cenzura se manifestă cel mai adesea atunci cînd protagoniştii sînt prinşi în jocul pasiunilor : sînt exprimate aici sensibilităţi imediate şi reprezentări

[1] G. Simmel, in K. Wolff, *The sociology of Georg Simmel*, Glencoe, The Free Press, 1950, pp. 9–10.
[2] *Ibid.*

fantasmatice, care nu lasă locul judecăților nuanțate, făcîndu-le uneori să-şi descopere aliați sau duşmani imaginari. Asemenea atitudini, făcute din exagerare şi prefăcătorie, sînt întărite de faptul că unele conflictele ce apar în biblioteci sînt puternic impregnate de antagonisme politice ; domeniul acțiunii politice este, prin excelență, acela unde imaginea pe care şi-o face fiecare despre partea adversă este tipizată pînă la extrem. Uneori, luptele politice fac să se uite că miza lor rezidă în „repartizarea posturilor de conducere" şi în „satisfacerea unor interese de natură extrem de diversă"[1] de ordin ideologic, economic şi cultural. Dar conflictele nu corespund doar unor mobile logice şi raționale ; teatralizarea lor introduce în trama cotidianului violențe multă vreme reținute, versiune, aici negativă, distrugătoare, a constatării conform căreia „nimic n-are valoare, pentru om ca om, dacă nu o *poate* face cu *pasiune*"[2].

Povestirile pe care le vom prezenta se bazează pe mărturii ale bibliotecarilor şi pe documente ce provin de la administrațiile de tutelă. Decît să aplicăm o grilă de analiză exterioară, unor mărturii alimentate de pasiuni, am preferat să le redăm cuvînt cu cuvînt, fără a şterge exagerările la care se ajunge uneori.

[1] A. Lemoyne, „Le pouvoir : langage de l'action politique", *Cahiers internationaux de sociologie*, vol. LXXXV, 1983, p. 291.

[2] M. Weber, *Le Savant et la politique*, Plon, 1959, reedit. 10/18, 1986, p. 63.

1. Secretul lacului negru

Într-o zi de octombrie în 1950, învățătorul din O., o mică comună din Seine-et-Oise, cerceta lada de cărți ce îi fusese remisă din partea bibliotecii centrale.

De la crearea bibliotecii centrale de împrumut de la Versailles în 1946[1], comunele cu mai puțin de 15.000 de locuitori din departament sînt, într-adevăr deservite de un bibliobuz care aduce cărți, o dată la două-trei luni, pentru a fi împrumutate gratuit populației locale. Aceste depozite se organizează în general într-o instituție publică, cel mai adesea la școală sau la primărie, învățătorul sau secretarul primăriei asigurînd funcția de depozitar. Bibliotecile centrale de împrumut, reparînd „marea sărăcie a bibliotecilor franceze"[2], joacă un rol de pionier în dezvoltarea lecturii publice în comune. Cea mai mare parte a acestora nu dispun de biblioteci : „Manifestările spontane care salută sosirea bibliobuzului în cea mai mare parte a departamentelor, reclama făcută de copiii din școli, primirea de care se bucură bibliotecarii aflați în turneu, scrisorile de mulțumire și de încurajare primite la centre, donațiile de cărți și bani propuse ici și colo, bibliotecile care se creează pornind de la depozitul de cărți al bibliotecii centrale, comitetele locale de lectură ce se constituie, sînt tot atîtea semne reale ale atracției exercitate de aceste biblioteci ambulante asupra populației rurale. Ele sînt de asemenea dovada că gustul cititului subzistă și că sînt suficiente cîteva cărți bine alese pentru a-l trezi"[3].

---

[1] Deoarece legea din 26 martie 1946 suprimă cele nouă centre regionale create prin ordonanța din 24 octombrie 1945, acestea sînt transformate în biblioteci centrale de împrumut (hotărîrea din 5 martie 1946) ; astfel a luat naștere B.C.P. din Versailles.

[2] Jean Bleton, „La lecture publique en France", *Notes documentaires et études* nr. 918, La Documentation française, iunie 1948, p. 14.

[3] *Ibid.*

Or, învățătorul din O., răsfoind cărțile ce i-au fost aduse în depozit, descoperi în primele pagini ale unui roman, *Le Secret du lac noir*, de Henri de Monfreid, un pasaj care-l făcu să se înfioare :

> Se observă că într-o anumită perioadă termitele cu aripi ies din pământ, alungate de cele muncitoare. Aceste ființe inutile se urcă la cer, dar, curînd, aripile lor fragile se dezlipesc, iar ele cad epuizate pe pământ, unde nimeni nu le bagă în seamă.
> Tot astfel, în viitorul condus de progres, se vor naște în comunitatea umană ființe neînțelese care își vor păstra aripile visului ; ele vor încerca să se avînte spre lumină, dar vor fi doborîte, călcate în noroi, nimicite și devorate de mulțimea oarbă, ai cărei sărmani ochi, din cauza tenebrelor, nu vor mai putea vedea lumina divină.
> De curînd, un bătrîn paroh, uitat de episcopia de care ținea, păstra, în capela rustică a acelor sate, candela sacră la care venea toată lumea să-și reaprindă flacăra credinței. Duminica dimineața, glasul clopotului de bronz își lua zborul peste văgăune și vîlcele pînă la cel mai îndepărtat adăpost. Fiecare îl asculta ca pe o chemare a celui ce nu uită pe cea mai umilă creatură a sa și veneau cu toții. Atunci, la licărirea lumînărilor din ceară brună, în parfumul de tămîie, acești oameni de la munte care se strîngeau în ciuda zăpezii, a vîntului și a dușmănici muntelui, acești oameni crescuți cu gîndul la cît sînt de slabi, ascultau cuvintele misterioase ale preotului aplecat asupra cărții de rugăciuni. În penumbra calmă a altarului, broderiile din aur ale patrafirului le păreau ca o reflectare a unei lumini supranaturale, pentru că în acest moment un milenar atavism le reda, din adîncul sufletului, credința naivă a primului om.
> Se întorceau de aici încrezători și întăriți, plini de acea speranță în care tristețea, invidia și durerea se dizolvă într-o senină resemnare.
> Toate acestea au dispărut ; școala primară și-a făcut datoria[1].

Continuîndu-şi lectura, învățătorul găseşte motive de a-şi spori indignarea. Trasînd portretul unui tăietor de lemne pe nume Balbiguères, Henri de Monfreid scrie într-adevăr :

> Oamenii ca Balbiguères, crescuți în lupta corp la corp cu natura, nu cunoșteau invidia și răutatea ; lupta pe care o duceau zi de zi era fără ură ; ei aveau adversari, dar nu dușmani, fără să le spună cineva că sînt victime ; dar filantropii au stins flacăra credinței lor naive cu suflul înghețat al unei rațiuni primare[2].

Apoi, evocînd modul în care Mihaela, una din fiicele tăietorului de lemne, a învățat să citească, autorul continuă în aceşti termeni :

> Prosper a remarcat imediat sensibilitatea profundă a Mihaelei și dragostea lor pentru animale i-a apropiat. Ca și jos, la căsuța din cîmpie, el s-a ocupat de acest spirit tînăr și a început să-l instruiască. Moș José a remarcat adevăratul sens al acestei simpatii și adesea venea chiar să asculte lecțiile predate cu răbdare.

[1] H. de Monfreid, *Le Secret du lac noir*, Paris, reedit. S.E.P.E., 1948, p. 8 (prima ediție Gallimard, 1941).
[2] *Ibid.*, p. 10.

> Mihaela fusese respinsă încă de la început de profesoara de la şcoala din Ossėja, care nu putea să o înţeleagă : de la început, în virtutea poreclei de *simpla*, şi din cauza timidităţii sale, a considerat-o idioată. Niciodată n-a reuşit să o înveţe primele elemente de lectură şi, după cîteva luni, l-a rugat pe tatăl ei să n-o mai trimită la şcoală.
>
> Cu Prosper, era cu totul altfel ; ai fi zis că s-a întîmplat un miracol. După ce a trecut de primele dificultăţi, a progresat cu o extraordinară rapiditate şi, după doi ani, i-ar fi putut da lecţii bătrînei domnişoare de şcoală comunală cu privire la multe idei generale pe care învăţămîntul primar şi obligatoriu le ignoră.
>
> Copila prinsese gustul cărţilor, iar Prosper se străduia să i le procure[1].

Cu o mînă nervoasă, cititorul subliniază pasajele din text care i-au provocat furia. Frazele astfel subliniate arată că atacurile împotriva şcolii laice sînt cele ce l-au indignat atît de tare pe învăţător. Într-adevăr, acesta din urmă a subliniat cu o linie, acuzînd pasajele următoare : „Toate acestea au dispărut ; şcoala primară şi-a făcut datoria." [...] „filantropii au stins flacăra credinţei lor naive cu suflul îngheţat al unei raţiuni primare." [...] „idei generale pe care învăţămîntul primar şi obligatoriu le ignoră".

Totuşi, cartea incriminată e în ansamblu greu de redus doar la pasajele în care Henri de Monfreid îşi permite cîteva libertăţi faţă de Istorie, atunci cînd îşi exprimă opoziţia atît faţă de raţionalismul ideologiei „progresului", cît şi faţă de spiritul laic şi faţă de comunism. Diverse cercetări au demonstrat că, într-adevăr, campania şcolară, fie că urmează făclia călăuzitoare a Bisericii Reformei catolice sau luminile învăţămîntului republican, are un acelaşi obiectiv : eradicarea graiurilor, transformarea obiceiurilor şi a cutumelor poporului considerat primitiv, versatil, obscurantist, pentru a realiza unitatea religioasă sau unitatea naţională. De altfel, exaltînd mai curînd imaginea „primitivului sfînt" din culturile populare decît religia creştină, Henri de Monfreid pare animat mai mult de spiritul anticonformist care îl caracterizează decît de credinţa catolică militantă (afară de cazul în care a fost influenţat de întoarcerea la tradiţii predicată de ideologia de la Vichy[2]), lucru dovedit şi de faptul că ia partea culturii populare în fragmentul următor, subliniat de altfel şi de învăţătorul O., pentru că se termină cu o nouă diatribă prin care se acuză şcoala primară de toate relele :

> În clipa aceea, cîinele lui Roland, rămas afară, începu să urle a moarte. Cele două femei îşi făcură cruce.
>
> Roland, fără a fi superstiţios, nu glumea niciodată cu credinţele populare : nu-i plăcea să-şi audă cîinele scoţînd acest urlet lugubru. Porni spre uşă cu puşca, din obişnuinţă de vînător. Văzu discul lunii ridicîndu-se din pădure şi copacii profilîndu-se în lumina lăptoasă a cerului.

[1] *Ibid.*, p. 14.

[2] *Le Secret du lac noir* apare în 1941 într-o perioadă în care ostilitatea guvernului de la Vichy faţă de spiritul republican e marcată, în special sub presiunea ministrului Educaţiei Naţionale, Jean Chevalier, de măsuri antilaice şi de garanţii date dreptei clericale.

– Luna l-a făcut să urle...

– Nu, nu luna, răspunse o voce în noapte. Pasărea care aduce nenorociri s-a pus pe acoperişul casei în care ai intrat...

Era Prosper care, din pragul cabanei sale, văzuse o cucuveca oprindu-se pe acoperiş. Totuşi, nu era superstiţios, precum cei simpli sau primitivi, dar nu îşi permitea să nege ceea ce scapă înţelegerii şi, din această cauză, să dispreţuiască tradiţiile populare.

Întemeiate sau nu, avea prea puţină importanţă ; era suficient că existau pentru a crea o lume imaginară în afara realului, unde oamenii să-şi poată satisface nevoia de miraculos, dorinţa unui dincolo care ascunde prăpastia neantului şi înlătură un pic din grozăvia morţii. Se abţinea să se împotrivească acestor vestigii păgâne pentru că supravieţuirea lor denota un suflet capabil încă de „a crede", după cum verdele de sub scoarţa desfăcută cu unghia îl anunţă pe grădinar că ramura nu e moartă şi că mai poate înfrunzi. [...]

Educaţia laică şi primară au avut grijă să distrugă toate formele de religie, dar au mai rămas câţiva cărbuni încinşi sub cenuşă[1]...

Întîlnirea dintre cititorul laic şi autorul cuprins de „credinţa naivă a primului om" s-ar fi putut încheia aici. Păstrîndu-şi pentru el indignarea, învăţătorul ar fi admis în forul său interior că trebuie să se găsească în transportul de cărţi ce i-a fost trimis, sau în cele ulterioare, şi alte texte, care să atace religia sau să celebreze rolul şcolii primare laice ; aceste texte ar contrabalansa atunci impresia produsă de *Le Secret du lac noir* în ochii eventualilor cititori care ar citi cartea fără detaşare. Învăţătorul ar mai fi putut constata şi faptul că, asemenea celor mai multe dintre comunele franceze din anii cincizeci, unde lupta dintre laici şi catolici era aspră, şi în acest sat ar fi trebuit să se găsească locuitori care să se scandalizeze de cele scrise de Henri de Monfreid, iar alţii care să le aprobe găsind în ele reflectarea propriilor opinii. Şi, concluzionînd că e mai bine să-i laşi să citească şi pe cei ce cred în cer şi pe cei ce nu cred, învăţătorul O. ar fi putut aşeza cartea alături de celelalte, lăsîndu-se probabil tentat să o ascundă pe fundul lăzii transportului de la B.C.P. din Seine-et-Oise.

Dar, pentru învăţător, cartea pică în momentul cel mai prost. În această perioadă de după război, sindicalismul din învăţămînt, persecutat sub regimul de la Vichy, a pornit un război deschis împotriva şcolii confesionale. Guvernul de la Vichy, dorind să o rupă cu laicitatea republicană şi să restabilească „valorile spirituale, patria, civilizaţia creştină" desfiinţase şcolile normale, franc-masoneria şi organizaţiile sindicale – deci S.N.I. – în 1940, apoi Liga Învăţămîntului în 1942 şi, pe alocuri, reintrodusese catehismul în programele şcolii laice şi acordase un anumit număr de privilegii şcolilor libere, în special reacordarea subvenţiilor înlăturate prin legea Guizot din 1833.

La Eliberare, sindicatele cadrelor didactice, adversare guvernului de la Vichy, se reorganizează[2], căutînd să-şi ia revanşa în faţa dreptei clericale. Ele obţin de

[1] H. de Monfreid, *op. cit.*, pp. 94–95.

[2] În 1948 şi 1949, au loc Statele generale ale Franţei laice impulsionate de sindicatele cadrelor didactice.

la guvern suprimarea oricăror subvenții acordate școlilor libere. Dar, în 1951, R.P.R.-ul lui de Gaulle, profitînd de contradicțiile dintre M.R.P. și S.F.I.O., face să fie votate legile Marie și Barangé care acordă alocații școlilor libere, cu care 46% dintre francezi sînt de acord iar 42% sînt împotrivă[1].

Mai general, în anii 1930-1955, tot ce e catolic devine suspect în ochii apărătorilor laicității republicane, și invers, preoții, aplicînd enciclica papei Pius XI din 1929, interzic catolicilor să-și încredințeze copiii acestor locuri „de necredință și dezmăț" care sînt „școlile fără Dumnezeu".

Identificarea, ce se face între orice individ și diferitele grupuri sociale cărora le aparține și care constituie identitatea sa socială, era pe atunci extrem de puternică în sînul corpului de cadre didactice din învățămîntul laic.

Înțelegem acum mai bine de ce descoperirea, într-un transport efectuat de o altă instituție, a unei cărți care atacă școala publică ar putea apărea ca o provocare și de ce învățătorul nu rezistă dorinței de a retrage din rafturile B.C.P. această carte pe care ar dori să o vadă dispărînd în flăcările convingerilor laice.

În acest scop, el înapoiază cartea incriminată inspectorului de circumscripție, care o transmite inspectorului Academiei din Versailles, însoțită de o scrisoare[2] în care precizează : „Probabil că învățătorul s-a emoționat prea tare. E totuși neplăcut faptul că un partid răuvoitor încurajează o carte pe care biblioteca centrală o răspîndește în public prin intermediul personalului didactic".

Cartea ajunge la conservatorul bibliotecii municipale, directorul B.C.P. din Seine-et-Oise[3], care primește și o scrisoare de la adjuncta sa, responsabila B.C.P., prin care-l previne în legătură cu incidentul ; aceasta din urmă regretă faptul că învățătorul a mers pe calea ierarhiei școlare în loc să se adreseze bibliotecarilor și remarcă, nu fără ironie, că „spiritele sînt coapte pentru o lectură publică *dirijată*".

Deoarece proiectul de dezvoltare a lecturii publice rurale susținut de B.C.P. nu poate reuși fără participarea corpului didactic, e greu pentru directorul B.C.P. să nu sacrifice *Le Secret du lac noir* pe altarul colaborării. El răspunde, în acești termeni, inspectorului Academiei : „Desigur că vom retrage din circulație cartea

[1] Sursă : A. Prost, *Histoire gènèrale de l'enseignement et de l'èducation en France*, Nouvelle librairie de France, t. 4.

[2] Cf. Documentul 16.

[3] Primele B.C.P.-uri create după război se aflau sub tutela directorului bibliotecii municipale.

Documentul 16. – *Scrisoarea inspecției primare prin care e criticată prezența cărții* Le Secret du lac noir *de Henri de Monfreid în depozitul B.C.P. din Versailles în 1950*

INSPECTION
DE L'ENSEIGNEMENT PRIMAIRE

CIRCONSCRIPTION
DE RAMBOUILLET

Orsay le 29 octobre 1950.

Monsieur l'Inspecteur
d'Académie,

J'ai l'honneur de vous faire parvenir un ouvrage mis en circulation par la Bibliothèque Centrale de prêt de Seine-et-Oise. Cet ouvrage m'a été remis par M. C , instituteur à O. , à la Conférence pédagogique de Montfort-l'Amaury.

M. C a relevé, aux pages marquées, des appréciations désobligeantes sur l'enseignement public, ses résultats, ses méthodes et ses maîtres. Peut-être cet instituteur s'est-il ému à l'excès. Il est néanmoins désagréable qu'un parti-pris de malveillance anime une œuvre que la Bibliothèque Centrale répand dans le public par l'intermédiaire du personnel enseignant.

L'Inspecteur primaire.

Documentul 17. – *Răspunsul B.C.P. din Versailles prin care se notifică retragerea cărții* Le Secret du lac noir *de la serviciul de împrumuturi*

14 Novembre 1950

Le Bibliothécaire Directeur
de la Bibliothèque Centrale de Prêt de
Seine-et-Oise,

à Monsieur l'Inspecteur d'Académie
VERSAILLES

Il est bien entendu que nous allons retirer de la circulation le livre incriminé par Monsieur l'Instituteur d'O. . Il nous avait simplement échappé : notre personnel n'est pas assez nombreux pour éplucher, de la première à la dernière page, chacun de nos 35.000 volumes (environ 15.000 titres différents . Je n'en ai pas moi-même le temps. Quant aux comptes-rendus bibliographiques, ils paraissent, on peut le dire sporadiquement, irrégulièrement, et ne signalent pas tous les détails.

D'ailleurs, nous confions les livres à nos correspondants : nous ne les imposons pas. Nous ne cessons de leur répéter qu'ils veuillent bien nous donner avis et critiques. Ils sont eux-mêmes les premiers juges des livres à recommander parmi les dépôts que nous leur faisons.

C'est l'esprit dans lequel une collaboration s'est instituée, confiante, entre les membres de l'enseignement et notre organisme, qui leur demande des services et leur en rend aussi.

Je profite de l'occasion pour vous remercier vous-même, Monsieur l'Inspecteur d'Académie, de l'intérêt que vous avez toujours manifesté à notre oeuvre, et je vous prie de croire à l'expression de mes sentiments respectueux et dévoués.

incriminată de dl. Învățător" şi simte nevoia să justifice prezența cărții : „Pur şi simplu ne-a scăpat : personalul nostru nu este atît de numeros încît să purice, de la prima la ultima pagină, fiecare din cele 35.000 de volume pe care le avem"[1]. Dorința de a păstra înainte de orice colaborarea, încrederea între bibliotecă şi şcoală, precum şi dorința de a menaja susceptibilitățile sînt explicit conținute în paragrafele următoare : „De altfel, noi încredințăm cărțile corespondenților noştri : noi nu le impunem. Nu încetăm să le repetăm invitația de a ne adresa părerile şi criticile lor. Ei înşişi sînt primii judecători ai cărților de recomandat printre transporturile pe care le facem. Acesta este spiritul în care s-a instituit colaborarea, pe bază de încredere, între membrii corpului didactic şi organismul nostru, care le cere anumite servicii pentru a le aduce şi el altele".

Subliniind faptul că biblioteca aduce servicii membrilor corpului didactic, directorul B.C.P. pare să răspundă micii animozități care răzbate din scrisoarea inspectorului de învățămînt primar atunci cînd vorbeşte de opera pe care „biblioteca centrală o răspîndeşte în public prin intermediul personalului didactic".

Cearta care a opus, în 1929, instituția şcolară şi comisia ministerială de lectură publică[2] e mai curînd aplanată în perioada de după război. Cea mai mare parte a învățătorilor primesc cu entuziasm crearea B.C.P., care le permite să dispună de mai multe cărți decît au avut vreodată bibliotecile şcolare. Aceste biblioteci, create în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, primiseră un nou suflu sub numele de „Biblioteci de Şcoală Publică", la începutul secolului, grație organizării de către Liga învățămîntului a „cantinelor de cărți". Dar după războiul din 1939-1945, acestea se reduc la cîteva cărți învechite şi ferfenițite, închise în dulapul şcolii, şi „incapabile să satisfacă cererile cele mai legitime ale populației rurale"[3]. Eşecul se datorează în special lipsei de continuitate din partea municipalităților în ce priveşte finanțele, după ce statul se dezangajează începînd cu anii 1890, dar şi faptului că cititorii au preferat căile rătăcitoare ale cititului de romane foileton[4] în defavoarea unei lecturi moralizatoare şi instructive, în cadrul bibliotecilor şcolare.

---

[1] Cf. Documentul 17.

[2] Programul elaborat în 1929 de comisia ministerială de lectură publică şi prezentat la congresul internațional de la Alger din 1931 e puternic marcat de dificultatea de a degaja bibliotecile comunale de modelul şcolar. Aşa cum notează Noé Richter : „Reprezentanții diferitelor trepte de învățămînt au exercitat o puternică influență asupra lucrărilor comisiei, biblioteca şcolară rămînînd dragă în inima învățătorilor ; comisia pare să fi dorit reinvestirea acestora cu funcțiile tradiționale ale bibliotecarului şi a acordat avantaje mari învățătorilor în bibliotecile departamentale." („La lecture publique en France de 1918 à 1945", *op. cit.*, p. 29). Acest proiect la care participă Mario Roustan, ministrul Instrucției publice începînd din 1930, şi pionieri ai lecturii publice precum Henri Lemaître şi Ernest Coyecque, nu reuşeşte din cauza crizei economice.

[3] J. Bleton, „La lecture publique en France", *Notes documentaires et études*, nr. 918, p. 14.

[4] Despre lecturile din mediile populare la începutul secolului, cf. A.-M. Thiesse, *Le Roman du quotidien*, Le Chemin vert, 1984.

Cele două instituții – școala și biblioteca publică – au deci un interes mutual să colaboreze. În plus, pînă în 1975, bibliotecile sînt atașate de Ministerul Educației Naționale și, pînă la descentralizare, inspectorul de Academie este membru de drept – și adesea președinte – al comitetului consultativ.

„În 1950, explică actualul responsabil de la B.C.P. din Versailles, predecesorul meu, care era un om remarcabil, un fost arhivist-paleograf extrem de cultivat și deschis, se simte obligat să răspundă că va retrage, bineînțeles, cartea. În acea vreme, apărarea bibliotecarilor consta în a arăta că lucrările nu sînt impuse depozitarilor și că învățătorul a greșit neadresîndu-se responsabililor de la bibliotecă. Astăzi, aș răspunde : «În fondul nostru care numără 180.000 de cărți, deținem lucrări care își permit să critice școala primară, după cum avem și lucrări ce își permit să critice școala confesională. Adulții au libertatea să-și aleagă propria opinie. Aș adăuga că Henri de Monfreid nu poate fi judecat doar din perspectiva poziției sale față de școala laică!»

De asemenea, e posibil ca și concesia făcută de responsabilul bibliotecii să nu fie străină de controlul exercitat pe atunci asupra lecturilor din mediile populare, după cum o atestă actualul conservator : „Exista o definiție despre necesitatea neutralității bibliotecarului, dar se înțelege că nu era aplicată în cazul lecturii publice. Neutralitatea consta în a cumpăra totul în bibliotecile municipale, atunci cînd bugetul o permitea, dar în cazul B.C.P. nu se putea risca pentru că publicul lor era rural. Iată care era poziția bibliotecarilor pînă în anii șaizeci".

Așa se face că, după ce a trecut prin toate treptele ierarhiei, *Le Secret du lac noir* a dispărut de la împrumut la B.C.P. din Seine-et-Oise, ducîndu-și cu sine secretul în străfundurile arhivelor.

2. Personaje în căutare de cititori

Cel mai rău dușman al bibliotecii este studentul care trudește ; cel mai bun prieten al ei e eruditul local, cel care are o bibliotecă personală, care n-are deci nevoie să vină la bibliotecă și care, la moartea sa, își lasă moștenire toate cărțile.

Umberto Eco, *De Bibliotheca*

PROLOG

Pînă la sfîrșitul anului 1980, zilele curgeau liniștit la biblioteca municipală din Y. ; cititorii erau rari, iar cărțile, acoperite cu pînză neagră, dormeau împăcate pe rafturile unde praful creștea o dată cu altitudinea.

Cele cîteva persoane în vîrstă – vreo sută la număr – care frecventează biblioteca nu riscă să deranjeze această organizare ordonată : cărțile, despărțite de public printr-un ghișeu de împrumut, nu sînt cu acces liber. Clasate în ordinea sosirii, cărțile nu au la vedere decît un număr de inventar înscris pe cotor iar cititorii nu pot spera să le identifice decît consultînd un registru cronologic sau un fișier de „materii" cu o clasare ipotetică, unde poți găsi de exemplu *Le Rire*, de Bergson, clasat la rubrica de „Umor".

Se întîmplă prin urmare ca un anumit cititor îndrăzneț care cere, de exemplu, numărul 9.999, să rămînă decepționat cînd, după o cățărare periculoasă, bibliotecara coboară cu o carte al cărei conținut nu corespunde cu ce lăsa să se înțeleagă din titlu. Demersul cel mai curent constă deci în a-ți alege cărțile dintre cele care tocmai au fost înapoiate de către alți cititori, la acestea mai adăugându-se cîteva sute de achiziții recente, pe care bibliotecarul le lasă la dispoziția publicului pe cîteva mese și rafturi accesibile : best-seller-uri, lucrări de vulgarizare a istoriei, eseuri trăite, romane polițiste și sentimentale.

Bibliotecara, o fostă secretară generală a primăriei, aflată de mult la pensie, e de altfel prea în vîrstă pentru a mai lua cu asalt rafturile superioare, situate la o înălțime de aproximativ opt metri ; cea mai mare parte a celor 12.000 de volume ce îmbracă pereții rămîn aliniate cuminte în veşmîntul lor negru... probabil în doliu după cititorii lor.

PRIMUL ACT

Dar, de la un timp, municipalitatea, de orientare R.P.R., îşi face alte planuri. Dacă biblioteca a făcut figură onorabilă la începutul secolului, ea nu mai corespunde situației economice şi sociale actuale dintr-un oraş cu mai multe mii de locuitori, în pragul anilor optzeci. Comuna doreşte să modernizeze gestiunea, să crească numărul publicului, şi, ulterior, să transfere fondul de carte într-un local mai vast, pe care l-a achiziționat de curînd.

Secția „adulți" pare să stagneze, cu atît mai mult cu cît secția pentru copii, încredințată din 1974 unei angajate temporar, dna A., învățătoare la pensie, s-a dezvoltat considerabil grație inițiativelor ei. Ținînd cont de creşterea numărului de cititori, este adusă o nouă angajată temporar, dna B.

În octombrie 1980, primarul şi adjunctul lui îi mulțumesc pentru activitate fostei secretare generale a primăriei, încredințează conducerea celor două secții dnei A. şi aduc o nouă angajată temporar, dra C., în special pentru fondul „adulți". Cele două bibliotecare explorează rafturile şi găsesc pe ele cîteva minunății din secolele trecute, îngropate în praf, multe cărți ieşite din uz, un fond de romane clasice, ca şi volume din *Encyclopedia Universalis*, care n-au fost niciodată consultate. Conținutul bibliotecii, imediat pus în acces liber, este progresiv triat, reclasat, apoi indexat pe baza clasificării Dewey.

Biblioteca astfel reorganizată, deschisă după un orar mai generos, atrage un public nou, format în special din adolescenți, care au cunoscut odinioară biblioteca pentru copii, dar şi studenți şi adulți care n-au fost niciodată înscrişi. Începînd din luna decembrie 1980, frecventarea bibliotecii atinge 400 de solicitări pe lună, apoi 1.300, un an mai tîrziu, adică în jur de 600 de persoane înscrise.

Anumiți membri ai consiliului municipal încep să se îngrijoreze din cauza acestei dezvoltări şi mai ales din pricina afluxului tinerilor între 15 şi 25 de ani. Chiar dacă municipalitatea doreşte să confere un anumit prestigiu bibliotecii, ea nu-şi propune să consacre un buget prea mare pentru achizițiile de cărți. „Cred că municipalitatea era mai curînd deranjată să vadă dezvoltîndu-se o bibliotecă considerabilă", explică una dintre bibliotecare, „primarul mi-a spus o dată : înțelegeți, oraşul este compus în special din persoane în vîrstă : n-avem nevoie de ajutor social, de creşe, de cantine şi nici de acțiuni sociale de nici un fel. Mi se mai spunea : de ce doriți să cumpărați această carte? Dacă un cititor şi-o doreşte, să şi-o cumpere! Elevii şi studenții pot să se descurce cu bibliotecile

şcolare şi universitare. Noi nu sîntem totuşi aici pentru a procura populaţiei tot ceea ce are nevoie. Biblioteca nu e un serviciu social".

Creşterea numărului de cititori îi îngrijorează cu atît mai mult pe aleşii locali cu cît dna A. este bine cunoscută ca militantă a unei secţii a Partidului Comunist Francez dintr-o localitate învecinată. Angajată de primar şi de secretarul general, a căror încredere a cîştigat-o prin dezvoltarea pe care a ştiut să o aducă bibliotecii pentru copii, dna A. nu întruneşte unanimitatea printre membrii consiliului municipal. Încă de la numirea pe postul de responsabil al bibliotecii, ea va face obiectul ironiilor unora dintre aleşii locăli, ceea ce se poate interpreta ca un semn simptomatic al disensiunilor din sînul echipei municipale cu privire la alegerea bibliotecarei. Astfel, cu ocazia uneia din primele reuniuni consacrate reorganizării bibliotecii, în timp ce dna A. povesteşte că a vizitat o serie de biblioteci foarte dinamice în străinătate[1], un consilier municipal îi aruncă : „A, da? La Moscova!".

Dna A., care dispunea de o mare libertate de acţiune pe cînd conducea biblioteca pentru copii[2], pare dintr-o dată suspectă în ochii cîtorva dintre aleşii locali, care se temeau fără îndoială că face din bibliotecă un instrument de propagandă comunistă, sau cel puţin că nu pune destul zel în difuzarea cărţilor ce apără tezele politice asemănătoare celor ale echipei municipale. În plus, faptul de a fi numit o militantă a partidului comunist – de altfel foarte slab reprezentat în comună – la direcţia bibliotecii poate apărea în ochii unor anumiţi consilieri ca o greşeală grosolană care riscă să proiecteze o imagine proastă asupra municipalităţii în faţa electoratului ei.

În acest stadiu, mai există încă, între diferiţii protagonişti, un consens temporar, în virtutea căruia biblioteca poate funcţiona. Acest acord are la bază proiectul comun de a moderniza dotările şi de a creşte audienţa. După cum remarcă Erving Goffman, armonia deplină între diverşii parteneri ai unei situaţii sociale date este „un ideal optimist şi, în orice împrejurare, nu e indispensabil bunei funcţionări a societăţii. Se aşteaptă mai degrabă din partea fiecăruia dintre participanţi să-şi reprime sentimentele profunde imediate pentru a-şi exprima asupra situaţiei un punct de vedere acceptabil pentru interlocutorii săi, cel puţin pentru moment. Menţinerea acestui acord de suprafaţă, a acestei aparenţe de consens, e facilitată de faptul că fiecare dintre participanţi îşi ascunde dorinţele personale în spatele declaraţiilor care fac referinţă la valori cărora toate persoanele prezente se simt obligate să le aducă omagiul lor"[3].

---

[1] Era vorba de biblioteci din Statele Unite şi din Danemarca, despre care se ştie că au un nivel foarte ridicat de frecventare, comparativ cu dotările din Franţa.

[2] Controlul exercitat de unele municipalităţi de dreapta asupra bibliotecilor pentru copii a fost exacerbat în special din anul 1986.

[3] E. Goffman, *La Mise en scène de la vie quotidienne : la présentation de soi*, éd de Minuit, 1973, vol. 1, p. 18.

De aceea, remarcile nepoliticoase ale unor anumiți membri ai consiliului municipal la adresa bibliotecarei pot apărea ca o ruptură de reprezentare punctuală, o paranteză repede închisă de dorința unui *modus vivendi* ce autorizează buna funcționare și dezvoltarea bibliotecii. Dar, *a posteriori*, această disonanță minoră pare cu greu simbolică.

ACTUL II

Umbrele care încep să se profileze pe deasupra rafturilor bibliotecii se vor întinde pe fondul conflictului de putere ce intervine între două dintre bibliotecare, oferind cenzurii un teren favorabil.

Acceptînd postul de responsabil, dna A. și-a exprimat în fața primarului intenția de a-și asuma conducerea pînă la reorganizarea completă a bibliotecii. Consiliul municipal a lăsat să se înțeleagă că succesiunea ar putea fi încredințată dnei B., angajată temporar la secțiunea pentru copii, care tocmai obținuse C.A.F.B.[1]. Or, dra C., care tocmai fusese angajată la secția „adulți" și se pregătește de asemenea să treacă C.A.F.B.-ul, apare dintr-o dată ca o rivală posibilă în ochii dnei B.

Se declanșează un conflict deschis între cele două angajate temporar, iar pasiunile amenință să aprindă biblioteca. Conflictul are ca miză, pe de o parte, atribuirea postului de responsabil și, pe de altă parte, divergențele asupra politicii de achiziții care trebuie pusă în practică : dra C. dorește achiziționarea unui fond destinat creșterii frecvenței publicului format din studenți, în timp ce dna B. consideră aceste achiziții prea intelectuale. Asemenea rivalități își găsesc sprijin într-o definiție prea vagă a conținutului funcției fiecăreia dintre bibliotecare. Într-adevăr, dna A. este însărcinată cu conducerea celor două secții, fără ca funcția ei să fie cu adevărat confirmată ; dna B. a fost angajată la secția pentru copii ; dra C. pare a fi însărcinată cu reorganizarea fondului de la „adulți". Dar municipalitatea le propune celor trei angajate temporar să se ocupe alternativ de secția „adulți" și de secția „copii". Deoarece nici una dintre protagoniste nu găsește această organizare acceptabilă, rezultă o confuzie generală în privința rolului de care poate să se prevaleze fiecare. Distribuirea echivocă a funcțiilor nu e totuși suficientă pentru a motiva conflictul[2] iscat, deoarece negocierile

[1] Certificat d'Aptitude aux Fonctions de Bibliothécaires : această diplomă permite obținerea unei titularizări și îl protejează pe bibliotecar, care, devenind membru titular al personalului comunal, este expus mai puțin unei destituiri în caz de conflict cu municipalitatea.

[2] *A contrario*, cercetările lui Michel Crozier arată că o organizare prea rigidă, în care nimic nu e supus hazardului și nici arbitrariului indivizilor, poate provoca reacții conflictuale la fel de ostile. Cf. în special, M. Crozier, E. Friedberg, *L'Acteur et le système*, Le Seuil, 1977.

interpersonale pe care le implică ar fi putut ajunge la o cooperare[1], în cadrul căreia fiecare dintre membri şi-ar fi găsit locul.

Dar, în actuala configuraţie, ea oferă un suport organizaţional antagonismelor şi permite să se creeze, în culise, în paralel cu direcţiunea oficială, o conducere tripartită, un fel de hidră cu trei capete, fiecare cu logica sa proprie :

Dna A. se plimbă de la secţia „adulţi" la secţia „copii" şi face propuneri de dezvoltare şi pentru una şi pentru cealaltă ;

Dra C. a luat în mînă organizarea fondului „adulţi", pentru care propune o politică de achiziţii ;

Dna B., care preferă să rămînă la secţia pentru copii, se teme totuşi că va fi mutată de acolo, şi doreşte să arate că e capabilă să definească orientări şi pentru secţia „adulţi".

Şi propunerile unora, şi ale celorlalte, fără a fi în ele însele contradictorii, dau naştere la divergenţe.

Aceste dezacorduri nu fac decît să sporească încurcătura în care se află aleşii locali în legătură cu creşterea necontrolată a numărului de cititori. Consensul temporar, ce exista între consiliul municipal, responsabilul bibliotecii şi adjuncţii săi, este acum grav fisurat.

ACTUL III

În faţa conflictului dintre adjunctele sale, pe care se teme că nu-l va putea stăpîni, responsabila bibliotecii se întoarce către secretarul general al primăriei, cerîndu-i ajutorul şi arbitrajul. Această cerere nu face decît să accelereze măsurile de control direct ale unei municipalităţi care se teme că nu-şi va mai juca rolul tutelar pe lîngă o instituţie integrată în ansamblul serviciilor comunale, şi va precipita crearea unui comitet de lectură. Conflictul dintre cele două beligerante alarmează cu atît mai mult administraţia comunală cu cît sparge unitatea dintre cele două instituţii – biblioteca pentru adulţi şi pentru copii – care fac obiectul aceleiaşi direcţiuni.

Atîta timp cît biblioteca, condusă de fosta secretară generală care se bucura de încrederea primarului, nu primea pe lună decît vreo sută de persoane bine ştiute, administraţia comunală avusese sentimentul că stăpîneşte această instituţie, fără a resimţi prea mult nevoia de a controla alcătuirea fondurilor, la care publicul nu avea de altfel decît un acces limitat. Confruntată pe neaşteptate cu o bibliotecă condusă de o reprezentantă a unui partid politic advers, o bibliotecă agitată de conflicte interne, dar al cărei fond de carte, sporit şi pus în acces liber, atrage un public nou, municipalitatea nu se mai simte stăpînă pe o structură

[1] Desigur, nu vrem să susţinem că o cooperare exclude conflictele, ci că le menţine în nişte limite acceptabile pentru toţi.

a cărei dezvoltare – dorită de altfel – îi scapă. Temerile administrației sînt amplificate de faptul că biblioteca se va instala într-un local nou, sporindu-şi în continuare fondurile şi numărul de cititori.

Pînă atunci – de la numirea ei în postul de responsabil, în noiembrie 1980 – dna A. transmitea municipalității listele de achiziții, după ce dădea comenzile la furnizori. În plus, ea dispunea de o sumă anuală de aproximativ 1.500 de franci, din care putea cumpăra direct de la librărie, fără a fi controlată ulterior, noutățile sau cărțile cerute de urgență de cititori.

În octombrie 1981, consiliul municipal ia decizia de a constitui un comitet de lectură. În timpul unei reuniuni a comisiei pe probleme de cultură, compusă din primar, adjuncții săi şi consilierii municipali, la care au fost convocați şi bibliotecarii, s-a precizat că acest comitet de lectură „însărcinat să examineze propunerile de achiziții ale bibliotecilor" va putea „fi alcătuit din bibliotecari, cinci membri ai consiliului municipal şi cinci abonați ai bibliotecii". Comisia decide ca lista de achiziții să fie transmisă în mod regulat membrilor comitetului, care vor trebui să dea răspuns prin poştă. Pe de altă parte, comisia reafirmă unitatea bibliotecii în fața riscului de divizare internă.

Dna A. se gîndeşte că respectivul comitet poate reprezenta o susţinere pentru bibliotecă, ajutînd la promovarea ei. Într-adevăr, după cum am văzut în cele precedente, comitetele aflate în vigoare pe atunci nu aveau decît un rol consultativ – dacă ne ținem de litera legii –, şi nu pot interveni în mod autoritar în viața bibliotecii.

Se va dovedi însă că logica municipalității e cu totul alta şi că rolul comitetului constă în a controla achizițiile de cărți şi reviste propuse de bibliotecari. Crearea unei astfel de structuri, veritabilă maşină municipală de război, teatralizează conflictul şi îl aduce în scena publică implicînd şi reprezentanți ai populației locale. De acum înainte, consiliului municipal îi va fi greu să dea înapoi, în cazul că ar dori acest lucru.

Bibliotecarii vor constata repede că de fapt „abonații" bibliotecii aleşi de municipalitate nu erau – cu o singură excepție – abonați, că nu aveau vreo competență specială în materie de lectură şi că erau cu toții legați politic de consiliul municipal sau membri ai Mesei rotunde franceze[1]. Rolul lor se limita la a refuza achiziționarea unora şi la propunerea altora.

De la înființarea comitetului, care se reunea în prezența bibliotecarilor, achiziționarea unei cărți de Konsalik, considerată mediocră din punct de vedere literar, şi achiziționarea unei cărți a filozofului Gaston Bachlard, considerat prea erudit, sînt contestate ; abonamentul la revista *Livres Hebdo*, socotit oneros şi inutil, se refuză. Unul dintre consilierii municipali se împotriveşte achiziționării revistei *Pour la science* pentru că e alcătuită din articole traduse din americană şi propune în schimb cumpărarea revistei *La Recherche* sau *Science et Vie*.

[1] Cerc de tip Rotary Club.

Pe de altă parte, comitetul de lectură face propuneri de achiziţii şi pune la dispoziţia bibliotecarilor reclame decupate în general din *L'Express* sau din *Le Figaro Magazine* : cărţi scrise de teoreticieni ai politicii precum Raymond Aron sau Jean-François Revel sau de romancieri de succes precum Coleen Mac Cullough.

Treptat, comitetul nu se mai reuneşte, iar listele, după ce au circulat printre participanţi, sînt retrimise bibliotecarilor.

Unii membri ai comitetului atrag atenţia că nu pot citi toate cărţile propuse pentru a şti dacă merită sau nu să apară pe rafturi.

Cenzura devine manifestă o dată cu mutarea bibliotecii în noile localuri. Lista de comenzi supusă comitetului de lectură în februarie 1942 se întoarce cu numeroase refuzuri[1] şi însoţită de scrisoarea unuia dintre consilierii municipali care precizează că „comitetul de lectură a tăiat unele cărţi propuse şi sugerează altele", bibliotecara fiind invitată să-l contacteze dacă doreşte explicaţii.

Analiza titlurilor respinse permite degajarea criteriilor ce le-au motivat. Veto-ul emis de comitet se referă la :

• Cărţi care, prin conţinutul lor, exprimă idei apropiate de cele ale partidelor de stînga sau de extremă stîngă. Astfel, *L'Etat du monde 1981 : annuaire économique et géopolitique mondial* e refuzat pentru că editura care l-a scos – Maspero – publică teze considerate de municipalitate ca apropiate de cele ale organizaţiilor de extremă stîngă[2]. Poate fi clasată în această categorie şi cartea lui Roger Garaudy, *L'Eveil de l'Islam* în cazul căreia refuzul îl are în vedere mai mult pe autor care, deşi „comunist critic", a fost legat de P.C.F., decît tema sau conţinutul însuşi al cărţii.

[1] Documentul 18 : toate adnotaţiile manuscrise de pe această listă provin de la comitetul de lectură.

[2] Editura Maspero devine ulterior – în 1983 – Editura La Découverte.

Documentul 18. – *Listă de achiziții cenzurată de un comitet de lectură*[1] *de la o bibliotecă municipală în 1982*

LE 23 FEVRIER 1982

Commandes de février 1982

CROLAIS (A.M)	L' Agricultrice	Ramsay
DECURE (D)	Avez vous vu le pilote	Laffont
~~KAPLAN (Leslie)~~	~~L'Excès l'usine~~	~~Hachette~~
LOZERECH (B.)	L'Intérimaire	Julliard
LAURENT (J.)	Sous ensembles flous.	Grasset
TARCHETTI	Passion d'amour.	Plon
ROLLIN(J.)	Le Château des morts.	Denoel
BOULLE (P.)	Miroitements.	Flammarion
ROBERTS (J.M.)	L'Ami de Vincent	Le Seuil
CAUTIER (Th.)	La Morte amoureuse.	Gallimard (Folio)
~~APITZ~~ (B.)	Nu parmi les loups.	Romans d'ailleurs
BOISSARD (J.)	Rendez-vous avec mon fils.	Fayard
LANZMAN	La Baleine blanche.	Laffont
GRAINVLLLE (P.)	Forteresses noires.	Le Seuil
QUENEAU (R.)	Contes et propos.	Gallimard
WALTARY	L'Etrusque.	Orban
RASPAIL	Les Hussards.	Laffont
SUFFERT	Un Royaume pour une tombe.	Grasset
ROY (J.)	La Saison des Z A	Grasset
GRIPARI	Moi Mitounet Joli.	Julliard
BOSQUET (A.)	L'Enfant que tu étais.	Grasset
COHEN (A)	Les Valeureux.	Gallimard
GEILLE	Portrait d'un amour coupable	Grasset
HOWATCH	Un jardin de roses en hiver.	Laffont
KIRCHER	Le Maître des steppes.	Orban
PANKOL	La Barbare	Le Seuil
~~ISHERWOOD~~	Un Homme au singulier.	Hachette

[1] Adnotațiile manuscrise și tăieturile provin de la comitetul de lectură.

ARSENIEV (V.)	Derzou Ouzala	Flammarion(J'ai
ATWOOD (M.)	La Vie avant l'homme.	Laffont
GOLDING (W.)	Parade Sauvage	Gallimard
BORN (N.)	La Falsification	Gallimard
CAPOTE (T.)	Musique pour caméléons	" " "
HRABAL (B.)	Moi qui ai servi le Roi d'Angleterre	Laffont Coll. Pavillons)
CONTI (H.)	Mascaro le chasseur des Amériques	A.Michel
OATES (J.C.)	Bellefleur.	Stock
CARLOS ONETHI	Bas-fonds du rêve.	Gallimard
TOURNIER (M.)	Le Vol du vampire.	Mercure de France
SAN ANTONIO	Y-a-t-il dans la salle....	Fleuve noir
LUC (J.B.)	Rapport du Prf. Garel	Belfond
LENTZ (Serge)	Les Années sandwiches	Laffont
VILAR (J.F.)	POLICIERS — C'est toujours les autres qui meurent.	Fayard/Noir
MALET (L.)	Johny métal(suspense insolite mystère)	
IRISH (W.)	Retour à Tillary street	S.I.M.
SINIAC (P.)	Comment tuer son meilleur copain.	S.I.M.
" " "	Femmes blafardes.	F/N.
LECAYE (A.)	Marx et Sherlock holmes	F/N.
WESTLAKE	Un jumeau singulier.	F/N.
PETERS(S.)	Centra Park.	Al. Michel
MAC LEAN (A.)	Le Rio de la mort.	Fayard
FROMENTAL et LANDIN	Le Système de ~~la mort~~ l'homme.	Al. Michel
HIGGINS CLARKE (Mary)	La Clinique du Docteur H.	" " " "
BROOK STAWOOD	Yogging	" " " " "
MONTALBAN	Marquises si vos rivages...	Sycomore
FOX (C.)	Le Dernier chasseur.	Le Seuil
CAIN (J.)	Au bout de l'arc en ciel.	F/N

4 FANTASTIQUES

COMMANDE DE FEVRIER 1982

ROMANS :

La Révolte des nones	R. Deeforges	Table ronde
Les derniers jours de l'été	A. Myrer	Renaissance
Brelan de dames	B. Cartland	Trévise
Le Secret de mon bien-aimé	"	"
L'irrésistible amant	"	"
La Première étreinte	"	"
L'Angevine	R. Fallet	Denoël
Coup de coeur	L. Jyl	Flammarion
Un crime très ordinaire	M. Gallo	Grasset
Docteur Faustus	T. Mann	Albin Michel
Chéri	Colette	Poche

POLICIERS :

Un bébé pour Rosemary	I. Levin	J'ai lu
Un bonheur insoutenable	I. Levin	"
Série des Maurice Leblanc = A vérifier si la bibliothèque en a pas déjà		

B.D. :

Le Vaisseau de pierre	Bilal	
La ville qui n'existait pas	"	
~~les phalanges de l'ordre noir~~ Morgillo	Dargaud	Histoires fantastiques

DOCUMENTATION :

300 héros	P. Ajame	Balland
Dictionnaire des citations	Larousse	ou Trévise
Dictionnaire des mythologies	Flammarion	
Guide de recherches sur l'histoire des familles	Archives nationales Bernard Gildas	Documentation française
Géographie : série "Découvrir la France"	Larouese	
Histoire de la France rurale	G. Duby	Seuil
Histoire de la France urbaine	G. Duby	Seuil
La Première fois ou le roman de la virginité perdue à travers les siècles et les continents	J.P. Bardet , E. Cassin	Ed. Ramsay
Adolescents d'aujourd'hui	Dr Bayen	Laffont
Les Gosses du désespoir	P. Baum	
Du côté des petites filles	E. Gianni Belotti	Femmes
Images économiques du monde 1981	CDU SEDES	
~~L'Etat du monde 1981 : annuaire économique et géopolitique mondial~~	~~F. Maspéro~~	

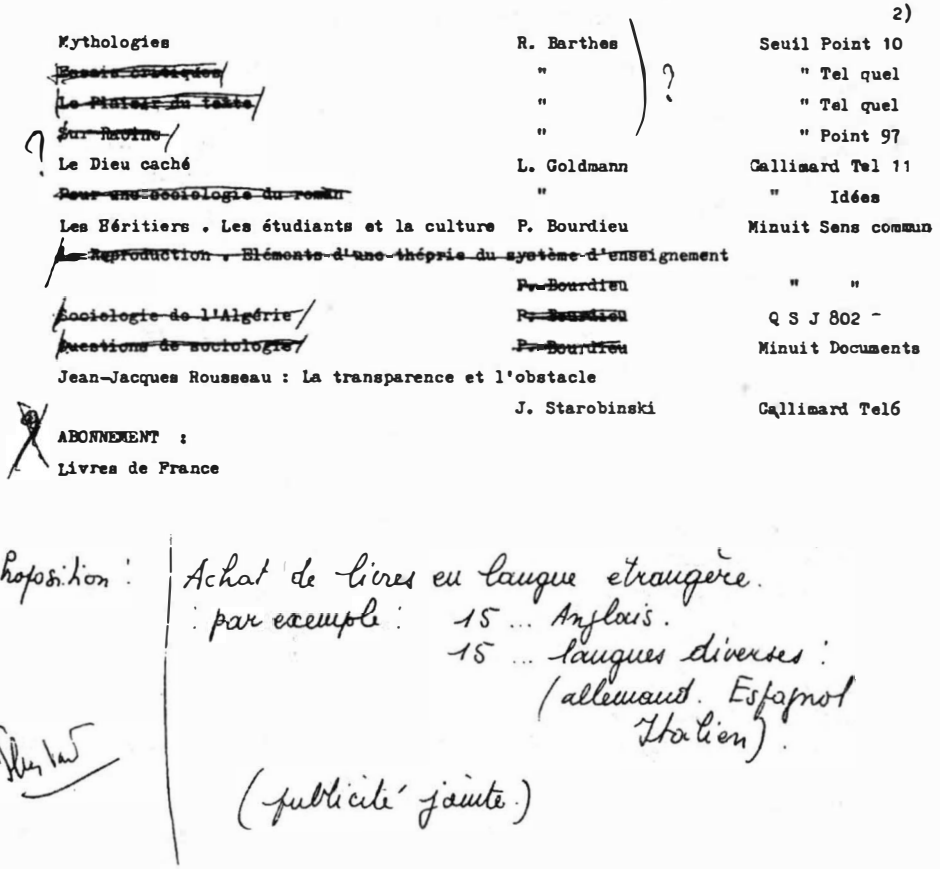

2)

Mythologies	R. Barthes		Seuil Point 10
~~Essais critiques~~	"	?	" Tel quel
~~Le Plaisir du texte~~	"		" Tel quel
~~Sur Racine~~	"		" Point 97
Le Dieu caché	L. Goldmann		Gallimard Tel 11
~~Pour une sociologie du roman~~	"		" Idées
Les Héritiers . Les étudiants et la culture	P. Bourdieu		Minuit Sens commun
~~La Reproduction . Eléments d'une théprie du système d'enseignement~~			
	~~P. Bourdieu~~		" "
~~Sociologie de l'Algérie~~	~~P. Bourdieu~~		Q S J 802
~~Questions de sociologie~~	~~P. Bourdieu~~		Minuit Documents
Jean-Jacques Rousseau : La transparence et l'obstacle			
	J. Starobinski		Gallimard Tel6

ABONNEMENT :
Livres de France

Proposition : Achat de livres en langue étrangère.
par exemple : 15 ... Anglais.
15 ... langues diverses :
(allemand. Espagnol
Italien).

(publicité jointe)

În sfîrşit, două benzi desenate, *Le Baron noir*, de Got şi Petillon şi *Les Phalanges de l'ordre noir*, de Bilal şi Christin sînt de asemenea refuzate. Prima, *Le Baron noir*, publicată în ziarul *Le Matin* care, în ochii municipalităţii, apare ca organul partidului socialist, este o satiră la adresa puterii politice şi în special a dreptei şi a extremei drepte. Cea de-a doua, *Les Phalanges de l'ordre noir*, e o ficţiune ce aduce în scenă foşti membri ai brigăzilor internaţionale porniţi în căutarea unui comando de extremă dreaptă cu nostalgii franchiste.

• Un text ce încearcă să redea irealitatea absolută despre această realitate care e uzina : în *L'Excès-l'usine*, Leslie Kaplan, fostă militantă maoïstă pînă în 1968, vorbeşte de uzină ca de un loc al „minciunii, pentru că se spune că acolo se trăieşte, şi tocmai acolo se moare", loc exagerat unde toate lucrurile se

anulează în banalizarea cotidiană a infernului. Dîndu-şi seama de această banalitate, scrisul îi celebrează noblețea. Despre acest text, M. Duras spune : „În uzină e un arhaism milenar pe care l-ați recunoscut, care e de ordinul persecuției. [...] Această activitate e parcelată, minusculă, tot timpul identică cu ea însăşi, ea distruge individul, îi ucide talentul, bucuria de a face ceva şi posibilitatea fericită de a se întîlni cu exteriorul. Întotdeauna lucrurile cele mai curente sînt şi cel mai extraordinar de descoperit ; uzina, locul decretat sacru de proletariat, e de fapt mormîntul lui"[1].

Autoarea, Leslie Kaplan, tocmai participase la o emisiune televizată „Apostrophes" pentru această publicație ; tema emisiunii fusese cunoscută şi de membrii comitetului de lectură.

• O carte care aduce în scenă homosexualitatea masculină : *Un homme au singulier* este, dintre toate romanele lui Christopher Isherwood, cel în care homosexualitatea se exprimă cel mai liber.

• Cărți propuse în funcție de cererile efective sau potențiale venite din partea publicului compus din liceeni şi din studenți. Cărți precum *Essais critiques* sau *Le Plaisir du texte*, de Roland Barthes ; *Pour une sociologie du roman*, de Lucien Goldmann ; *La Reproduction*, *Sociologie de l'Algérie* şi *Questions de sociologie*, de Pierre Bourdieu sînt de asemenea excluse dintre achizițiile autorizate de comitet.

E foarte posibil ca această comisie să fi fost animată de un mobil secundar, constînd în limitarea achiziționării cărților ce critică sistemul social, precum *La Reproduction* ; dar nu e foarte sigur că subiectul diverselor cărți citate mai sus a fost bine cunoscut de către membrii comisiei. E vorba mai curînd de a arăta că de fapt consiliul municipal nu e favorabil constituirii sistematice a unui fond de cărți de ştiințe umanistice care riscă, atrăgînd un număr prea mare de studenți, să determine o cerere căreia municipalitatea nu doreşte să-i dea curs. Faptul că se acceptă să se comande un singur titlu din fiecare autor confirmă ipoteza : *Mythologies*, de Roland Barthes, *Le Dieu caché*, de L. Goldmann, *Les Héritiers*, de P. Bourdieu sînt astfel admise în bibliotecă.

Aceste refuzuri pot fi înțelese şi ca o reticență față de domeniul de cercetare pe care-l constituie sociologia şi ca un refuz de a achiziționa cărți prea „cultivate", ce nu corespund politicii culturale populiste duse de R.P.R. În timpul reuniunii care anunța crearea comitetului de lectură, consiliul municipal a reamintit, prin vocea dnei B., că documentația care figurează în bibliotecile municipale nu trebuie să fie „universitară sau şcolară", ci „accesibilă marelui public". Din aceleaşi rațiuni, comitetul amînă pe o dată ulterioară achiziționarea unui dicționar de informatică şi a unor lucrări şi dicționare în limbi străine.

[1] L. Kaplan, *L'Excès-l'usine*, urmat de *Usine* de M. Duras şi L. Kaplan, P.O.L., 1982, pp.116–117.

• Diferite cărţi cerute de cititori în funcţie de practicile lor culturale (fotografie, cinema, arte decorative) a căror achiziţie municipalitatea preferă să o limiteze, pentru a nu spori cererea, conducînd astfel la o specializare a bibliotecii.

Chiar dacă motivele care au decis punerea la index a cărţilor citate mai sus traduc o coerenţă a orientărilor municipale, într-un anume fel, ele sînt secundare. Cenzura aplicată îşi găseşte sensul în ea însăşi. Tocmai apariţia ei este încărcată de semnificaţii. Mai mult decît dezacordul asupra unuia sau altuia din titlurile propuse în lista de achiziţii, intervenţia cenzurii vrea să marcheze pierderea încrederii municipalităţii faţă de responsabilul bibliotecii, bănuit că face alegeri ideologice. Aceleaşi titluri, propuse de o bibliotecară care ar fi avut girul comitetului de lectură ar fi trecut neobservate şi n-ar fi provocat aceleaşi reacţii de ostracizare. Astfel, unul din consilierii municipali găsind pe rafturi, în timp ce se afla în misiune de control, *Lire le Capital* de Jacques Rancière, cere să fie retrasă cartea, deşi fusese cumpărată de fosta secretară generală a primăriei, înainte de venirea dnei A. şi a drei C.

În această fază a dramatizării conflictului, responsabila bibliotecii, care spune că a fost înspăimîntată pînă atunci de atitudinea pe care nu o prevăzuse a municipalităţii, se decide să reacţioneze. Dna A. se simte atinsă în integritatea sa întrucît consideră că a ţinut cont în opţiunile proprii de orientarea politică a municipalităţii şi a majorităţii alegătorilor ce au adus-o la putere, şi consideră că a eliminat, dintre achiziţiile pe care le-a făcut, cărţile teoreticienilor de stînga, care riscau să nu fie pe plac. Dna A. a redactat un raport destinat proximei reuniuni a comisiei pentru probleme de cultură, în care se scrie : „Rolul nostru nu este de a alege şi cu atît mai puţin de a interzice ; noi nu sîntem decît intermediari privilegiaţi capabili de a face, cu cea mai bună intenţie, dificila selecţie între cererea publicului, abundenţa de editări, nevoia de a alege repede... şi limitele noastre bugetare. De asemenea, încrezătoare în rezultatele muncii noastre şi în satisfacţia unanimă a publicului nostru, vă cerem să renunţaţi la cenzura ilegală şi umilitoare şi să aveţi încredere în onestitatea şi în competenţa bibliotecarelor, dintre care două au acum C.A.F.B.".

Termenul „ilegal" folosit de bibliotecară pentru a caracteriza cenzura exprimă de fapt propriile-i reacţii în faţa unei atitudini care i se pare inacceptabilă din punct de vedere moral. De fapt, nu există nici un decret sau regulament care să interzică autorităţii de tutelă să practice cenzura : totul se reglează, în cazul de faţă, prin negociere între cele două părţi.

Orice tip de cenzură practicată de o colectivitate locală repune în cauză legitimitatea[1] bibliotecarului sau a bibliotecarilor responsabili de constituirea

[1] După cum arată Max Weber, cel ce a construit semnificaţia sociologică a conceptului de legitimitate, unul din fundamentele autorităţii, şi deci al legitimităţii, rezidă în credinţa în validitatea unei competenţe pozitive fundată pe supunerea care se achită de obligaţiile conforme statutului stabilit. Această formă de putere e cea pe care o exercită orice supus al statului, oricare ar fi eşalonul ierarhic în care se plasează. Cf. M. Weber, *Le Savant et la politique*, Plon, 1959.

Aplicînd conceptul la domeniul cultural, Pierre Bourdieu a arătat că fundamentul legitimităţii unui ordin nu rezidă într-un adevăr absolut, ci în forţa grupului care l-a impus. Cf. P. Bourdieu, *La Reproduction*, Paris, éd. de Minuit, 1970 şi *La Distinction*, éd. de Minuit, 1979.

fondului de carte. Legitimitatea puterii municipale fiind foarte mare, de vreme ce a obținut-o chiar de la populație, bibliotecarul, acuzat de practici ilegitime față de politica autorității sale de tutelă, e cuprins de un sentiment de culpabilitate pe care nu-l poate risipi decît dacă reușește să-și dovedească – atît lui cît și celorlalți – că e în dreptul lui și că e în mod injust bănuit... sau dacă demonstrează că legitimitatea puterii e contestabilă.

Raportul redactat de dna A. pentru a cere desființarea cenzurii și în care reamintește criteriile după care se face alegerea și metodele utilizate pentru a cunoaște producția editorială nu va fi niciodată transmis comisiei pentru probleme de cultură : o ultimă tresărire va pune capăt acestei polemici.

ACTUL IV

În timp ce are loc inspectarea bibliotecii de către un membru al Inspecției generale, dna A. i se plînge acestuia în legătură cu cenzurile exercitate de municipalitate și îi solicită intervenția, transmițîndu-i listele cu cărți refuzate.

După această vizită și după discuția pe care inspectorul general o va avea cu primarul, dna A. este convocată de secretarul general care o anunță că a fost concediată, invocînd atitudinea ei din cursul ultimelor luni și faptul că a transmis documente de uz strict intern unei alte persoane – în speță inspectorului, acesta reprezentîndu-i în ochii primarului pe toți cei cărora dna A. a putut să li se plîngă de comportamentul organismului ei de tutelă. Bibliotecarii, ca orice membru al personalului comunal, sînt într-adevăr obligați la discreție.

Recurgerea la intervenția inspectorului precipită astfel desfășurarea dramei. Primarul, care s-a simțit personal pus în cauză de către un reprezentant al statului, reacționează revocînd-o pe bibliotecara care a suscitat intervenția inspecției la adresa lui. Autoritatea administrativă a găsit astfel un mobil de acuzare precis, susceptibil de a determina concedierea bibliotecarei.

Decizia nu întrunește însă unanimitatea abonaților bibliotecii : în urma unui articol apărut în ziarul local *L'Echo*, în care autoarea critică poziția municipalității și „cere cititorilor care deplîng plecarea dnei A. să facă cunoscut acest lucru primăriei", unii dintre ei își vor adresa protestele solicitînd reintegrarea bibliotecarei.

EPILOG

În urma concedierii dnei A., municipalitatea o numește responsabilă a celor două secții ale bibliotecii pe dna B., care dăduse dovezi de atașament politic și aprobase cenzura municipală. Deoarece dna B. controla achizițiile și mai ales propunerile de achiziții venite din partea drei C., care va pleca și ea peste cîteva luni, comitetul de lectură încetează să mai exercite cenzura. Dacă nu mai răspundea necesității ce i-a dat naștere, această instanță sfîrșește prin a fi dată uitării și dispare.

3. Trebuie ars Diderot?

În timpul desfăşurării alegerilor municipale din martie 1983, un anumit număr de oraşe de la periferia Parisului, care fuseseră pînă atunci bastioane tradiţionale ale partidului comunist, trec sub controlul partidelor de dreapta. Dezindustrializarea a slăbit vechea ţesătură socială a „centurii roşii" şi baza muncitorească a P.C.F.-ului a lăsat locul muncitorilor imigranţi, şomerilor şi păturilor tehnice. Astfel se întîmplă că la Aulnay-sous-Bois, membrii unei liste de uniune conduse de R.P.R., aleşi în urma anulării pe motiv de fraudă electorală a alegerilor din martie, se instalează la primărie în noiembrie 1983.

Încă de la preluarea municipalităţii, noua putere, care avusese ca slogan în timpul campaniei electorale „Să eliberăm Aulnay", caută să reia controlul asupra instituţiilor culturale, „eliberîndu-le" de influenţa comuniştilor. De-a lungul diferitelor luări de poziţie oficiale, în special în presa locală, municipalitatea emite critici asupra orientărilor casei de cultură şi a bibliotecii municipale, lăsînd să se înţeleagă că, în ciuda schimbărilor politice, aceste instituţii sînt înfeudate Partidului Comunist.

Responsabila bibliotecilor[1] care, numită de vechea municipalitate, e membră a Partidului Comunist, încercînd să înlăture bănuielile, propune noii echipe municipale să viziteze localurile respective. Cu această ocazie, este remis aleşilor locali un dosar în care se prezentau orientările şi compunerea fiecăruia dintre fonduri. În urma vizitei, consiliul municipal recunoaşte că alcătuirea fondurilor este bogată şi diversă, dar consideră că, în sectorul de „politică", lucrările teoreticienilor de dreapta nu sînt suficient de reprezentate.

Municipalitatea înfiinţează atunci un comitet de lectură însărcinat să controleze ansamblul achiziţiilor de la secţiile „adulţi" şi „copii", compus din membri ai R.P.R. şi U.D.F., un simpatizant al Frontului National şi din doi

[1] În 1983, biblioteca deţinea cinci localuri cu dotări, dintre care un birou central ; ea poseda 124.766 de cărţi şi număra 9.450 de abonaţi la 76.000 de locuitori, adică 194.000 de împrumuturi pe an.

bibliotecari care, la fiecare şedinţă, prezintă orientările ce au ghidat alegerea cărţilor, precum şi o listă cu titlurile reţinute.

În cursul primelor reuniuni, membrii comitetului propun achiziţionarea lucrărilor oamenilor politici de dreapta şi ale celor din Club de l'Horloge, refuzînd achiziţionarea unor titluri : cărţi despre lumea a treia, în special eseuri economice şi politice despre ţările arabe, publicate la editura La Découverte ; cărţi care luau poziţie împotriva rasismului precum *Déraciner le racisme*, de Jules Gritti ; cărţi ale foştilor miniştri comunişti : *Contradictions*, de Anicet Le Pors, publicată la Messidor şi *Demain la France*, de Jean Le Garrec, la editura La Découverte ; sau benzi desenate precum *Superdupont*, de Gotlib şi Sole. Comitetul mai decide şi suprimarea abonamentelor la săptămînalele sindicale, la publicaţiile scoase de editurile gerate de P.C.F., precum *Pif-Gadget* şi *Miroir du cyclisme* şi la reviste suspecte în ochii ortodoxiei de dreapta, precum *Charlie Mensuel* şi *L'Etudiant*.

Responsabila bibliotecilor care, încă de la venirea noii puteri, l-a asigurat pe primar că va aplica deciziile municipalităţii, acceptă aceste măsuri : „ N-am fost şocată de înfiinţarea comitetului de lectură ; evident, aş fi preferat un control *a posteriori* mai curînd decît unul *a priori*, şi asupra orientărilor generale mai curînd decît titlu cu titlu, dar mi se pare normal ca bibliotecarul să dea seamă de opţiunile sale unei echipe municipale, oricare i-ar fi orientarea politică". În schimb, ea contestă remarcile despre lipsa de pluralism a fondurilor :

„Aleşii se concentrau asupra sectorului de «politică», ce reprezenta aproximativ 3% din ansamblul titlurilor, şi care e de altfel un gen ce iese puţin în biblioteci ; le-am atras atenţia că, dacă vrem să vedem adevărul despre pluralism, ar trebui luate în considerare nu numai cărţile de politică actuale, ci şi raftul de istorie contemporană, precum şi teoriile politice şi economice[1]. Într-adevăr, la politică în sens restrîns, cărţile de dreapta erau mai puţin numeroase, dar în ce priveşte, de exemplu, istoria celei de-a V-a Republici sau teoriile economice, era clar invers. De fapt, pluralismul se judecă asupra întregului fond al unei biblioteci şi nu doar numărînd dacă, pe raftul de «politică», se află trei cărţi ale P.S., trei ale R.P.R. etc., aceasta fiind cea mai greşită atitudine".

Pornind de la un inventar al cărţilor din cele cinci localuri ale bibliotecii, responsabila face un raport ce dovedeşte că, în ansamblul fondurilor, diferitele curente de gîndire sînt reprezentate în ideea de respectare a pluralismului. Cu ocazia evaluării fondurilor, ea constată că lucrările care prezintă tezele oficiale ale partidului comunist, ţinînd cont de producţia editorială, sînt puţine la număr, şi aduce acest lucru la cunoştinţa aleşilor : „Trebuise să cumpărăm 6.000 de cărţi în 1984, iar grupul Messidor scosese în jur de 120 de titluri, inclusiv

[1] În clasificarea Dewey, utilizată pentru a clasa cărţile în biblioteci, eseurile teoreticienilor politici sînt indexate după indicele 324, teoriile economice, după indicele 320 iar istoria la 900. Cea mai mare parte a cărţilor generalului de Gaulle sînt, de exemplu, clasate la secţia 944 „Istoria Franţei" şi nu la secţia „politică".

cărțile pentru copii şi revista *Europe* ; am atras deci atenția că dacă am fi cumpărat întreaga producție, aceasta ar rămîne complet nesemnificativă față de masa titlurilor achiziționate".

Atitudinea responsabilei bibliotecii poate părea temerară în măsura în care, acceptînd orientările municipalității, ea îşi apără propriile opinii. Unii membri ai personalului o consideră provocatoare : „Responsabila a avut o atitudine extrem de militantă. Faptul de a spune aleşilor municipali că, dacă nu sînt de acord cu propunerile noastre, ar trebui să ne arate ei politica de urmat, deşi municipalitatea nu era capabilă să facă acest lucru, era destul de provocator".

Prezența unei militante a P.C.F. la direcția bibliotecilor reprezintă deja o provocare în sine pentru această municipalitate R.P.R.-U.D.F. venită la putere cu idei revanşarde, cu atît mai puternice cu cît stînga se afla la guvernare din 1981. Atacurile municipalității la adresa compunerii fondului de carte apar din ce în ce mai mult ca provocări destinate să suscite o înfruntare cu responsabila bibliotecii. Într-adevăr, în instituții de această talie, achizițiile nu sînt decise de una sau două persoane, ci de o echipă unde fiecare dintre membri participă cu competența sa.

Înainte, „aleşii comunişti nu efectuau cenzuri directe", consideră unul din membrii personalului, „aveau încredere în responsabila bibliotecii, dar şi în bibliotecari, care nu erau deloc de orientare comunistă. Fondul de carte mi-a părut întotdeauna echilibrat, chiar dacă avea o uşoară tendință de stînga în anumite domenii ca istoria şi politica. Se făceau achiziții în mod sistematic, indiferent de titluri, mai ales din producția grupului Messidor, în fiecare din biblioteci. Se mai cumpărau şi cărți despre viața cutărui sau cutărui comunist obscur, care nu interesa pe nimeni, dar pe care le aveam pentru că era vorba de un comunist". De altfel, fosta echipă municipală n-a ascuns niciodată aceste orientări : „N-am aplicat niciodată cenzura în timpul mandatului meu la Aulnay", precizează fostul primar, „am avut grijă doar ca lucrările *alor noştri*, adică cele de la editura Messidor, să fie prezente în bibliotecă".

În ce o priveşte, responsabila îşi revendică, şi nu fără pasiune, această politică :

> Sînt complet împotriva ideii că bibliotecarii ar trebui să fie neutri. După părerea mea, cel mai rău lucru este să crezi că biblioteca ar trebui să se mulțumească să răspundă la cerere, punînd toate cărțile la dispoziția cititorilor şi transformîndu-se într-un soi de supermagazin de cărți. În cărți sînt idei, e viață, iar bibliotecarul nu poate spune „A! cu rămîn neutru", ca şi cum ceea ce am avea pe rafturi nu ne-ar privi în mod real. E aici un fel de ipocrizie. Pentru mine, bibliotecarul are o misiune de îndeplinit punîndu-şi la dispoziția unei colectivități anumite competențe, fără a se limita să răspundă numai cererii : e vorba să alegă, respectînd pluralismul, dar, pentru mine, pluralismul nu constă în a pune la dispoziția cititorilor diversitatea de idei exact aşa cum se prezintă în producția literară, cu toate sistemele de presiune impuse. Se cuvine deci reechilibrarea lucrurilor, fie că e vorba de curentele de gîndire, fie de curentele literare ; astfel, cărțile comuniste nu trebuie să fie atît de minoritare în biblioteci pe cît sînt

în ce privește producția lor, și tot astfel e și în ce privește creația literară și poetică contemporană, slab reprezentată în biblioteci. Noi nu trebuie să urmăm producția de carte, ci să reflectăm pe marginea ei. Individual, un bibliotecar se poate înșela uneori, dar cu îmi revendic dreptul la greșeală de vreme ce-mi voi fi luat responsabilitatea de a face o alegere adevărată.

Or, logica noii puteri municipale este exact inversă : adică să elimine orice achiziție care, de aproape sau de departe, se înrudește cu Partidul Comunist. De aceea, comitetul de lectură nu poate fi locul unei oarecare reglări de conturi între partide, ci doar un teren de război unde fiecare dintre protagoniști desfășoară o strategie cu care să-și împingă înapoi adversarul.

Astfel, consiliul municipal va trece la aplicarea unei cenzuri mult mai radicale. În timpul unei reuniuni a comitetului de lectură, în septembrie 1984, aleșii le cer bibliotecarilor să retragă de pe lista de achiziții propuse *Les Souterrains de la liberté*, de scriitorul brazilian Jorge Amado, apărută la editura Messidor, și albumul lui Pierre Paraf, președinte de onoare al M.R.A.P., *L'Homme de toutes les couleurs*, scos la editura La Farandole. În fața întrebărilor bibliotecarilor care sînt cu atît mai mirați cu cît Jorge Amado tocmai fusese făcut comandor al Legiunii de onoare de către președintele Republicii, iar primul volum al cărții refuzate se găsea deja pe rafturile bibliotecii din Aulnay-sous-Bois, primarul adjunct, însărcinat cu probleme de cultură, explică faptul că n-are nimic împotriva lui Jorge Amado, dar că orice achiziție de titluri publicate de editurile grupului Messidor[1] și de editura La Découverte e de acum înainte exclusă. Vînătoarea de fantome întreprinsă de municipalitate ajunge să interzică achiziționarea cărților *Dix jours qui ébranlèrent le monde* a ziaristului John Reed[2] și *Textes choisis de l'Encyclopédie*, de Diderot, pe care doar Les Editions Sociales le publicau pe atunci în format de buzunar, prefațate și comentate de istoricul Albert Soboul.

Cenzurînd *Enciclopedia*, fie și din cauza editorului ei, municipalitatea reia, în mod simbolic, practicile de dinainte de 1789, cînd libertatea de exprimare era proscrisă, orice publicație, supusă cenzurii prealabile, cărțile prohibite fiind la fel de numeroase ca și cele permise : *Enciclopedia* a fost urmărită, într-adevăr, de Parlament și interzisă de Consiliul Regelui în 1752, apoi în 1759. Procedeele arbitrare de care se folosea corpul de cenzori regali a făcut din aceștia simbolul

1 P.C.F. gerează un anumit număr de edituri reunite în grupul Messidor, care cuprinde Les Editions Sociales, Temps actuels, La Farandole (cărți pentru copii) ; editura Miroir-Sprint ; editura Pif-Vaillant ; Livre Club Diderot (ediții prin curtaj) și Cercle d'Art (ediții de lux).

2 John Reed a fost membru al Partidului Comunist American. Totodată martor și purtător de cuvînt al stîngii americane ce se născtea în anii 1910, el povestește în *Dix jours qui ébranlèrent le monde*, scrisă chiar înaintea morții sale, revoluția rusă din 1917.

forţelor conservatoare abolite de Revoluţia Franceză[1]. Legîndu-se de o carte pe care cenzorii Vechiului Regim au aureolat-o cu o coroană de martir, municipalitatea din Aulnay nu poate decît să-şi atragă o largă dezaprobare.

Prima manifestare a acestei dezavuări se traduce prin rezultatul votării unei moţiuni, provenită de la ansamblul personalului, unanimă în a denunţa „orice tip de cenzură, fie că priveşte excluderea unui curent de gîndire, a unei edituri şi a scriitorilor publicaţi de aceasta, sau a unor autori luaţi individual"[2]. Bibliotecarii consideră că, dacă refuzul achiziţionării unui titlu sau altul poate face obiectul negocierilor, excluderea unei edituri reprezentînd un curent ideologic este inacceptabilă. Moţiunea primeşte o susţinere locală din partea locuitorilor şi a secţiilor sindicale, şi o susţinere mai largă din partea asociaţiilor, a sindicatelor, ca şi a personalităţilor, a scriitorilor sau a desenatorilor, cu care se stabiliseră legături încă dinainte, în cadrul manifestărilor organizate de bibliotecari (tîrgul de carte, festivalul internaţional de poezie, întîlniri cu scriitori şi poeţi sau atelierele creaţiei). Bibliotecarii de profesie protestează la rîndul lor, iar biroul naţional al A.B.F. publică o moţiune prin care se condamnă atitudinea municipalităţii din Aulnay. Pe de altă parte, grupul de aleşi comunişti din Aulnay şi P.C.F.-ul lansează o petiţie de susţinere[3] ce marchează bine extrema politizare a acestui conflict.

Ţinînd cont de aceste curente de opinie favorabile, de susţinerea primită şi de diversele articole publicate în presa locală şi naţională, bibliotecarii care vor să împiedice cenzura municipală, dispun de o relativă marjă de manevră. Efectiv, cu ocazia unei întîlniri dintre directorul cu probleme de cultură, membrii consiliului municipal, responsabila bibliotecii, precum şi o delegaţie a personalului şi sindicatului majoritar C.G.T., primarul, părînd că revine asupra deciziilor sale anterioare, dă asigurări că nu va exista cenzură în biblioteci. Pentru a face să se respecte acest angajament, bibliotecarii pot să se bazeze pe asigurarea dată de primar unui inspector general, conform căreia nu se va practica nici o cenzură. Responsabila solicitase, într-adevăr, o vizită a Inspecţiei generale pentru se constata oficial pluralismul fondului alcătuit de bibliotecari şi practicile discriminatorii ale comitetului de lectură.

Dar, chiar dacă comitetul de lectură încetează să mai revendice excluderea cărţilor publicate la Messidor, el continuă să refuze achiziţionarea anumitor

[1] Realitatea e mai nuanţată de vreme ce, pe de o parte, vigilenţa cenzorilor regali a fost întotdeauna copleşită de piaţa clandestină a cărţii, iar, pe de altă parte, libertatea adusă de Revoluţie a suferit restricţii încă din 1791 ; cu toate acestea, cenzura prealabilă editării nu a fost reintrodusă. În ce priveşte *Enciclopedia* şi cenzura sub Vechiul Regim, se poate consulta în special : R. Darnton, *L'Aventure de l'Encyclopédie : un best-seller au siécle des Lumiéres*, Librairie académique Perrin, 1982, şi D. Roche, „La censure", *Histoire de l'édition*, Promodis, 1984, t. II.

[2] Cf. Documentul 19.

[3] Cf. Documentul 20.

titluri. De exemplu, aleşii locali acceptă să se cumpere *L'Economie nouvelle à bras-le-corps*, de Philippe Herzog, dar refuză *Le Petit Boxeur*, de André Stil şi volumul 2 din *Carnets*, de Roger Vailland, şi continuă să interzică *Les Souterrains de la liberté*, al cărei autor remarcă faptul că doar dictaturile din America latină îl cenzuraseră pînă atunci. În sfîrşit, ostracizarea de care se loveşte *Textes choisis de L'Encyclopédie* de Diderot se prelungeşte ; ea vizează nu numai locul apariţiei – la Editions Sociales – ci şi pe istoricul Albert Soboul ale cărui prefaţă şi comentarii se sprijină pe o analiză marxistă.

A.B.F. publică atunci o nouă moţiune prin care îi îndeamnă pe bibliotecari „să continue să trimită mesaje primarului din Aulnay-sous-Bois pentru ca să revină în mod real asupra deciziei sale referitoare la cenzură"[1].

Informînd publicul, pe bibliotecarii de profesie şi mass-media de atitudinea aleşilor din Aulnay, bibliotecarii au opus deontologia profesională legislaţiei privitoare la secretul profesional căreia trebuie să i se supună funcţionarii. Folosindu-se cu ceva întîrziere de această clauză, în ianuarie 1985, municipalitatea dă un blam uneia dintre bibliotecare pe motiv că a făcut caz, în faţa scriitorului Pierre Paraf, de rezultatele întrevederii dintre primar şi adjuncţii lui, în cursul căreia primarul afirmase că nu va fi comisă nici un fel de cenzură.

Documentul 19. – *Moţiune contra cenzurii adoptată de ansamblul personalului de la Biblioteca Municipală din Aulnay-Sous-Bois în septembrie 1984*

Pe 7 septembrie 1984, am fost informaţi asupra deciziei biroului municipal de a cenzura din acel moment toate cărţile apărute la editurile Messidor, La Farandole, Temps Actuels şi la Editions Sociales.

Astfel, ni s-a interzis să comandăm pentru cititorii bibliotecii municipale din Aulnay-sous-Bois volumul 2 din *Souterrains de la liberté*, de Jorge Amado, care tocmai fusese numit comandor al Legiunii de onoare de către preşedintele Republicii, *L'Homme de toutes les couleurs*, de Pierre Paraf, preşedinte de onoare al M.R.A.P., *Dix jours qui ébranlèrent le monde*, mărturie de acum clasică a ziaristului american John Reed, textele din *L'Enclopédie* de Diderot al cărui bicentenar de la moarte îl sărbătorim în acest an! ...

Decizia de a cenzura total o editură fusese precedată de cenzuri punctuale, parţiale, privitoare la genuri, la editori şi la diverse opinii: banda desenată *Superdupont* de Gotlib şi Solé, o carte împotriva rasismului, *Déraciner tous les racismes*, editurile Ouvrières şi La Découverte, cei doi ex-miniştri Jean Le Garrec şi Anicet Le Pors, ca şi creatori de cărţi pentru copii, uneori premiaţi, precum cărţile scoase de La Farandole despre Preistorie, de Spinar şi Wolf! ...

Tot astfel, municipalitatea decisese retragerea din biblioteci a unor reviste: toate săptămînalele sindicale, *Droit et Liberté*, *Charlie Mensuel*, mergînd pînă la *L'Etudiant*, *Pif-Gadget* şi *Miroir du cyclisme*!

De aceea, în deplină cunoştinţă de cauză, ţinem responsabilitatea noastră să denunţăm orice cenzură, fie că ea priveşte eliminarea unui curent de gîndire a unei edituri şi a scriitorilor publicaţi de ea, fie a unor autori luaţi în mod individual.

[1] Cf. Documentul 21.

Deoarece considerăm că misiunea noastră profesională este de a garanta pluralismul în biblioteci, deoarece sîntem foarte ataşaţi de ideea libertate de exprimare şi de informare, deoarece refuzăm repunerea în cauză a competenţelor noastre profesionale, a presiunilor şi a cenzurii, ţinem să protestăm în mod solemn împotriva deciziilor luate de municipalitatea din Aulnay-sous-Bois care ameninţă libertăţile democratice şi vă cerem să vă exprimaţi indignarea alături de noi.

Documentul 20. – *Manifest al Partidului Comunist Francez împotriva cenzurării cărţilor publicate de editorii comunişti*

LIBERTÉ POUR AULNAY
Censure à la bibliothèque municipale
Appel
• Depuis le 7 septembre 1984, la municipalité a interdit tout achat de livres des Editions Sociales, La Farandole, Temps Actuels, Messidor.
• Cela a conduit à interdire des auteurs aussi divers que Diderot, Jorge Amado ou Pierre Paraf.
• Déjà de très nombreux aulnaysiens, beaucoup d'associations, des syndicats, des personnalités comme Bernard Clavel, Edmonde Charleroux, André Stil, Albert Jacquard ont protesté.
• Le ministère de la culture a décidé de ne pas verser sa subvention de 66 millions de centimes, tant que la censure ne sera pas levée.
• Vous aussi protestez contre cette atteinte à une liberté fondamentale.
• Exigez le respect du pluralisme. Joignez-vous à l'appel des élus communistes d'Aulnay.
PCF

Între timp, directoarea alesese singură să plece : „Venisem la Aulnay cu un proiect de dezvoltare a lecturii şi cu un proiect cultural. Construcţia noii biblioteci centrale, care trebuia să înceapă în 1983, a fost abandonată de municipalitatea de dreapta încă de la instalarea ei la putere. Am primit, începînd cu 1980, subvenţii din partea statului şi a municipalităţii, care ne-au permis să începem constituirea unui fond de carte de la A la Z, ceea ce reprezintă totuşi un vis pentru orice bibliotecar ; tot acest stoc de cărţi şi discuri a rămas în lăzi. [...] A fost un moment cînd, orice s-ar spune, nu se mai putea lucra în această atmosferă de suspiciune. Şi apoi, din cauza sistemului de control cu liste *a priori*, cărţile veneau cu mare întîrziere..."

După cum am precizat mai sus, cartea este, de multă vreme, calul de luptă al P.C.F., care o consideră un mijloc de democratizare culturală, de formare a unei conştiinţe politice şi de luptă ideologică. În „Manifestul pentru carte", P.C.F. afirmă că : „Regresul cărţilor ce se opun evoluţiei vieţii materiale şi intelectuale poate şi trebuie să fie însoţit de o dezvoltare mai mare a cărţilor care sînt pentru această evoluţie – de la cartea pentru copii, la cartea de artă şi de creaţie literară, de la cartea ştiinţifică şi tehnică, la cartea politică şi teoretică, a căror importanţă crescîndă răspunde desfăşurării activităţii conştiente a maselor"[1].

În această optică, municipalitatea comunistă din Aulnay instituise o politică de dezvoltare şi de animare culturală a bibliotecilor. Pentru directoare, manifestările culturale îşi pierdeau sensul, din momentul în care proiectul cultural se schimba :

„De exemplu, atunci cînd organizam biblioteci la domiciliu aducînd scriitori precum Bernard Noël, Tahar Ben Jelloun sau Jean-Pierre Chabrol, cu cărţile lor, în sufrageriile locuitorilor din oraşe, aceştia invitîndu-şi şi vecinii de scară, trebuiau realizate şi solidarităţi ideologice. Am fost nevoiţi să constatăm că lucrul nu mai avea acelaşi sens, pentru că nu se mai integra într-o politică globală asupra oraşului".

Cîteva luni după această plecare, municipalitatea renunţă la cenzura directă, chiar dacă a continuat să controleze listele de achiziţii. Un responsabil municipal lasă totuşi să străbată o undă de îngrijorare la citirea titlului unui eseu de Bernard Noël : *Le Sens-la Sensure...*

[1] „Manifeste pour le Livre" publicat de P.C.F. în februarie 1975, în A. Spire şi J.-P.Viala, *La Bataille du livre*, Ed. Sociales, 1976, p. 274.

Documentul 21. – *Moţiunea A.B.F. împotriva cenzurii în bibliotecile din Aulnay-sous-Bois*

Secţiunea de „Lectură publică" a Asociaţiei Bibliotecarilor din Franţa (A.B.F.) a fost sesizată de colegii din Aulnay-sous-Bois, încă din luna septembrie 1984, de cenzura exercitată de către municipalitate împotriva unor autori, a unor editori şi a unor teme ca rasismul, de exemplu. O moţiune a biroului naţional al A.B.F. a condamnat această decizie municipală. Numeroşi bibliotecari din regiunea pariziană şi din provincie, personalităţi precum Albert Jacquard, Bruno de La Salle, Catherine Zarcatte, Pierre Paraf, Bernard Clavel, Edmonde Charles-Roux, Claude Ollier, Clément Lépidis, Jean Métellus, Dominique Grandmont, André Stil şi-au manifestat indignarea în faţa acestor practici şi şi-au exprimat susţinerea pentru colegii noştri din Aulnay-sous-Bois.

În mesajul său, Jorge Amado este mirat să vadă că anumite cărţi ale lui sînt interzise într-o bibliotecă franceză, doar dictaturile din America Latină îndrăznind să-l cenzureze pînă în prezent.

Emoţia suscitată în rîndul opiniei publice, la Aulnay-sous-Bois şi în alte părţi, diferitele intervenţii au permis să se ţină, în 26 octombrie 1984, o întîlnire între primarul din Aulnay-sous-Bois, dl. Jean-Claude Abrioux, doi consilieri municipali, directorul şi coordonatorul problemelor de cultură, pe de o parte, şi directoarea bibliotecii, o delegaţie a personalului şi a sindicatului C.G.T. din bibliotecă, pe de altă parte.

În timpul acestei întîlniri, primarul dădusc asigurări colegilor noştri că nu va mai exista cenzură la Aulnay, poziţie reiterată în timpul inspecţiei bibliotecilor. Totuşi, în ziua de azi, în ciuda unor cereri repetate, tot nu pot fi consultate *Textes choisis de l'Encyclopédie*, de Diderot (Editions Sociales), nu mai mult decît volumul 2 din *Souterrains de la liberté*, de Jorge Amado (Temps Actuels), nici *La Longue Marche de Filou*, de Jacques Cassabois (La Farandole), nici *La Grand-mère aux oiseaux*, de Georges Coulonges (La Farandole).

În realitate, poziţia anunţată pe 7 septembrie 1984 de dl. Gilles Clerc, primar adjunct însărcinat cu Cultura, este infirmată de următoarele fapte: interzicerea oricărei achiziţii de la Editions Sociales, Temps Actuels, La Farandole. Anumite cărţi politice, publicate de aceleaşi edituri, fac obiectul unui control special din partea municipalităţii. Astfel, în ultima perioadă, se poate achiziţiona *L'Economie nouvelle à bras-le-corps*, de Philippe Herzog, dar *Le Petit Boxeur* de André Stil, sau volumul 2 din *Carnets*, de Roger Vailland rămîn interzise.

În ciuda speranţelor pe care le-am avut de a vedea reinstaurat pluralismul în bibliotecile din Aulnay-sous-Bois, municipalitatea refuză dezbaterile de idei, exclude, *a priori*, cărţi şi autori, indiferent de calitatea acestora, pentru simplul fapt că apar la Messidor, răpindu-le cititorilor posibilitatea de a-şi alege ei înşişi lecturile!

Bibliotecarii, în totalitatea lor, nu pot să fie decît îngrijoraţi în faţa unei astfel de situaţii care demonstrează din nou necesitatea unei legi a bibliotecarilor, care să garanteze calitatea serviciului public şi pluralismul indispensabil dezvoltării Culturii.

Secţia de „Lectură publică" a A.B.F. le cere colegilor să continue trimiterea de mesaje către primarul din Aulnay-sous-Bois pentru a reveni cu adevărat asupra deciziei sale referitoare la cenzură.

4. De la războiul cu nasturi la războiul cu ciocolată

Dintre toți cititorii, copiii și adolescenții sînt cei care fac cel mai adesea obiectul unui control, adulții temîndu-se ca tineretul să nu fie pervertit moral de cărțile proaste. Această atitudine este o constantă în materie de educație și ea dă naștere unor comportamente privitoare la cenzură. Deja Platon dorea ca Hesiod și Homer să fie izgoniți din lecturile adolescenților, pentru că descriu imoralitatea zeilor, argumentînd : „În orice lucru, începutul este tot ce poate fi mai important, în special în cazul unei ființe tinere și fragede. Într-adevăr, acum el e modelat și primește pecetea cu care vrem să-l însemnăm. [...] Deci, trebuie să veghem mai întîi, se pare, asupra născocitorilor de povești, să alegem lucrările lor bune și să le respingem pe cele proaste. Le vom pune apoi pe doici și pe mame să le povestească copiilor cele pe care noi le vom fi ales și să le modeleze sufletul cu poveștile acelora mai mult decît corpul, cu mîinile lor ; dar dintre cele pe care le povestesc în prezent, majoritatea sînt de înlăturat"[1]. Montaigne, evocînd romanele cavalerești, e exasperat de „adunătura de cărți ce ne amuză copilăria ". În 1924, într-una din primele cercetări asupra literaturii pentru copii, Marie-Thérèse Latzarus consideră că, dacă „educatorii se ridică cu atîta putere împotriva unor astfel de publicații sau de producții cinematografice, e pentru că știu bine că filmele polițiste și romanele cinematografice trezesc în sufletele de copii nu se știe ce instincte latente, vestigii ale unei barbarii ancestrale"[2]. Acest „suflet de copil" a făcut să curgă atîta cerneală, încît s-ar putea face o antologie a declarațiilor peremptorii despre modul în care văd adulții influența literaturii asupra tineretului, pericolele și violența ei.

---

[1] Platon, *Republica*, II/376c-377b.

[2] M.-T. Latzarus, *La Littérature enfantine en France dans la seconde moitié du XIX-e*, P.U.F., 1924.

L'Heure Joyeuse, prima bibliotecă franceză consacrată în întregime copiilor, chiar dacă practică, începînd din 1924, o concepție „novatoare" a viziunii despre copil şi despre relațiile dintre copii şi adulți[1], care supără uneori mentalitățile contemporane, totuşi nu se poate sustrage cenzurii.

Avînd legături cu mişcarea Noua educație, fondatoarele de la L'Heure Joyeuse, Claire Huchet, Marguerite Gruny şi Mathilde Leriche, încurajează inițiativa, responsabilitatea şi autonomia copiilor. Dorind să facă cunoscute tinerilor cititori comorile literaturii, ele efectuează o selecție exigentă. Toate cărțile sînt citite înainte de a fi date la împrumut, pentru a înlătura „cărțile mediocre atît din punct de vedere moral, cît şi literar, [ca şi] cărțile tendențioase"[2]. Cărțile instructive sînt puternic puse în valoare : „Nivelul de lectură este destul de ridicat ; proporția dintre romane şi cărțile aşa-zis serioase şi instructive a scăzut la 60%"[3], pentru cititorii peste 12 ani. Totuşi, în această perioadă cînd se întîmpla frecvent să se prindă cu agrafe paginile ce nu se dorea a fi lăsate la îndemîna adolescenților, şi în special a fetelor, L'Heure Joyeuse apare ca un loc al libertății.

Selecția calitativă şi morală determină L'Heure Joyeuse să excludă, de exemplu, *Arsène Lupin* de Maurice Leblanc pentru că scoate în evidență un personaj care e hoț şi *La Guerre des boutons* de Louis Pergaud, publicată în 1912, atît din cauza libertății limbajului, a expresiilor argotice, cît şi din cauza lipsei de respect cu care vorbeşte autorul despre părinți. În acelaşi mod, cărțile lui Paul Berna, *Le Cheval sans tête*, *Le Piano à bretelles* sau *Le Carrefour de la pie*, publicate în anii cincizeci, nu sînt admise pentru că autorul se foloseşte, în afara dialogurilor, de cuvinte ca „patelin" (= pehlivan), „gosse" (= puştan, puştancă), „flic" (= curcan, sticlete)... Bibliotecarii se tem ca asemenea texte să nu-i încurajeze pe copiii din mediile populare să folosească o limbă considerată vulgară.

Fără a repune în discuție existența romanului polițist pentru copii, bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse critică, precum unii educatori, personajul copilului detectiv : „Aceasta n-ar putea fi prezentată în nici un caz ca fiind o activitate obişnuită, scrie Marc Soriano, pentru că vîrsta lui de copil este incompatibilă cu meseria de polițist. [...] A admite la început supravegherea sistematică a adulților de către copii, înseamnă să porneşti de la o bază greşită. În rest, urmărirea criminalilor, de care se ocupă, cel puțin în principiu, poliția, e o treabă serioasă şi adesea periculoasă, care nu poate fi propusă sub formă de joc"[4]. Romanul polițist este respins cu mai multă putere atunci cînd face parte dintre cărțile produse în serie, în care stilul literar e considerat mediocru, ca, de

[1] Cf. N. Van de Wiele, „L'Heure joyeuse, l'époque des pionniers", *Livres et bibliothèques pour enfants*, sub direcția lui C.-A. Parmegiani, ed. Cercle de la Librairie, 1985.

[2] M. Gruny, „L'Heure Joyeuse", *La Lecture publique : mémoires et voeux du congrès international d'Alger*.

[3] *Ibid*.

[4] M. Soriano, *Guide de littérature pour la jeunesse*, Flammarion, 1975, pp. 418-423.

pildă, seriile : *Club des cinq*[1], *Clan des sept*, *Mystère*, *Oui-Oui* de Enyd Blyton, *Alice* de Caroline Quine sau *Fantômette* de Georges Chaulet. Acestor texte li se reproşează faptul că propun, după un scenariu identic, un univers convenţional care opune într-o manieră simplistă binele şi răul şi unde cei răi sînt întotdeauna pedepsiţi. Bibliotecarele justifică respingerea acestor serii de cărţi şi prin faptul că, în măsura în care colecţiile „roz" şi „verde", publicate de Hachette, domină piaţa cărţii pentru copii, ele consideră că scopul bibliotecii constă în a face cunoscută o literatură unde „creaţia ocupă un loc mai important"[2].

Aceste cărţi mai suscită şi în prezent o polemică printre bibliotecari, dusă în termeni identici cu polemica referitoare la seriile populare pentru adulţi.

Pînă în 1968, biblioteca L'Heure Joyeuse nu acceptă între pereţii ei benzile desenate de factură modernă cu texte cuprinse în bule, cu onomatopee, cu textul redus la esenţial şi cu imaginile legate, nu doar juxtapuse, precum în *Zig et Puce* de Alain Saint-Ogan, *Tintin* de Hergé sau *Astérix* de Goscinny şi Uderzo.

> Înlăturam benzile desenate. Eram cam prea exigente, recunoaşte Marguerite Gruny, dar sînt bucuroasă că am ieşit la pensie înainte ca benzile desenate să fie în mare vogă ; aveam numerele din *Christophe* : la Famille Fenouillard, le Sapeur Camembert, Plick et Plock, care nu sînt chiar benzi desenate, ca şi Bécassine, care figurează de altfel în prima selecţie *Beaux livres, belles histoires*[3]. Nu o indicasem pe a doua listă, pentru că starea de spirit care constă în a-ţi bate joc de slujnicuţa provincială mă deranjează. Eu nu sînt împotriva principiului benzilor desenate, ci împotriva vulgarităţii majorităţii lor. Consider că sînt anti-literatură şi anti-artă, iar copiii împătimiţi de benzi desenate trebuie să apreciezc cu greu arta literară şi artele plastice. Mă tem că îi îndepărtează de acestea.

Bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse resping totodată şi ediţiile sau reeditările populare ilustrate ca *L'Epatant* şi *Le Petit Illustré*, care publică respectiv *Les Pieds Nickelés* de Louis Forton şi *Bibi Fricotin* şi, începînd din anii 1935, *Le Journal de Mickey*, şi săptămînalele *Hurrah* ! sau *L'Aventureux*.

Cărţile ilustrate au făcut totuşi deliciul mai multor generaţii de tineri cititori, începînd cu tînărul Sartre, după cum povesteşte în *Les Mots* :

> Am văzut imagini minunate, culorile lor ţipătoare m-au fascinat, le-am cerut, le-am avut ; treaba era făcută : am vrut să am în fiecare săptămînă *Cri-Cri*, *L'Epatant*, *Les Vacances*, *Les Trois Boy-Scouts* de Jean de la Hire şi *Le Tour du monde en aéroplane* de Arnold Galopin, care apărea joia în fascicule.

---

[1] Publicate în traducere franceză începînd din 1955.

[2] N. VAN de Wiele, „Le rôle des bibliothèques de jeunesse dans le développement de la lecture des jeunes et dans la promotion de la littérature de jeunesse", *Bulletin d'information de l'A.B.F.*, nr. 135, trimestrul al II-lea, 1987.

[3] Cf. M. Gruny, M. Leriche, *Beaux livres, belles histoires*, ed. Bourrelier, I ed. 1937, reedit. în 1946 şi 1952. Bibliotecă pilot, L'Heure Joyeuse publică, într-adevăr, selecţii de cărţi destinate altor biblioteci, părinţilor şi educatorilor ; între 1924 şi 1964, în Franţa sînt create zece biblioteci pentru copii.

> De la o joie la alta mă gîndeam la Vulturul Anzilor, la Marcel Dunot, boxerul cu pumni de fier, la Christian aviatorul, mult mai mult decît la prietenii mei Rabelais şi Vigny.

Dacă Jean-Paul Sartre are conştiinţa că se înjoseşte faţă de lecturile legitime din saloanele burgheze, Cavanna arată în *Les Ritals* admiraţia exagerată a familiei pentru cărţile ilustrate în mediile populare :

> De cînd eram foarte mic, mama îmi cumpăra în fiecare sîmbătă *Le Petit Illustré* pentru că înăuntru erau aventurile lui Bibi Fricotin, pe care-l adora. Ea le citea după ce terminam eu sau uneori i le citeam cu glas tare, în timp ce spăla vesela, iar ea rîdea, rîdea [...].
> După ce terminam de citit *Le Petit Illustré*, i-l pasam lui Jean-Jean, care-mi înapoia *L'Epatant*. În *L'Epatant*, erau Les Pieds Nickelés. [...]. Trei moace rînjite de puşlamale de stradă, adevăraţi candidaţi la temniţă, răi de tot, hoţi, mincinoşi şi foarte prost crescuţi. Cînd erai prins cu asta în ghiozdan, la şcoală, chiar dacă nu erai surprins citind, se confisca. Cu o ceartă la sfîrşit. Dacă nu de acolo învăţam ortografia şi nici cinstea şi bunele maniere, dacă deveneam apaşi şi dezertori în faţa duşmanului şi dacă astfel de porcării trebuiau interzise, te întrebi ce făcea guvernul [...]. Dar iată că a venit din America, răsunător ca o paradă de circ, irezistibilul val al ziarelor cu benzi desenate. N-au trebuit decît să apară pentru a ne cuceri, pentru a ne fascina. *Robinson*, *Hurrah!*, *Hop-là*, *Tarzan*, *Le Journal de Mickey*... Astea străluceau pe tarabe şi furau ochiul.

Asemenea majorităţii intelectualilor din acea vreme, bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse se arată favorabile legii din 1949, pe care o consideră necesară pentru a stăvili valul de publicaţii mediocre americane.

Doar de la sfîrşitul anilor şaizeci, benzile desenate îşi vor face o timidă apariţie în bibliotecile pentru copii, înainte de a deveni un sector propriu-zis. Generaţiile anterioare de bibliotecari – formate de cultura unui text separat de imaginea grafică – judecau, pornind de la criterii literare, o artă nouă care nu este o artă, care mizează în special pe contrapunctul imagine-text şi utilizează tehnici de decupaj şi de montaj preluate din artele vizuale, adică din teatru şi din cinema.

Selecţia morală făcută de bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse este extrem de riguroasă. Literatura pentru copii şi pentru tineret e în prealabil cenzurată de editori care taie anumite pasaje, ca de exemplu, cuvîntul „ maîtresse " (= amantă, curtezană) pe care editura G.P. l-a retras din *L'Ancre de miséricorde* de Pierre Mac Orlan. Dar necesitatea de a înlătura orice aluzie la sexualitate le obligă pe bibliotecare să-şi exercite propriul control asupra cărţilor.

Deoarece bibliotecarele îşi doresc să evite adaptările pentru tineret, cel mai adesea mediocre, alegerea cărţilor se dovedeşte extrem de delicată în privinţa adolescenţilor pe care-i primeşte L'Heure Joyeuse pînă la vîrsta de 16 ani ; de exemplu, e de neconceput să li se propună operele lui Diderot, Baudelaire sau Zola, sau anumite cărţi ale lui Balzac, precum *Le Lys dans la Vallée*. Marguerite Gruny atestă caracterul excesiv al cenzurilor cerute de unii părinţi :

> Cîțiva părinți, cu sentimente mai curînd părintești decît cu severitate în ce ne privește, ne-au făcut să retragem de pe rafturi anumite cărți. Astfel, un ziarist, evreu, tatăl unei fete de paisprezece ani, ne-a criticat pentru *Eaux printanières* de Turgheniev, în care un tînăr, spre nenorocirea lui, se lasă atras de o tînără cam vampă. „Excelent exemplu pentru băieți, protestam noi. — Foarte imoral pentru fete!" replica el. Organistul unei biserici din apropiere, catolic, tatăl unui băiat de cincisprezece ani, admitea cu greu pe rafturile noastre teatrul lui Musset, pe care-l considera imoral – dar de data asta n-am mai cedat[1].

Absența educației sexuale și interdicțiile întreținute cu privire la sexualitate dau naștere la reacții de culpabilizare a unor cărți :

> Cultura artistică a copiilor din mediul popular era pe atunci inexistentă, iar reproducerile de nuduri îi șocau. De cîte ori am auzit fetițe murmurînd : „O, au cărți indecente pe acolo!" „Pe acolo" era colțul unde se aflau cărțile de artă... iar cea mai „indecentă" carte era o lucrare despre sculptura greacă pentru care, dimpotrivă, băieții mari se băteau, dar o citeau ascunzînd-o pe jumătate cu brațele, ca și cum s-ar fi simțit vinovați, și nu le venea să o împrumute : ce s-ar fi spus acasă!

Chiar dacă imaginile nu reprezentau decît flori și animale și nu arătau niciodată scene de împerechere între animale și nici actul sexual sau momentul nașterii, primele cărți de educație sexuală destinate copiilor – de exemplu, *Maman, dis-moi*, a doctorului Montreuil-Strauss, publicate la Stock în 1939 – nu puteau fi puse pe rafturile cu acces liber ; se întîmpla frecvent să vezi adolescenți începînd de la 11-12 ani care încercau să se informeze la bibliotecă din dicționare, ascunzîndu-se și pufnind ca și cum ar fi fost vinovați.

Lucrările documentare pentru copii fiind aproape inexistente, bibliotecarii trebuie să caute în producția destinată adulților :

> Nu se găseau cărți despre viața în Grecia, povestește Marguerite Gruny, iar Școala alsaciană, care ne trimitea elevi, ne ceruse să facem căutări pentru clasele a 6-a. Găsisem o carte excelentă în colecția „Que sais-je?", dar n-am putut-o pune în raft din cauza unei singure fraze : „Grecii se dedau pederastici". Nici nu ne puteam permite să ștergem acest rînd!

Bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse se arată cu atît mai prudente în opțiunile lor, cu cît încearcă să facă recunoscute bibliotecile pentru copii, acestea izbindu-se pe atunci de anumite prejudecăți. Ele au grijă să asigure reprezentativitatea tuturor curentelor de gîndire, cu condiția de a nu fi exprimate într-o manieră intolerantă, riscînd să lovească în alte convingeri morale, religioase sau filozofice. Din această cauză, opțiunile lor exclud cărțile considerate din punct de vedere ideologic prea maniheiste precum – *Alain Belle-Humeur*, a părintelui Hublet, care nu vede salvarea în afara catolicismului, sau *Vers le travail*, a scriitorului

[1] M. Gruny, „L'Epoque des pionniers", *La Revue des livres pour enfants*, nr. 110, toamna 1986, p. 50.

sovietic M. Ilin şi *Le Pays des vrais merveilles*, prefaţată de Simone Téry, care nu văd salvarea în afara comunismului. Cărţile prea făţiş rasiste, antisemite – precum *Mon petit Trott*, de André Lichtenberger – sau xenofobe sînt îndepărtate. Astfel am pus, în vestiarul unde îşi aranjau bibliotecarele cărţile pe care ezitau să le pună pe raft, *Hector Servadac*, de Jules Verne, roman atins de antisemitism. Dar, înainte de războiul din 1939, un tînăr evreu ne cere ca „această carte uluitoare" să fie redată la împrumut, remarcînd cu privire la caricatura unui evreu descris ca hrăpăreţ : „A, dar sîntem obişnuiţi cu asta!".

În anii patruzeci, cînd L'Heure Joyeuse primeşte vizita responsabilului serviciilor germane ale bibliotecilor, acesta nu găseşte nici o carte de înlăturat, deoarece bibliotecarele au retras în permanenţă cărţile germanofobe, precum *Le Village aérien*, de Jules Verne :

> În timpul războiului, povesteşte Marguerite Gruny, se întîmpla să strecurăm cărţi copiilor evrei, accesul în bibliotecă al acestora fiind dificil. Vă imaginaţi îngrijorarea mea cînd am aflat că un german, responsabilul bibliotecilor, trebuia să vină la L'Heure Joyeuse. Dar întotdeauna am fost atente să nu punem cărţi care ar putea displace altor popoare. N-a putut spune nimic pentru că n-am pus niciodată cărţi anti-germane... Există una singură pe care am acceptat-o : *Mon Village*, de Hansi, pentru că nu se putea să nu ai un Hansi într-o bibliotecă pentru copii, dată fiind calitatea ilustraţiei. Se găseşte, evident, caricatura unei familii germane, dar căutasem cartea care era cel mai puţin belicoasă. Din cauza aceleiaşi stări de spirit, înlăturasem unele dintre cărţile lui Erckmann-Chatrian.

În ciuda acestor măsuri de precauţie, unii părinţi regretă faptul că fondul bibliotecii nu corespunde ideologiei lor : unii deplîng prezenţa lucrărilor comuniste şi lipsa cărţilor catolice, alţii se plîng exact de contrariu ; curentele pacifiste din anii treizeci – reprezentate în special în mediul didactic – ar fi vrut ca toate cărţile ce vorbesc despre război să fie îndepărtate.

Dusă însă pînă la capăt, vînarea opiniilor sectare le-ar fi condus pe bibliotecare la golirea rafturilor de o mare parte a conţinutului lor, cu atît mai mult cu cît producţia de carte pentru tineret nu era prea abundentă. L'Heure Joyeuse, în ciuda reproşurilor pe ce i le aduce autoarei, păstrează operele contesei de Ségur, pe care biblioteca o declară nevinovată pentru talentele ei de povestitoare. O parte dintre părinţii tinerilor cititori, de orientare socialistă şi comunistă, se opun extrem de dur acestor cărţi din cauza ideilor anti-egalitariste şi rasiste ale dnei de Ségur şi din cauza apartenenţei ei la mediile ultramondene şi doresc ca opera ei să fie exclusă dintre lecturile tineretului[1]. Tot astfel, chiar dacă regretă, din cauza caracterului ei nepoliticos, satirizarea cercetăşiei făcute în numele pacifismului şi al antimilitarismului de Charles Vildrac în *La Colonie*, bibliotecarele nu se gîndesc să o excludă, ţinînd cont de calităţile literare ale cărţii.

[1] Cf. M. Lahy-Hollebecque, *Les Charmeurs d'enfants*, Baudinière, 1928 şi A. Brauner, *Nos livres d'enfants ont menti*, Sabri, 1958.

În sfîrşit, la L'Heure Joyeuse din strada Boutebrie, bibliotecarele evită cărţile prea angoasante, de frică să nu-i traumatizeze pe copii ; dar, de exemplu, *Struwelpeter*, de Heinrich Hoffmann, adesea controversată pentru caracterul ei angoasant şi contestatar, figurează totuşi pe rafturi în calitate de scriere clasică a literaturii germane pentru copii.

Se poate vedea că, ţinînd cont de subiectivitatea judecăţilor, frontiera este uneori îngustă între cartea pe care o păstrezi şi cartea de care te păzeşti. Pînă la urmă, calitatea literară e determinantă cînd se face alegerea : cîţiva scriitori şi ilustratori care sublimează prin formă istoria romanescă, permit literaturii pentru copii să scape de conformism, de falsa drăgălăşenie şi de bunele sentimente.

Sfîrşitul anilor şaizeci marchează o dublă cotitură în lumea bibliotecilor pentru copii : cea a înmulţirii dotărilor şi cea a liberalizării concepţiilor educative. Treptat, resorturile cenzurii se transformă ; moralismul se estompează şi, în bibliotecile unde personalul are sensibilităţi de stînga, se întăreşte ideologia. Dacă sînt cenzurate în continuare, uneori, *Tintin* şi *Lucky Lucke*, acest lucru nu se mai datorează formei grafice a benzii desenate, ci faptului că autorii lor sînt consideraţi rasişti. Poveştile care erau pînă atunci privilegiate, sub impulsul de la L'Heure Joyeuse[1] şi La Joie par les Livres[2], cad uneori în dizgraţie sub loviturile unei lecturi realiste. Încă din 1958, în *Nos livres d'enfants ont menti*, André Brauner considera că poveştile sînt fantezii gratuite, care vehiculează superstiţii din trecut. Lor li se reproşează că arată o viaţă de castel, că deturnează copiii de la „viaţa reală" şi chiar că îl deturnează pe viitorul cetăţean de la lupta de clasă. În anii şaptezeci, o parte a curentelor feministe consideră, în plus, că poveştile dau o imagine negativă şi dispreţuitoare despre femei şi una idealistă despre bărbaţi, prin intermediul personajului prinţului fermecător. În unele biblioteci, cărţile de poveşti sînt înlăturate sau se blochează achiziţia lor. Se întîmplă uneori ca mamele să intervină pentru a critica prezenţa în număr majoritar a cărţilor considerate favorabile ideii de „macho" şi reclamă cărţi feministe pentru copii[3]. De altfel, se întîmplă frecvent să fie respinse cărţile din

[1] Cf. M. Gruny, *L'A.B.C. de l'apprenti conteur*, Direction des Affaires Culturelles, Mairie de Paris, 1987.

[2] La Joie par les livres (Bucuria prin cărţi) a fost înfiinţată în 1963 cu scopul de a favoriza dezvoltarea bibliotecilor pentru copii în Franţa şi a creat biblioteca experimentală de la Clamart. Tot ea organizează un centru de documentare, cicluri de conferinţe şi un comitet de lectură, deschis tuturor bibliotecarilor, care publică, începînd din 1965, un buletin de analiză, viitoarea *Revue des livres pour enfants*, relativ influentă în bibliotecci. Din 1972, La Joie par les livres este ataşată de Şcoala Naţională Superioară de Bibliotecari (Ministerul Educaţiei Naţionale).

[3] Ca altă formă de cenzură, editura Femmes publică, în 1978, *Poucette*, de Hans Christian Andersen, superb ilustrată de Nicole Claveloux, şi schimbă deznodămîntul precizînd : „Povestea lui Hans Christian Andersen eşua într-o căsătorie fericită. Noi am schimbat-o în ultima clipă : nu vrem să spunem minciuni fetiţelor noastre."

colecţia de aventuri „Signe de piste", care publică în special seria *Prince Eric*, din cauza spiritului de cercetaş considerat militarist şi a părului blond arian al unora dintre eroi.

De la sfîrşitul anilor şaptezeci, dogmatismul ideologic se atenuează ; Tintin, care îşi recunoscuse de altfel public greşeala moderîndu-şi opiniile rasiste exagerate, nu mai este interzis iar poveştile sînt puse la mare cinste, pentru că li se recunoaşte valoarea simbolică.

Fenomenul cel mai izbitor rămîne, totuşi, legat de explozia socială din 1968, evoluţia ideilor unei părţi a opiniei adulte despre copii şi copilărie : „Ideile pedagogiei active, mişcările anarhiste, teoriile freudiene, emancipatoare – de la care se revendicau deja Maurice Sendak şi Tomi Ungerer în Statele Unite – autorizau un limbaj eliberat de tabuuri şi needulcorat, în domeniul albumelor pentru copii"[1].

În 1966, François Ruy-Vidal şi Harlin Quist, influenţaţi de cărţile lui Maurice Sendak şi de editura Delpire, se asociază pentru a produce albume, cu grafică inspirată din arta contemporană, pornind de la subiecte tabu din ediţiile pentru copii, precum criza şcolii, relaţiile cu părinţii, senzualitatea, agresivitatea, moartea. O parte a producţiei editoriale – reprezentată în special de l'Ecole des Loisirs, Gallimard, Duculot, La Noria sau Le Sourire-qui-mord – va fi profund modificată de această evoluţie. Producţiile de pionierat ale editurii Quist-Ruy-Vidal au determinat totuşi reacţii ostile în mediile de critici, de educatori şi de bibliotecari, în special în 1969–1970, din partea unor anumiţi redactori de la La Joie par les livres. Acestor albume li se reproşează faptul că nu sînt adaptate pentru cititorii copii, care nu pot înţelege complexitatea textelor şi a ilustraţiilor, fiind înspăimîntaţi de o grafică terifiantă ce exprimă fantasmele adulţilor. Apărătorii albumelor lui Ruy-Vidal resping aceste condamnări şi contestă în special atitudinile hiperprotectoare de care dau dovadă unii educatori, precum şi concepţia unei arte edulcorate, destinate doar pentru copii[2]. Achiziţionarea cărţilor de la editura Harlin-Quist-Ruy-Vidal, în anii şaptezeci, depinde de poziţia adoptată de fiecare bibliotecar faţă de această dezbatere.

Etica şi estetica producţiilor editoriale suscitate de noile curente educative vor atrage, în anii optzeci, o violentă polemică, deschisă de curentele dreptei conservatoare şi ale centrismului catolic. În 1985, apare o carte cu un titlu ambiguu, *Ecrits pour nuire*, editată de Uniunea Naţională Inter-Universitară (U.N.I.), sindicat studenţesc apropiat de R.P.R. Prin prezentarea a o sută de cărţi, destinate în cea mai mare parte cititorilor între 10 şi 15 ani, autoarea, Marie-Claude Monchaux, demonstrează faptul că, începînd din 1968, o parte a

[1] C. Clerc, *Images à la plage, une histoire de l'image dans les livres pour enfants*, Gallimard, 1984.

[2] Despre această dezbatere, cf. M. Soriano, *Guide de littérature pour la jeunesse*, pp. 459 la 465 ; *Dialogue avec un éditeur*, La Joie par les livres, nr 19, martie 1970.

producției editoriale pentru copii și tineret este coruptă de „o veritabilă putreziciune morală [care] se exercită în toate domeniile unde poți lovi un copil cu cuvîntul : permisivitatea (chiar incitarea) la droguri, la furt, la viață sexuală precoce, la respingerea familiei, la atacul și scuipatul pe legile și pe instituțiile țării în care trăim, justificarea violenței".

Autorul crede că descoperă în aceste publicații un complot ce reunește autori, ilustratori, editori, educatori și bibliotecari cu scopul „de a ațîța la luptă, chiar la ura de clasă ; de a nimici structurile actuale ale civilizației occidentale contemporane, de a destabiliza familia, de a discredita ordinea socială, obiceiurile, și de a slăbi legile, armata, siguranța, națiunea"[1].

Invocînd virtuțile celebrate de literatura sovietică pentru copii – de exemplu *Timour et sa brigade*, apărută în 1983 –, Marie-Claude Monchaux, în căutarea complotului marxist, se miră că nu găsește virtuțile sovietice în cărțile incriminate, pe care ea le situează din punct de vedere ideologic „la stînga". De fapt, *Ecrits pour nuire* face un amalgam de autori care, prin stilul literar și prin poziția etică sau ideologică, nu au nimic în comun decît că nu împărtășesc concepțiile politice și despre literatură ale lui Marie-Claude Monchaux.

O mare parte a acestor romane, traduse sau inspirate din literatura țărilor nordice sau anglo-saxone, se supun actualmente psihologiei în materie de educație aflate în mare vogă – și nu au nimic cu ideologia marxistă. Sub influența unei vulgarizări a psihanalizei freudiene și a psihologiei copilului și a adolescentului, unii autori caută să analizeze și să dedramatizeze situațiile dureroase cu care se pot confrunta tinerii cititori : părinți divorțați, conflicte în familie, criza adolescenței, descoperirea sexualității, primele rupturi în dragoste etc.

Cea mai mare parte a celorlalte titluri evocate sînt scrise de autori care aduc în scenă imagini sociale mai mult sau mai puțin apropiate de curentele anarhiste, contestatare sau de extremă stîngă născute din revoltele din 1968 : unele cărți descriu nedreptățile sociale și inegalitățile, exploatarea și relele societății de consum ; altele celebrează marginalitatea și revolta socială față de o societate prezentată ca represivă, constrîngătoare, care îi zdrobește pe indivizii fragili ; altele pun în valoare contactul cu natura față de materialismul urban ; ansamblul acestor texte afirmă drepturile copilului și descriu adesea familia ca o entitate represivă împotriva căreia copilul trebuie să-și construiască propria libertate.

Eterogenitatea simpatiilor ideologice exprimate în asemenea cărți nu permite totuși ca ele să fie atașate de o mișcare politică precisă. Fără a diferenția vreodată curentele de gîndire, autorul implică în același „complot" editura La Farandole, care și-a afirmat întotdeauna legăturile cu P.C.F., editura Syros creată de P.S.U. sau publicațiile anarhiste ale editurii Alain Moreau.

[1] M.-C. Monchaux, *Ecrits pour nuire, littérature enfantine et subversion*, U.N.I., 1985, ediție nouă revăzută și adăugită, 1987, pp.5–6.

Limitîndu-şi analiza la dimensiunea ideologică a textelor, autoarea reduce literatura la un cîmp de luptă politică. E un unghi de vedere îngust, care exclude orice analiză literară şi nu-ţi permite să vezi că o parte a acestei producţii pentru copii, ţinînd de un realism sociologic sau psihologic, este de o valoare literară mediocră. Multe din titluri nu mai figurează de altfel în catalogul editorilor de mai mulţi ani, dispărînd de la sine din lipsă de consistenţă. O astfel de părere preconcepută o determină pe Marie-Claude Monchaux să pună pe acelaşi plan analiza romanelor care scapă acestei lipse de valoare literară ca, de exemplu, *La Colonie*, de Charles Vildrac ; *Moïra*, de Julien Green ; *Sa Majesté des mouches*, de William Golding, sau *Mon ami Frédéric*, de Hans Peter Richter, precum şi albume ca *Ce changement-là*, de Philippe Dumas sau *Grand-Papa*, de John Burningham.

Ideologiilor contestatare şi modelului realist, autoarea cărţii *Ecrits pour nuire* le opune o ideologie conservatoare şi un moralism fără fisură. Considerînd că copiii au o capacitate redusă de a judeca, Marie-Claude Monchaux susţine că literatura pentru copii trebuie să arate, de exemplu, că „pentru a te ridica în ierarhia socială", se cuvine să urmezi calea „muncii" şi a „cinstei"[1], şi că, fără a fi „sterilizat, dat prin zahăr roz şi îndobitocit", ea trebuie să definească în mod clar binele şi răul, utilizînd codul etic care vrea ca „răufăcătorul să fie pedepsit, iar cel drept şi bun să triumfe"[2].

Mai mult decît centenară, o astfel de concepţie despre literatura pentru copii ar vrea ca orice scriere ce ar putea ajunge în mîinile unui copil să fie cenzurată de toate indiciile lumii haotice şi violente în care, adult fiind, va fi aruncat pe cont propriu. Animată de grija de a nu păta edenicul univers al copilului, obsesia conţinutului o face pe autoare să uite că literatura, oricare ar fi destinatarul ei, poate fi înainte de orice o formă, o limbă care trebuie judecată după măsura capacităţii ei creatoare şi nu după gradul de supunere faţă de o propagandă sau faţă de o morală, oricît de edificatoare ar fi aceasta.

Pentru Marie-Claude Monchaux, „orice carte, printr-o mutaţie de alchimie intelectuală bine cunoscută, are uimitoarea putere de a deveni incitatoare [...]. Personajul cheie, eroul, poate să se transforme brusc într-un veritabil model, în mîinile copilului care citeşte. Este bine cunoscutul fenomen al identificării"[3]. Acest mod de a privi lectura constă în a crede că autorul, înarmat cu bagheta amintitului proces de identificare, n-are odihnă pînă nu-l schimbă pe micuţul nostru miel cititor într-un lup sîngeros pe vecie... Referitor la cărţile condamnate, Marie-Claude Monchaux scrie : „De îndată ce ajung în mîini, otrava acţionează ca în prima zi. Asta e o carte!"[4]... Marea teamă de cărţi s-a reaprins, pe cînd rugurile aprinse? („Recitiţi *Farenheit 451*", sfătuieşte cu toată inocenţa autoarea).

[1] M.-C. Monchaux, *Ecrits pour nuire*..., p. 31.
[2] *Ibid.*, p. 39.
[3] *Ibid.*, p. 13.
[4] *Ibid.*, p. 46.

Cît despre cititorii noştri inocenţi, ce vor mai scormoni ei prin cărţi dacă nu-şi vor găsi oglinzi pentru propriile angoase şi flacoane pentru propriul venin, dacă nu le-ar fi fost oferită posibilitatea de a face ei înşişi transmutarea... într-un spaţiu al libertăţii unde să-şi construiască propria identitate? Dacă este evident faptul că un text sau că o imagine poate – la fel ca orice experienţă – să mişte un copil sau un adolescent, în special atunci cînd ei se întîlnesc cu angoasele pe care acesta le degajă, nu putem deduce da aici „nocivitatea" lui.

După cum remarcă Catherine Turlan, referitor la incitările la cenzură făcute de psihanalista Françoise Dolto la adresa cărţilor editurii Harlin Quist-Ruy-Vidal : „Această polarizare ostilă asupra unei imagini [...] nu se bazează pe nici o certitudine demonstrativă ; ea confundă materialul clinic – copiii cu perturbări pot fi impresionaţi de anumite imagini –, şi o relaţie de la cauză la efect – anumite imagini îi perturbă pe copii –, punct esenţial în sprijinul căruia Françoise Dolto nu aduce nici o dovadă. O poziţie opusă celei exprimate de Dolto e foarte posibilă : imagini cu valoare fantasmatică dominantă pot fi factori de siguranţă şi progres"[1].

Influenţa unui text sau a unei imagini depinde de experienţa fiecărui copil în particular, de psihismul lui, de relaţiile sale cu adulţii şi cu lumea ce-l înconjoară.

Anunţată de un articol al lui Louis Pauwels în *Le Figaro Magazine*[2] şi de un articol din *Minute*[3], susţinută de articolele apărute în *Le Figaro Madame* şi în *Le Figaro littéraire*, precum şi de o serie de conferinţe, *Ecrits pour nuire* are un anumit ecou în mediile conservatoare legate sau apropiate de R.P.R. şi de extrema dreaptă, ca şi în sînul curentelor centriste catolice reprezentate de C.D.S. (Centre des démocrates sociaux). Cartea cristalizează, într-adevăr neliniştile pe care le resimt aceste curente în faţa schimbării obiceiurilor, a educaţiei şi a moralei, schimbări ce marchează anii 1970–1980. Prin acumularea exemplelor, limitate uneori la cîteva rînduri scoase din cărţi şi izolate din contextul lor, autoarea încearcă să acrediteze ideea că întreaga literatură pentru copii este contestatară din punct de vedere ideologic şi contribuie, astfel, la agitarea curentelor conservatoare. Un Serviciu de Informaţie şi Întrajutorare catehetică stabileşte în 1987 un index de şaptezeci de lucrări destinate tineretului „din cauza cărora este necesar să reacţionăm", iar o librărie pariziană atenţionează părinţii, distribuindu-le această listă de cărţi nerecomandate. Reacţiile se exercită, însă, mai ales în bibliotecile pentru copii. Cîteva municipalităţi cer să fie scoase cărţile de pe rafturi, iar cîţiva conservatori de biblioteci municipale sau din B.C.P. solicită retragerea cărţilor pentru a le verifica.

Astfel, la Montfermeil, comună din Seine-Saint-Denis, primarul, Pierre Bernard, ales pe o listă „divers droite" în 1983, care, încă de la sosirea la putere a înfiinţat un comitet de lectură, cere în 1986 să fie retrase de la împrumut

[1] C. Turlan, „L'Enfant-texte", *Esprit*, nr. 1, ianuarie 1976, nr. 453, p. 37.

[2] „Ecrits pour nuire", editorial din *Figaro Magazine* din 24 mai 1985.

[3] „L'abominable scandale des livres pourrisseurs de la jeunesse", *Minute*, nr. 1212, 29 iunie –5 iulie 1985.

diverse cărţi, în special *Ce jeudi d'octobre* de Anna-Greta Winberg (editura Amitié) ; *Et puis, j'en sais rien !*, de Judy Blume, şi *Dieu, tu es-là? C'est moi, Margaret*, ale aceluiaşi autor (Ecole des Loisirs) ; *Le Journal secret d'Adrien, 13 ans 1/2*, de Sue Towsend (Stock) ; *Mon premier amour et autres désastres* de Francine Pascal (Ecole des Loisirs), considerate cărţi licenţioase, şi *La Guerre des chocolats*, de Robert Cormier (Ecole des Loisirs), care descrie scene de violeţă şi de tortură între adolescenţii dintr-un colegiu catolic american, considerate intolerabile[1].

Francine Bernard, soţia primarului din Montfemeil, a creat o asociaţie[2] pentru salvarea tineretului, B.L.E. (Bibliothèque-Lecture-Epanouissement). În 1986, această asociaţie organizează o dezbatere[3] la care primarul îi invită pe aleşii din alte comune printr-o scrisoare – circulară în care precizează că :

> Adevăratele orori cu care este „hrănit" tineretul nostru îşi găsesc o aplicaţie imediată, aş spune chiar normală, în toată această delincvenţă pe care o deplîngem. Cel mai rău e că unele biblioteceare, chiar bine intenţionate, pot comanda acest gen de cărţi de la edituri „nereperate" ca La Farandolle (*sic*) de exemplu, induse în eroare de critici complice sau cel puţin complezente. Toate acestea pentru a vă spune că ceea ce am găsit la Montfermeil poate să apară fără probleme în bibliotecile voastre cînd voi înşivă nu aţi urma după cincizeci de ani de marxism[4].

La drept vorbind, nu vedem prea bine care titlu publicat de La Farandole a putut să-i conducă pe cititori spre delincvenţă... doar dacă nu este vorba de *Bastien, gamin de Paris*, de Bertrand Solet, atacată de Marie-Calude Monchaux pentru că repovesteşte Comuna din Paris „văzută din perspectiva comunarzilor şi numai a lor"... caz în care avem de-a face cu delincvenţi pasionaţi de lectură şi de istorie!

În cadrul Consiliului Municipal al Parisului, Solange Marchal, consilier C.D.S. şi membru al Comisiei pentru Cultură, îngrijorată de lecturile oferite copiilor în bibliotecile din capitală, solicită şi obţine constituirea unui Comitet de lectură. Solange Marchal critică în special cărţile al căror conţinut consideră că banalizează ideea de furt, de drog şi de suicid, şi, constatînd că legea din 1949 nu e aplicată, doreşte să fie scoase din biblioteci cărţile care nu respectă această lege"[5]. În iulie 1986, o notă de la Direcţia pentru Probleme de Cultură îi informează pe bibliotecari de înfiinţarea unei comisii de lucru însărcinate cu elaborarea listelor de cărţi susceptibile de a figura în biblioteci, compusă din doi

[1] Un interviu al lui Robert Cormier, în care vorbeşte despre demersul său, a apărut în nr. 109 din *Revue des livres pour enfants*.

[2] Cf. Documentul 22.

[3] Cf. Documentul 23.

[4] Cf. Documentul 24.

[5] În februarie 1987, Solange Marchal organizează o reuniune de informare la primăria arondismentului 16, animată de Marie-Claude Monchaux, cu tema : „Lecturile copiilor noştri : pericolele unei anumite literaturi (drog, violenţă, suicid etc.)".

Documentul 22. – *Manifestul asociației*
Bibliothèque-Lecture-Epanouissement (B.L.E.) *din Montfermeil*
(Seine-Saint-Denis)

BIBLIOTHÈQUE

« Grande est la part d'avenir qui repose sur les rayons d'une bibliothèque »

Graham Green

Quel avenir en cette fin du XXe siècle ?

La perversion morale se trouve sur les rayons des bibliothèques.
Les valeurs morales de notre culture sont ridiculisées.
La conscience de nos enfants n'est plus respectée (ou) en danger.

Le saviez-vous ?

Le B.L.E.

a besoin de vous

LECTURE

« L'influence des premières lectures est profonde ».

Graham Green

Mais votre enfant découvre dans ses lectures que :

Le vol, La drogue, La révolte	*C'EST NORMAL*
La sexualité précoce, Les attouchements, L'homosexualité	*C'EST UN DROIT*
La famille, La société, Les institutions	*C'EST L'ENFER*

Parce que vous êtes responsables.

Parce que vous voulez lutter contre la corruption morale.

Aidez Le B.L.E.

EPANOUISSEMENT

Chaque enfant découvre dans un livre le héros de ses rêves. Il s'identifie à lui dans la réalité et élève ainsi son cœur, son âme, sa conscience :

Si le héros est : **Pervers, Amoral, Violent, Sans Scrupules,**

Quel adulte sera-t-il demain ?

Sur quelles valeurs

bâtira-t-il son avenir ?

Pour agir

Pour réagir

Adhérez au B.L.E

.....

Bulletin d'adhésion

À retourner au B.L.E.

17, avenue des Palmiers

93370 Montfermeil

Documentul 23. – *Manifestul asociației*
Bibliothèque-Lecture-Epanouissement

culture

LE B.L.E.

BIBLIOTHEQUE

LECTURE

EPANOUISSEMENT

Encore une association direz-vous.

Mais pourquoi ?

Parce que des parents soucieux de l'éducation de leurs enfants veulent réagir contre l'entreprise de destruction de la conscience des jeunes.

Parce que des parents sont bouleversés d'entendre leurs enfants poser après la lecture de certains livres ces horribles questions :

- Pourquoi tant de méchanceté ?
- Pourquoi il vole, il ment ?
- Pourquoi ces histoires racontent toujours ce que l'on voit ?
- Pourquoi il n'y a plus d'amour dans les livres ?
- Pourquoi il y a des gros mots ?
- Pourquoi les dessins sont laids ?
- Pourquoi les grandes personnes parlent-elles toujours de leur derrière ?
- Pourquoi les parents sont méchants ?
- Pourquoi ils n'aiment pas leur enfant ?
- Pourquoi toujours la haine, la guerre, la violence ?
- Pourquoi on n'a plus le droit de rêver ?

Oui pourquoi tout cela. Pour répondre à toutes ces questions, le B.L.E. membre de la FIVA, organise cette importante soirée d'information.

Parce qu'une nouvelle année scolaire commence. Parce que votre enfant va se plonger dans la lecture. Parce que Parents, Enseignants, Educateurs, responsables de jeunes, vous êtes tous concernés.

Alors le B.L.E. se doit de vous informer et de dire :

ATTENTION DANGER

Venez nombreux débattre de ce grave problème. Nous comptons sur vous. L'ignorer serait de la lâcheté.

DOSSIER : LECTURES ENFANTINES

L'influence des premières lectures est grande «Graham Greenau.

Tous les parents responsables de l'éducation de leurs enfants sont d'accord avec cette affirmation, tous nous souhaitons que nos enfants trouvent dans leurs lectures à la fois distraction — formation — culture. Hélas ce n'est pas toujours le cas en cette fin du XXème siècle.

Combien de parents sont désespérés face aux actes de leurs enfants ? Combien ne comprennent pourquoi :

IL VOLE — IL SE DROGUE — IL FUGUE — IL EST INCENDIAIRE — OU TUE UN CAMARADE.

Pour le savoir. Pour le comprendre, pour soigner ce mal la FIVA (Fédération internationale pour la défense de valeurs fondamentales), vous invite à la conférence de : Madame Marie-Claude MONCHAUX qui vous parlera des réels dangers de la Littérature destinée aux jeunes.

Cette importante soirée sera animée par Madame Colette BOXER — Présidente de la FIVA — qui vous expliquera pourquoi elle a créé cette fédération et vous présentera le Livre d'Instruction Civique de la FIVA «Le citoyen en herbe»

Pour soigner un mal, il faut en connaître la cause. Nos enfants, votre enfant n'est pas à l'abri d'un acte répréhensible quelque soit l'éducation que nous voulons transmettre.

C'est pourquoi le B.L.E. organise cette soirée. Venez nombreux, nous comptons sur vous le :

Vendredi 17 octobre à 21 h
Salle des fêtes
80, avenue des Marguerites

Pour tous renseignements, écrivez au siège social du :

B.L.E.
17, avenue des Palmiers
93370 MONTFERMEIL

Documentul 24. – *Scrisoarea primarului din Montfermeil prin care îi invită pe primarii din alte comune la o dezbatere organizată de asociația B.L.E.*

DÉPARTEMENT
de
SEINE-SAINT-DENIS

Le Maire

RÉPUBLIQUE FRANÇAISE

VILLE DE MONTFERMEIL

CHEF-LIEU DE CANTON

Téléphone : 43.88.96.93

S.C.- pb/jl

Montfermeil, le 25 Septembre 1986

Monsieur le Maire et cher collègue,

En vous transmettant le dépliant de "B.L.E" et son invitation à une réunion débat pour ce 17 octobre, je me permets ces très courtes explications : Ayant repris une Ville restée aux mains des communistes pendant cinquante ans, j'avais de bonnes raisons d'en rechercher partout les effets pervers. J'ai ainsi mis en place un "Comité de lecture" pour faire des investigations dans les rayons de notre bibliothèque. Je vous laisse deviner ce que ce Comité a découvert, mais aussi ce qu'il n'a pas trouvé : à titre d'exemple : les mémoires du Général de Gaulle y étaient inconnus.

Mais ceci est un moindre mal par rapport à la littérature enfantine. Les authentiques horreurs dont est "nourrie" notre jeunesse trouvent une application immédiate, oserais je dire même, dans toute cette délinquance que nous déplorons. Ce qu'il y a de pire, c'est que des bibliothécaires, même bien intentionnées, peuvent commander ce genre d'ouvrages dans des éditions non "repérées" comme le "Farandolle" par exemple, abusées par des critiques complices ou pour le moins, complaisantes. Ceci pour vous dire que ce que nous avons trouvé à Montfermeil peut figurer en toute bonne foi dans vos bibliothèques, quand bien même vous ne concéderiez pas à cinquante années de marxisme.

C'est pourquoi je crois nécessaire d'insister pour que vous preniez le temps de venir vous informer d'une des plus dangereuses (parce qu'insidieuse) action marxiste, destinée à influencer l'esprit de nos enfants dès leur plus jeune âge.

Vous pouvez transmettre bien sûr cette invitation à vos Maires-Adjoints et à des groupes de vos administrés sensibilisés à ce problème, l'entrée est libre.

Mais si vous vous faisiez un devoir d'assister à cette réunion, j'aimerais que vous me le fassiez savoir à votre convenance (téléphone - carte de visite), pour me permettre de vous recevoir dans les meilleures règles de courtoisie.

Tout au plaisir de vous rencontrer, je vous prie de croire, Monsieur le Maire et cher collègue, à l'assurance de mes sentiments les meilleurs.

Pierre BERNARD
Maire de
93370 MONTFERMEIL

aleşi locali (R.P.R. şi C.D.S.), opt reprezentanţi ai administraţiei municipale, şase personalităţi din exterior „calificate" şi din 14 bibliotecari.

Direcţia pentru Probleme de Cultură justifică crearea acestei comisii prin faptul că vechiul sistem nu lăsa „nici un loc evaluării, nici din partea responsabililor cu politica municipală, adică aleşii sau reprezentanţii lor, nici a cititorilor, în special familiile în cazul secţiunilor pentru tineret", în timp ce „o politică reală a lecturii publice trebuie să ţină seama nu de norme profesionale, foarte variabile, de altfel, în timp şi spaţiu, ci de dorinţele cititorilor". Aceste argumente, ce pot fi uşor apărate – chiar dacă putem remarca faptul că cititorii urmează aceleaşi variaţii ca şi criteriile de selecţie profesionale –, conduc de fapt la constituirea unei comisii în care cei 14 membri aleşi de municipalitate sînt aderenţi, simpatizanţi sau apropiaţi ai partidelor politice de dreapta reprezentate în consiliul municipal, cele şase personalităţi considerate „calificate" fiind alese, în cadrul spaţiului şcolar, din asociaţii familiale şi educative şi din profesia de librar, pe baza apartenenţelor politice.

Bibliotecarii din Paris alegeau pînă atunci cărţile pornind de la cronicile publicate de revistele de specialitate, de la sugestiile cititorilor şi în baza unei liste întocmite de Serviciul Tehnic Central, care ţinea seama de părerile grupurilor de lectură pentru tineret, compuse din bibliotecari, susţinuţi şi consiliaţi în special de La Joie par les livres[1]. Începînd din noiembrie 1986, comisia municipală alege cărţile pe baza fişelor analitice elaborate de grupurile de lectură pentru tineret şi de asociaţiile specializate (La joie par les livres şi Lectures jeunesse) şi după o zi de informare în cursul căreia La Joie par les livres îşi prezintă ultimele apariţii.

În cursul şedinţelor comisiei, după discuţii şi după vot, fiecărei cărţi i se atribuie o etichetă de tipul : „obligatorie" (trei stele), „recomandată" (două stele), „posibilă", „controversată", „inutilă", „presupune o anumită maturitate". Cărţile cu cele mai bune etichete sînt comandate direct de serviciul tehnic şi trimise bibliotecilor ; celelalte, în majoritatea cazurilor, trebuie să facă obiectul unei cereri din partea bibliotecarilor, aceştia neputînd să mai achiziţioneze nici o carte direct din librărie. Subtilitatea sistemului constă, pe de o parte, în a nu indica pe lista de cărţi pentru tineret din folosinţa bibliotecilor[2] cărţile refuzate de comisie şi, pe de altă parte, în a clasa ca „inutile" unele din cărţile care nu sînt dorite în biblioteci. „Sînt deja atîtea cărţi de cumpărat", remarcă o bibliotecară, „încît nu văd de ce o bibliotecă ar comanda o carte «inutilă», şi dacă o face, oare nu riscă să-şi vadă cererea refuzată de serviciul tehnic?" Astfel, de exemplu, achiziţionarea cărţii *Saïda et les voleurs de soleil*, publicată de La Farandole, şi a cărţii lui Didier Daenninckx, *La Fête des mères* apărută la editura Syros, a fost considerată „inutilă". Cît despre banda desenată *Sambre*, de Yslaire şi Balac, aceasta a fost respinsă mai ales din cauza unei viniete în care se vede cum o fată străpunge ochii unui gîscan cu un ac.

[1] Despre geneza acestor grupuri, vezi G. Patte, „Choix de livres à La Joie par les livres", *La Revue des livres pour enfants*, nr. 113, 1987, pp. 28–29.

[2] Cf. Documentul 25.

Documentul 25. – *Lista cărților pentru tineret aflată în folosința bibliotecilor din Paris*

***	Să nu lipsească
**	Recomandată
+	Poate fi avută
+/-	Controversată
I	Inutilă
M	Necesită o anumită maturitate

La capătul rîndului N = noutăți
ST = sub comandă la serviciul tehnic

ROMANE

+	AGRATI şi MAGINI : *La Chanson de Roland*. NATHAN.
***	ALBRAND (M.) : *La Clairière*. L.G.F. (Le Livre de Poche jeunesse) ST.
+	*Allez! dernières nouvelles du sport*. ECOLE DES LOISIRS. (Nuvele, povestiri, mărturii) ST
+	AMADO : *La Balle et le footballeur*. I.L.M. (Un ami raconte).
**	ANTONA (R.) : *La Grande Course*. LA FARANDOLE. (LF Roman) Reedit.
**	ASTAFIEV şi FRANQUIN : *Perdu dans la taïga*. FLAMMARION. (Castor poche) ST.
**	AULNOY : *La Chatte blanche*. LAROUSSE (Classiques juniors).
**	BALZAC (H. de) : *Eugénie Grandet*. NATHAN. (Grands textes ; 337) ST.
+	BAUMANN (H.) : *J'ai bien connu Icare*. FLAMMARION/PERE CASTOR ; (Castor poche senior).
+	BICHONNIER (H.) : *Histoire avec bruits et casseroles*. SORBIER (Quelle histoire).
+	BOUDET (R.) : *La Langue du chat*, seize histoires pour rire. ECOLE DES LOISIRS (Neuf) ST.
**	BURKETT (M.) : *Deux chouettes à la maison*. FLAMMARION. (Castor poche) ST.
***	BYARS (B.): *Rude journée pour Sara!* FLAMMARION. (Castor poche) ST.
***	CLEAVER (V. şi B.) : *Mary de la Vallée haute*. MESSIDOR-LA FARANDOLE. (LF Roman) Reedit. ST.
+/-	CORMIER (R.) : *Après la guerre des chocolats*. ECOLE DES LOISIRS. ST.
+	CRAIPEAU (J.-L.) : *L'Oeil de Belzébuth*. SYROS. (Souris noire).
I	DAHAN (A.) : *Le Géant de la Namora et autres histoires de Sémira*. ECOLE DES LOISIRS.
**	DAHL (R.) : *Sacrées sorcières*. GALLIMARD (Folio junior ; 345) Reedit. ST.
+	DANSEL (M.) : *L'Homme aux chaussettes rouges*. BORDAS. (Aux quatre coins du temps) ST.
+	DAUDET (A.) : *La Chèvre de M. Seguin*. HACHETTE. (Mes plus beaux contes) ST.
+	DAUDET (A.) : *La Chèvre de M. Seguin*. LAROUSSE. (Classiques juniors).
**	DICKENS (C.) : *Le commis voyageur et autres histoires*. NATHAN. (Grands textes) ST.
I	FARRE (R.) : *Vive la vie ma souris*. GALLIMARD. (Folio cadet).
**	FEUSTEL (G.) : *La Louve et le Gitan*. FLAMMARION. (Castor poche) ST.
+	FILIOL (L.) : *Il fera beau demain*. FLAMMARION. (Castor poche).
M	FOURNEL (P.) : *Un Rocker de trop*. GALLIMARD (Folio junior ; 348).
+	GARNIER (P.) : *Un chat comme moi*. NATHAN (Arc-en-poche ; 185) ST.
**	GLASS (F.) : *J'm'appelle Tigre*. STOCK (Mon bel orange). Reedit. ST.
**	GRENIER (C.) : *Face au grand jeu*. MESSIDOR-LA FARANDOLE (LF Roman). Reedit.
**	GUILLOT (R.) : *Le 397e Eléphant blanc*. NATHAN (Arc-en-poche) ST.
I	HITCHCOCK : *L'Aveugle qui en mettait plein la vue*. HACHETTE. (Bible verte).
***	KEUN (I.), BHEND (K.) : *Quand je serais grande*. GALLIMARD. (Folio junior ; 106) ST.
***	KING-SMITH (D.) : *Le Cochon devenu berger*. GALLIMARD. (Folio junior ; 346) ST.
**	KORCZAK : *Le Roi Mathias sur une île déserte*. ATELIER CAUCHOIS.
I	KUIJER (G.) : *A la recherche de Lucie*. BORDAS. (Aux quatre coins du temps).
I	LAABI (A.) : *Saïda et les voleurs de soleil*. MESSIDOR-LA FARANDOLE. (8, 9, 10).

Pînă atunci nici o carte, cumpărată înainte de înfiinţarea comisiei, nu fusese retrasă de pe rafturi. În schimb, titlurile a două albume pentru copii despre nazism şi despre lagărele de concentrare au fost scoase din bibliografiile propuse cititorilor, nemaiputînd fi expuse pe mese şi în vitrine, deşi există puţine cărţi pentru tineret care abordează această temă ; e vorba de *Rose Blanche*, de Roberto Innocenti, apărută la editura Script şi de albumul *Le Numéro*, de Jean-Pierre Vittori, publicat la editura La Farandole, cărora li se reproşează faptul că prezintă o viziune deformată asupra Rezistenţei, în măsura în care primul prezintă eliberarea lagărelor ca operă a Armatei Roşii, iar al doilea insistă în special asupra persecuţiilor făcute de nazişti asupra comuniştilor şi socialiştilor.

Nefiind înlăturaţi din comisia de lectură, bibliotecarii au totuşi mijloacele de a-şi face auzite propunerile lor, chiar dacă puterea de care dispun este foarte redusă iar presiunile ce se exercită asupra lor le limitează posibilităţile de a interveni ; putem constata, de exemplu, că volumul lui J.-M. de Vasconcelos *Rosinha mon canoë*, violent criticat în *Ecrits pour nuire*, a primit eticheta „trei stele", în timp ce *Après la guerre des chocolats*, de Robert Cormier, chiar dacă controversată din cauza scenelor de violenţă şi a descrierii suicidului unui adolescent, a fost comandată de serviciul tehnic[1], iar *Le Rossignol* de Andersen, publicată de Les Deux Coqs d'Or, criticată de bibliotecari din cauza mediocrităţii ilustraţiilor, nu a fost reţinută de acest serviciu.

În faţa reacţiilor ostile ale majorităţii bibliotecarilor care şi-au înmulţit petiţiile, manifestaţiile şi grevele, apare un anumit număr de dezacorduri între diversele orientări politice de dreapta reprezentate în sînul municipalităţii, directorul cu probleme de cultură nedorind ca această comisie să se substituie instanţelor guvernamentale însărcinate cu aplicarea legii din 1949 asupra protecţiei tineretului. Opoziţia bibliotecarilor şi dezacordurile din sînul municipalităţii au condus la înlocuirea şefului biroului bibliotecilor şi la acordarea pentru bibliotecari a autorizaţiei de a comanda cărţile ce figurează pe lista de selecţii *Livres Hebdo,* care n-ar fi fost selecţionate de către comisie.

La începutul anilor optzeci, cu mult înainte de apariţia cărţii *Ecrits pour nuire*, aleşii locali se îngrijoraseră de prezenţa în bibliotecile pentru copii a cărţilor care evocă sexualitatea, de exemplu *Et moi, d'où je viens*, editată de Christian Bourgois sau *Les Filles*, de Agnès Rosenstiehl apărută la editura Femmes. După cum remarcă Michel de Certeau în legătură cu sexualitatea la copii : „Adultul are nevoie de «inocenţa» pe care i-o transmite copilului şi refuză ceea ce se opune visului său"[2].

Deci, cenzurarea literaturii pentru copii n-a apărut într-o manieră iraţională – şi nu corespunde apariţiei unei mişcări sociale reacţionare, după cum s-a afirmat uneori. Ea este purtată de curentele ideologice conservatoare care, fără a înceta vreun moment să se manifeste, se mobilizează pentru a protesta împotriva unor schimbări a obiceiurilor, a educaţiei şi a moralei, pe care nu le acceptă, şi pe care le descoperă în literatura pentru copii.

[1] Pe a doua pagină de la coperta a fost lipită o notă în care se precizează : „Roman controversat din cauza temelor abordate ; autorul ar dori să propună o reflecţie asupra posibilei libertăţi a ficcăruia şi asupra legitimităţii unei rebeliuni împotriva unui şef monstruos, dar este suficient de clar mesajul autorului?"

[2] M. de Certeau, *La Culture au pluriel,* Bourgois, 1980, p. 70.

Concluzii

Pentru că nu există legi care să ne apere de noi înşine, nici un cod penal nu prevede pedeapsa pentru crime impotriva literaturii. Dintre aceste crime, cea mai gravă nu este că autorii sînt persecutaţi, că cenzura îşi impune constrîngerile, că sînt aruncate în foc cărţile. Există o crimă mai gravă, dispreţul faţă de cărţi, non-lectura lor. Această crimă, omul şi-o plăteşte cu viaţa ; iar dacă este comisă de naţiune, şi-o va plăti cu istoria. [...].

Căci dacă o reducem la un raport minimal de la cauză la efect, la o formulă grosolană, tragedia rusă e tragedia unei societăţi în sînul căreia literatura era prerogativa unei minorităţi : faimoasa inteligenţia rusă.

Joseph Brodsky, *Discours de Stockholm*

Biblioteca este un microcosmos : în ea se reflectă armonia şi disonanţele lumii care îi dau naştere. Din această cauză, ea oferă un teren de observaţie privilegiat celui ce vrea să studieze ordinea socială, ideile şi acţiunile protagoniştilor. Asupra acestui punct sîntem de aceeaşi părere cu Jacquette Reboul, care consideră că „dacă studiezi evoluţia bibliotecii şi a profesiei de bibliotecar, regăseşti în ea imaginea şi semnificaţia unei societăţi. Istoria bibliotecii ne revelă intimitatea cea mai ascunsă a lumii occidentale. În acest sens, biblioteconomia este o ştiinţă pluridisciplinară, care vine să îmbogăţească numeroase alte ştiinţe şi îşi aduce contribuţia la cunoaşterea spiritului uman"[1].

Supuse în acelaşi timp unui control politic din partea statului, a aleşilor locali şi presiunii sociale, bibliotecile municipale şi regionale apar ca nişte

[1] J. Reboul, „Les principes déontologiques de la profession de bibliothécaire", *Mélanges de la bibliothèque de la Sorbonne*, nr. 3, 1982.

spații supravegheate, unde se condensează măsuri de cenzură și de autocenzură. Cu toate că ele ne dau imaginea unei societăți care se arată mai puțin permisivă decît o pretinde, nu credem că oglinda pe care ne-o întinde este deformatoare. După cum constată Erving Goffman, deoarece „normele sînt nenumărate și prezente peste tot, actorii trăiesc, chiar mai mult decît am putea să o credem, într-un univers moral"[1]. Dacă evoluția regulilor ce conduc ordinea morală, estetică și socială se traduce, în cazul bibliotecilor, prin suprimarea autorizației prealabile a primarului, apoi prin abandonarea *infernurilor* și a tehnicilor de marcare, vechea punere în scenă a fost doar reactualizată conform normelor contemporane care sînt mai puțin constrîngătoare. Fiecare actor e constrîns, pentru a-și păstra rolul, să respecte regulile morale și estetice ale grupului și ale societății în care se integrează. Dacă apăsarea acestor reguli este totuși suportabilă, înseamnă că actorul respectiv scapă în parte de constrîngerile care sînt impuse, jonglînd cu normele. Am văzut că, uneori, bibliotecarii se prefac că se supun acestor reguli, transgresîndu-le și deturnîndu-le. Invers, cînd un bibliotecar respectă toate normele în vigoare în profesia sa, sau cele ce-i sînt dictate de ideologia municipală, nu o face neapărat pentru că aderă la ele în totalitate ; el sacrifică uneori aparențele pentru a se face acceptat din punct de vedere social de către semenii lui sau pentru a obține avantaje profesionale.

Istoria cenzurii editării ne învață că ea nu a încetat să fie, din toate timpurile, deformată ; tot astfel, putem observa că în bibliotecile contemporane, pentru o carte erotică sau politică retrasă din fondul de cărți există cîteva zeci de volume apropiate sau asemănătoare, care se cuibăresc pe rafturi. Adesea, cenzura pare zadarnică și acționează „ca una ce ar închide cu cheia cușca leilor fără a-și da seama că aceștia din urmă, ieșiți pe o altă ușă, au scăpat deja"[2]. Astfel, în epoca mesajelor «fierbinți», a revistelor *hard* afișate peste tot, a clipurilor erotice, a reportajelor televizate în care moartea este transmisă în direct, solicitudinea cu care unii aleși locali sau anumite asociații de moralitate copleșesc lecturile pentru copii din biblioteci apare ca un act derizoriu ce le permite educatorilor zeloși să-și arboreze vanitatea morală.

De altfel, am remarcat frecvent faptul că cenzura, de îndată ce e făcută publică, asigură succesul cărții sau al ziarului pe care crede că îl lovește ; bibliotecile nu se sustrag acestei reguli, și e suficient ca și cititorii să afle de titlurile scoase de pe rafturi sau marcate cu o etichetă degradantă, pentru a fi cuprinși de dorința imperioasă de a le citi și de a se expune, o dată cu ele, osîndei veșnice. De altfel, unii bibliotecari au schimbat vechea practică a marcării cărților, indicînd cu o etichetă colorată acele volume care doresc să fie mai ușor

[1] E. Goffman, *La mise en scène de la vie quotidienne*, p. 237.

[2] C. H. Cornford, „Marshalling the Clues", in M. McLuhan, *D'Oeil à oreille*, Denoël-Gonthier, 1977, p. 18.

de găsit. Putem totuşi remarca faptul că cenzura în biblioteci rămîne adesea clandestină şi are, în acest caz, toate aparenţele unei crime perfecte.

În ciuda incoerenţelor care o caracterizează, cenzura se reproduce de la un secol la altul, iar legile care o suprimă – bazîndu-se totodată pe principiul libertăţii şi pe opusul lui – nu încetează să-i arate căile de a renaşte. Legile democratice franceze au reuşit cel mult să indice regulile jocului cenzurii şi să circumscrie aplicarea cenzurii prealabile la cîteva cazuri particulare.

CENZURA RITUALĂ

Persistenţa unui act pe care societăţile democratice se prefac că îl dezaprobă şi a cărui eficienţă rămîne de demonstrat dovedeşte vitalitatea şi înrădăcinarea lui în imaginar.

Cenzura apare ca un act simbolic prin care cenzorul încearcă să reducă la tăcere temerile ce-l bîntuie, să scape de pericolele ce-l asaltează sau de destinul de care se simte ameninţat. Oamenii au crezut întotdeauna că pot face să dispară forţele care li s-au părut ostile suprimînd textele în care ele se încarnează. În Vechiul Testament deja, profetul Ieremia povesteşte cum în secolul al VII-lea î.H., Ioachim, regele Iudeei, a pus să fie tăiat cu briciul, iar apoi ars sub ochii lui, un rulou de papirus, pentru a încerca să împiedice împlinirea ameninţărilor divine pe care acesta le materializa. Agitaţia lui a fost zadarnică, dar eficacitatea cenzurii rituale se situează în însuşi gestul ce o îndeplineşte, independent de efectele ulterioare pe care le va produce. Cele mai violente cenzuri – precum arderea cărţilor în vremea ocupaţiei germane cu intenţia de a exorciza spectrul comunismului – , dar şi cele mai anodine, sînt impregnate de un asemenea sens simbolic.

PUTEREA DE A CENZURA

Cenzura se sprijină de asemenea pe dorinţa de a exercita o putere politică sau numai socială, colectivă sau individuală, încercînd să stăpînească modul de a gîndi al celorlalţi, fie pentru a-şi răspîndi propriile idei, fie pentru a-şi proteja seamănul de ideile considerate periculoase. Orice individ încearcă să dobîndească o anumită putere asupra lumii care-l înconjoară ; fie că provine de la un primar, de la un bibliotecar sau de la un cititor, cenzura se manifestă întotdeauna în legătură cu lecturile celorlalţi.

Această putere, de care dispune orice membru al unei organizări sociale, nu este deloc criticabilă şi, după cum a arătat Michel Crozier[1], o asemenea

[1] Cf. M. Crozier, *La Société bloquée*, Le Seuil, 1970.

putere este în acelaşi timp proces, condiţie şi expresie a oricărei activităţi umane organizate. Dar, faţă de cititori, bibliotecarul se situează într-un raport de forţă care îi este aproape întotdeauna favorabil. Acest avantaj al bibliotecarului e dat de siguranţa ce i-o conferă competenţa sa în materie de biblioteconomie, de dominaţia lui asupra unui teritoriu cunoscut la perfecţie, biblioteca, şi de aura de care beneficiază, la acest sfîrşit de secol, „comunicarea".

Păzitori ai cunoaşterii, bibliotecarii se pot lăsa cuprinşi de tentaţia de a o filtra sau de a o reţine. După cum constată Michel Albaric : „deţinem posturi cărora li se asociază o putere. Sîntem în aceaşi timp ecran şi ghid între dorinţele cititorilor noştri şi cunoaşterea pe care o păstrăm în fondurile noastre documentare. Sensul puterii pe care o deţinem trebuie să se transforme în direcţia servirii şi a comunicării"[1].

În ce priveşte cenzurile ce rezultă dintr-o strategie politică, acestea provin din teama aleşilor locali de a-şi vedea partidul pe care-l susţin sau ideile pe care le apără pierzîndu-şi audienţa în favoarea ideologiilor opuse ; dar, după cum am arătat, pentru puterile locale, e mai curînd vorba să apere o imagine decît să interzică nişte cărţi. Tot astfel, cenzurile făcute de unii responsabili locali în numele moralităţii publice provin adesea mai mult din voinţa de a apăra o imagine politică, decît din simpla aderare la o etică. De asemenea, se cuvine să remarcăm faptul că impresia de control şi sentimentul de demnitate pe care le are o municipalitate decurg, în parte, din dominaţia deţinută asupra instituţiilor publice a căror responsabilă şi proprietară este ; impresia că stăpîneşte un teritoriu încredinţat unui terţ căruia îşi deleagă puterile e cu atît mai fragilă, cu cît accesul în acest spaţiu este deschis publicului, adică unor indivizi pe care nu-i cunoaşte. În sfîrşit, logica oricărei structuri a puterii constă în a exercita presiuni asupra organelor comunităţii, care nu servesc ori s-au îndepărtat de linia politică pe care ea o defineşte. Este deci dificil pentru un consiliu municipal sau regional să admită faptul ca biblioteca, o rotiţă din angrenajul vieţii politice locale, să se sustragă principiilor de unanimitate şi de conformitate a opiniilor, ce stau la baza întregii lor acţiuni.

Dorind să-şi asigure puterea – zeiască sau omenească – asupra lumii, cenzura cărţilor revelă de fapt obsesiile, slăbiciunile şi fragilitatea oamenilor, fie că e vorba de spaime colective, uneori foarte vechi, fie că e vorba de teama de a vedea răspîndindu-se şi triumfînd ideile adversarilor lor politici. Numeroase dintre aceste spaime sînt legate de experienţe ce implică o schimbare de statut sau o transgresare, în timpul cărora individul riscă să-şi piardă stăpînirea asupra situaţiei, precum în cazul sexualităţii, al drogului, al bolii, al suicidului, al morţii, al violenţei, al rasismului, al nazismului. Tot astfel se întîmplă, de exemplu, şi cu reacţiile ostile în faţa transformărilor – argotice sau experimentale – ale limbii, care apar în anumite texte.

[1] M. Albaric, „Déontologie et censure", *op. cit.* , p. 22.

METAMORFOZELE CENZURII

În plus, persistența cenzurii e legată de faptul că orice grup social, orice societate se bazează pe reguli estetice şi etice care se opun ideii unei societăți eliberate de putere şi de constrîngere. Astfel, o societate democratică apără libertatea de exprimare atîta vreme cît această exprimare nu pune în cauză fundamentele înseşi ale respectivei societăți. Fiecare campion al luptei împotriva cenzurii se transformă în cenzor atunci cînd idealul său estetic despre literatură sau idealul său etic despre libertate îi pare amenințat : cenzurarea cărților care apără sau încurajează violența, drogul, ideile rasiste, fasciste sau naziste va apărea ca exemplară. Nu putem, fără a abandona orice etică, să condamnăm în acelaşi mod cenzurile preconizate de lista Otto şi gestul unui primar sau al unui bibliotecar care retrage *Mein Kampf* de Adolf Hitler din rafturile unei biblioteci municipale.

Putem constata că, pentru bibliotecari, excluderile care nu fac obiectul unui consens suficient de larg între ei, țin de cenzura negativă – astfel se întîmplă acum cu eliminarea cărților politice cu orientări democratice de dreapta sau de stînga sau cu proscrierea romanelor şi a benzilor desenate – ; dimpotrivă, faptul de a înlătura cărțile care incintă la violență, la rasism, la fascism sau care nu descurajează sinuciderea sau utilizarea drogurilor, ține de o cenzură pozitivă. Printre inevitabilele selecții pe care trebuie să le facă bibliotecarul din masa producției de cărți, unele sînt considerate deci ca decurgînd din opțiuni profesionale, iar altele ca ținînd de o cenzură fie negativă, fie pozitivă. Dacă am stabili cîteva constante în ce priveşte perioada actuală, se cuvine să reamintim faptul că frontiera între opțiunea liberă, cenzura pozitivă şi cenzura negativă, este dificil de delimitat ; nesigură, ea se deplasează conform epocilor, apartenenței politice, opțiunilor estetice şi etice ale fiecăruia. Astfel, selecția operată în funcție de calitatea literară sau grafică a cărților sau de distincția între erotism şi pornografie e considerată de majoritatea bibliotecarilor ca ținînd de o selecție necesară şi de o opțiune profesională liberă. Pentru bibliotecarii de meserie, o asemenea selecție nu ar putea fi considerată ca o cenzură, de vreme ce ea se situează chiar în inima misiunii care le este atribuită, pînă ce cîteva întrebări, care le reamintesc că volumele astfel înlăturate sînt exact cele dorite de cititorii care nu frecventează bibliotecile, fac să se clatine acest fragil edificiu. Ținînd cont de evoluția din ce în ce mai rapidă a ideilor sociale, nu este exclus ca romanele şi revistele care corespund celor mai populare lecturi să primească în curînd drept de cetate în biblioteci.

În timp ce romanul a avut nevoie de mai mult de jumătate de secol pentru a-şi obține legitimitatea în bibliotecile municipale, benzile desenate, care făceau încă obiectul unei dezbateri virulente în anii şaptezeci, ocupă actualmente un loc privilegiat pe rafturi ; tot astfel s-a întîmplat şi cu o parte a producției de cărți polițiste şi ştiințifico-fantastice ; acestea, după ce au fost făcute public de

ruşine de către bibliotecarii eruditi, sînt astăzi pe cale de a se legitima şi de a ajunge chiar la modă.

„Opţiunea" bibliotecarului rezultă deci dintr-un compromis între ce doreşte el, personal, să aleagă, ceea ce îl sfătuieşte deontologia profesională şi ceea ce poate el să aleagă ţinînd cont de presiunile municipale, de fondurile de la buget şi de ce propun editurile pe piaţă. Cenzura se prezintă sub un dublu chip, cînd nobil, cînd infam, metamorfozîndu-se după spiritul epocii, după modele şi evoluţia tradiţiilor morale care fundează cultura occidentală.

În jocul cenzurii, fiecare este, cu schimbul, cenzor şi cenzurat ; iar cel ce cenzurează se expune la rîndul lui să fie lovit de cenzură.

VIITORUL CENZURII

Bazele cenzurii şi istoria ei în biblioteci nu anunţă cîtuşi de puţin dispariţia ei ; e puţin probabil ca autorităţile de tutelă, în ansamblul lor, bibliotecarii şi cititorii să se limiteze la a menţine sau la a accepta un *modus vivendi* între toate tendinţele morale, estetice şi politice ale colectivităţii sau să se mulţumească să urmeze – conştienţi sau nu – calea autocenzurii. După cum a amintit Robert Badinter : „Cenzura este regula – libertatea e excepţia –, cenzura nu e o peripeţie, un moment depăşit din istoria civilizaţiilor. [...] Desigur ordinea se găseşte mai întîi de toate în spirite. Dar paznicul drag lui Freud poate să adoarmă foarte profund, să cedeze unei pulsiuni prea puternice. Ce se va întîmpla atunci cu Cetatea lăsată în seama tuturor discursurilor, a tuturor provocărilor, a necontrolatului mereu ameninţător? Trăiască autocenzura, fructul unei educaţii rafinate. Dar să adăugăm la acestea că cenzura e o marcă istorică a regimurilor poliţiste"[1].

După cum am arătat, cenzurile sau autocenzurile în bibliotecă sînt strîns legate de puterea politică locală şi, prin urmare, de conjunctura naţională, chiar internaţională. Astfel, de exemplu, teoria leninistă a internaţionalismului proletar, revăzută şi corectată de Stalin, trebuia să conducă, în anii cincizeci, la retragerea cărţilor autorilor bănuiţi de naţionalism, din bibliotecile municipale gerate de Partidul Comunist Francez. Tot astfel, recentele controale şi uneori cenzurile efectuate de cîteva municipalităţi în bibliotecile pentru copii sînt legate de strategia politică a unor partide de dreapta. Evoluţia cenzurii şi a autocenzurii în biblioteci depinde deci mai întîi de configuraţia şi de raporturile de forţă politice. Astfel, de exemplu, proliferarea tezelor de extremă dreapta sau a strategiei „negaţioniste" i-ar face pe numeroşi bibliotecari mult mai reticenţi în ce priveşte achiziţionarea cărţilor fasciste sau pétainiste.

[1] R. Badinter, „Sur la censure", *Censures, de la Bible aux larmes d'Eros*, p. 8.

Dar şi alţi factori pot contribui la evaluarea cenzurii din biblioteci. Dacă nu trebuie supraestimată puterea unui cod deontologic sau a unui text legislativ care încearcă să reglementeze drepturile şi îndatoririle bibliotecarilor, pe de o parte, şi ale autorităţilor de cenzură, pe de altă parte, importanţa pe care ar putea să o aibă aceste documente nu trebuie să fie neglijată.

De cîţiva ani, diferitele asociaţii de bibliotecari (A.B.F., A.D.B.S., A.D.E.B.D., A.E.N.S.B.) se reunesc pentru a încerca să elaboreze un cod de deontologie comun ; rezultatul acestui proiect, nu numai prin conţinutul său, ci mai ales prin dezbaterile pe care le poate suscita, este susceptibil de a face să evolueze în parte profesia de bibliotecar şi de a accentua tendinţa actuală de a rezista la presiuni. De vreme ce bibliotecarii nu încetează să încalce regula pluralismului, iar autorităţile de tutelă nu recunosc un asemenea lucru, ne-am putea îndoi de eficacitatea reală a unui cod deontologic. De fapt, spre deosebire de prescripţii ce impun conformarea totală, chiar dacă nu o obţin, un cod deontologic acţionează ca un model şi propune un ideal pe care nimeni nu-l poate realiza în totalitate, dar spre care fiecare îşi îndreaptă eforturile.

De altfel, recunoaşterea de către Ministerul Culturii a deontologiei profesionale şi reglementarea drepturilor şi a îndatoririlor autorităţilor responsabile de fondurile de carte ar putea avea o influenţă asupra atitudinii colectivităţilor locale, dacă se concretizează printr-un decret sau, mai sigur, printr-o lege. Acest text reglementar ar servi ca bază de discuţie şi eventual de acord între bibliotecari şi autorităţile lor de tutelă. Cenzurile recente, efectuate de unele municipalităţi şi reclamate de asociaţiile de moralitate, precum Serviciul de Informare şi de Întrajutorare Catehetică sau Bibliotecă-Lectură-Dezvoltare, au determinat mobilizarea unei părţi a bibliotecarilor de profesie : în special A.B.F. a organizat o dezbatere cu ocazia Tîrgului de Carte din martie 1987 pe tema alegerii cărţilor pentru tineret şi s-a declarat gata de a „interveni la toate nivelurile pentru a se opune tentativelor de intimidare, de oriunde ar veni ele"[1] ; A.E.N.S.B. a înscris cenzura pe ordinea de zi a reuniunilor din ianuarie 1988 la Centrul Georges Pompidou ; unii bibliotecari s-au radicalizat organizîndu-se în colectivul „Renvoyons la censure" (= Să alungăm cenzura) ; acest colectiv, ca şi A.B.F. şi A.C.E.R.B.[2], a publicat articole sau comunicate în presa naţională ; în sfîrşit, cenzura a făcut obiectul unor diverse articole din presa de specialitate. Ţinînd cont de aceste încercări de rezistenţă şi de ecoul avut într-o mare parte a mass-mediei, e posibil ca primarii sau responsabilii locali cu probleme de cultură să fi ezitat să se angajeze în operaţiuni de cenzură oficială, impopulare chiar şi în ochii unei părţi a electoratului de dreapta.

---

[1] *Lecture publique : livres d'enfants, la tentation de la censure*, plachetă realizată de A.B.F., publicată în urma unei dezbateri din 23 martie 1987, la Tîrgul de Carte.

[2] Association des conservateurs et responsables des bibliothèques de la Ville de Paris (= Asociaţia Conservatorilor şi Responsabililor din Bibliotecile din Paris).

Cel de al treilea element determinant se situează în însăşi inima profesiei de bibliotecar. În prima jumătate a secolului, rolul de educator, atribuit bibliotecarului, implica anumite cenzuri morale şi estetice. Evoluţia practicilor de lectură l-a determinat pe bibliotecar să devină în acelaşi timp „expert, mediator şi pedagog"[1]. O asemenea triplă misiune face ca rolul său să devină mai complex, cu atît mai mult cu cît funcţia educatoare se disimulează în spatele celei de mediator şi de pedagog. Nu vedem prea bine cum ar putea să dispară acest rol de educator, chiar dacă întrebuinţarea unor termeni noi îi marchează evoluţia, în măsura în care, pentru cea mai mare parte a bibliotecarilor de meserie, a fi un intermediar nu înseamnă a te situa într-o poziţie de neutralitate ; chiar dacă bibliotecarul se abţine să indice care sînt cărţile „bune" sau „proaste", el tot trebuie să-l îndrepte pe cititor în vreo direcţie atunci cînd acesta i-o cere. „În faţa imensităţii cunoaşterii, în care rişti să te îneci sau să te pierzi, noi sîntem intermediarul, barcagiul care conduce în lumea de dincolo. Noi sîntem, în acelaşi timp, paznici şi apărători, ghizi şi iniţiatori", scrie Michel Albaric[2]. Numeroşi bibliotecari consideră că abandonarea rolului de educator sau de pedagog ar antrena o devalorizare a statutului lor, care ar trebui, dimpotrivă, recunoscut.

În ce priveşte bibliotecile pentru copii, aici rolul de educator primează asupra tuturor celorlalte, iar bibliotecarul trebuie să se pună de acord cu tendinţele moderniste – care nu se tem că îl vor confrunta pe copil cu toate faţetele existenţei – şi cu poziţiile moderate ale numeroşilor părinţi care vor să-şi protejeze copiii de ceea ce se tem pentru ei înşişi şi care şochează prin conţinutul agresiv, violent sau sexual al unor cărţi. Oricare ar fi rolul ce şi-l atribuie, bibliotecarul nu poate pretinde că este complet neutru, în măsura în care el alege cărţile. „Trebuie neapărat să aşezăm la locul lor tiradele despre bibliotecarul impasibil, neutru, care nu are nici o opţiune", scria deja în 1909 Eugène Morel, „el nu face decît atît, să aleagă, şi trebuie să o facă cu grija pe care o presupune o adevărată responsabilitate. Aceasta nu vrea să spună că el nu trebuie să fie liberal"[3].

Decît să se limiteze puterea bibliotecarului, s-ar cuveni să fie încurajate iniţiativele cititorilor. Am văzut prin ce fel de strategii se echilibrează raporturile de putere dintre bibliotecari şi aleşii locali. Am văzut cum bibliotecarii de meserie şi cititorii pot să se opună asociaţiilor ce se erijează în cenzori. Dimpotrivă, e mai dificil să ne imaginăm în ce mod se pot constitui cititorii într-o contra-putere opusă bibliotecarilor de profesie. Abuzurile ce pot apărea în cadrul inevitabilelor relaţii de putere pe care se bazează trama vieţii sociale, provin din „acapararea de către unii protagonişti sau de către autorităţile superioare a monopolului iniţiativei"[4]. Prin urmare, o schimbare pozitivă a acestor

[1] J. Reboul, „Les Principes déontologiques de la profession de bibliothécaire", *Mélanges de la bibliothèque de la Sorbonne*, *op. cit.*, p. 134.

[2] M. Albaric, „Images de bibliothécaires, hier et aujourd'hui", *Bibliographie de la France*, p. 110.

[3] E. Morel, *Bibliothéques*, t. 2, p. 396.

[4] M. Crozier, E. Friedberg, *L'Acteur et le système*, p 377.

raporturi de putere nu poate să se efectueze decît dacă cititorii dobîndesc o cunoaştere mai bună a funcţionării bibliotecilor, a ştiinţei bibliografice şi a metodelor de clasare, evoluţie care depinde în acelaşi timp de sistemul de învăţămînt, de bibliotecari şi de cititorii înşişi.

În sfîrşit, evoluţia concepţiilor despre lectură este susceptibilă de a limita practicile de cenzură. De-a lungul mai multor secole, ierarhia catolică, învăţămîntul privat şi şcoala laică au răspîndit modelul unei lecturi normate. Această concepţie postulează faptul că cititorul e modelat de ceea ce citeşte. I se îngăduie iniţiatului care citeşte o oarecare libertate de manevră, recunoscîndu-i-se capacitatea de a descoperi un sens ascuns pe care autorul l-ar fi introdus în text. Acestei lecturi manipulate, dar savante, i se opune lectura pasivă, de consum, a masei cititorilor, care se limitează la asimilarea textului. E un model de lectură ce propune, deci, două forme de asimilare, una rafinată merge spre o anumită distanţare, alta, animalică, se reduce la o înfulecare lacomă. După cum remarcă Michel de Certeau, „se presupune că *a asimila* semnifică neapărat *a deveni asemănător cu* ceea ce se absoarbe şi nu *a-l face asemenea* cu ceea ce este, a şi-l însuşi, a şi-l apropria sau reapropria"[1]. Astfel, cititorul devine asemănător textului, şi „cartea proastă" îşi inoculează otrava în creierul cititorului la fel de sigur ca ciuperca otrăvitoare în sîngele amatorilor de bureţi.

În epoca noastră, reflecţiile concordante ale scriitorilor, filozofilor, psihanaliştilor, istoricilor sau sociologilor au demonstrat cu prisosinţă că orice lectură – savantă sau populară, pentru adulţi sau pentru copii – nu se poate reduce la aceste modele. Cartea este o călăuză care îl introduce pe cititor în propria-i interioritate şi, conform expresiei proustiene, „un tip de lentile care măresc, asemănătoare celor pe care i le oferea unui cumpărător opticianul din Combray", care procură cititorilor „mijloacele de a citi în ei înşişi". Procesul de identificare nu-l face pe cititor asemănător cărţii în măsura în care textul e în acelaşi timp „o realitate virtuală şi o virtualitate reală" dar poate, dimpotrivă, să favorizeze un proces cathartic : „Orice carte angoasantă poate să ofere o tehnică de reducere a fricii. O carte angoasantă oferă celor angoasaţi o homeopatie a angoasei"[2].

Orice lectură este un drum între libertate şi constrîngere, în timpul căruia cititorul, conversînd cu el însuşi, reconstruieşte un sens care îi este propriu. „Departe de a fi scriitori, fondatori ai unui loc propriu, moştenitori ai plugarilor de odinioară, dar pe terenul limbii, săpători de puţuri şi constructori de case, cititorii sînt nişte călători ; ei circulă pe pămînturile semenilor ca nişte nomazi ce braconează în locuri care nu le aparţin, răpind bunurile Egiptului pentru a se bucura de ele"[3].

[1] M. de Certeau, *L'Invention du quotidien*, p.280.

[2] G. Bachelard, *La Poétique de la rêverie*, P.U.F., 1960, p.22.

[3] M. de Certeau, *op. cit.*, p. 292.

Chiar dacă nici un model nu poate să justifice fiecare lectură unică şi să-i dezvăluie secretul, aceste reprezentări noi demontează concepţiile false pe care se bazează cea mai mare parte a cenzurilor.

Istoria cenzurii, aflată în curs de a se constitui, îşi relativizează eficacitatea. Fie că e vorba de domeniul obiceiurilor, fie de cel al politicii, trebuie să constatăm că sexualitatea şi ideologia au mers întotdeauna pe căi lăturalnice cînd se încerca să fie înăbuşite şi canalizate, revenind de fiecare dată cu mai multă violenţă. Cenzura „obiceiurilor" e legată de locul şi de sensul pe care o societate le atribuie sexualităţii, dar violenţa formelor sexuale foloseşte întotdeauna şiretlicuri în faţa tentativelor de readucere la ordinea socială şi politică. Astfel, igiena morală a secolului al XIX-lea, reactivată de ligile pentru moralitate apărute în urma celui de-al doilea război mondial, a dat naştere efervescenţei din anii 1960-1970. Într-o contribuţie la un studiu sociologic al orgiei, Michel Maffesoli postulează pregnanţa şi vitalitatea „orgiasticului" în toate culturile, fie că e constrîns să se disimuleze, fie că e încurajat să se afişeze : „Tumultul şi freamătul politic se pot exprima, trufia moraliştilor sau agitaţia «muştei la arat» pot să-şi dea frîu liber, bateriştii de estradă, sau dascălii se pot agita ; nimic nu va împiedica puterea centralităţii populare subterane să se afirme cu forţă"[1]. Dar, în măsura în care eficacitatea cenzurii e mai puţin importantă pentru cenzor decît actul în sine prin care acesta se simte satisfăcut, istoria neputinţei sale riscă să nu aibă priză la cei care îi sînt adepţi.

Abandonarea cenzurii presupune o serenitate, o detaşare şi o toleranţă la care doar puţini dintre noi ajung. „Omul se teme cel mai mult să fie confruntat cu manifestarea, orală sau afectivă, a ceea ce refuză să trăiască, a ceea ce-şi reprimă [...]. Calităţile sordide reproşate duşmanului sînt întotdeauna cele pe care nu le recunoaştem în noi, de aceea ne ridicăm împotriva lor pentru a le masacra, de vreme ce doar proiectîndu-le ne dăm seama de enormitatea şi de oroarea lor. Omul caută, ca într-un vis, să ucidă duşmanul care de fapt se găseşte în el"[2]... Nu s-ar putea concepe o bibliotecă ideală care să nu fie dublată de o bibliotecă *infernală*, fie şi numai în imaginaţie.

[1] M. Maffesoli, *L'Ombre de Dyonisos*, Ed. Méridiens/Anthropos, 1982, p. 208.

[2] H. Miller, *L'Obscénité et la loi de réflexion*, p.26.

Şcoala primară şi cenzura 1880–1945

de Nelly Kuntzmann

Introducere

Pornind în căutarea „cărților interzise" în școală, am fost nevoiți să ne limităm studiul la învățământul elementar, la școala numită odinioară „primară" (sau comunală) și să luăm ca punct de plecare nu anul 1914, dată fără semnificație specială în istoria școlii franceze, ci anul 1880, adică perioada fondatoare a școlii laice. Această limitare la domeniul școlii primare și această incursiune în secolul al XIX-lea s-au impus de la sine.

Pe scena școlii primare, pînă în anii cincizeci, se postează figura mitică și uneori chiar reală a unui actor care reține atenția : învățătorul – bibliotecar. Pentru el erau redactate instrucțiunile, circularele, „moralele profesionale", ghidurile... Rolul lui era definit clar : el este educatorul unui popor aflat în căutarea lecturii. Într-o mare de documente diverse se explicitează criteriile de alegere a cărților pe care trebuia să și le însușească, politica de achiziții pe care trebuia s-o urmeze și sînt vizibile frontierele dincolo de care o carte nu mai are drept de cetate în biblioteca școlară.

Nu regăsim nimic asemănător în instituțiile de învățămînt secundar : nici personaje-cheie, nici dispozitiv pedagogic și legislativ de încadrare. Aici, bibliotecile au fost mai întîi „bibliotecile profesiorilor" ; ele nu vor fi deschise treptat elevilor și amenajate pentru ei, decît începînd cu anii șaizeci. Această diferență se explică ușor printr-un motiv pe care democratizarea învățămîntului secundar are tendința de a-l face uitat : cele două grade de învățămînt nu au istorii identice. O divizare foarte inegală subzistă multă vreme între școala primară și cea secundară (4.500.000 de elevi față de 250.000 în ajunul celui de al doilea război mondial). Chiar și numai cantitativ, era de altfel mai important, pentru responsabilii din învățămînt, să controleze școala primară. Pe deasupra, aici miza era majoră : era vorba de a furniza cărți și de a cuprinde o populație de cititori fragili, alfabetizați în masă de puțin timp. În afară de cîțiva bursieri cărora *Jacques Vingtras*, de Jules Vallèes și *Le Petit Chose*, de Daudet le-au dat

chip în literatură, învățămîntul secundar nu privea decît o minoritate de moştenitori ai culturii, de posesori de cărți trasmise din generație în generație, ce nu contau pe liceu sau pe colegiu pentru a dispune de serviciile unei biblioteci. Analiza discursurilor despre lectură o dovedeşte : cititorii care s-au apropiat recent de cărți, altfel zis „cititorii populari" au mare nevoie de ghizi ; neofiți, ei nu ştiu să facă de unii singuri diferența între bun şi rău, în timp ce inițiații aleg întotdeauna ce e mai bun.

Bibliotecile elevilor din clasele secundare se organizează deci în acelaşi timp cu începerea timidă a procesului de democratizare din şcoala secundară, proces care va conduce la „colegiul unic". Dar gestiunea a ceea ce se va numi mai întîi un serviciu de documentare, apoi un centru de documentare şi informare (ne putem întreba în legătură cu dispariția cuvîntului „bibliotecă") nu a făcut niciodată obiectul unei codificări riguroase, iar responsabilitatea dascălului „bibliotecar-documentarist" n-a avut niciodată nimic cu misiunea (în sensul carismatic al termenului) de învățător-bibliotecar.

O incursiune în secolul al XIX-lea este necesară în măsura în care economia generală a sistemului de selecții a cărților ce predomină, cel puțin în texte, pînă în 1975, nu poate fi înțeleasă decît cu condiția de a ne reîntoarce în anii înființării sale, adică la originea şcolii laice. Începînd cu momentul în care oamenii din 1888, pentru a întemeia cea de-a treia Republică şi pentru a termina definitiv de data aceasta cu Vechiul Regim, se ataşau de ideea de a instrui şi de a educa poporul în şcoala primară, conform propriei voințe, devenea inevitabil ca învățămîntul dispensat în şcoala publică, deoarece era cu fermitate laic şi cu desăvîrşire republican, să întîlnească o opoziție sforăitoare, monarhistă şi catolică. Într-un asemenea context, folosirea anumitor manuale şcolare, mai mult decît a altora, a putut căpăta o dimensiune politică, dînd naştere la dezbateri a căror amploare şi răsunet ne e greu să ni le imaginăm astăzi. Aici trebuie să subliniem faptul că înainte chiar de a adăposti o bibliotecă, şcolile sînt prioritar locuri unde domneşte forma cea mai tipic şcolară a cărții : manualul. Deoarece îți arată cum să gîndeşti, deoarece sînt pline de învățăminte şi mai educative decît celelalte manuale, cărțile de lectură, de istorie, de educație civică şi de morală, au constituit dintotdeauna subiecte privilegiate de polemică, din cauza presupusei lor influențe asupra elevilor şi din cauza valorilor pe care le apără. „Ideologia pe care o vehiculează" este şi astăzi analizată şi denunțată cu plăcere.

Dacă, în ziua de azi, manualele sînt criticate de dascăli, de părinții elevilor, dacă devin motive de interpelări în Parlament, totuşi nu ne putem imagina ca ele să fie interzise oficial, cenzurate printr-o hotărîre ministerială : nici o lege nu prevede acest lucru. Dar nu întotdeauna a fost aşa[1].

[1] Vezi Alain Choppin, „ Le cadre administratif et réglementaire des manuels scolaires ", *Histoire de l'Education* nr. 29 şi 34. I. De la Révolution à 1939 ; II. De 1940 à nos jours.

Cînd au fost abrogate oficial, o dată cu reforma Haby din 1975, vechile legi ce stabileau condiţiile de selecţie a manualelor şcolare erau de multă vreme căzute în desuetudine, nemaifiind aplicate, dar rămăseseră în texte, ignorînd cu aroganţă evoluţia şcolii ; în linii mari, ele datau din anul 1880. Printre aceste instrucţiuni uitate dăinuie în mod curios directivele unei instituţii şcolare aflate în plină construcţie şi, totodată, în defensivă. În cărţile lor de specialitate[1], dascălii găsesc încă în anii şaizeci, prescripţii care nu îşi mai aflau aplicarea, privitoare la stabilirea „listelor departamentale" (de manuale admise) şi la indicaţia formală asupra existenţei „cărţilor interzise".

„Cărţi interzise" : la citirea acestei menţiuni nu sîntem oare imediat alertaţi? Dar care sînt aceste cărţi aflate în afara legii? Ce titluri au? Care le sînt autorii? Prin ce proceduri au fost ele îndepărtate şi din ce motive?

Ce conţin ele? Ni s-a părut că o anchetă asupra cenzurii este, dacă nu facilitată, cel puţin condusă de o irezistibilă curiozitate, de o voinţă tenace de a şti ce ascunde interdicţia...

[1] Precum *Livre des insituteurs* (Code Soleil), les Guides Bertrand, Letcrrier etc.

1. Manuale de prescris şi manuale de proscris (1880–1939)

La mijlocul secolului al XIX-lea, determinaţi de formidabilele progrese tehnice realizate în domeniul lor, editorii şi tipografii lucrează la multiplicarea cărţilor. Ne putem întreba dacă apărătorii educaţiei populare nu cumva jinduiesc după himera liniştitoare a cărţii unice. Într-adevăr, începînd din anul 1830, o masă din ce în ce mai largă a populaţiei avînd acces la lectură, entuziasmul promotorilor alfabetizării, chiar şi al celor mai convinşi, este stricat de o bănuială care ia forma unei întrebări : asupra căror „cărţi proaste" nu trebuie să se arunce un popor ignorant pînă în acel moment? Şi visul devine realitate : pentru satisfacerea noii dorinţe de a citi, să existe o carte care să nu fie nici „o cărţulie imorală", nici o „poveste obscenă şi voluptuoasă" sau mai rău, vreo picanterie socialistă şi nelegiuită, ci dimpotrivă, o carte de lectură „ în acelaşi timp amuzantă şi distractivă " care, alcătuită cu ştiinţă, ar oferi în acelaşi timp o poveste pasionantă, informaţii utile şi garanţia unei bune moralităţi. În 1829, se deschide un concurs şi se oferă un premiu de 10.000 de franci pentru a recompensa autorul unei astfel de lucrări. În zadar... Visul cărţii unice rezolvă, anulîndu-le, toate dificultăţile legate de alegerea şi controlul cărţilor, trimiţînd cenzura la muzeul obiectelor inutile. Responsabilii Ministerului Instrucţiei Publice nu sînt nişte visători ; prin urmare, ei decid ca selecţia salvatoare să fie operată în şcoală.

LIBERTATEA SUB CONTROL REPUBLICAN

Înainte de a III-a Republică, două au fost sistemele care au stat, în mod succesiv, la baza selecţiei manualelor şcolare : „metoda listei de cărţi autorizate" şi „metoda veto-ului".

Prima este simplă, riguroasă şi sigură ; ea exclude libertatea de a alege şi constă în întocmirea unei liste, după criterii stabilite, de cărţi bune, singurele autorizate, şi în interzicerea folosirii oricărei cărţi ce n-a fost selecţionată de o comisie specializată a Ministerului Instrucţiei Publice. Se regăsesc deci în afara legii, cenzurate, toate cărţile care nu figurează în cataloagele oficiale.

Metoda veto-ului (concepută în 1865 sub Victor Duruy) retrage ministerului prerogativa de a alege el însuşi cărţile de clasă. Ea se rezumă în două formule : „Orice carte care nu e interzisă explicit este implicit permisă, sau cel puţin tolerată" ; „orice carte care nu a fost interzisă poate intra liber în lăcaşele de educaţie". Din punctul de vedere al cenzorului, metoda e mai liberală dar mai aleatorie, eficacitatea ei depinde de condiţiile de aplicare a veto-ului.

Într-o instituţie educativă (sau culturală), e mult mai simplu pentru cenzorul de ocazie să arunce anatema asupra unei cărţi sau a alteia – iar anchetatorului anarhist să denunţe cutare sau cutare cenzură – decît pentru jurist să conceapă o lege care să permită în acelaşi timp libertatea şi controlul. Legislatorii republicani au încercat să compună, recurgînd la cele două metode descrise mai sus, un sistem riguros şi aplicabil, eficace fără a fi autoritar, care să evite îngăduinţa, dar să-şi păstreze supleţea, impus pe plan naţional, garantînd, totodată, autonomia departamentală.

Pentru a înţelege principiul de selectare a manualelor şcolare, stabilit de şcoala republicană, trebuie ştiut că nu poate fi vorba pentru autorităţi să urmeze formula aprobării prealabile şi listele de cărţi desemnate şi autorizate de minister. Această practică a fost considerată pentru totdeauna „dificilă şi compromiţătoare de către guvern"[1]. Dificilă, pentru că se dovedeşte imposibilă, examinarea în timp util a unei producţii de cărţi şcolare din ce în ce mai exuberantă, compromiţătoare, pentru că privilegierea unei edituri sau a alteia, oferindu-i piaţa în plină expansiune a şcolii publice, se opune principiului liberei concurenţe, regulă de aur a liberalismului economic. Dar nici nu poate fi vorba să fie lăsate în şcoli orice fel de cărţi, fie şi numai provizoriu. În 1913, Louis Barthou le reaminteşte printr-o circulară rectorilor în ce mod a vrut guvernul „să concilieze libertatea corpului profesoral cu dreptul de tutelă al autorităţii responsabile".

> Nici o clipă statul nu s-a gîndit să-şi rezerve privilegiul comod şi periculos de a alcătui el însuşi catalogul oficial al cărţilor care trebuie să ajungă în mîinile profesorilor şi ale copiilor.
> [...]
> El are încredere în dascăli şi le-a lăsat deplina iniţiativă pentru a veni cu propuneri.
> [...]
> Dar, pe de altă parte nu putea să ascundă faptul că exista un oarecare pericol în această posibilitate nelimitată de a alege, că îngrijindu-se de educaţia naţională nu putea să abdice de la datoria sa faţă de copii, de familii şi chiar de dascăli.

[1] Ministrul Henri Wallon, scrisoare către rectori (1875), citată în *Dictionnaire de pédagogie*, coordonat de Ferdinand Buisson, 1887, p. 1624.

Sistemul care prevalează începînd din 1882 se bazează de acum înainte pe un principiu : libera opțiune a dascălilor, libertate dublată totuși de controale ierarhice succesive. Dascălii se reunesc în fiecare an la conferințe cantonale pentru a stabili lista de cărți „pe care le consideră indicate să fie puse în circulație în școlile primare". Inspectorul de școală primară, organizator al acestei prime faze a operațiunilor, transmite listele superiorului său imediat, inspectorul de Academie. Acesta le supune examinării unei comisii care-și are sediul în reședința de departament[1]. Sub responsabilitatea inspectorului de Academie, comisia hotărăște, pentru departamentul respectiv, „catalogul cărților admise". Listele apar în *Bulletin de l'instruction primaire*[2]. Colecția tuturor listelor departamentale constituie astfel în fiecare an bibliografia exhaustivă a manualelor școlare utilizate în Franța (în școala publică). Această bibliografie nu e numai exhaustivă, ci și exclusivă deoarece, în virtutea articolului șaisprezece din regulamentul școlar din 1887, se stipulează :

> Nici o carte sau broșură, nici un imprimat sau manuscris străin de învățămînt nu pot fi introduse în școală fără autorizația inspectorului de Academie.

Libertatea de opțiune a dascălilor nu numai că este supusă unui control ierarhic piramidal, dar și imperativ limitată de dispozițiile legii din 27 februarie 1880. În termenii acesteia (articolele 4 și 5), ministrul, sesizat de o reclamație, poate cere Consiliului Superior al Instrucției Publice sau secției lui permanente[3] să-și dea avizul asupra *cărților care trebuie să fie interzise ca fiind contrare moralei, Constituției și legilor*. În urma avizului, ministrul e singurul abilitat să decidă, fără apel, o eventuală interdicție.

Controlul exercitat asupra opțiunilor dascălilor, chiar dacă face caducă ipoteza că o carte interzisă deja se poate strecura pe „listele de cărți admise", totuși nu e infailibil. Ministrul își rezervă deci, în mod excepțional dreptul de a cenzura anumite cărți după ce acestea au fost selectate de profesori și repuse în posesia elevilor.

O dată stabilit dreptul de a cenzura, sau cel puțin de a interzice, mai rămîn de asigurat condițiile în care se va exercita. Aici, nimic nu e stabilit ; nu se știe cine poate, și prin ce mijloace, să facă să ajungă pînă la ministru informația conform căreia un anume manual utilizat poate fi considerat contrar moralei,

---

[1] Alcătuirea comisiei : inspectorul de Academie, inspectorii de școală primară, directorul și directoarea școlilor normale, profesori din aceste instituții.

[2] *Bulletin départemental* este trimis de inspecția academică în toate școlile. Învățătorii găsesc în el informații naționale (programe și instrucțiuni, reglementări ...), informații departamentale (numiri, promovări, catalogul cărților admise ...).

[3] Secția permanentă a Consiliului Superior al Instrucției Publice se ocupă de cărțile aflate în uz în școala publică (art. 4) ; Consiliul Superior examinează cărțile școlilor libere sau private (art. 5).

Constituției și legilor. Rămîne mai ales de definit și de făcut operantă formula : „cărți contrare moralei, Constiției și legilor". În urma promulgării legilor școlare (gratuitatea în 1881, obligativitatea și laicitatea în 1882), în climatul de luptă pentru impunerea influenței dintre adversarii și partizanii „școlii laice", respectul moralei este o noțiune ambiguă : morala, considerată unică și universală prin textul legii, se pretează la interpretări care pot fi divergente, după cum se dorea : confesională sau laică. Catolicii se opun crîncen „școlii fără Dumnezeu" pe care republicanii au legat-o de principiul laicității ; de acum înainte, neutralitatea înscrisă în legea școlară devine o piatră de încercare. Tot astfel, din cauza dezavuării opțiunii republicane de către o parte a opiniei publice, respectarea Constituției și a legilor poate fi înțeleasă într-o manieră antagonistă, fiecare partid considerînd că neutralitatea nu e respectată de către celălalt și că astfel anumite cărți – desigur, nu e vorba de aceleași – merită să fie proscrise.

De aceea, legea din 27 februarie 1880 viza mai întîi școlile private. În 1886, legea referitoare la învățămîntul primar (30 octombrie) are grijă să precizeze : „Directorii și directoarele școlilor primare private sînt cu totul liberi în a-și alege metodele, programele și cărțile, cu excepția cărților ce vor fi interzise de Consiliul Superior al Instrucției Publice, cu punerea în aplicare a articolului 5 al legii din 27 februarie 1880". Inspectorii generali, rectorii, inspectorii de Academie și inspectorii școlilor primare, propuși cu toții pentru inspectarea instituțiilor private și libere, au dreptul să ceară să le fie prezentate cărțile aflate în uz și caietele elevilor. Ei pot întocmi procese verbale la constatarea contravențiilor și, „dacă contravenția constă în folosirea unei cărți interzise [...] această carte poate fi luată și adăugată procesului verbal" (decret de aplicare a legii organice din 18 ianuarie 1887, articolul 167).

Totuși, școlile confesionale nu sînt singurele care-și văd interzisă folosirea anumitor cărți considerate contrare legilor Republicii și moralei sale. De asemenea, se cuvine ca școala publică să fie păzită de o infiltrare a manualelor de dreapta[1]. La începutul secolului, cînd Emile Combes este președintele Consiliului între 1902–1905 și cînd se dezvoltă o mișcare minoritară dar foarte militantă a institutorilor, trebuie făcut un baraj în special în fața cărților care cuprind idei socializante, antipatriotice (fiind antimilitariste și antipacifiste) sau prea agresiv laice (chiar anticlericale pe față) ; toate acestea sînt luări de poziție inacceptabile, pentru că interpretarea neutralistă, ce prevalează în prima perioadă a celei de-a III-a Republici – așa-zis moderată – rămîne un crez pentru ministerul Instrucției sub Republica așa-zis radicală. Vom vedea cum au trebuit să opereze deodată pe cele două fronturi autoritățile școlare.

[1] Ca multe alte cărți, trei volume ale abatelui Vandepitte sînt interzise în 1901 în școlile libere și private și în școlile publice (cf. documentul 26).

Documentul 26. – *Hotărîri referitoare la interzicerea unei cărţi în instituţiile publice şi în şcolile libere sau private de orice grad*

29 martie 1901.

Ministrul Instrucţiei Publice şi al Artelor Frumoase,

Avînd în vedere legea din 27 februarie 1880, art. 4;

Avînd în vedere cele trei volume publicate de dl. abate Vandepitte la tipografia–librărie J. Lefort, 30, rue des Saints Pères, la Paris, şi 24, rue Charles-de-Muyssart, la Lille, volume care au ca titluri: *Précis d'Histoire de France* (curs elementar), *Petite Histoire de France à l'usage des écoles chrétiennes* (rezumate, tablouri genealogice, hărţi şi gravuri), *Histoire de France à l'usage des maisons chrétiennes d'éducation;*

Secţiunea permanentă a Consiliului superior al Instrucţiei Publice amintite;

Hotărăşte:

Articolul unu. – Se interzice lucrarea în trei volume amintită mai sus, ca şi carte de învăţătură, de lectură şi de premiu în instituţiile publice de învăţămînt de orice grad.

Art. 2. – Domnii rectori de Academie sînt însărcinaţi cu executarea prezentei hotăriri.

Întocmit la Paris, 29 martie 1901.

G. LEYGUES

PUNERI LA INDEX ...

Înainte de enciclica lui Léon al XIII-lea prin care se cerea, în 1892, ralierea catolicilor la noul regim, Biserica catolică, într-o primă fază, nu recunoaşte instituţiile republicane, nu acceptă să-i scape controlul instrucţiei primare şi se opune principiului însuşi al neutralităţii. Ea declară inadmisibil faptul că în şcoală catehismul nu-şi mai are locul şi respinge ideea că morala, privată de fundamentele sale religioase, poate fi predată de institutori laici. Aceştia din urmă, învestiţi cu o responsabilitate ce o depăşeşte cu mult pe aceea a dascălilor de odinioară, sînt însărcinaţi cu instituirea principiilor unui tip de religie nouă, în cadrul unui nou tip de învăţămînt moral şi civic. Eugène Spuller, ministru al Instrucţiei în 1887 şi în 1893–1894, evocă într-un discurs din 1878 „vecerniile civice şi laice" care se celebrează în bibliotecile populare şi declară (1887) : „Şcoala, iată de acum înainte templul credinţei vremurilor noi. Le revine institutorilor să fie pastorii acestor temple". Pentru ei sînt făcute manualele, noile breviare.

Scandalurile politice născute în urma laicizării se focalizează deci în mod natural asupra cărților din clasă, pe care familiile catolice le găsesc în mîinile copiilor lor. Un caz exemplar, „cazul preotului şi al învățătorului din Beaumont-les-Autels" devine o veritabilă afacere de stat de vreme ce e dezbătut în Senat, în 1882. Polemica se construieşte pornind de la un manual, *L'Instruction civique à l'école* carte redactată de un om politic celebru, ministru al Instrucției în 1881–1882 : Paul Bert. Cartea figurează desigur pe listele de cărți admise. Un învățător din sat a ales-o şi a pus să fie citite pasaje din ea, cu voce tare, în fiecare zi de joi. Preotul însă le-a interzis copiilor să o citească în aşteptarea împărtăşaniei. E adevărat că puteau afla din aceasta, la lecția a doua, „Cum devenim liberi", că o dată majori, vor fi liberi să meargă sau nu la biserică, să-şi schimbe religia sau să nu aibă nici una. Adversarii laicizării consideră că e dreptul lor să denunțe nu numai „înlăturarea cărților religioase"[1], ci şi conținutul cărților destinate şcolilor primare, publice, ca fiind o violare a neutralității religioase promise totuşi de către guvern. De vreme ce cărțile care reprezintă atentate la adresa conştiințelor catolice, rămîn autorizate[2], se impun represaliile : manualele incriminate sînt trecute în mod cu totul oficial la index.

Acest mod suprem de cenzură catolică loveşte într-o primă fază *L'Instruction civique à l'école*, de Paul Bert, *L'Instruction morale et civique, l'homme, le citoyen,* de Jules Steeg şi multe alte manuale scrise de autori mai puțin cunoscuți (hotărîre din 15 decembrie 1882). În 1931, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de către editura sa, Fernand Nathan va putea evoca „soarta atît de specială" a unuia dintre primele sale succese de librărie : manualul lui Jules Steeg, al cărui editor este, a fost pus la index şi simultan recompensat cu o medalie de onoare de către „Société Nationale d'encouragement au bien".

În timpul primului război al manualelor şcolare, Ferry demonstrează că scandalul neutralității nu e de ordin religios, ci de ordin politic şi că veritabila miză o reprezintă acceptarea sau recuzarea regimului republican care a înlocuit monarhia şi „vechiul regim". El îşi bazează argumentația pe faptul că unele cărți aflate în uz în şcolile private denigrează moştenirea lui 1789 şi unele principii directoare ale regimului republican. Cînd i se cer dovezi pentru a-şi susține acuzațiile, Jules Ferry răspunde de la tribuna Senatului (1883) dînd citire unor capitole dintr-un manual „în mare vogă în şcolile congregaționiste". Era scris acolo că nu există mai multă libertate religioasă decît libertatea matematică, geografică sau astronomică. Se afirma că : „Revoluția a schimbat

[1] Găsim detalii despre aceste cazuri în *Discours et opinions* de Jules Ferry, Armand Colin, 1896. Sînt reproduse dezbaterile în cursul cărora senatorii se dedică unor adevărate explicații de texte cu argumentări şi interpretări contradictorii. Cu această ocazie, Jules Ferry este acuzat că dă dovadă de iezuitism, ceea ce i se pare chiar nostim.

[2] Jules Ferry consideră că nu se impune o măsură de interdicție în procedura privitoare la manuale, se adaugă doar, în 1887, după „primul război al manualelor", un control suplimentar, nespecificat în 1882 : cel al rectorului.

totul în Franța. Înainte de 1789, eram liberi pentru că nu ceream libertatea" sau „toleranța (religioasă) înseamnă o îndepărtare de la căile binelui".

Dezbaterea privește deja interpretarea propusă de cele două mari curente de opinie asupra conceptului de libertate și asupra tipurilor de libertate (libertatea de a gîndi, libertatea de a preda etc.). În jurul acestei chestiuni se cristalizează, începînd din anul 1880, discuția referitoare la școală. Povestea, se știe, nu s-a terminat ...

ŞI LISTE DE CĂRȚI INTERZISE

Trebuie așteptat anul 1892 pentru ca ministerul Instrucției să interzică la rîndul său, printr-o hotărîre, cărți aflate în uz în școlile private, trecîndu-le pe „lista de cărți interzise", versiune laică și republicană a Indexului roman. Primele trei cărți ce figurează pe această listă sînt catehisme : *Catéchisme à l'usage du diocèse d'Aix* (în 1892) ; *Catéchisme du diocèse de Rennes* (1892), *Catéchisme du diocèse de Luçon* (1893).

Pînă în 1900, lista nu cuprinde decît șase titluri. Ea nu începe să se lungească cu adevărat decît începînd din 1901. Șapte cărți sînt interzise în 1901, patru în 1902, una în 1903 și 1904, adică paisprezece interdicții pronunțate între 1901 și 1905, dintr-un total de douăzeci și trei (lista se închide în 1910). Pentru a înțelege această evoluție trebuie să o vedem în contextul istoriei politice naționale. Înainte de 1901, guvernul evită înfruntarea cu opoziția catolică și cele cîteva interdicții pronunțate pot fi interpretate fie ca niște chemări la ordine, fie ca niște garanții date susținătorilor ortodoxiei laice, în orice caz, sub formă de măsuri absolut simbolice. Începînd din 1901, o radicalizare a activității republicane explică faptul că, sub presiunea unor inițiative mai numeroase și mai concertate, ministerul a pronunțat mai multe interdicții. Constituirea „blocului de stînga", în 1901, favorizează de altfel emergența printre institutori a unui curent de extremă stîngă care e anticlerical, desigur, dar se proclamă și revoluționar, internaționalist, antimilitarist și pacifist.

Curentul pacifist se împarte în pacifiști liberali care se încred în progresele științei, pentru ameliorarea condiției umane, și în pacifiști socialiști care își pun speranțele în lupta internațională a claselor. Și unii și ceilalți se regăsesc în portretul unui învățător descris de Zola în *Vérité* (1903) : „Mark punea măreția patriei în acest vis de a topi toate patriile într-o singură patrie umană. Tocmai de aceea el supraveghea cărțile și imaginile care ajungeau în mîinile elevilor săi, înlăturînd minciunile miracolelor, măcelurile bătăliilor, înlocuindu-le pe cît posibil cu adevărurile științei, cu activitățile fecunde ale omului"[1].

[1] Citat de Christian Amalvi, „Guerre des manuels scolaires autour de l'école primaire en France (1899–1914)", *Revue historique*, octombrie-decembrie 1979.

În felul lor, institutorii „angajaţi politic" sînt ostili ideii de neutralitate şcolară pe care o consideră „dăunătoare" şi „sterilizantă". Cîteva manuale sînt puse în cauză în 1902, cînd un ziar, *La Petite République*, lansează un concurs. Era vorba să se răspundă la întrebarea : „Cunoaşteţi cărţi care vi se pare că nu corespund exigenţelor şi aspiraţiilor spiritului modern? Să se dea o listă cu cîteva exemple caracteristice". E ocazia pentru ca unii institutori să izbucnească : „Să-i demascăm pe cei ce ne otrăvesc" şi să-i atace pe autorii manualelor care profesează cele trei dogme : „Dumnezeu, Patria, Capitalismul", să denunţe patriotismul aşa cum e ţinut la mare cinste în şcoala publică de la 1880. Dascălii se împart asupra acestei chestiuni, iar „pacifiştii duri" rămîn foarte minoritari. Totuşi, presa se face ecoul acestei polemici şi o amplifică ; conţinutul manualelor nu e decît pretextul unor dezbateri politice care depăşesc cu mult terenul şcolar. Republicanii moderaţi, şi chiar unii radicali, se regăsesc, alături de dreapta, întru condamnarea poziţiilor extremiste. Guvernul şi responsabilii cu instrucţia publică nu tolerează, în sînul şcolii, manifestarea unui pacifism intransigent şi revoluţionar. Fără a putea să o recuzeze, ei sînt stînjeniţi de exprimarea viguroasă a autorilor laici ale căror poziţii (în special în cărţile de istorie şi de morală) pot deveni anticlericale pe faţă (avangarda laică reclamă „laicizarea şcolii laice").

Într-o carte cu un titlu fără echivoc : *L'Invasion laïque*[1], Louis Capéran relatează, din punct de vedere catolic, cum în 1902 un manual redactat de Albert Bayet şi Alphonse Aulard (manual de instrucţie civică şi morală), din cauza militantismului său laic şi a afinităţilor unuia dintre autori, deranjează autorităţile şcolare. Albert Bayet este fiul lui Charles Bayet, director al învăţămîntului primar în acea vreme[2]. Poziţia ierarhică deţinută îl obligă pe tată să se desolidarizeze de publicarea cărţii fiului său. Clemenceau îl tratează atunci pe Charles Bayet de „fals laicizator" şi denunţă presiunile ce i-au condus pe inspectorii de Academie să refuze înscrierea manualului pe faimoasele liste de cărţi admise. Aceste reticenţe – sau tergiversări – nu sînt suficiente totuşi pentru a linişti tabăra „clericală", căreia i se dăduse ocazia să acuze şcoala laică, după ce a pregătit culcuşul ateismului, că întreţine la copii un antipatriotism periculos. De asemenea, pentru a calma spiritele, o carte este interzisă în mod oficial. E vorba de *Histoire de France à l'usage du cours élémentaire et du cours moyen*, de G. Hervé şi G. Clémendot, considerată drept „o carte de propagandă"[3]. Este într-adevăr o carte militantă deoarece „noii institutori" nu se mulţumeau să denunţe spiritul revanşard, şovinismul şi militarismul anumitor manuale, să

[1] Desclée de Brouwer, Paris, 1935, pp. 200-248.

[2] Albert Bayet are douăzeci şi doi de ani la acea dată. El va preda sociologia la Sorbona. În timpul celui de-al doilea război mondial, el prezidează Federaţia Presei Clandestine. Tot el e preşedintele Ligii Învăţămîntului între 1945–1959, ca şi al Federaţiei Naţionale a Presei din 1945 pînă la moartea sa în 1961.

Alphonse Aulard (1849–1928), istoric, specialist în Revoluţia franceză (*Histoire politique de la Révolution Française*, 1905), a fost membru al Partidului Radical.

[3] Cf. Documentul 28.

deplîngă ocultarea luptei de clasă ; ei solicitau noi cărţi, care să fie conforme cu idealurile lor.

În 1904, Gustave Hervé, profesor de istorie, militant socialist, şi Gaston Clémendot, institutor, publică în „Bibliothèque d'éducation" o istorie a Franţei într-o nouă viziune. Lucrarea se deosebeşte de manualele anterioare şi de modul tradiţional în care scriu republicanii istoria pentru clasele primare ; reprezentative pentru acest mod tradiţional sînt cărţile istoricului E. Lavisse[1]. G. Hervé şi G. Clémendot prezintă „poporul care lucrează şi suferă", „încercările celor oprimaţi de a-şi ameliora soarta", „eforturile opresorilor de a-i menţine sub jug". Se acordă un spaţiu şi internaţionalismului. Reprimarea Comunei e comparată cu noaptea Sfîntului Bartolomeu... Cartea este interzisă în urma examinării ei de către secţia permanentă a Consiliului Superior de Instrucţie Publică, unanim favorabil acestei sentinţe ce sancţionează în special ruptura consensului republican[2]. Sîntem în 1905, anul votării separării bisericii de stat.

RADIERE

În acelaşi an, chiar dacă nu e vorba, în nici un caz, de o decizie ministerială, pasaje dintr-o carte de mare succes sînt, dacă nu cenzurate, cel puţin radiate tocmai de către autorul lor. În *Le Tour de la France par deux enfants*, cu preţul cîtorva improvizaţii sintactice, dra Fouillée (alias G. Bruno) şterge, fără dificultate, orice referinţă la Dumnezeu şi la religie[3]. Dumnezeu nu-i mai ajută pe micuţii eroi care, de altfel, nu-şi mai spun rugăciunile, mama Etienne nu mai exclamă „Doamne Dumnezeule" şi nu mai crede în providenţă, Bayard îşi dă ultima suflare fără a-şi încredinţa sufletul lui Dumnezeu ; copiii, asemenea lui, nu-l iubesc mai presus de orice pe „Dumnezeu şi Franţa", ci numai Franţa ; în sfîrşit, Avignon, dacă rămîne „vechea capitală a comitatului Venaissin" şi deţine în continuare „palate majestuoase" din secolul al XIV-lea, nu mai are „castelul papilor". Catolicii vor denunţa „radierea globală a cuvîntului Dumnezeu"[4]. Cu acest preţ, devenit neutru, manualul îşi va continua fabuloasa carieră iar Jacques şi Mona Ozouf vor face să figureze în inventar „Lieux de mémoire", condusă de Pierre Nora, *Le Tour de la France par deux enfants* numind-o „cărticica roşie a Republicii"[5].

---

[1] Asupra acestei chestiuni, vezi : „Lavisse instituteur national, Le «Petit Lavisse», évangile de la République", de Pierre Nora, *Les lieux de mèmoire*, t. I, Gallimard, 1984.

[2] Vezi detaliile afacerii la Ch. Amalvi, „Guerre des manuels scolaires autour de l'école primaire en France (1899–1914)", *Revue historique*, octombrie-decembrie, 1979, pp. 375 şi următoarele.

[3] Cf. Documentul 27.

[4] Louis Capéran, *L'Invasion Laïque*, p. 239. Barrès vorbeşte de „cărţi ciopîrţite".

[5] *Les Lieux de mèmoire*, Gallimard, 1984. Cu siguranţă, acest manual se apropie cel mai mult de cartea unică la care se visa în 1830. J. şi M. Ozouf subliniază faptul că „e o carte bună la toate", „o carte conciliatoare", care „adaugă dar nu exclude".

Documentul 27. – Le Tour de France par deux enfants.
Dedesubt, prima ediţie din 1877 ; alături, o ediţie de după 1905

Après une vie remplie de hauts faits, Bayard reçut dans une bataille un coup d'arquebuse au moment où il protégeait la retraite de notre armée. Il faillit tomber de son cheval, mais il eut l'énergie de se retenir, et appelant son écuyer : — « Aidez-moi, dit-il, à descendre, et appuyez-moi contre cet arbre, le visage tourné vers les ennemis: jamais je ne leur ai montré le dos, je ne veux pas commencer en mourant. »

Tous ses compagnons d'armes l'entouraient en pleurant, mais lui, leur montrant les Espagnols qui arrivaient, leur dit de l'abandonner et de continuer leur retraite.

Bientôt, en effet, les ennemis arrivèrent ; mais tous avaient un tel respect pour Bayard, qu'ils descendaient de cheval pour le saluer.

A ce moment un prince français, Charles de Bourbon, qui avait trahi son pays et servait contre la France dans l'armée espagnole, s'approcha comme les autres de Bayard : — Eh ! capitaine Bayard, dit-il, vous que j'ai toujours aimé pour votre grande bravoure et votre loyauté, que j'ai grand'pitié de vous voir en cet état !

— Ah ! Monseigneur, répondit Bayard, n'ayez point pitié de moi, mais plutôt de vous-même, qui êtes passé dans les rangs des ennemis et qui combattez à présent votre patrie, au lieu de la servir. Moi, c'est pour ma patrie que je meurs.

Le duc de Bourbon, confus, s'éloigna sans répliquer.

Peu de temps après, Bayard expira.

Les ennemis, emportant son corps, lui firent de solennelles obsèques qui durèrent deux jours, puis le renvoyèrent en France.

— André, dit le petit Julien avec émotion, voilà un grand homme que j'aime beaucoup.

Et il ajouta tout bas en s'approchant de son aîné, d'un petit air contrit : — Sais-tu, André? je n'ai pas été bien courageux quand nous avons quitté M. Gertal. J'étais si las et si triste que volontiers, au lieu d'aller plus loin, j'aurais voulu retourner à Phalsbourg ; il me semblait que je ne me souciais plus de rien que de vivre tranquille comme autrefois, mais j'ai eu bien honte de moi tout à l'heure en lisant la vie de Bayard. O André, j'ai dû te faire de la peine ; mais je vais tâcher à présent d'être plus raisonnable, tu vas voir.

André embrassa l'enfant :

— A la bonne heure, mon Julien, lui dit-il, nous ne sommes que de pauvres enfants, c'est vrai, mais néanmoins nous pouvons prendre ensemble la résolution d'être toujours courageux nous aussi et d'aimer, comme le grand Bayard, notre chère France par-dessus toutes choses.

LXXIII. — Avignon. — La Provence et la Crau. — Arrivée d'André et de Julien à Marseille. — Un nouveau sujet d'anxiété.

Le pauvre peut aider le pauvre aussi bien et souvent mieux que le riche.

Au bout de trois heures, le train s'arrêta à la gare d'Avignon. Du chemin de fer on voyait la ville, et André montra en passant à Julien un grand monument situé sur le penchant d'un rocher, et qui, avec ses vieux créneaux, ressemble à une forteresse. C'était l'ancien château où les papes résidaient lorsqu'ils habitaient le comtat Venaissin, enclavé dans la Provence.

Avignon. — Avignon (47 000 hab.), grande et belle ville, ancienne capitale du comtat Venaissin, sur le Rhône. Elle possède encore ses anciens remparts et de magnifiques palais du quatorzième siècle. Fabriques d'huileuses et de soieries.

Pendant ce temps le train s'était remis en marche. On traversa sur un beau pont la Durance, ce torrent terrible par ses inondations, qui descend en courant des montagnes, et dont les eaux, amenées par un long aqueduc, alimentent la ville de Marseille.

Au delà de l'antique cité d'Arles, la Provence, jusque-là couverte de cultures et où on apercevait le feuillage gris des oliviers, devint stérile, sans herbe et sans arbres. Les enfants étaient entrés dans les plaines de la Crau, puis de la Camargue, desséchées par le souffle du mistral, couvertes de cailloux, et qui ressemblent à un désert de l'Afrique transporté dans notre France. Là paissent en liberté de nombreux troupeaux de bœufs noirs et de chevaux demi-sauvages, semblables aux chevaux arabes.

Puis on entra sous un grand tunnel, celui de la Nerthe, qui a près de cinq kilomètres de long. Peu de temps après, on arrivait dans la vaste gare de Marseille, et les deux enfants sor-

LXXIV. — Avignon et le château des papes. — La Provence et la Crau. — Arrivée d'André et de Julien à Marseille. — Un nouveau sujet d'anxiété.

Le pauvre peut aider le pauvre aussi bien et souvent mieux que le riche.

Au bout de trois heures, le train s'arrêta à la gare d'Avignon. Du chemin de fer on voyait la ville, et André montra en passant à Julien un grand monument situé sur le penchant d'un rocher, et qui avec ses vieux créneaux ressemble à une forteresse. C'était l'ancien château où les papes résidaient lorsqu'ils habitaient le Comtat-Venaissin, enclavé dans la Provence.

AVIGNON ET LE CHATEAU DES PAPES. — Avignon (46,000 hab.), ancienne capitale du Comtat-Venaissin, sur le Rhône, servit autrefois de résidence aux papes. On y voit encore leur palais, majestueux monument du XIVe siècle.

Pendant ce temps le train s'était remis en marche. On traversa sur un beau pont la Durance, ce torrent terrible par ses inondations, qui descend en courant des montagnes, et dont les eaux, amenées par un long aqueduc, alimentent la ville de Marseille.

Bientôt la campagne de la Provence, qui avait été jusqu'à présent couverte de cultures et où on apercevait le feuillage gris des oliviers, devint stérile, sans herbe et sans arbres. Les enfants étaient entrés dans les plaines de la Crau, puis de la Camargue, desséchées par le souffle du mistral, couvertes de cailloux, et qui ressemblent à un désert de l'Afrique transporté dans notre France. Là paissent en liberté de nombreux troupeaux de bœufs noirs et de chevaux demi-sauvages semblables aux chevaux arabes.

Puis on entra sous un grand tunnel, celui de la Nerthe, qui a plus d'une lieue de long. Peu de temps après on arrivait dans la vaste gare de Marseille, et les deux enfants sortirent de wagon au milieu du va-et-vient des voyageurs. Ils

se sentaient tout étourdis du voyage et assourdis par les s
flets des locomotives, par le fracas des wagons sur le fer, par les cris des employés et des conducteurs de voitures.

LA PROVENCE, LE COMTAT-VENAISSIN ET LA COMTÉ DE NICE. — Ces régions ont été de tout temps célèbres pour leur climat délicieux, leurs fruits exquis, leur ciel bleu. Outre la ville d'Avignon, ce du commerce de la garance, outre les grands ports de Marseille (318,000 hab.), de Toulon (69,000 hab.) et de Nice (53,000 hab.) remarque les villes d'Aix et d'Arles, où se fabrique une h très-renommée; Draguignan, chef-lieu du Var; Digne, chef des Basses-Alpes, Brignoles, Grasse, Cannes, Nice et Menton des villes célèbres pour la douceur de leur hiver.

André s'informa avec soin du chemin à suivre pour se rendre à l'adresse de son oncle. Puis, courageusement, il reprit Julien entre ses bras et, à travers la foule qui allait et venait dans la gra ville, il s'achemina tout ému.

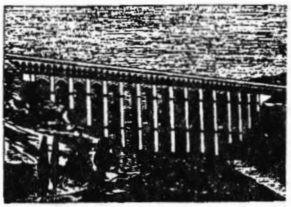

ARRIVÉE DE ROQUEFAVOUR AMENANT A MARSEILLE LES EAUX DE DURANCE. — Depuis longtemps la grande ville de Marseille manquait d'eau, ce qui la rendait malsaine. On a eu l'idée d'amener les eaux de la Durance à l'aide d'un grand canal de 100 kilomètres et qui a coûté 40 millions de francs. Cette fraîche vivifie la ville et la banlieue. Le canal passe sur des arches d'un aqueduc près de Roquefavour.

— Quoi! pensait-il, nous voilà donc enfin au terme de notre voyage! Mon Dieu! pourvu que nous trouvions notre oncle et qu'il se montre content de nous voir.

Le petit Julien n'était pas moins ému qu'André; il faisait les mêmes réflexions e oser le dire. En même temps il admirait le courage de

Documentul 28. – *Hotărîre prin care se pronunţă interzicerea unei cărţi*

5 august 1905

Ministrul Instrucţiei Publice, al Artelor Frumoase şi al Cultelor. Avînd în vedere articolul 4 al legii din 27 februarie 1880;

Avînd în vedere avizul Secţiei permanente a Consiliului superior al Instituţiei Publice;

Considerînd că *Histoire de France* pentru cursul elementar şi pentru cursul mediu, al domnilor Gustave Hervé şi Gaston Clémendot nu este un manual de istorie, destinat copiilor din şcolile primare, ci o carte de propagandă politică;

Că din această cauză nu poate fi acceptată în şcolile publice, unde învăţătorului i se cere să-şi menţină neutralitatea în cadrul procesului de învăţămînt;

Hotărăşte:

Histoire de France (curs elementar şi mediu) de domnii Gustave Hervé şi Gaston Clémendot, publicată la Biblioteca de educaţie, 15, rue de Cluny, la Paris se interzice în şcolile publice de orice tip.

Bienvenu MARTIN

UN NOU RĂZBOI AL MANUALELOR (1909)

În perioada 1882–1909, sînt pronunţate incidental mai multe puneri la index, de exemplu în 1897, *Histoire de France* de Aulard şi Debicour iar în 1903 *La Religion, la morale et la science, leur conflit dans l'éducation contemporaine* de Ferdinand Buisson[1]. Conflictul rămîne în stare latentă. Pasiunile se dezlănţuie din nou după separarea bisericii de stat. Catolicii nu-şi mai bazează contestaţiile pe refuzul neutralităţii, ci, dimpotrivă, o cer în permanenţă. Pentru ca ea să fie cu adevărat respectată, aceştia pun şcoala publică sub supravegherea taţilor de familie reuniţi în asociaţii. Christian Amalvi[2] subliniază faptul că se creionează o geografie a celor mai active focare de luptă, precum şi faptul că satele sînt mai atinse decît oraşele, unele regiuni fiind mai militante decît altele (Aveyon şi vestul Franţei, cu precădere).

În special manualele de istorie şi manualele de instrucţie civică şi de morală constituie subiectul contestaţiilor. Din cauza modului de a prezenta derularea generală a istoriei naţionale, în capitolele despre războaiele religioase, despre Revoluţia franceză şi despre perioada contemporană, manualele republicane sînt acuzate că falsifică istoria. În manualele de instrucţie civică şi de morală, consideraţiile asupra instrucţiei publice, comentariile despre morala socială şi morala individuală sînt considerate contrare neutralităţii.

Ca în 1882, pasaje din manualele şcolare sînt citite de la tribuna Adunării Naţionale, sînt redactate petiţii de către „asociaţiile taţilor de familie", istorici de renume, scriitori celebri sînt chemaţi să depună mărturie în favoarea unuia sau altuia dintre partide ; unii învăţători sînt presaţi să renunţe la anumite cărţi şi se întîmplă, ca, în caz de refuz, părinţii să confişte cărţile incriminate. Neobţinînd intervenţia guvernului, într-un mod sau altul, pentru a le da satisfacţie, catolicii îşi intensifică luările de poziţie, o dată cu apropierea perioadei electorale. La începerea anului şcolar în 1908, scrisoarea episcopilor este o veritabilă somaţie, iar în 14 septembrie 1909 o scrisoare pastorală, citită de la amvon în toate bisericile din Franţa, condamnă paisprezece manuale interzicîndu-le copiilor catolici din şcolile publice să le folosească. Privaţi de exemplu de *Petites lectures sur l'histoire de la civilisation française* de L.-E. Rogie şi P. Despiques (ed. Juven, 1908), şcolarii nu vor mai învăţa că, în evul mediu, poporul, ignorant şi superstiţios, din cauza lipsei de instrucţie, venera sfinţii şi credea în existenţa diavolului ; că şcolile erau rare şi că se preda „mai degrabă religia decît ştiinţa". Li se va ascunde, de asemenea, ce au însemnat „progresele gîndirii umane" şi „cu cîtă greutate au ajuns francezii la libertate".

[1] Nu e vorba de un manual, dar autorul este unul din părinţii fondatori ai şcolii laice (supranumit de adversarii săi „apostolul laicităţii integrale").

[2] Christian Amalvi, *op. cit.*

Fără *La Morale à l'école,* de Jules Payot (A. Colin, 1908), ei nu îşi vor putea da seama cît de mare este rolul de „liberator" al învăţătorului şi nici de faptul că „îi datorăm şansa de a deveni oameni cu adevărat liberi". Probabil că episcopii interzic cartea şi din cauza „răului" pe care-l produce în repetate rînduri, atunci cînd băieţilor li se atrage atenţia împotriva pericolelor alcoolismului, iar fetelor asupra pericolelor prostituţiei, cînd sînt deplînse dezastrele din „familiile tulburate" de femeile „mîncăcioase şi leneşe", sau „bărbaţii vinovaţi", la evocarea lumii uzinei, unde „femeia este în continuă promiscuitate cu bărbatul", unde se schimbă „glume picante" şi se duc „conversaţii necuviincioase"... În sfîrşit, motiv suplimentar pentru a interzice cartea, Jules Payot vorbeşte în ea despre „ ruina dogmelor religioase " de care predarea moralei s-a debarasat devenind, din fericire, laică.

De asemenea, sînt proscrise două cărţi pe care le vom regăsi într-un alt index, cel al guvernului de la Vichy : cartea lui E. Primaire, *Manuel d'éducation morale, civique et sociale* (Bibliothèque d'Education, 1902) şi a lui L. Brossolette : *Histoire de France* (Vichy va interzice noua ediţie din 1937).

Manualul lui E. Primaire îşi revelă intenţiile încă din prefaţă : „Noi sîntem cei ce dorim, pentru viitorii cetăţeni ai unei republici, un învăţămînt republican. Pentru acest motiv se va recunoaşte probabil că această carte modestă spune, în mai multe locuri, cîteva adevăruri care trebuie zise şi răspîndite şi care constituie o inovaţie căreia nu-i lipseşte îndrăzneala". Iată un exemplu de „adevăr ce trebuie spus" care a atras furia episcopilor asupra manualului : „Intoleranţa politică este înainte de orice religioasă : iată una din opresiunile cele mai teribile şi cel mai greu de înlăturat ale trecutului [...] s-au văzut, în regiunile fanatizate, locuitori ai satelor care îi urmăreau pe învăţători sau pe învăţătoare pentru că li s-a spus că aceşti profesori şi aceste profesoare erau trimişi de diavol".

Cărţile interzise de episcopi în 1909 nu sînt cele ale institutorilor revoluţionari. Toate acestea acordă un loc legitim proprietăţii, demonstrează binefacerile muncii, pun la cinste „datoria faţă de patrie" ; „departe de noi gîndul de a denigra meseria de arme şi patriotismul", declară E. Primaire, chiar dacă adaugă : „Singurele războaie drepte sînt cele în care poporul îşi apără independenţa". Dar toate aceste cărţi sînt „pe faţă laice" : formula îi aparţine lui E. Primaire.

Republicanii, fără a ceda în faţa protestelor, sînt gata să publice în continuare. F. Buisson propune la Hachette o comisie de examinare a manualelor ; A. Briand le recunoaşte părinţilor dreptul de a controla cărţile din clasă. Louis Barthou, ministrul Instrucţiei Publice, riscă o tentativă de conciliere în această direcţie. El foloseşte un eufemism atunci cînd evocă, în 1913, „agitaţia ce s-a produs în cursul ultimilor ani, într-un anumit număr de comune, pe tema manualelor şi a cărţilor şcolare aflate în uz în şcolile publice elementare". Modificarea pe care o propune cu privire la metodele de selectare a manualelor folosite pînă atunci

e făcută în ideea de a răspunde cererilor venite din partea părinților. Într-o circulară adresată rectorilor, ministrul expune motivele care l-au determinat să facă această modificare şi explică în ce mod înțelege să prevină, grație noii proceduri imaginate, izbucnirea unui nou „război al manualelor".

Toate problemele şi polemicile apărute se datorează, după el, nu numai interpretării divergente a termenilor legii, ci şi condițiilor de aplicare a dreptului de cenzură. Ministrul marchează „o lacună în legislația noastră", veriga lipsă pe care o semnalam.

> Nici un text de lege sau de reglementare nu stabileşte vreo legătură administrativă între autoritățile însărcinate cu alcătuirea şi stabilirea catalogului şi secția de la Înalta Adunare, înarmată cu dreptul de interdicție ; nici un text nu precizează procedura prin care ministrul şi secția pot fi sesizați în mod regulat, şi nici persoanele care au dreptul să-i sesizeze. Şi de aceea, de mai mult de treizeci de ani, Secțiunea permanentă n-a avut să se pronunțe decît rar asupra cazurilor de acest gen, în urma unor plîngeri adresate de persoane particulare. Deci, şi asupra acestui punct, era necesar să se completeze reglementările în uz şi să se definească procedura regulamentară de urmat pentru ca deciziile autorității academice să fie citate în mod valabil la jurisdicția suverană.

Măsurile noi, introduse prin decretul din 13 iulie 1913, sînt următoarele :

1. Recomandarea expresă ca orice propunere de adăugare sau de înlăturare a unei cărți de pe lista departamentală să fie însoțită de un „raport argumentat".

2. Posibilitatea ca tații de familie să consulte timp de o lună proiectul de catalog şi să-i aducă observații scrise, care vor fi transmise rectorului.

3. Posibilitatea ca tații de familie, o dată ce catalogul a fost stabilit de către rector şi publicat, să facă reclamații, transmise de data aceasta ministrului.

Asemenea dispoziții sînt luate cu scopul de a se da familiilor – catolice în cazul de față – „cele mai serioase garanții împotriva folosirii cărților de natură a le nelinşti cu violarea neutralității promise". Efectiv, tații de familie reprezintă liantul între instanțele ce selectează cărțile pentru clasă (profesorii şi superiorii lor ierarhici imediați) şi instanța dotată cu puterea de a interzice anumite cărți (ministrul şi Consiliul Superior al Instrucției Publice). Intervenția părinților devine un filtru suplimentar, neprevăzut inițial.

Institutorii vor protesta, considerînd aceste concesii ca o ingerință excesivă a familiei în problemele şcolare. În plus, se prevede ca povara procedurii să revină de acum înainte rectorului, după cum indică circulara de aplicare a decretului. Textul, foarte măsurat în formulări, conferă rectorului o putere superioară celei deținute înainte, insistînd asupra ascendentului moral pe care trebuie să-l exercite acest funcționar al autorității[1].

[1] Cf. Documentul 29.

Decretul din 1913 n-are timp să fie aplicat; e abrogat şi înlocuit la 21 februarie 1914 cu un nou text prin care se revenea la legislaţia anterioară şi nu erau păstrate dintre dispoziţiile din 1913 decît „raportul argumentat" (art. 2) şi dreptul de veto al rectorului (art. 4)[1].

Dacă am acordat un spaţiu larg unui decret cel puţin efemer, e pentru că aici se găseşte expusă clar o tentativă iluzorie de a institui un sistem de control şi cenzură care, aplicat cu seninătate, ar fi fost în măsură să reconcilieze partenerii din instituţia şcolară şi să facă din şcoala publică „un refugiu de înţelegere şi pace în pragul căruia încetează certurile care ne separă".

Documentul 29. – *Circulară către rectori referitoare la stabilirea listei de cărţi clasice (20 iulie 1913)*

Termenii decretului vă trascază datoria care vă revine. Catalogul este definitv decis de către dumneavoastră. Nu e vorba aici de o formalitate, de o viză care trebuie pusă pur şi simplu pe lista prezentată ; trebuie să vă gîndiţi că sînteţi alături de familii, răspunzînd de valoarea educativă şi morală a cărţilor care ajung în mîinile copiilor, iar, faţă de stat, sînteţi arbitri ai înţelepciunii şi ai prudenţei pe care se bazează în virtutea îndatoririlor celor mai importante ale funcţiei sale.

Pătrunşi de această dublă misiune, veţi examina cu cea mai mare atenţie lista supusă aprobării dumneavoastră. Decretul nu vă abilitează să faceţi propuneri şi să substituiţi o carte cu alta ; el nu vă conferă decît dreptul de a dezaproba, adică, în definitiv, de veto. Acest drept se cuvine să fie exercitat doar cu o extremă circumspecţie.

De aceea, înainte de a elimina o carte veţi începe prin a o trimite la Comisia departamentală împreună cu observaţiile şi îndoielile pe care vi le-au sugerat lectura ei. Veţi invita comisia să o reexamineze, să vă prezinte remarcile ei sau să vă facă alte propuneri dacă este cazul ; nu veţi statua decît după această a doua consultare.

Bineînţeles, nu este vorba, sub pretextul neutralităţii şcolare, să nu acordaţi aprobarea decît unor cărţi nesemnificative, fără substanţă şi fără doctrină. Trebuie să vă inspiraţi din spiritul de mare liberalism şi toleranţă, tradiţional în Universitate. De asemenea, nu trebuie să uitaţi că e vorba aici de copii al căror spirit este încă dezarmat şi incapabil să reacţioneze împotriva autorităţii cuvîntului scris. *Ceea ce trebuie dumneavoastră să proscrieţi din respect pentru copii, în afara cărţilor contrare moralei, Constituţiei sau legilor, sînt cărţile de polemică violentă sau agresivă, care provoacă sau întreţin ura între cetăţeni, cărţile care tind să slăbească sau să compromită cultul patriei.*

[1] O hotărîre a Curţii de Casaţie din 23.07.1918 recunoaşte posibilitatea părinţilor de a cere ministrului interzicerea unei cărţi folosite în şcoala publică dacă e redactată în spiritul violării principiului de neutralitate. Trebuie notat că, fără a fi aplicat, textul din 1914 rămîne valabil pînă în 1975.

ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE: STATU QUO ŞI CHESTIUNEA PACIFISTĂ

Controlul direct al părinților, instituit prin textul din 1913, n-a fost reținut, dar atîta timp cît problema neutralității – în special religioase – a rămas un punct sensibil, aplicarea decretului din 21 februarie 1914 a fost însoțită de recomandări prin care membrii corpului didactic erau incitați să dea dovadă de cea mai mare vigilență.

Astfel, codul Soleil (din 1929) reamintește faptul că: „Familiile judecă adesea învățămîntul nostru după manualele pe care le găsesc în mîinile copiilor lor". „Nimic criticabil", nici „fraze tendențioase", nici „expuneri de idei ce ar putea fi interpretate ca fiind contrare neutralității școlare" nu trebuie să dea ocazia unor atacuri. După Biblia institutorilor, autoritatea și independența profesorului se întăresc întotdeauna prin respectarea acestei legi trasate de Jules Ferry: „În momentul cînd vreți să propuneți elevilor voștri o maximă oarecare, întrebați-vă mai întîi dacă nu se află, după cîte cunoașteți, un singur om care ar putea să fie jignit de aceasta. Dacă există, abțineți-vă ..."

Această abținere, această prudență pare să fie cerută și de supravegherea pe care o exercită capul unei familii dacă urmează *ad litteram* directivele „livretului catolic" remis cu ocazia căsătoriei[1].

Între 1919 și 1939, în absența unor probleme naționale asemănătoare celor din 1882 sau 1909, se poate spune că sistemul de introducere a manualelor nu este repus în discuție dar fiecare partid rămîne prudent. Dacă disputele morale și religioase din această perioadă mocnesc în școală, chestiunea pacifismului se reaprinde sub o altă formă, mai puțin revoluționară, mai mult morală decît politică.

În 1913, cînd ministrul Instrucției Publice încearcă să „facă să înceteze certurile care ne separă", era o perioadă de concordie socială, de pacificare a vieții politice pe care el vrea să o păstreze și să o fortifice împiedicînd folosirea anumitor manuale susceptibile de a compromite pacea interioară a francezilor.

[1] Cf. documentul 30.

Documentul 30. – *Livret de căsătorie catolică din dioceza Seez (1929), eliberat încă în 1945*

UN ULTIM SFAT

Şcoala şi Presa, care ar trebui să *colaboreze* în procesul educaţiei, *se aşază* vai! prea adesea *de-a curmezişul* drumului urmat de familia creştină.

Deci, pentru copii familiei, este o datorie imperioasă să lupte împotriva acestui dublu obstacol, acolo unde el există.

Şcoala. – Copiii să urmeze o şcoală creştină, dacă au vreuna în apropiere ; chiar cu preţul sacrificării unor interese sau unor orgolii. Dacă se impune totuşi o şcoală neutră, să crească vigilenţa pentru ca credinţa copilului să nu fie pusă în pericol în acel loc.

Presa. – Să fie supravegheate manualele şcolare şi cărţile ilustrate pentru copii. – Să nu fie lăsate să pătrundă în casă nici un ziar periculos şi nici o publicaţie suspectă. – Să fie cenzurate biblioteca familiei de orice carte nelegiuită sau licenţioasă. – Copilul să fie ţinut departe de orice reprezentaţie de teatru sau e cinema, a cărei moralitate e îndoielnică.

Documentul 31. – *Cărţi viciate de erori*

CIRCULARĂ referitoare la cărţile de clasă viciate de erori

10 mai 1935

Ambasada Turciei ne-a semnalat de curînd că în geografia Rogic şi Despiques (Curs elementar, editura Riedcr) figurau, referitor la Turcia, afirmaţii cronate, noţiuni politice false şi aprecieri lipsite de politeţe.

Dacă a fost revăzută cartografia, textele, dimpotrivă, nu au fost aduse la zi. Or, acest manual e trecut pe lista de cărţi care pot fi furnizate şcolilor primare elementare din departamentul Seine.

Vă rog să verificaţi, în celelalte departamente, dacă înscrierea acestei cărţi a fost autorizată sau menţinută de comisiile departamentale şi, în acest caz, *să fie luate toate măsurile pentru a se efectua retragerea ei din instituţiile unde a fost distribuită.*

În manieră generală, în cadrul reglementărilor actuale în vigoare, *veţi veghea să nu autorizeze comisiile punerea în circulaţie a cărţilor viciate de astfel de erori.*

V-aş fi recunoscător să mă ţineţi la curent cu îndeplinirea prezentelor instrucţiuni şi să-mi trimiteţi, în mod regulat, listele de manuale întocmite de comisii.

Circulara ministerială din 8 octombrie 1935

Prin circulara din 10 mai 1935, vi s-a atras atenţia asupra *Cursului elementar de geografie,* de Rogic şi Despiques (editura Riedcr) în care figurau aprecieri nepoliticoase şi afirmaţii cronate la adresa Turciei, şi v-am rugat să dispuneţi retragerea acestui manual din instituţiile în care a fost distribuit.

Am onoarea să vă aduc la cunoştinţă că, de curînd, prin grija editorilor, s-a procedat la o modificare a textului privitor la acest stat.

În aceste condiţii nu văd nici un inconvenient ca respectiva carte să fie folosită din nou în şcoli, în urma propunerilor comisiilor departamentale, fiind de la sine înţeles că această autorizaţie vizează ediţiile care poartă următoarea menţiune : „ediţie nouă, revăzută şi corectată, 1935".

După primul război mondial, o mare parte a opiniei publice, în special a educatorilor, poartă grija unei păci solide dar, de data aceasta, extinsă la scară internațională. Pentru a promova în fiecare țară un fond comun de educație ferm internaționalistă și pacifistă, faptul de a interveni asupra conținutului cărților care servesc la educarea copiilor pare, în mod cît se poate de natural, o prioritate. Prima acțiune în aceste sens este „Ancheta asupra cărților școlare de după război". Ea e posibilă grație donației Carnegie pentru pacea internațională în 1921–1923.

Analiza rezultatelor acestei anchete sînt larg difuzate, în toate școlile Normale, responsabililor din învățămîntul public. Raportul final dă la iveală faptul că, în special în Franța și în Germania, numeroase manuale, cărți vechi aflate încă în uz, sau noutăți, contravin în mod deschis idealului de pace așa cum e el definit de Societatea Națiunilor. Atunci cînd e tratat, în cea mai mare parte a timpului, războiul din 1914–1918 constituie motiv de patriotism revanșard și belicos. Pentru a răsturna o asemenea tendință, autorii raportului sugerează faptul că „victoria cu gloria și doliul ei a făcut necesară o reînnoire a literaturii școlare", cărțile de lectură, de morală și de istorie fiind de acum înainte purtătoarele internaționalismului pacifist, cuprinzînd ceea ce s-ar putea numi un „învățămînt al Societății Națiunilor". Trebuia să se afirme urgent că : „școala nu trebuie să predea ura". Se vorbea de necesara „revizuire a manualelor școlare".

Prin intermediul Comisiei Internaționale de Cooperare Intelectuală (C.I.C.I.), încă din 1925, Societatea Națiunilor își trece această problemă printre preocupările sale[1].

Sînt înființate instanțe de supraveghere cu scopul de a descoperi, în special în cărțile de istorie, pasajele „ce pot aduce prejudicii bunei înțelegeri între popoare". Nu numai cărțile de literatură și de istorie sînt verificate. Vigilența se exercită și asupra enunțurilor de probleme și exemplelor gramaticale. La Expoziția Universală din 1937, rezultatele acestei acțiuni sînt puse în valoare ; ele îi permit lui M. C. Lebrun, directorul Muzeului Pedagogic, să spere că într-o bună zi „se vor edita cărți pedagogice internaționale, în special pentru istorie". Speranță deșartă...

Sindicatul Național al Institutorilor își invită membrii să participe la această acțiune și, după cum o dovedește rezoluția congresului din 1926, unii institutori au devenit purtătorii de ștafetă ai mișcării impulsionate de S.D.N. declarînd că „se vor strădui să taie de pe listele departamentale manualele de inspirație belicistă".

La drept vorbind, nu se pune problema de a cenzura, ci de a face să funcționeze un sistem de control care să ia în calcul această nouă idee : unele manuale se opun mai mult sau mai puțin deschis spiritului de pace internațională ; e motivul pentru care ele trebuie îndepărtate.

[1] Vezi detaliile acțiunii și procedura în *Encyclopédie Française*, t. XV, capitolul III : „Education et collaboration internationale".

Care sînt cărţile pe care un control riguros, conform hotărîrilor S.D.N., le-ar îndepărta şi, din această cauză, nu ar trebui să se afle în mîinile şcolarilor? Ancheta Carnegie ne dă numeroase exemple. Să reţinem unul singur, poate cel mai exagerat : *Petits Français n'oubliez pas!*[1] ai cărei autori înfăţişează un băieţel de zece ani care a primit o superbă jucărie, un trenuleţ mecanic, şi care, descoperind că marca de fabricaţie e germană, distruge locomotiva şi vagoanele cu un ciocănel de lemn. Cînd mama lui, siderată, îi cere explicaţii, el îi răspunde calm : „Mamă, era nemţesc".

Începînd din momentul cînd nu se mai prevede aplicarea cenzurii la producţia de carte, iar editarea şcolară e autonomă şi alegerea manualelor liberă – şi mai mult sau mai puţin atent supravegheată –, apar unele riscuri : anumite grupuri sociale sau curente de opinie atinse în convingerile, în credinţa sau în idealul lor consideră că au dreptul să denunţe conţinutul unor cărţi. În funcţie de epocă, de climatul politic general, de sensibilitatea culturală a momentului, de forţa de presiune a protestatarilor, de amploarea şi de importanţa consensului prin care este susţinută cauza lor, ministerul reacţionează diferit, dînd mai mult sau mai puţin satisfacţie reclamanţilor.

Dacă într-un anumit sens, războiul este considerat imoral de către pacifişti, în nici un caz el nu e anticonstituţional şi, de aceea, oricare ar fi orientarea sa în politica externă, niciodată ministerul nu ia poziţie în această chestiune. În schimb, pentru a păstra bunele relaţii diplomatice cu un guvern străin, el poate cere înlăturarea unei „cărţi viciate de erori".

Doarece Ambasada Turciei a semnalat ministrului Instrucţiei Publice faptul că o carte de geografie comporta şi „afirmaţii eronate, noţiuni politice false şi aprecieri nepoliticoase" asupra ţării sale[2], între lunile mai şi octombrie 1935, manualul e retras din circulaţie, o nouă ediţie, revăzută şi corectată văzînd lumina tiparului. E vorba de un manual al lui Rogie şi Despiques, la editura Rieder[3].

Cu fiecare ocazie, cînd autorităţile sînt sesizate printr-o reclamaţie, rolul comisiei departamentale şi vigilenţa necesară alegerii cărţilor sînt reamintite cu tărie, iar reglementările sînt readuse în memorie. Trebuie subliniat că maşina administrativă are tendinţa de a se anchiloza ; cînd pasiunile se domolesc, în absenţa unor veritabile probleme, listele departamentale nu mai sînt metodic stabilite, transmise şi supervizate de responsabilii academici[4].

---

[1] Ed. Delagrave.

[2] Textul acestui manual este fără îndoială anterior anului 1924 sau nu ţine cont de marea mişcare de modernizare a Turciei pe care o porneşte Mustafa Kemal începînd de la această dată.

[3] Cf. Doc. 31.

[4] După 1914, în Eure-et-Loire listele nu mai apar decît în 1929, 1936, 1937 şi 1938. E de remarcat faptul că ele sînt stabilite din nou începînd cu 1936 cînd, redactate în spiritul Frontului Popular, manualele riscă să pună probleme.

Procedura de alegere a manualelor fixată în 1914, cu imperfecţiunile şi dificultăţile ei, funcţionează pînă în 1939. Guvernul de la Vichy şi autorităţile de ocupaţie germană în Franţa, instaurînd o veritabilă cenzură, pun capăt regimului de „libertate sub control" ; după cum pun capăt, provizoriu, şi Republicii.

2. Imposibila misiune a institutorului-bibliotecar (1915–1939)

Inițiator în lectură, difuzor și păstrător al cărților din școală, institutorul este întotdeauna, prin însăși funcția sa, un pic bibliotecar. O dată cu înființarea bibliotecilor școlare publice în 1915, el a putut primi în mod oficial titlul de institutor-bibliotecar. De mai mult de o sută de ani, în Școlile Normale și în bibliotecile pedagogice de circumscripție, se găsesc tot felul de cărți și de texte referitoare la acest aspect al misiunii sale. E vorba de instrucțiuni oficiale, de cărți generale referitoare la meseria de institutor, dar și de manuale de biblioteconomie ce nu se adresează direct institutorilor, ci servesc oricărei persoane însărcinate să gereze o bibliotecă. Analiza acestor materiale (chiar bibliografie) permite reperarea ideilor de forță care au stat la baza definirii unei sarcini recunoscută ca fiind pe cît de delicată, pe atît de capitală : să-i faci pe ceilalți să citească. Legat de tot ce privește selectarea cărților sau înlăturarea lor, vedem definindu-se tot mai precis tipurile de cărți care trebuie să aibă acordul educatorilor și cele ce trebuie îndepărtate ; vedem creionîndu-se formele unei posibile activități de cenzură.

Cu riscul de a dezamăgi, anunțăm de la început că niciodată nu a fost alcătuită vreo listă de cărți interzise. Contrar situației manualelor, nici o „carte din bibliotecă" nu s-a văzut atinsă de o asemenea josnicie sau nu a beneficiat de această publicitate înainte de 1940. Nu există instrucțiuni generale, avize critice presante, sfaturi ferme care să-l ajute pe institutorul-bibliotecar să-și execute „ingrata muncă de călău", adică să elimine orice carte „neadaptată nevoilor cititorilor". Aceste formulări aparțin unui inspector de Academie care, în 1919, scrie o broșură : *Comment constituer une petite bibliothéque scolaire?*[1]

[1] Editată de Ministerul Instrucției Publice și Artelor Frumoase.

După părerea lui André Fontaine, e mult mai uşor să înlături decît să alegi. El preconizează o primă fază de proscriere.

Renunţarea la donaţii e recomandată ca o măsură indispensabilă de salubrizare. Donaţiile sînt considerate ca o „plagă a bibliotecilor", pentru că nu sînt constituite decît din cărţi lipsite de interes, acoperite de un strat de mizerie, ce inspiră o „legitimă repulsie". Cu aceeaşi ocazie, biblioteca trebuie curăţată în mod hotărît de cărţile nesănătoase atît prin conţinut, cît şi prin starea lor materială :

> Un bibliotecar care se respectă – şi care îi respectă pe clienţii bibliotecii sale – nu va permite niciodată intrarea unor cărţi stupide, plicticoase şi dezgustătoare, care vor transmite în mod fatal cititorului dezgustul pentru lectură, fără a mai vorbi de ciupercă, rîie sau de tuberculoză[1].

Bibliografia materială îşi găseşte aici o perspectivă unică rar studiată de specialiştii în istoria cărţii şi a lecturii! Autorul e categoric : comitetele de gestiune ale bibliotecilor şcolare trebuie să decidă „să nu lase să intre decît cărţi noi şi să scoată toate cărţile pătate, rupte şi iremediabil murdărite. O bibliotecă trebuie să fie curată".

Chiar dacă nu e vorba de cenzură, ne putem da seama de faptul că apelativul „igienist al lecturii" nu este un cuvînt lipsit de sens şi cu ce accepţiune nefigurată a putut fi înţeles. Era important ca însuşi cititorul popular sau autodidact să înţeleagă faptul că, pentru a-şi păstra sănătatea, el depinde cu trupul şi sufletul de grija bibliotecarului.

Curăţirea locului, îndepărtarea unei anumite cărţi şi privilegierea alteia nu înseamnă a cenzura. Din documentele de care dispunem se vădeşte faptul că biblioteca şcolară ideală este mai mult rezultatul contradicţiilor decît al unei activităţi de cenzură.

După războiul din 1914–1918, şi încă pentru un timp, se doreşte ca munca de educare îndeplinită de institutor să nu se încheie cu şcolaritatea obligatorie, ci să continue, tot la şcoală, pe acelaşi fond, în cadrul bibliotecii şcolare. „Gustul lecturii", pe care dascălul nu reuşeşte să-l inculce elevilor săi, institutorul devenit bibliotecar va reuşi poate, în chip magic, să-i facă să-l descopere. O dată cu biblioteca şcolară se oferă în special „un minunat cîmp de acţiune pentru educarea maselor şi bunul renume al şcolii" (codul Soleil, 1929).

Dorinţa e cu atît mai vie cu cît catolicii îşi desfăşoară mai mult energia pedagogică în activităţi extraşcolare. Şcoala publică e un teren pe care l-au abandonat şi în legătură cu care, după cum am văzut, s-a stabilit un *statu quo* suspicios. Laicii mizează deci şi pe ceea ce ei numesc „operele complementare şcolii" pentru a combate „o întreagă reţea de activităţi postşcolare, admirabil organizate, şi care-l atrag pe copil la ieşirea din şcoală, care îl înrolează în

[1] Teama de transmiterea bolilor prin hîrtia cărţilor e reală pînă cînd tezele de medicină din anii 1960 i-au dovedit lipsa de suport.

asociaţii de binefacere sau în asociaţii cu caracter instructiv, profesional şi mai ales sportiv, care îi inculcă idei şi sentimente antirepublicane"[1].

Dezvoltarea lecturii în biblioteca şcolară este considerată „un mijloc de educare colectivă, prin care se continuă activitatea şcolii" şi se întăreşte educaţia republicană. În această perspectivă s-a dat hotărîrea din 15 decembire 1915. Hotărîrea trebuie să permită relansarea bibliotecilor şcolare care, create în 1862, căzuseră într-un somn profund ; ea le asigură o nouă organizare. Bibliotecile şcolare trebuie să devină veritabile instituţii publice cu un consiliu de administraţie, cu buget propriu şi personalitate civilă. Proiectul priveşte întreg teritoriul : „Fiecare şcoală primară elementară trebuie să posede o bibliotecă având numele de «bibliotecă de şcoală publică» (se înţelege că mai multe comune învecinate pot să se asocieze pentru a pune bazele unei biblioteci unice)". Deschisă unui larg public, biblioteca şcolară se adresează elevilor, părinţilor acestora şi „membrilor asociaţiilor şcolare". Ea trebuie să permită primirea la faţa locului a cititorilor şi să asigure servicii gratuite de împrumut la domiciliu. Institutorul este desemnat să ia asupra sa gestiunea bibliotecii şcolare, instituţie care se visează să devină „cercul intelectual al comunei". Dar ce cărţi va oferi ea pentru aceasta?

Pînă în 1915, aprovizionarea bibliotecilor şcolare se făcea în special graţie concesionării cărţilor trimise de minister. Acest procedeu era preferat de autorităţi, pentru că se considera că putea să prevină orice incursiune a cărţilor proaste pe rafturile şi în dulapurile bibliotecii. În 1922, eficacitatea procedeului este pusă la îndoială : „cărţile trimise de minister, oricît de mare ar fi grija cu care sînt alese, riscă întotdeauna să rămînă inutile pentru că nu răspund preocupărilor şi gusturilor cititorilor"[2]. O întîmplare discreditează „grija ministerului". Sub al doilea Imperiu, Victor Duruy cere reexpedierea unei serii de volume trimise în Şcolile Normale de serviciile ministerului : *L'Esprit des grecs ; L'Esprit des latins*... Aceste cărţi „s-a dovedit că includ pasaje necuviincioase şi imorale". Directorul Şcolii Normale care a raportat întîmplarea vede în ea lipsa de interes faţă de bibliotecile şcolare înainte de cea de a III-a Republică[3].

În 1931, se face aceeaşi constatare critică în timpul congresului de la Alger care, organizat de Asociaţia Bibliotecarilor din Franţa, reuneşte pentru prima dată specialişti în „lectură publică" (termen mai puţin restrictiv, preferat celui de „bibliotecă populară"). Un inspector de şcoală primară, invitat să povestească din experienţa sa şi din activitatea sa în favoarea bibliotecilor şcolare, afirmă, după ce a făcut o minuţioasă anchetă : „Distribuirea cărţilor în natură nu era întotdeauna fericită". În bibliotecile din circumscripţia lui se prăfuiseră „cărţi desuete şi plicticoase", „nepotrivite pentru mediile rustice", „cărţi prea abstracte",

[1] M. A. Salzedo, *Cinquante ans d'école laïque*, Félix Alcan, 1931, p. 106.

[2] Circulară de aplicare (1922) a hotărîrii din 15 decembrie 1915.

[3] M. Bourget. Monografic manuscrisă a Şcolii Normale din Blois, 1900.

„un curs de traducere în engleză" (găsit „într-un sat din Alpi cu 200 de locuitori", pe unde nu treceau niciodată turişti), „cărţi de popularizare a ştiinţei din anii cincizeci", „broşuri agricole editate sub al doilea Imperiu", „un curs de electricitate din 1860"... El mai dă exemplul celor douăzeci şi şapte de volume ale contelui Gasparin, care bănuieşte că au fost lăsate moştenire „de vreun judecător de pace sau perceptor la pensie, înainte de a se muta", tot atîtea cărţi pe care le propune spre a fi eliminate. Se pare deci că prima sarcină a institutorului constă în a goli dulapul de bibliotecă de cărţile aflate în el ; cărţile fără cititori, îmbătrînite, impuse, care nu corespund „spiritului timpului", trebuie să lase locul cărţilor dorite, alese, achiziţionate după o procedură nouă.

SUB CONTROLUL DISCRET AL AUTORITĂŢILOR PEDAGOGICE

În numele libertăţii de a alege, s-a pus capăt aprovizionării bibliotecilor şcolare prin concesiuni din partea ministerelor : „cărţile sînt citite cu mai mare plăcere atunci cînd sînt dorite ; bibliotecile vor fi cu atît mai funcţionale, cu cît comitetele administrative se vor bucura de o autonomie mai largă"[1]. Pentru intrarea „cărţilor în bibliotecă", regăsim, începînd din 1915, o reglementare foarte asemănătoare celei privitoare la manualele şcolare ; şi de această dată formula este cea a „libertăţii sub control".

De acum înainte, comitetele care gestionează bibliotecile şcolare[2] sînt cele ce întocmesc lista cărţilor de achiziţionat, la propunerea institutorului. Fără falsă ruşine, este prevăzut dreptul de a controla al administraţiei de tutelă, deoarece „libertatea nu poate fi absolută" :

> Fie că e vorba de achiziţii, de donaţii sau de moşteniri, lista cărţilor protejate este transmisă inspectorului de şcoală primară. Dacă lucrările pe care le conţine figurează în *Bulletin administratif du ministère de l'Instruction publique* printre cărţile adoptate de comisia bibliotecilor, inspectorul de şcoală primară autorizează fără amînare înscrierea în catalog. În cazul contrar, el se adresează inspectorului de Academie. Acesta decide, dar poate, înainte de a lua o decizie, să se consulte cu Comisia Bibliotecilor cu sediul la Ministerul Instrucţiei Publice (hotărîrea din 15 decembrie 1915 – art. 9).

[1] Circulară (1922) în vederea aplicării hotărîrii din 15 decembrie 1915.

[2] Membrii de drept ai acestor comitete sînt : primarul sau un adjunct, delegatul cantonal ataşat şcolii şi institutorul. Alţi trei membri sînt aleşi în fiecare an dintre „binefăcătorii şi cititorii cei mai asidui".

Umplerea sacrosanctului dulap de bibliotecă[1] (care face de acum parte din mobilierul şcolar obligatoriu) angajează responsabilitatea morală şi intelectuală a institutorului. Reputaţia sa şi a şcolii depinde în mare parte de cărţile pe care le pune la dispoziţia publicului. În acest dulap cu vitrină, închis cu cheia, cărţile sînt întotdeauna selectate şi adunate cu scopul de a constitui o bibliotecă exemplară, ideală, cuprinsă în totalitate într-o mobilă unică, imaginea laică şi multiplicată a Chivotului, care cuprinde Tablele Legii.

Documentul 32. – *Dulapuri de biblioteci şcolare. Dedesubt, modelul 1884–1885 din catalogul P. Garcet & Nisius ; Alături, modelele 1926 din catalogul Fernand Nathan*

[1] Cf. Documentul 32.

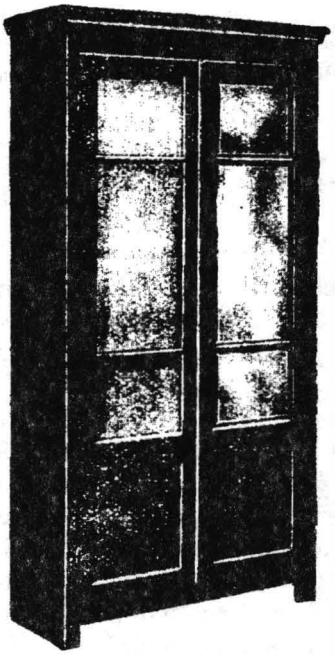

BIBLIOTHÈQUE DE CLASSE

Modèle " Rabelais "

Tout en hêtre verni

4 tablettes pour 400 volumes

Dimensions : 2.00 × 1.00 × 0.35

Livré sans vitrage

Poids 60 kilos.

N° **6029**

BIBLIOTHÈQUE " ARTS DÉCORATIFS "

Modèle de luxe en hêtre verni
pour 600 volumes
Dimensions : 1.95 × 1.23 × 0.37
livré sans vitrage
Poids 70 kilos. N° **6030**

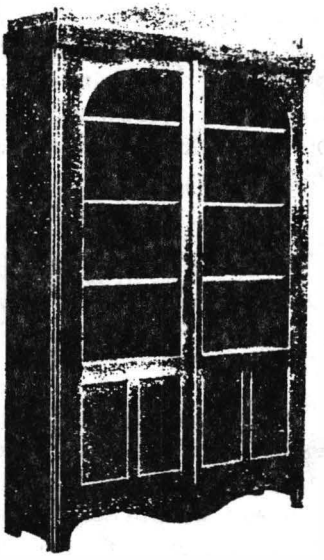

Ce modèle, par ses formes agréables et sa contenance, doit faire partie du matériel de toute école moderne.

Recommandé également pour serrer le matériel de physique ou le matériel des écoles maternelles.

În *Belle Epoque*, filozofia unei bune selecţii este un model utopic de consens şi de pacifism republican :

> ... Nici cărţi combative, nici pline de ură, dar tot ce poate face să sporească dragostea de patrie, datoria, justiţia, concordia, progresul fără rupturi, libertatea fără exces. (*Catalogue des bibliothèques scolaires*, 1891).

E adevărat că domeniul şcolar e suficient de agitat de loviturile repetate legate de „războiul manualelor", pentru ca biblioteca şcolară să fie aşezată cu hotărîre sub auspiciile bunei concordii.

În 1919, cînd arată „Cum să formezi o mică bibliotecă şcolară", André Fontaine începe prin a defini cărţile ce trebuie înlăturate. Regăsim mai întîi, conform categoriilor legislaţiei din 1880 : cărţile contrare moralei (se dă un singur exemplu : *Geneviève* de Lamartine, în care se face aluzie la un copil „rezultat dintr-o căsătorie secretă", adică nelegitim). Apoi, cărţile contrare Constituţiei şi legilor : „Ar trebui, nu fără logică, să fie excluse toate cărţile în care se exaltează legalitatea, în care e punctat Imperiul, în care legile de odinioară, care se pot găsi la antipodul legilor noi, sînt proclamate fundamentele necesare ale societăţii". Radierea cărţilor „în care se etalează dogma majestăţii regale sau imperiale", s-ar impune, după viziunea inspectorului de Academie, mai ales din raţiuni estetice : „Cea mai mare parte a acestor cărţi sînt la fel de lipsite de idei şi de stil". Întrebuinţarea condiţionalului ne face să ne gîndim că regimul republican, nemaifiind ameninţat de restaurarea monarhiei, vigilenţa şi vigoarea, în acest domeniu, sînt considerate mai puţin necesare. „În special în acest domeniu poate fi calculat neprevăzutul şi evitat ridicolul", concluzionează André Fontaine.

În schimb, prudenţa în ce priveşte religia este, în 1919, în plină actualitate. Ferm pe poziţia sa de apărare a moralei laice, inspectorul îi invită pe institutori să procedeze în aceeaşi manieră şi să prevină atacurile, fără a ceda teren apărătorilor moralei religioase, fără a abandona vreo clipă „principiul neutralităţii" care reprezintă carta şcolii publice :

> Biblioteca şcolară nu trebuie să cuprindă decît cărţile pe care micuţul catolic, protestant, israelit, liber cugetător să le poată citi fără a le da impresia părinţilor că sînt nişte sărmani rătăciţi, hărăziţi greşelii şi, probabil, marcaţi de rău, fără ca ei înşişi să se simtă cuprinşi de o stare de suspiciune, fără ca ei să aibă impresia că nu merită stima specială cuvenită, în mod natural, unei categorii de persoane sau alteia, diferită de cea căreia îi aparţin.

Nu pot deci să apară în biblioteca şcolară „o serie de excelente cărţi englezeşti", pentru că „poartă prea evident marca protestantismului", şi „cărţi foarte frumoase impregnate de religiozitate" precum *Les Confessions d'un ouvrier,* în care „autorul declară aproximativ următoarele : în suferinţă, rugăciunea este singura consolare, iar Dumnezeu singura salvare posibilă" sau, de acelaşi autor, Emile Souvestre, *Un philosophe sous les toits*, pentru că „ smerenia i se

pare condiţia fericirii". Toate aceste cărţi pot „trezi susceptibilităţile liberilor cugetători". Reciproc, „tot ce înseamnă persiflare, luare în derîdere a vreunei dogme sau practici, tot ce e de natură să îi rănească pe credincioşi" trebuie proscris. Asemenea exigenţe reclamă din partea institutorilor-bibliotecari o adevărată muncă de exegeţi. Într-adevăr, ei trebuie nu numai să vegheze asupra conţinutului explicit al cărţilor, ci şi să dezvăluie subînţelesurile, să repereze reţeaua ascunsă a aluziilor. Procedînd cu meticulozitate, ei vor fi în măsură să înlăture o carte doar pentru o frază tendenţioasă!

Nu e sigur că la citirea unei astfel de broşuri, făcută să-i ajute, institutorii au fost convinşi să adauge funcţia de bibliotecar celei pe care o aveau deja, într-atît de dificilă era prezentată această frumoasă misiune, menită să tulbure şi să suscite adevărate cazuri de conştiinţă ; într-un singur cuvînt, periculoasă. Pe deasupra, André Fontaine îi avertizează că, în ciuda tuturor măsurilor de precauţie pe care şi le vor lua, institutorii-bibliotecari nu vor fi niciodată la adăpost de critici :

> Adoptînd această regulă de conduită, va reuşi un bibliotecar să împiedice pasiunile sau reavoinţa să îi aducă critici? Desigur că nu ; dar nici conştiinţa, nici oamenii imparţiali, nici şefii nu-i vor putea reproşa nimic ; dimpotrivă, aceştia nu vor putea decît să-l felicite pentru că a urmat principiul toleranţei şi al respectului vizavi de toate opiniile filozofice, care permite creşterea în comun a copiilor de cele mai diverse origini, făcînd din ei cetăţeni oneşti şi utili ţării lor.

De acum înainte, reţinerea poate părea tentantă...

De altfel, aflat între voinţa de emancipare şi grija pentru menţinerea ordinii burgheze, discursul republican care propovăduieşte lectura populară se dovedeşte adesea ambiguu, contradictoriu şi restrictiv. Félix Pécaut oare nu-i pune în gardă pe institutori împotriva „febrei declasării", care i-ar putea atinge pe elevii din mediile populare dacă aceştia din urmă s-ar pune pe citit fără cumpătare[1] ?

Mai mult decît în cazul manualelor, sau cel puţin în mod diferit, aici se impune circumspecţia. Se abordează într-adevăr, în afara şcolii, domeniul variat şi nesigur al literaturii, în cauză fiind cititorii populari, lipsiţi de pregătire. Institutorul trebuie să facă propuneri cu „prudenţă şi discernămînt". Dorinţa de elevare şi de moralizare, grija pentru un mijloc potrivit cu ceea ce se visează a deveni poporul cititor, teama de fragilitatea publicului feminin sînt trăsăturile constitutive ale idealului bibliotecilor populare din secolul al XIX-lea, aşa cum a fost el definit de promotorii lui. Dar acesta nu a fost întotdeauna abandonat în instrucţiunile datînd din 1929 :

[1] Félix Pécaut, *Quinze ans d'éducation*, Delagrave, 1907, p. 72. Félix Pécaut a organizat Şcoala Normală Primară Superioară de Tinere Fete de la Fontenay-aux-Roses, începînd din 1880–1881.

> Nu se va uita că bibliotecile trebuie să fie în acelaşi timp instrumente de educaţie şi de distracţie. Ele trebuie să rămînă la îndemîna publicului, dar poate un pic mai mult decît atît, pentru a-l cleva în permanenţă. Nici o carte plicticoasă sau prea savantă ; fără acele literaturi ieftine din care găsim prea multe exemple în foiletoanele din ziare şi care strică imaginaţia fără a hrăni spiritul ; fără teze subversive (de orice orientare), care riscă să fie prost înţelese. A nu se uita mai ales că jumătate din cititori sînt cititoare şi că aceste cărţi trebuie să poată fi citite de către toţi. (Code Soleil, 1929.)

Institutorul-bibliotecar trebuie deci să se confrunte cu diferite precepte generatoare de dificultăţi, în cea mai mare parte insolubile. El trebuie să aleagă cărţi care să convină atît copiilor, cît şi adulţilor, atît bărbaţilor, cît şi femeilor. Treaba aceasta se dovedeşte perfect posibilă atîta vreme cît poporul, puţin instruit, era considerat ca un „copil mare", iar şcolarii, încă de la vîrsta de doisprezece ani, începeau să muncească ; dar cînd timpul rezervat copiilor creşte, o dată cu prelungirea şcolarizării obligatorii, şi cînd, astfel, se delimitează şi se specializează teritoriul cultural şi educativ ce i se atribuie, diversitatea cititorilor devine o problemă. La fiecare împrumut, institutorul trebuie să se întrebe dacă lucrarea solicitată se potriveşte cu vîrsta cititorului. În exemplul de „carte contrară moralei" dat de André Fontaine (*Geneviève*), necuviinţa, imoralitatea rezidă mai puţin în faptul povestit (despre un copil ilegitim) decît în accesul prematur al tînărului cititor în lumea adulţilor.

Această problematică se află mereu în centrul strategiilor de selecţie a cărţilor pentru copii. Crearea bibliotecilor pentru copii şi a colecţiilor pentru tineret rezolvă pe moment problema fără a facilita delicata etapă a trecerii, adolescenţa. Rămîne o întrebare ce suscită destule controverse. Ea poate fi rezumată astfel : „La ce vîrstă poate fi citită cartea... *Les Chemins de la liberté*?" Problema e şi mai delicată cînd printre cititori sînt şi cititoare ; urmărite de proasta reputaţie a unei cititoare împătimite, Emma Bovary, femeile şi fetele constituie un public foarte dificil de servit.

Un alt principiu educativ al institutorului-bibliotecar aminteşte metoda dnei Vingtras, căreia fiul Jacques (*L'Enfant*, de Jules Vallès) îi poartă ranchiună pentru că i-a stricat plăcerea, obligîndu-l să mănînce pîine cu bomboane de ciocolată. Dascălul trebuie să încurajeze cititul, îmbinînd ce e hrănitor cu ce stîrneşte pofta, utilul cu plăcutul, realizînd un echilibru între distracţie şi instrucţie. Bibliotecile şcolilor publice trebuie să le permită tuturor „să-şi completeze educaţia sau să-şi satisfacă curiozitatea intelectuală prin intermediul unor lecturi instructive şi agreabile" (art. 2 al hotărîrii din 15 decembrie 1915). Cel ce împrumută trebuie să găsească o carte care să-l recreeze, învăţîndu-l ; acesta va fi pentru el mijlocul de a-şi plăti datoria pe care o contractează vizavi de societatea republicană, folosindu-se de biblioteca şcolară. Într-adevăr, dacă împrumutul este gratuit, nu înseamnă că şi „cititul e gratuit". Cînd dau seamă pentru activitatea lor de bibliotecari, institutorii dovedesc că a fost respectat şi urmat consemnul : „într-o comună din Vest şi într-un mic sat din Alpii din

regiunea Dauphine, am văzut cum cărţile bune, nu numai romanele, ci şi cărţile de istorie, de călătorii, de popularizare a ştiinţei, sînt întotdeauna gustate şi fac cu uşurinţă drumul de la şcoală la familie"[1].

Pentru elevi, libertatea de a citi se opreşte acolo unde e pusă în pericol ordinea şcolară. De aceea, André Fontaine îl sfătuieşte pe institutor să refuze total unui copil de doisprezece ani împrumutul cărţii *Le Comte de Monte-Cristo* : „Ar devora-o" şi, prins de „febra lecturii", elevul, „surescitat de roman", ar risca să nu se mai intereseze de obligaţiile lui de şcolar. Sînt de preferat acestui gen cărţi „de povestiri scurte, precise, tragice sau comice, care sînt în acelaşi timp o recreare a spiritului şi o veritabilă lecţie de compoziţie şi de stil".

E uşor de enunţat reguli de igienă ; e clasică dezbaterea pentru a afla adevărata proporţie între distractiv şi instructiv, între povestirile realiste şi cele de imaginaţie (asupra acestor chestiuni întotdeauna de actualitate, inspectorul dovedeşte o uimitoare modernitate atunci cînd ia apărarea basmelor, ceea ce contravenea spiritului epocii în 1919). Dar, mărturiseşte André Fontaine, „dificultatea începe cînd trebuie să alegi", adică atunci cînd te angajezi să indici anumite titluri cu riscul de a fi criticat.

Pentru a-şi face misiunea de bibliotecar, institutorul trebuie să se conformeze unui cadru reglementar, care presupune o prescripţie imperativă (cererea de autorizare) şi furnizează un element bibliografic indicator („cărţile adoptate"). Punerea în practică a unei proceduri deja greoaie este împiedicată în special de doi factori care, conjugîndu-se, fac dificilă sarcina institutorului : modul de difuzare a listelor de cărţi şi presiunea ierarhiei.

LISTELE DE CĂRŢI ADMISE

Începînd din 1879, la minister se înfiinţează o adunare a „cititorilor-înţelepţi". Ea are sarcina de a selecta, în cunoştinţă de cauză, dintre cărţile ce apar, titlurile susceptibile de a figura pe rafturile bibliotecilor şcolare. O dată cu „listele de cărţi admise de Comisia Bibliotecilor din Instituţiile Primare" care completează şi actualizează „cataloagele bibliotecilor şcolare" editate de Muzeul Pedagogic înainte de 1914, institutorii şi superiorii lor ierarhici dispun, în principiu, de un instrument bibliografic sigur.

Examinîndu-se listele apărute între 1911 şi 1914, se constată preocuparea de a propune cărţi care să acopere toate domeniile (literatură, arte, călătorii, agricultură, sănătate...) şi toate tipurile de public cărora li se adresează bibliotecile din învăţămîntul primar (de la şcolar la dascăl, trecînd pe la elevul-dascăl). Între timp, putem nota faptul că reflecţia filozofică la care sînt invitaţi institutorii

[1] Tablou ideal, exemplar, expus în *L'Ecole primaire en France*, t. 2, prefaţată de E. Herriot, La Cité française 1934, p. 259.

începători o dată cu selecția cărților *Le Rire* de Bergson și *Introduction à la vie de l'esprit* de Brunschvicg nu pare să aibă importanță pentru dascăli : aceste cărți nu sînt propuse pentru bibliotecile pedagogice în care au acces. Dar, în acest caz, nu e vorba de cenzură, ci mai curînd de un partaj. Confruntînd listele succesive și producția editorială, s-ar putea vedea, în negativ, mostrele fără valoare rezultate în urma selecției oficiale. Nici aici nu e vorba de cenzură, ci tot de partaj : partaj între titlurile care pot figura în deplină siguranță în registre și pe rafturi și cele pentru care operațiunea e mai riscantă, dar posibilă.

A te mulțumi cu „cărți admise", pentru care, să ne amintim, viza inspectorului de școală primară e necesară, înseamnă a opta pentru soluția cea mai confortabilă sau cea mai puțin hazardată, dar dispozitivul care trebuie să ajute la buna funcționare a bibliotecilor școlare se dovedește, la un sumar examen, foarte slab ; listele care trebuie să apară în Buletinul administrativ (național) nu sînt reproduse în mod regulat în buletinele departamentale.

Dacă ne punem în locul institutorului-bibliotecar și facem o cercetare pornind de la publicațiile de care dispune el pentru a avea cunoștință atît de reglementări, cît și de instrumentele bibliografice oficiale, trebuie să recunoaștem că informațiile nu-i sînt niciodată furnizate în mod clar, riguros și regulat[1]. Pentru a relua exemplul Buletinului de instrucție primară din Eure-et-Loir, în timp ce „listele de cărți admise" apar în mod regulat pînă în 1914, după primul război mondial nu se mai dau decît referințe bibliografice ocazionale, prin care se recomandă o carte sau alta. Trebuind să permită buna funcționare a bibliotecilor școlare, piesa de bază a dispozitivului devine, ca și Arlésienne, ceva a cărui existență e cunoscută, dar care nu poate fi văzut niciodată. Ministerul Instrucției Publice nu-și mai îndeplinește în mod regulat datoria de a aduce critici, datorie pe care el însuși și-o atribuise, și nu mai transmite rezultatele. Institutorii nu mai sînt informați decît asupra noilor apariții de cărți pentru clasă, de către editorii clasici, în concurență unii cu ceilalți, toți fiind porniți să cucerească o parte cît mai mare din piața cărților de școală. Ținerea la curent cu „ce apare", cu ce ar fi interesant de citit și de recomandat spre citire presupune pentru dascăli mijloace de informare de care nu beneficiau în epoca respectivă, un apetit cultural și o dispoziție pe care formația primită în Școala Normală nu le-a suscitat-o neapărat și, cu siguranță, nu le-a favorizat-o. Normalienii au fost mai degrabă constrînși de programe, decît lăsați să vagabondeze în căutare de noi lecturi. Se înțelege propensiunea de a interpreta textul reglementar în sensul restrictiv, care sugerează existența unei „liste de cărți admise". Ultim aspect, adică restricțiile impuse libertății de a achiziționa unele cărți, reamintește în mod simbolic, oricui ar fi tentat să uite acest lucru, că „nu orice carte poate

[1] În *Le Livre des instituteurs* (ediția din 1949), se face încă referință la o circulară din 7 decembrie 1940, abrogată în 1945! Ea recomandă inspectorilor de școală primară să controleze bibliotecile școlare și să „procedeze la radierea cărților tendențioase sau de natură a ofensa morala".

figura în colecţiile noastre". Institutorii au în continuare posibilitatea de a propune admiterea unor lucrări, lista cărţilor admise nefiind decît indicativă. Ea nu exclude alte achiziţii, însă nu pare a fi uşor să profiţi de această libertate : „Îţi imaginezi uneori că o carte nu poate intra în bibliotecă decît dacă a fost trecută mai întîi pe o listă misterioasă, al cărei nume nici măcar nu se cunoaşte", remarcă André Fontaine. Conştient de caracterul, pe moment inhibitor, al prescripţiilor, inspectorul de Academie, de pe poziţia sa ierarhică, înţelege să dedramatizeze, să banalizeze însuşirea regulamentelor. El recunoaşte că încercarea de a şti dacă o carte figurează sau nu în „lunga serie de lucrări adoptate de Comisia Bibliotecilor" presupune „multe ore de muncă", dar, afirmă el, institutorii pot să se dispenseze cu totul de această operaţiune fastidioasă. Autorul broşurii *Comment constituer une petite bibliothèque scolaire?* crede că îi liniştеşte pe dascăli atunci cînd afirmă : „Nimic nu e mai simplu decît să introduci sau să scoţi cărţi [...] nu trebuie decît să ceri autorizaţia".

Cînd ne gîndim cu ce teamă repectuoasă faţă de ierarhie sînt obişnuiţi institutorii încă din Şcoala Normală, sînt puţine şanse ca îndemnul : „nu trebuie decît să ceri autorizaţia" să fie în realitate atît de evident pe cît vrea să pară inspectorul de Academie.

La congresul din Alger, în 1931[1], Jean Baucomont pune în discuţie pertinenţa reglementărilor şi a interpretărilor date : „Nu mi se pare necesar să se recurgă la o alegere limitativă de pe listele stabilite de minister". Aceasta ar conduce, după el, la o supărătoare uniformitate. Inspectorul de şcoală primară a alcătuit, pentru circumscripţia sa, o listă de două mii de volume, clasate după ani şi grupate după centre de interes, cu indicarea referinţelor şi a preţurilor. Bibliografia astfel furnizată dascălilor îi scuteşte de a selecta cărţile şi de a se expune din cauza opţiunilor lor, deoarece, să ne amintim, presupunînd că institutorul- bibliotecar s-a apucat de indispensabila şi minuţioasa muncă de critic şi că a reuşit să se pronunţe asupra admisibilităţii unei cărţi, intrarea acesteia din urmă în bibliotecă nu este sigură : admiterea ei nu se poate face fără avizul inspectorului de şcoală primară.

Presiunea ierarhiei este atît de mare încît, în majoritatea cazurilor, institutorii nu vor să rişte nici să ceară avizul superiorilor ierarhici, nici să introducă titluri a căror achiziţie le-ar putea fi reproşată ; astfel, cererea de autorizare constituie o procedură în realitate cvasiinutilă. Acţionînd ca un balaur de hîrtie, reglementările au un caracter în special disuasiv. De altfel, ea este inaplicabilă *ad litteram*, după cum se poate vedea cu uşurinţă. Să ni-i imaginăm o clipă pe institutorii-bibliotecari zeloşi, sau cel puţin legalişti, deranjîndu-i pe inspectorii de şcoală primară cu cereri de autorizare ; aceştia din urmă, scrupuloşi, cuprinşi

[1] Primul congres internaţional care reuneşte, la iniţiativa Asociaţiei Bibliotecarilor Francezi, bibliotecari profesionişti. Jean Baucomont, inspector de şcoală primară, reprezintă la acest congres Ministerul Instrucţiei Publice.

de îndoială, adresîndu-se inspectorului de Academie, care, nesigur... Instituţia şcolară ar fi blocată tocmai de către propriile reguli de funcţionare, toţi protagoniştii ei fiind transformaţi în cititori perplecşi. În absenţa unui mijloc real de control, se pare că s-a mizat mai mult pe formaţia institutorilor, pe bunul lor simţ, pe conştiinţa lor profesională şi pe capacitatea lor de autocenzură, decît pe o strictă respectare a regulamentului. De altfel, între cele două războaie, apar foarte puţine titluri în domeniul literaturii pentru copii.

La întrebarea : „Cum, pe ce criterii alegeţi cărţile?", un institutor, responsabil al bibliotecii şcolare în anii treizeci, răspunde : „Aveam încredere în librar ; el ştia care sînt cărţile autorizate". Acest dascăl era informat despre existenţa listelor cu cărţile admise, nu şi despre conţinutul lor, dar n-ar fi riscat vreodată să propună, pentru sectorul de adulţi, achiziţionarea cărţii *La Garçonne*, de Victor Margueritte, carte pe care o citise pentru el, oarecum pe ascuns...

Funcţionînd prin interiorizarea interdicţiei şi prin instituirea unei autocenzuri severe, acest sistem este de o eficienţă remarcabilă, atestată de următoarea constatare : deşi cadrul reglementar a fost ignorat de către cei ce trebuiau să i se supună, nu s-a asistat niciodată la acele excese pe care trebuia să le prevină. Eficacitatea dispozitivului e chiar redutabilă. Slabul succes al bibliotecilor şcolare publice îi poate fi atribuit în bună parte.

„Hotărîrea din 15 decembrie 1915 şi circulara din 20 iulie 1922 nu au dat rezultatele aşteptate şi au devenit, puţin cîte puţin, literă moartă", regretă Jean Baucomont în 1931. În 1939, un raport departamental arată situaţia neschimbată : „Bibliotecile sînt numeroase, dar pot fi considerate biblioteci aceste dulapuri prăfuite în care dorm cîteva duzini de cărţi?" Imagine a unei false prosperităţi, cărţile de preţ sînt considerate „mai bogate în poleiri decît în texte". Putem paria că, din 1915, toate rapoartele anuale (inspectorii de Academie sînt însărcinaţi să predea un exemplar prefecţilor) la capitolul „acţiuni şcolare auxiliare" au psalmodiat aceeaşi dezolantă litanie cu greu întreruptă, pe ici pe colo, de povestirea vreunei activităţi exemplare. Cînd s-a dat ocazia de a fi descrise eforturile făcute în favoarea bibliotecilor şcolare, munca realizată a fost salutată pe drept ca o victorie împotriva inerţiei şi a lipsei de mijloace financiare necesare reînnoirii fondurilor şi achiziţionării de „cărţi ale unori autori moderni", într-atît de adevărat este faptul că „vechile biblioteci" au întotdeauna o nevoie stringentă de „cărţi noi". Parafrazîndu-l pe Mallarmé – „adulţii au citit toate cărţile" –, Jean Baucomont dă de înţeles că viaţa bibliotecilor şcolare depinde în mare măsură de un om providenţial, după cum se prezintă el însuşi : „cititor fervent al tuturor cărţilor".

Unul din motivele principale ale eşecului bibliotecilor publice în mediul şcolar rezidă cu siguranţă în această formidabilă contradicţie : nimic din biblioteca şcolară nu trebuie să semene cu şcoala! André Fontainte încheie lista de cărţi ce trebuie eliminate prin această ultimă recomandare, grea de sens : „Era să uit esenţialul : o carte de bibliotecă nu trebuie să semene niciodată cu o carte de

clasă. Copilul nu va citi cu plăcere decît ceea ce îi va fi prezentat ca superfluu".

Vedem profilîndu-se un soi de postulare a incompatibilităţii mărturisite între lectură şi activitatea şcolară.

Intuirea divorţului dintre şcoală şi lectura pentru adulţi este perceptibilă în directivele destinate să-l ajute pe institutor în munca sa de bibliotecar ; pentru a nu-i descuraja pe cititori, i se recomandă să conceapă o bibliotecă şcolară care să facă uitată şcoala, deoarece : „Tinerii nu se întorc cu plăcere în băncile şcolii : au impresia penibilă că sînt consideraţi încă şcolari" (Code Soleil, 1929).

E sigur că, mai ales în comune, institutorul a fost un personaj influent şi respectat, dar este atestat faptul că şcoala n-a reuşit să capteze lectura publică atunci cînd aceasta se dezvoltă, în perioada dintre cele două războaie. Din raţiuni multiple, dintre care unele au fost deja prezentate, bibliotecile şcolare nu şi-au regăsit suflul promis prin hotărîrea din 1915.

Deşi nu mai e un institutor, bibliotecarul de profesie rămîne totuşi un pedagog : el sfătuieşte, orientează şi dirijează cititorul, dar în optica unei lecturi care se doreşte total desprinsă de şcoală, adică îndepărtată de scopurile imediate ale instrucţiei care conduc activitatea şcolii : „Nu trebuie ca biblioteca pentru toţi să fie o anexă a şcolii sau să devină un fel de şcoală ; i-ar îndepărta pe adulţi ; experienţa a dovedit de altfel că bibliotecile populare şi cele pentru copii n-au adus servicii decît în măsura în care au fost eliberate de tutela şcolii"[1].

Mai mult ca niciodată igienist al lecturii, bibliotecarul este, după E. Coyecque, un doctor abil, de la caz la caz, în a pune diagnosticul şi în a da tratamentul optim. Cu această comparaţie, cititorul îşi pierde definitiv sănătatea, dar cîştigă o relaţie personalizată şi individualizată cu practicianul-bibliotecar. Gabriel Henriot foloseşte aceeaşi comparaţie : „Bibliotecarul îşi va putea urmări cititorul aşa cum doctorul îşi supraveghează bolnavul, cu o fişă individuală în care va consemna cărţile alese de cititor şi propriile lui observaţii"[2]. Metafora e bogată. Ne permitem să sugerăm că, redusă la cele din urmă sensuri, ea face din cel ce citeşte cît de cît un bolnav care se tratează cu doze homeopatice, iar dintr-un refractar la lectură, un om perfect sănătos.

Începînd din 1933, *Le Livre des instituteurs* înregistrează mutaţia pe care o traduce transferul de autoritate de la institutor la bibliotecar. În capitolul „bibliotecă şcolară", Joseph Soleil devine mult mai laconic decît în ediţiile anterioare, mulţumindu-se să dea ca referinţă, fără alte comentarii, hotărîrea din 15 decembrie 1915. Divorţul dintre şcoală şi lectura adulţilor se traduce, din

[1] *Encyclopédie française*, t.18, „La civilisation écrite", 1939, coordonat de Julien Cain, director al Bibliotecii Naţionale. Într-un important capitol despre biblioteci, se face bilanţul dezvoltării „biblioteconomiei", deosebit de înfloritoare după congresul din Alger, în 1931. Prezentă în toate bibliotecile şcolilor normale, *Encyclopédie française* este o lucrare de referinţă coordonată de L. Febvre.

[2] Gabriel Henriot, *Des livres pour tous*, Durassié, 1943. Gabriel Henriot este bibliotecar la Biblioteca Forney, iar E. Coyecque, inspectorul bibliotecilor din Paris. Cei doi participă la congresul din Alger.

partea celor pe care îi interesează această chestiune, printr-o schimbare de natură să-i neliniştească. În ajunul celui de-al doilea război mondial (volumul *La Civilisation écrite* datează din iulie 1939), redactorii de la *Encyclopédie française*, foarte sensibili la vitalitatea fascismului, sînt îngrijoraţi mai mult de transformarea bibliotecii într-un loc de îndoctrinare, în „centru de propagandă", decît de posibila reşcolarizare a bibliotecii pentru toţi.

Pentru a preveni acest pericol, biblioteca trebuie să se deschidă în special opiniilor celor mai diverse şi să prevină riscul arbitrariului dogmatic printr-o luare de poziţie eclectică, privitoare mai ales la cărţile de idei :

> *Structura bibliotecii pentru toţi.* De acum înainte, alegerea cărţilor nu trebuie lăsată în seama unui singur om : ar trebui ca bibliotecarul să dea dovadă de o abnegaţie puţin obişnuită pentru a nu aluneca în arbitrar, făcînd loc cărţilor ce nu corespund concepţiei sale politice sau religioase. Se impun comisii care să facă alegerea cărţilor, compuse cît mai eclectic şi preocupate să furnizeze hrană spirituală tuturor cititorilor. Aşa cum, într-o bibliotecă concepută în mod liberal, cele mai diverse ziare stau alături în sala de periodice, tot aşa doctrinele cele mai variate trebuie să fie reprezentate pe rafturile de cărţi.
>
> Fără cenzură pentru cărţile de filozofie, de economie politică, de ştiinţe sociale ; fără Index care epurează colecţiile, elimină anumite categorii de cărţi, „clasează publicaţiile în recomandabile sau nerecomandabile, după cum sînt socotite utile sau dăunătoare vreunui partid : fără economie dirijată în domeniul intelectual" (Marcel Godet).

Acestui liberalism i se admite totuşi o limită : cea care trebuie impusă în faţa cărţilor „vicioase şi morbide, care aruncă o ceaţă asupra frontierei dintre bine şi rău" (W. Monod, citat în *Encyclopédie française*). Cu această definiţie, atît de vagă, a cărţii care trebuie proscrisă, iată-l şi pe bibliotecar învestit cu o misiune cvasipastorală. „Bibliotecarul are grijă de suflete" (G. Henriot).

Lectura publică, atît cea a adulţilor, cît şi cea a copiilor, gîndită şi implantată mai întîi în sînul şcolii, se dezvoltă despărţindu-se de ea.

În afara şcolii, dar, paralel cu ea, am putea spune, se va dezvolta o nouă pedagogie a bibliotecii pentru copii al cărei ecou, slăbit şi îndepărtat (experienţa e făcută mai întîi la Paris), ajunge în locurile de formare a institutorilor prin intermediul diverselor publicaţii, precum cele ale B.I.E.[1], sau cărţi precum cele scrise de Marguerite Gruny şi Mathilde Leriche sau de Marie Lahy- Hollebecque...

Este de remarcat faptul că grija pentru calitatea textelor destinate copiilor şi instituirea unor practici selective dirijate în acest sens au pătruns în lumea şcolii primare venind din exterior. În rest, putem să ne întrebăm dacă această irupţie de noi griji şi apariţia unor actori noi în procesul de constituire a unei „educaţii în ce priveşte lectura" n-a făcut să crească numărul principalelor dificultăţi cu care se confruntă efortul de a suscita, din interiorul şcolii, în

[1] Bureau international de l'enfance (= Biroul Internaţional pentru Copii), organism ce ţine de Societatea Naţiunilor.

funcţie de valorile ce o constituie şi de mijloacele administrative şi reglementare care îi sînt proprii, o vocaţie pentru lectură care să combine atracţia unei alegeri libere cu necesităţile pedagogice, morale şi politice? Dincolo de lipsurile indivizilor şi carenţele instituţionale, imposibila misiune a institutorului-bibliotecar ţine, fără îndoială, de diferenţa de natură (sau, mai degrabă, de postură) dintre şcolar şi copilul cititor, chiar dacă şi unul şi celălalt ar fi „modele". Din raţiuni asemănătoare, proiectul de a face din şcoală – instituţie pentru copii – un loc de cultură pentru adulţi nu pare să fi corespuns aşteptării promotorilor lui.

Se poate spune că, începînd din anii treizeci, instituţia şcolară îşi pierde monopolul pedagogic asupra lecturii şi, de acum înainte, cel puţin în discursuri, se recunoaşte că şcolile şi bibliotecile trebuie să colaboreze.

ŞCOLI ŞI BIBLIOTECI : O CĂSĂTORIE DE CONVENIENŢĂ

Oare, în ziua de azi, bibliotecile din instituţiile şcolare, gerate de dascăli dintre care nici unul nu e cu adevărat bibliotecar, sînt biblioteci adevărate? Această întrebare pune în lumină tot ceea ce adjectivul *şcolar* poate avea mai peiorativ şi mai contrar ideii înseşi de lectură înţeleasă în sensul ei nobil : lectura-plăcere, lectura gratuită. Aici trebuie subliniată rivalitatea care opune şcoala şi bilioteca publică, aceasta din urmă devenind adevăratul loc de lectură. Biblioteca e locul unde se citeşte cu adevărat şi unde revine plăcerea de a citi, destul de alterată în şcoală. Este evident că cele două instituţii sînt concurente şi îşi dispută viitorii cititori, copiii. În cadrul acestui divorţ, imaginea îndeobşte admisă atribuie bibliotecii municipale şi departamentului „tineret" rolúl de mamă bună, iar instituţiei şcolare, cel de tată sever. Rămîne ca, dincolo de diveregenţele legate de metodele folosite, unirea dintre cele două să fie făcută de un ţel comun ; aceeaşi misiune, de natură pedagogică, le apropie : educaţia copilului şi, mai exact, a cititorului.

În anii treizeci, experienţa durabilă şi bogată în învăţăminte de la L'Heure Joyeuse[1] devine, pentru şcoală, în dauna bibliotecii, exemplul de urmat, idealul de atins. Pentru Henri Lemaître, secretarul congresului din Alger, participarea simultană la această adunare a Margueritei Gruny, bibliotecară la L'Heure Joyeuse, şi a lui Jean Baucomont, inspector de şcoală primară, dovedeşte „strînsa colaborare ce trebuie să domnească între personalul din învăţămîntul primar şi bibliotecari".

[1] Prima bibliotecă pentru copii, instalată la Paris de un comitet american.

Modelul de bibliotecă propus de L'Heure Joyeuse este un produs de import, cu siguranță novator sub mai multe aspecte. Nu mai există dulapuri-bilioteca, ci rafturi pe care o clasificare zecimală (şi ea venită din Statele Unite) permite tînărului cititor să se descurce de unul singur ; constituirea unui fişier metodic îi facilitează alegerea. Toate acestea constituie mijloace comode necunoscute pînă atunci.

În 1937, prefațată de Paul Hazard (căruia îi datorăm în acest domeniu cartea *Des enfants, des livres et des hommes*), *Le Visage de l'enfance* trage concluziile asupra educației în Franța, asupra perspectivelor de viitor, puternic marcate de curentul inovator al „noii şcoli". În această lucrare oficială (inspectori de Academie şi inspectori generali au colaborat la redactarea ei), în capitolul „Jocul şi sărbătorile copilăriei" (p. 229) se acordă un spațiu larg pentru L'Heure Joyeuse.

Există fotografii care arată copii citind liber într-o bibliotecă făcută pentru ei, ale cărei ferestre sînt deschise, iar accesul către rafturi e liber. Lectura e pusă aici sub semnul plăcerii. Copilul nu mai este doar copilul din popor, chemat să muncească încă de la ieşirea lui din şcoala primară. Un soi de prelungire a copilăriei şi accentul pus pe ocupația plăcută[1] invită la o reconsiderare a lecturilor copiilor între şase şi paisprezece ani. Preocuparea pedagogică nu e absentă. Am putea vorbi mai curînd de o nouă şcolarizare, prin intermediul bibliotecii, decît de o deşcolarizare a biliotecii pentru copii. Dacă preocupările plăcute sînt puse la mare cinste, ele sînt totuşi serioase şi productive. În comunicarea făcută la congresul din Alger, Marguerite Gruny se felicită, printre altele, de scăderea interesului pentru romane în favoarea cărților aşa-zis „serioase" sau „instructive". Bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse favorizează organizarea de activități : lucrările şi expozițiile tematice. Acestea încearcă să dezvolte la copil, pe lîngă „gustul lecturii", pe cel al documentării, al cercetării. În fond, ele incită la o muncă culturală care se adresează copiilor, după un model străin şcolii primare : cel al ştiutorului de carte.

Nu e de mirare că, având astfel de ambiții pedagogice, bibliotecarele se plîng de programele şcolare, pe care le consideră „prea încărcate". Ele reclamă colaborarea învățătorilor cu care, de fapt, sînt în concurență. În schimb, în domeniul neexploatat al criticii cărților pentru copii, ele sînt singurele care muncesc. Deoarece munca de examinare şi de cercetare critică a producției editoriale era prost dirijată şi difuzată de Ministerul Instrucției, de acum înainte instrumentele bibliografice vor fi mai bine elaborate în afara şcolii. Criteriul de calitate se impune – şi acesta este un fapt nou – o dată cu luarea în considerare a valorii estetice. O carte bună e mai întîi o carte frumoasă (bine scrisă, bine ilustrată...).

[1] Pe care nu putem să nu o legăm de invențarea de către guvernul Frontului Popular a unei noi concepții asupra timpului liber, în cadrul căreia introducerea concediilor plătite este elementul cel mai marcant.

Un mic manual de bibliografie selectivă[1] are cu atît mai multă autoritate, cu cît autorii lui îşi stabilesc ca regulă fundamentală, ţinîndu-se de ea, citirea *întregii* producţii editoriale destinate copiilor. Astfel, devin accesibile rezultatele unei munci făcute de profesionişti, niciodată realizate pînă atunci în domeniul literaturii pentru tineret. Această muncă duce, de asemenea, la stabilirea unei liste de cărţi admise fără nici o rezervă, deoarece selecţia operată este severă şi riguroasă ; la L'Heure Joyeuse, la fel ca în instituţia şcolară, nu orice carte este admisă. Bibliotecarele au grijă să nu privilegieze vreun curent, vreo confesiune, vreo ideologie, încercînd să nu rănească pe nimeni ; ele veghează să nu lase să intre în bibliotecă decît „cărţile ireproşabile". Ce vrea să zică asta? Într-o conferinţă recentă, care relua „epoca pionieratului", adică începuturile de la L'Heure Joyeuse (1925-1930)[2], Marguerite Gruny indică cu claritate cei doi poli sensibili către care converg mereu solicitările şi tentaţiile cenzurii – sexualitatea şi politica (ideologia) : „În opţiunile noastre trebuia să ne arătăm foarte prudente, să nu zdruncinăm pe nimeni în convingerile sale morale, religioase, filozofice. Era necesar, printre altele, să înlăturăm orice aluzie la sexualitate". Bibliotecarele sînt, şi ele, sub controlul părinţilor. Li se poate cere să retragă, de exemplu, *Eaux printanières* de Turgheniev (în această carte, un tînăr se lasă sedus de o tînără „un pic cam uşuratică"). S-a întîmplat ca un tată să considere teatrul lui Musset „imoral", iar cărţile de artă care reproduc nuduri să fie tratate de fetişcane drept „cărţi indecente". „Desigur", adăugă M. Gruny, „au existat intoleranţi care au deplîns spaţiul acordat unei anumite ideologii considerate insuficient de reprezentate de către alţii..." Principiul de neutralitate după care se conduce şcoala este şi regula urmată şi predată de L'Heure Joyeuse (bibliotecarele se ocupă de formarea stagiarelor). Acest principiu atrage înlăturarea unor cărţi „prea marcate".

Se desprind şi alte criterii de selecţie, ce conduc la excluderea altor cărţi. E vorba de cele pe care André Fontaine le numeşte „cărţile pentru copii în care abundă sentimentul de fad, de convenţie şi de nerozie". E categoria de cărţi „puţin recomandabile", deoarece „copiii nu-şi doresc decît să fie trataţi ca nişte persoane mari". O concepţie identică asupra copilăriei e perceptibilă în studiile unei universitare, Marie Lahy-Hollebecque, care denunţă în *Les Charmeurs d'enfants*[3] „adunătura de cărţi neghioabe, plate, inodore", „care nu sînt demne de copii". Cartea de critică a avut succes pe lîngă toţi cei ce se interesau, de aproape sau de departe, de cititorul copil. După prezentarea „vrăjitorilor de copii" (Erckmann şi Chatrian, Perrault, contesa d'Auloy, fraţii Grimm, Andersen

[1] *Beaux livres, belles histoires*, de Marguerite Gruny şi Mathilde Leriche, Bourrelier, 1937. Ediţia a doua (1950), dedicată dnei Weill-Dreyfus, colaboratoarea lor, moartă în timpul deportării, se găseşte în numeroase exemplare în bibliotecile Şcolilor Normale. Realul impact pe care l-a avut L'Heure Joyeuse nu va fi simţit în şcoală decît mai tîrziu.

[2] *La Revue des livres pour enfants*, nr. 110, 1986.

[3] M. Lahy-Hollebecque, *Les Charmeurs d'enfants*, Baudinière, 1928. Prefaţă de Edouard Herriot.

şi Töppler, Nodier, G. Sand, J. Verne, S. Lagerlöf şi R. Kipling), cartea, în a doua parte a sa, propune „o listă a celor mai bune o sută de cărți pentru tineret", însoțită de scurte notițe pentru a explica alegerile făcute. Această listă a fost compusă ca răspuns la concursul din 1919, instituit de Liga Educației Morale, şi a primit premiul întîi : după părerea juriului, autorul „a dat dovadă de distincție a spiritului şi de talent".

Am găsit la Marie Lahy-Hollebecque aceeaşi revendicare a calității în privința cărților destinate copiilor, asemenea celei exprimate de bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse : „Acolo unde nu există un efort spre frumos, nu rezultă decît o carte neroadă caracterizată prin platitudine şi mediocritate".

Autoarea respinge textele adaptate sau rescrise : „Homer pus în pagini alese", „Gulliver frustrat de cele mai amare povestiri ale sale", „Rabelais adaptat pentru uzul fetițelor". Ea foloseşte cuvinte foarte dure referitoare la bucătăria pedagogică din unele ediții de text care prezintă copiilor „crime comise împotriva artei", „o contrafacere şi un sacrilegiu". Dacă opera nu este lizibilă pentru copil, dacă îl „depăşeşte", mai bine să aştepte.

Principiul textului integral nu este pus în cauză decît pentru un singur autor ; în lista alfabetică a autorilor selectați, ajungînd la litera P, Marie Lahy-Hollbecque regretă profund că trebuie să-l cenzureze pe Louis Pergaud, pe care totuşi îl pomeneşte, fără însă a-l cita : „Am dori să putem cita cartea lui Louis Pergaud : *La Guerre des boutons* [...] totuşi unele detalii un pic prea realiste şi unele cuvinte crude nu ne permit să-l lăsăm să figureze pe lista noastră". Pentru a nu priva tineretul de o carte pe care o găseşte, de altfel, foarte bună, Marie Lahy-Hollbecque autorizează suprimarea „unuia sau a două pasaje" şi „atenuarea a două-trei expresii". Corectitudinea limbii şi varietatea exprimării sale sînt elemente cărora le acordă o mare atenție şi bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse.

Cărțile pentru copii pot prezenta şi un alt defect, care să determine retragerea din vînzare : perimarea. Din cauza ei, este respinsă Madame de Ségur. La această autoare, desuetudinea e cu atît mai puternic denunțată cu cît e însoțită de acele valori care sînt respinse de un consens mai larg ; „ideile antiegalitariste" ale lui Sophie Rostopchine nu sînt deloc pe gustul lui M. Lahy-Hollbecque, care o elimină fără apel pe contesă. Tot astfel, André Fontaine le cerea, deja în 1919, institutorilor să se debaraseze de „un întreg stoc de cărți ce nu mai corespund modului nostru de a gîndi şi de a vorbi" ; de exemplu *La Roche aux Mouettes*, de Jules Sandeau, în care „eleganța academică, sentimentalismul la comandă, grija de a combina întîmplările pentru obținerea celui mai răsunător triumf al moralei caritabile, un vag iz de stătut şi un aer convențional şi demodat nu vor conveni desigur stării de spirit mai libertine a unei generații mai active".

Toate aceste elemente critice sînt încă de actualitate. Blamurile adresate stupizeniilor alimentează mereu părerile specialiştilor în literatura pentru tineret. Corectitudinea limbajului rămîne o preocupare şi un subiect de polemică : trebuie

sau nu admise cărţile ce reproduc limbajul curent, „cuvintele grosolane", argoul? Pe scurt, o aceeaşi exigenţă pentru calitate ale cărei criterii se pot preta la controversă stă la baza selectării cărţilor pentru copii. Totuşi, un angajament rămîne în cărţile de critică pe care le-am studiat : pacifismul. Între cele două războaie mondiale, idealul de frumos este exaltat în special cînd se pune în serviciul păcii. Mathilde Leriche face parte din comisia de experţi în studierea literaturii pentru copii a Biroului Internaţional de Educaţie (B.I.E. emană din S.D.N.). Ea evocă în raportul său oportunitatea de a vorbi sau nu copiilor despre război : „Nu cred că evitînd mereu să vorbim copiilor despre război dezvoltăm spiritul pacifist. Războiul este o realitate monstruoasă, iar copiii din lumea întreagă îl simt în jurul lor. Cu cît mai sistematic îl vom îndepărta de ei, cu atît mai tare îl vor căuta"[1].

Dacă ea declară : „Pentru mine, o carte frumoasă este întotdeauna pacifistă", o face pentru că „un copil care nu a citit decît cărţi frumoase, dar le-a citit cu inteligenţă, respinge el însuşi, de-a lungul anilor, prejudecăţile, ideile preconcepute etc., şi parvine astfel la o reală colaborare internaţională".

Dorinţa de a înlătura din bibliotecile pentru copii cărţile ce dăunează păcii contrabalansează o tendinţă care, imediat după război, încerca dacă nu să le promoveze, cel puţin să facă un loc cărţilor ce vorbeau în mod deschis despre război, în termeni care nu lăsau nici o îndoială asupra grelei responsabilităţi a nemţilor în declanşarea şi desfăşurarea acestuia. În micuţa broşură pe care am studiat-o (*Comment constituer une petite bibliothèque scolaire?*), lista achiziţiilor sugerate de inspectorii de Academie comportă : *Les Martyrs de l'Alsace- Lorraine*, *Les Dévastations allemandes*, *La Haine allemande*, *Les Allemands destructeurs de cathédrales* şi alte titluri de aceeaşi inspiraţie. Pentru raftul de „istorie contemporană", André Fontaine recomandă „o carte în care să fie relatate cu dovezi crimele germane cele mai caracteristice, dacă nu cele mai răsunătoare" (p. 26). Ne imaginăm cu uşurinţă că nu acestea sînt cărţile frumoase pe care bibliotecarele de la L'Heure Joyeuse doresc să le vadă în mîinile copiilor...

Credinţa pacifistă îi determină pe institutorii reuniţi la Congresul din 1926 să condamne cărţile lui Erckmann şi Chatrian pentru „inspiraţia lor belicistă şi contrară spiritului păcii". În cartea sa de critică literară pentru tineret, Mary Lahy-Hollbecque se ridică împotriva acestei măsuri şi aduce argumente în favoarea celor doi autori pe care ţine să-i numere printre „vrăjitorii de copii" : „Nu putem subscrie la această măsură potrivnică scopului urmărit de cei doi autori ale căror romane constituie, în cea mai mare parte, un violent rechizitoriu

[1] *La Coordination dans le domaine de la littérature enfantine*, publicaţie a Biroului Internaţional de Educaţie, nr. 28, Geneva, 1933, p. 18. Reprezentanţii francezi sînt Mathilde Leriche şi Georges Lapierre, secretar general al Federaţiei Internaţionale a Asociaţiilor Institutorilor Publici. B.I.E. cuprinde educatori „convinşi că dezvoltarea instrucţiei şi a educaţiei este un factor esenţial pentru pace, pentru progresul moral şi material al umanităţii" (statute, preambul). Aceste lucrări sînt la unison cu iniţiativele luate împotriva „manualelor belicişte" (vezi *supra*).

împotriva lui Napoleon şi a militarismului. În plus, în *Waterloo*, se găseşte prima declaraţie democratică în favoarea dascălului, a cărui influenţă trebuie să acţioneze asupra maselor pentru a grăbi progresul : «Nu avem suficienţi dascăli. Ah, dacă am avea mai puţini soldaţi şi mai mulţi dascăli! Totul ar merge mult mai repede»".

Vedem cum selecţia cărţilor pentru copii şi criteriile ce o definesc sînt strîns legate de statutul copilului, de evoluţia concepţiei despre el, ca şi de problemele societăţii şi de chestiunile politice care definesc fiecare epocă.

Dacă excluderile se datorează unor învăţători pacifişti, unor părinţi rigizi, unor bibliotecari exigenţi sau unor inspectori modernişti, mai poate fi vorba de cenzură? Fără îndoială e mai bine să vorbim de opţiuni educative, nu întotdeauna concordante între parteneri însărcinaţi, sub o formă sau alta, cu educaţia copiilor.

Nestabilind nici lista cărţilor admise, nici lista cărţilor interzise, e clar că statul lasă în seama angajaţilor şi a funcţionarilor săi grija de a-şi regla între ei diferendele ; privitor la bibliotecile şcolare, se găsesc cu siguranţă urme în arhivele neexploatate ale inspecţiilor academice departamentale, dar nimic din aceste dezbateri nu se manifestă pe plan naţional. Altfel vor sta lucrurile începînd din 1940.

3. Perioada războiului (1940–1945)

După capitularea din 10 iulie 1940, nu mai există Republica. Parlamentul este suspendat iar mareşalul Philippe Pétain îşi arogă puteri deplinc. Regimul de la Vichy, care se va numi Statul francez, e determinat să fundeze o nouă ordine bazată pc o „revoluție națională" favorizată de restaurarea principiului autorității. Şcoala redevine obiectul atenției ; la fiecare nivel al ierarhiei, puterea este întărită. Pentru problemele ce țin de responsabilitatea lor şi în vederea aplicării noilor directive, rectorii, inspectorii de Academie, inspectorii de şcoală primară, directorii de şcoală se văd obligați să facă „treabă de şefi". Restaurația începe cu suprimarea Şcolilor Normale. (Ziarul *La Croix* primeşte vestea bucurîndu-se că această măsură „atinge răul la originea lui") ; se asistă la o veritabilă contrareformă, care constă în a reda locul deținut de învățămîntul religios în şcoala publică, în afara zidurilor ei, dar în orele de clasă. Într-o primă fază, e vorba să se reintroducă în cadrul cursului de morală „îndatoririle față de Dumnezeu". Jérôme Carcopino va prefera să substituie acestei formule cea a unui învățămînt menit să celebreze „valorile spirituale, Patria, civilizația creştină".

Mareşalul Pétain va declara într-o alocuțiune la radio (1 ianuarie 1942) că trebuie să se termine cu neutralitatea şi să se ia în mod hotărît partea valorilor vechi, restaurate în chip fericit : Munca, Familia, Patria. Instrucțiunile date pentru organizarea solemnei „ceremonii de începere a anului şcolar" din octombrie 1940 sînt cele ce dau deja tonul. După citirea fragmentelor din apelurile lansate către francezi de către mareşal, directorii şi directoarele de şcoli sînt însărcinați să țină o alocuțiune inspirată din aceste apeluri ; ea se va referi, în special, la „redresarea națională şi la datoriile pe care le impune tuturor francezilor şi, în special, tineretului, care este purtătorul tuturor promisiunilor de viitor" (circulara din 9 august 1940).

Ca de fiecare dată cînd un guvern are o puternică intenție pedagogică față de „tineretul său", conținutul manualelor şcolare capătă o miză mare. Cenzura asupra edițiilor generale este instaurată încă de la debutul războiului, dar ea nu

priveşte ediţiile şcolare. În aşteptarea scrierii de noi lucrări conforme intenţiilor educative ale statului francez, trebuie asigurat controlul cărţilor în circulaţie. Situaţia devine curînd extrem de confuză. Fără să se amestece, există uneori în paralel liste de cărţi autorizate şi liste de cărţi interzise de guvernul de la Vichy, interdicţii pronunţate de autorităţile germane, interdicţii de vînzare şi interdicţii de folosinţă.

VERSANTUL FRANCO–FRANCEZ AL CENZURII

În ce priveşte selecţia manualelor şcolare, un decret din 21 august 1940, îl abrogă pe cel din 1914. Noul protocol nu este la toate punctele diferit de procedura pe care o anulează. Pe baza propunerilor emise de institutorii reuniţi în conferinţele cantonale, se discută pe marginea „listei de cărţi autorizate în mod exclusiv". Să reamintim că era deja cazul şi că, dacă erau admise cărţile, dar neautorizate, ele erau, în principiu, singurele ce puteau fi utilizate. Două dispoziţii dovedesc totuşi că se produce închiderea sistemului : mai întîi, propunerile emise, după ce au fost vizate de inspectorii de Academie şi de rectori, trebuie să ajungă în mod obligatoriu pînă la ministru. Apoi, listele departamentale sînt înlocuite de o listă naţională unică alcătuită de ministru în urma lucrărilor unei comisii de cincisprezece membri, toţi numiţi de către el şi dintre care patru sînt aleşi „în afara cadrelor din învăţămîntul primar". În aşteptarea punerii în practică efective a acestui sistem, se prevede, cu titlu tranzitoriu, ca fiecare inspector de Academie să stabilească, pentru anul şcolar 1940–1941, „lista cărţilor de autorizat provizoriu în şcolile primare elementare din departamentul lui".

O dată cu circularele de aplicare, se desfăşoară şi se explicitează intenţiile şi gîndurile ascunse ale guvernului (tonul sec al decretului nu le lasă să se întrevadă). Referitor la „măsurile tranzitorii excepţionale" prevăzute în decretul din 21 august 1940, circulara din 23 precizează că inspectorii de Academie nu sînt obligaţi să adopte lista în vigoare la 1 august 1940 : „Aceştia vor avea întreaga putere de decizie şi nu se vor lăsa conduşi decît de interesul superior al Şcolii Patriei". Mai exact, prin intermediul autorizaţiei exclusive, e vorba de începerea curăţirii listelor de cărţi admise înainte. Institutorii au datoria să se întrebe dacă titlurile pe care le-au ales, şi pe care le utilizau pînă atunci în deplină legalitate, sînt întotdeauna autorizate. Circularele apar în buletinele departamentale, şi chiar înaintea vizitei făcute de vreun inspector, se atrage atenţia că nu este vreme de tihnă, că vremurile s-au schimbat. Astfel, „o listă de cărţi exclusiv autorizate", apărută în octombrie 1940[1], nu cuprinde, din trei sute douăzeci şi patru de titluri, decît trei de istorie (între care nici unul pentru

clasele mari), iar morala nu mai poate fi predată decît cu ajutorul a două manuale. Acesta nu este un prilej de mirare : se cunoaşte importanţa educativă conferită celor două materii ce au iscat deja atîtea pasiuni. Cum reacţionează institutorii? Nu s-a putut face o anchetă serioasă care să stabilească acest lucru. Doar un exemplu izolat permite înţelegerea efectelor neaşteptate ale primelor măsuri de intimidare.

La întrebarea „Vă amintiţi de vreo carte care să fi fost interzisă în timpul războiului?", dna Y. C. răspunde fără să ezite : „Lyonnet". Dna Y. C. avea nouă ani în anul şcolar 1940–1941 şi era elevă la cursul mediu. Mărturia ei e preţioasă ; fiică de institutor, şi, devenind ea însăşi învăţătoare, ştie să dea numele unei cărţi, al autorului şi al editorului său (ceea ce nu pot să facă persoanele ce nu aparţin „elitei"). „Lyonnet", despre care vorbeşte ea, e o culegere de texte, o carte de *Lecture et langue française* publicată la Istra ; autorii ei sînt un inspector de Academie, A. Lyonnet, şi un director de Şcoală Normală, P. Besseige.

Toate exemplarele au fost strînse şi puse într-un dulap. Dna Y. C. adaugă : „Aveam dreptul s-o citim, la sfîrşitul săptămînii, ca recompensă, cînd eram cuminţi". Ea evocă atmosfera de reculegere şi de taină ce cuprindea lecturile din „Lyonnet". După verificări, s-a dovedit că această carte nu figura efectiv pe „lista de cărţi exclusiv autorizate" în 1940. Avînd aceiaşi autori, apare pe listă un manual asemănător, dar pentru alte niveluri decît pentru cursul mediu[2]. Interzis pentru că nu a fost autorizat, acest „Lyonnet" e interzis încă de la începutul anului şcolar şi aşa va rămîne, chiar dacă utilizarea lui va fi din nou posibilă începînd cu 21 noiembrie 1940. La această dată, o circulară ministerială constată : „Circumstanţele au făcut practic imposibilă executarea dispoziţiilor tranzitorii" (adică stabilirea listelor de cărţi autorizate) ; în consecinţă, termenii prescripţiei sînt inversaţi. De acum înainte : toate cărţile sînt autorizate, în afară de cele ce figurează în indexul alăturat. Urmează o listă de douăzeci şi patru de titluri. „Lyonnet" nu apare pe ea, iar „Lyonnet" este deci autorizat de vreme ce nu e interzis... cu condiţia ca inspectorul de Academie să nu uzeze de dreptul de proscriere a cărţilor ce nu figurează la index, dacă le consideră periculoase (în acest caz, el trebuie să dea seamă şi să trimită ministrului un exemplar din „cartea incriminată" însoţit de un raport care să-i justifice decizia).

La un prim examen, „Lyonnet" este foarte inofensiv. Textele, chiar cele şapte datorate lui Erckmann-Chatrian, sînt nesemnificative. Două ipoteze pot fi emise. Simpla prezenţă a acestui autor asociat uşor cu sentimentele antigermane de după războiul din 1870 şi imaginea, de sub coperta manualului, a celor două fete în costume populare, o alsaciană alături de o lorenă, au putut fi suficiente pentru ca un inspector de academie zelos să-i refuze lui „Lyonnet" înscrierea pe

[1] Buletin departamental din Eure-et-Loir.

[2] Pentru cursul superior şi pentru clasele de sfîrşit de studii tocmai fuseseră editaţi şi figurau pe lista de cărţi admise în 1938.

lista de cărţi autorizate, şi să-şi menţină decizia. Pe de altă parte, ipoteză mult mai plauzibilă, vechimea lucrării (care figurează pe lista de cărţi admise o dată cu apariţia ei, în 1929) face ca aceasta să nu fie, în 1940, nici autorizată, nici interzisă, ci pur şi simplu uitată. „Lyonnet" n-a fost niciodată interzis în realitate ; totuşi, el nu va mai ieşi din dulap decît în mod clandestin. A-l fi avut în mînă în acei ani rămîne, în memoria cititorilor săi, un act de transgresare a unor limite impuse. Oare învăţătoarea ştia acest lucru? Îşi dădea seama de aceasta?

Să ne referim acum la primul „Index de cărţi interzise" de guvernul de la Vichy[1]. Cu siguranţă, nu numai conţinutul cărţilor e cel ce provoacă interzicerea lor ; unele sînt perfect inofensive. În lista departamentală pe care am studiat-o, inspectorul de Academie crezuse că poate autoriza, în octombrie, un număr de douăsprezece dintre titlurile puse la index pe 21 noiembrie (*Bridinette*, *Le coffre à joujoux*, *Au jardin des images*...). Interzicerea inocentei *Bridinette* nu e chiar atît de aberantă şi de deplasată cum apare la prima vedere pentru că ce se proscrie, dincolo de operele înseşi, sînt curentele de idei care le-au dat naştere. Măsurile de cenzură trebuie luate ca ameninţări, ca puneri în gardă. Din douăzeci şi patru de titluri interzise, cincisprezece (printre care şi *Bridinette*) sînt editate de Sudel, iar cinci de Bibliothèque d'éducation. Nimic de mirare în aceasta. Guvernul de la Vichy duce o luptă fără milă împotriva sindicatelor (dizolvate la 9 noiembrie 1940), iar lumea institutorilor laici îi inspiră cea mai mare neîncredere. Or Sudel (Société universitaire d'édition et de librairie), fondată în 1931 de Sindicatul Naţional al Institutorilor şi de „Bibliothèque d'éducation", este de inspiraţie socialistă ; particularitatea ei e că a editat cartea pe care a interzis-o guvernul republican în 1905 pe motiv că era prea angajată şi prea revoluţionară (*L'Histoire de France*, de G. Hervé şi G. Clémendot).

Interdicţiile pronunţate la 21 noiembrie 1940 sînt confirmate prin hotărîre (3 februarie 1941). Dar, în ajunul vacanţei şcolare, la 10 iunie 1941, o nouă hotărîre îi permite lui *Bridinette* să fie scoasă din dulapuri : precum în cazul altor patru cărţi (două metode de lectură şi două manuale de matematică, toate editate la Sudel), dispoziţiile hotărîrii din 3 februarie 1941 sînt anulate[2].

Astfel, după ce i-a pus în gardă în mod brutal pe institutori, stabilind un index prin care regimul lovea dincolo de ce era justiţiabil, după ce i-a pus pe cei inocenţi la stîlpul infamiei, devenea posibil ca, la sfîrşitul anului şcolar 1940–1941, să se revină la legi restrictive mai juste. De acum înainte, alegerea cărţilor proscrise, al căror număr a fost redus la douăsprezece, căpăta un sens. Toate se adresează „claselor mari" din şcoala primară (curs mediu şi clasă de

[1] Cf. Documentul 33.

[2] Hotărîrea precizează (articolul 3) că se va lua ulterior o decizie asupra a cinci manuale de la editura Sudel (patru culegeri de texte şi o geografie). Două geografii (în vreme ce numai una singură fusese suspendată!) vor fi din nou autorizate. Dar nu se va lua nici o decizie privitoare la cele patru culegeri de „Textes vivants". Ne imaginăm confuzia institutorilor în faţa acestor tergiversări şi incertitudini.

certificat de studii), deci unor copii la o vîrstă cînd înţeleg bine conţinutul acestor cărţi care sînt departe de a fi anodine. Regăsim un mare procent de manuale provenind de la două edituri vizate prioritar de guvernul de la Vichy : dintre cele douăsprezece rămase interzise, trei sînt editate de Sudel şi cinci de Bibliothèque d'éducation.

Rămîn trei cazuri particulare. Mai întîi, *Jean-Christophe* a făcut obiectul a două selecţii în atenţia publicului şcolar. Aceasta se explică, fără îndoială, prin faptul că numele lui Romain Rolland se leagă de lupta intelectualilor pacifişti şi antifascişti ; la urma urmelor, îl condamnă tocmai apartenenţa sa la Partidul Comunist.

O altă interdicţie sancţionează o culegere de texte : *La Lecture vivante*, de H. Adenis (Magnard). Pentru acest manual, n-am putut consulta decît o ediţie din 1949. Autorul, inspector general al educaţiei populare, fost inspector de şcoală primară, precizează în prefaţa cărţii lui că învăţarea cititului se face nu numai pentru a-i conduce pe elevi să citească şi să scrie corect, ci şi pentru „a-şi îmbogăţi spiritul şi a-şi forma sufletul". În acest scop, au fost selecţionate „texte de sevă populară" (Zola, Vallès, E. Le Roy, E. Guillaumin...). Mai multe texte zugrăvesc condiţiile dificile de viaţă ale muncitorilor şi ţăranilor şi aspiraţia la mai multă justiţie socială. Ediţia interzisă de guvernul de la Vichy era cu siguranţă de acest tip[1].

[1] Textele adăugate în ediţia de după război lămuresc opţiunile autorului manualului şi vin ca o explicaţie *a posteriori* a interdicţiei pronunţate în 1940. Elsa Triolet şi Louis Aragon îşi fac intrarea în panteonul autorilor de pagini alese cu extrase referitoare la aspiraţia la libertate („Richard Cocur de Lion" de Aragon) sau povestind o „ parașutare la mişcarea de rezistenţă " (*Le Premier Accroc coûte 200 francs*, de E. Triolet). Un text provine din *L'Univers concentrationnaire* de David Rousset şi manualul se termină, fără nici un comentariu, cu „Liberté", poemul lui Paul Eluard.

Documentul 33. – *Indexul cărţilor interzise*

Arithmétique.

WEBER et GAILLY, *Arithmétique*, C.E. (Sudel).
WEBER et GAILLY, *Arithmétique*, C.E.P. (Sudel).

Lecture.

MALÉ, *Au jardin des images* (2 livrets) (Sudel).
VILDRAC, *Bridinette*, C.M. (Sudel).
VILDRAC, *Milot*, C.P.E. (Sudel).
TRUILLET-BERGER, *Le Coffre aux joujoux* (Sudel).
DUBUS, *La Ronde des métiers et des jours* (Sudel).
ROMAIN-ROLLAND et HÉLIER-MALAURIE, *Jean Christophe*, C.E. (A. Michel).
ROMAIN-ROLLAND et HÉLIER-MALAURIE, *Jean Christophe*, C.M. et C.S. (A. Michel).
ADENIS, *La Lecture vivante*, C.M. et C.S.1 (Magnard).
BALLEREAU-BRANGIER, *Les Textes vivants*, C.E.1 (Sudel).
BALLEREAU-BRANGIER, *Les Textes vivants*, C.E.2 (Sudel).
BALLEREAU-BRANGIER, *Les Textes vivants*, C.M. (Sudel).
BALLEREAU-BRANGIER, *Les Textes vivants*, C.S.1 (Sudel).

Histoire.

BONNE, *France et civilisation*, C.E. (Bibliothèque d'éducation).
BONNE, *France et civilisation*, C.M. et C.E.P. (Bibliothèque d'éducation).
CLÉMENDOT, *L'Histoire au C.E.P.* (Bibliothèque d'éducation).
DUVILLAGE, *Histoire de la France expliquée aux enfants*, C.E. et C.M. (Bibliothèque d'éducation).
BROSSOLETTE, *Histoire de France*, C.M. et C.E.P. (Delagrave).
BOUGLÉ-LEFRANC, *Histoire du travail et de la civilisation* (Sudel).

Géographie.

GACHON-SENÈZE, *Géographie*, C.E. (Sudel).
GACHON-SENÈZE, *Géographie*, C.M. et C.S.1 (Sudel).

Morale.

ÉMERY, *Devant la vie* (Sudel).
PRIMAIRE, *Manuel d'éducation morale, civique et sociale* (Bibliothèque d'éducation).

Arrêté du 21 novembre 1940.

În sfîrşit, cea de-a treia interdicţie „izolată", este cea a unei *Histoire de France*, editată la Delagrave. Pentru autorul ei, Léon Brossolette[1], învăţător devenit profesor la Şcoala Normală din Auteuil, apoi inspector de şcoală primară în Seine, să vadă una dintre aceste cărţi prohibite nu e o noutate : prima ediţie a cărţii sale *Histoire de France* făcea parte dintre cărţile denunţate de biserica catolică în timpul celui de al doilea război al manualelor şcolare. Aceeaşi repetare a sancţiunii se observă de altfel şi în cazul vechiului *Manuel d'éducation morale, civique et sociale*, de E. Primaire (editat de Bibliothèque d'éducation) ; şi el fusese pus la index în 1909. Pentru a putea fi din nou interzisă în 1940, cartea (care apare pe listele de cărţi admise în 1902) trebuie să mai fi fost în uz[2]. Este adevărat că ea reprezintă mai mult decît un manual pentru elevi : o carte utilă, cu numeroase extrase din textele literare. Cu siguranţă ea este încă pe placul institutorilor şi pentru latura ei „pe faţă laică" (vezi mai sus) şi din acelaşi motiv e interzisă în 1940 de guvernul de la Vichy.

În 1962, *Le Livre d'or des instituteurs*[3] dezgroapă şi scoate în relief tocmai din cauza interdicţiei la care au fost supuse în 1940, cinci cărţi : *Milot*, de Charles Vildrac ; *Jean-Christophe*, texte alese de H. Malaurie după Romain Rolland ; *Histoire de France*, de L. Brossollette ; *Histoire du travail et de la civilisation*, de C. Bouglé şi G. Lefranc ; *Devant la vie*, de Emery. În termenii în care a fost făcută reabilitarea, aceste cărţi ar fi fost sancţionate pe nedrept : ele se bucură de „o valoare pedagogică indiscutabilă".

Cu toate acestea, era perfect coerent, din partea responsabililor Ministerului Educaţiei Naţionale şi al Tineretului din regimul de la Vichy, să proscrie manualele al căror conţinut nu putea să le pară decît inacceptabil, deci valorile educative apărate în mod explicit în acestea fiind exact opuse celor susţinute de ei. Atunci cînd sînt interzise, toate cărţile au data de apariţie recentă (între 1937 şi 1938) ; în afară de *Jean-Christophe*, ele evocă toate o perioadă foarte recentă şi, de acum înainte, făcută de ruşine de către istorie : Frontul Popular, ale cărui valori fundamentale le reamintesc. În special astfel este prezentată în ele acţiunea sindicală ca o componentă legitimă, chiar necesară, a jocului social[4].

Histoire de France, de L. Brossolette (1937), îşi anunţă opţiunile încă de pe copertă : „mai curînd poporul decît prinţii", „mai curînd civilizaţia decît luptele", „de preferinţă epoca noastră decît perioadele îndepărtate". Cartea îşi propune să le descopere elevilor „adevăratul erou al Istoriei, poporul care

[1] Léon Brossolette este tatăl marelui luptător din Rezistenţă, Pierre Brossolette (1902–1944).

[2] Dacă ne luăm după o tăietură din ziar (un fapt divers asupra consecinţelor nefaste ale alcoolismului) lăsată la pagina lecţiei despre acest subiect din exemplarul pe care l-am consultat la muzeul Şcolii din Eure-et-Loir, cartea se afla încă în uz în 1956!

[3] Centrul de Studii şi de Documentare Pedagogică Paris. Lucrare colectivă. După cum mărturisesc autorii ei, printre care este şi Roger Gal, directorul Serviciului de cercetare pedagogică, este vorba de un „fervent omagiu adus învăţămîntului public".

[4] Cf. Documentul 34.

muncească şi suferă". Conţinutul social şi politic al lecţiilor are de ce să displacă cenzorilor de la Vichy : „libertate republicană" şi „justiţie socială" sînt ultimele două formule care, scrise cu literă groasă, trebuie să se imprime în memoria şcolarilor, atunci cînd învaţă, la lecţia cu numărul 72, ce a reprezentat progresul democratic în secolul al XIX-lea. Preocupări similare animă *Histoire du travail et de la civilisation*, manual scris în 1938 pentru a răspunde noilor programe de la clasele finale, de către directorul Şcolii Normale Superioare din rue d'Ulm, filozoful C. Bouglé, în colaborare cu un istoric al mişcării muncitoreşti, fost elev al Şcolii, G. Lefranc. „Seria de tablouri pe care le-am reunit în acest mic ghid va ajuta, probabil, muncitorii de mîine să-i înţeleagă mai bine pe muncitorii de odinioară, să măsoare progresele obţinute şi cele ce rămîn a fi atinse" este speranţa lor în prefaţă.

Histoire du travail et de la civilisation e o lucrare ambiţioasă, de „nivel înalt" s-ar putea spune. E densă, iar textele selectate au părut cu siguranţă dificile acelora dintre elevi care, la sfîrşitul ciclului primar, au putut să-l aibă în mînă între 1938 şi 1940. În 1933, pentru ei, Charles Vildrac a conceput un manual mai accesibil de citit, care, în realitate, se prezintă ca un roman. Pentru a fi mai uşor de citit, *Milot*, nu cuprinde mai puţine idei apropiate de cele dezvoltate în cartea lui Bouglé şi Lefranc. Atunci cînd scrie *Milot*, Charles Vildrac răspunde unei comenzi venite din partea editurii Sudel : „Dumas mi-a propus subiectul în felul următor", povesteşte el într-un interviu : „există un moment dramatic şi chiar tragic în viaţă : ieşirea din şcoală şi intrarea în atelier, în meserie". Pe această temă, Vildrac le oferă băieţilor de treisprezece-paisprezece ani o carte foarte frumoasă. „La ieşirea din şcoală, am plecat după descoperiri şi aventuri, spre lumea muncii pentru a-mi încerca acolo forţele şi pentru a-mi căuta locul meu", povesteşte Emile Collinot, spune Milot. Vildrac îl face să întîlnească „o lume nebănuită şi complexă, compusă în acelaşi timp din onestitate şi bunătate, din indiferenţă şi egoism". După multe rătăciri şi peripeţii, ca tipograf ucenic, Milot compune pagina unui catalog de librărie şi, alegorie a luminării, se opreşte la aceste rubrici : „Istorie, Sociologie". El cere atunci explicaţii unui bătrîn tipograf[1], care îl învaţă meseria şi pe care ceilalţi muncitori îl numesc „Camarad".

[1] Alegerea acestei meserii este în sine simbolică, dacă ne gîndim la importanţa pe care a avut-o şi pe care şi-o păstrează tradiţia sindicalistă şi revoluţionară în meseriile ce ţin de carte.

Documentul 34. – *E. Bonne*, Franța și civilizația, *mic curs de istorie pentru candidații la certificatul de studii primare, Bibliothèque d'éducation, 1938, p. 220. Interzis la 21 noiembrie 1940*

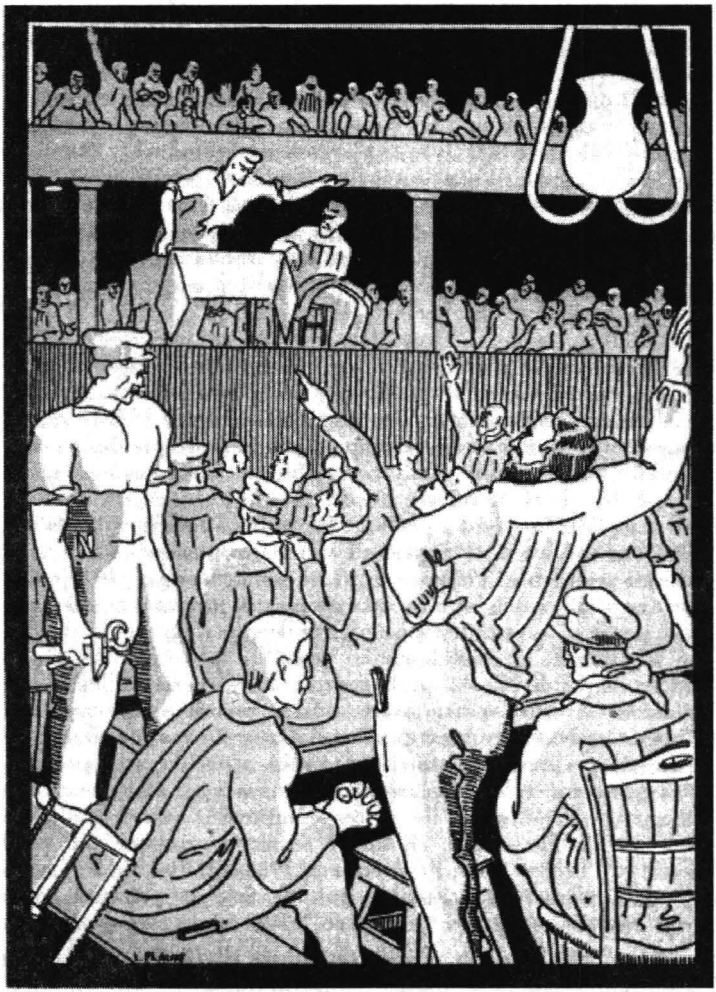

Grație lui, Milot descoperă existența unei „biblioteci a sindicatului" unde te poți informa asupra propriilor drepturi atunci cînd un patron refuză să plătească tariful sindical...

Nu trebuie să fim surprinşi de faptul că lucrări atît de diferite de concepțiile pétainiste asupra muncii, atît de explicit şi de pedagogic militante, nu mai

figurează în septembrie 1940 pe lista cărților „exclusiv autorizate" și că interzicerea lor, pronunțată la 21 noiembrie 1940, a fost confirmată pe 13 mai 1941 și a rămas în vigoare atît cît a durat statul francez. Interzicerea lui *Milot* a fost de altfel confirmată pe 13 mai 1941 și pe 11 februarie 1942. Ea e astfel singura carte care figurează pe lista ce recapitulează, la 31 martie 1943, cărțile interzise! În ciuda ordinii alfabetice, *Milot* deschide pentru totdeauna această listă de cărți proscrise de regimul de la Vichy.

În ce-i privește pe cenzori, atunci cînd ministerul are grijă să le acorde agenților săi (inspectorii de Academie, în cazul de față) puterea de a lua inițiative și de a prelungi, dacă e necesar, lista de cărți interzise, metoda pare satisfăcătoare. Din punctul de vedere al învățătorilor, a i te conforma nu e posibil decît cu o condiție : ca în formularea „toate cărțile sînt autorizate cu excepția...", excepțiile să fie clar enunțate. Or, începînd din 1940, guvernul de la Vichy nu este singurul care decide interdicțiile ; de partea lor, autoritățile germane iau măsuri de care institutorii francezi din zona ocupată trebuie să țină cont. Din această cauză, situația devine extrem de confuză la începutul anului școlar 1940–1941.

MALUL GERMAN AL CENZURII

La 1 iulie 1940, germanii instituie controlul autorităților de ocupație asupra publicațiilor franceze[1], fie că e vorba de cărți în curs de apariție – punerea în vînzare neputîndu-se face fără autorizație – fie că e vorba de cărțile aflate în stoc : se interzice vînzarea oricărei cărți „susceptibilă de a răni sau de a jena fie guvernul francez, fie guvernul german sau comandamentul militar german".

În principal, sînt reținute două criterii ce pot provoca suspendarea vînzării și interdicția utilizării : textele antigermane și originea evreiască a autorilor. Încă din 30 august 1940, administrația militară în Franța interzice „vînzarea și folosirea în școlile franceze din teritoriile ocupate, din cauza cuvintelor ofensatoare și nejustificate pe care le conțin împotriva poporului german și a armatei sale", patru manuale de istorie (vezi documentul 35). Textul ordonanței apare în *Journal officiel* în limba franceză, la 16 septembrie 1940, iar informația e răspîndită prin intermediul buletinelor departamentale, în rubrica de „comunicări diverse". Ordonanța germană precizează că aceasta intră în vigoare din ziua publicării ei, că edițiile existente din cărțile incriminate trebuie confiscate și distruse și că învățătorul care încalcă interdicția se expune unei pedepse cu închisoarea sau cu amenda (sau la amîndouă sancțiunile deodată). Astfel, cînd regimul de la Vichy o pune oficial la index, pe 21 noiembrie, cartea lui L. Brossolette, *Histoire de France*, era interzisă de germani încă din 30 august[2].

[1] Vezi Pascal Fouché, *L'Edition française sous l'Occupation (1940–1944)*, Bibliothèque de littérature française contemporaine de l'Université de Paris VII, 1987.

[2] *Histoire de France* de L. Brossolette este, după cîte știm, singura carte interzisă de germani și de guvernul de la Vichy.

Dacă guvernul de la Vichy proscrie cartea din cauza conținutului ei social şi politic, ocupanții îşi fundează cu atît mai mult interdicția pe modul în care sînt prezentate relațiile franco-germane în carte : acestea apar conflictuale în permanență de-a lungul secolelor, în special din cauza germanilor. Încă de la începutul istoriei noastre naționale, „germanii s-au strecurat în Galia, avizi să jefuiască provinciile care le ofereau o pradă bogată". Ei vin din „pădurile întunecoase ale Germaniei [...] pline de triburi barbare". Mai departe, în patru imagini[1], e zugrăvită brutalitatea soldaților germani în timpul războiului din 1870. În sfîrşit, chiar în ultima lecție, se subliniază că Germania nu şi-a plătit decît o parte din datoriile de război, şi că, în 1935, ea a încetat să recunoască acordul de la Lucarno care garanta pacea.

Primele măsuri de suspendare şi de interdicție determină sindicatul editorilor să semneze o convenție cu autoritățile de ocupație, la 28 septembrie 1940. Fiecare editor se angajează să nu publice nimic ce ar putea „în mod deschis sau disimulat sub orice formă ar fi, să dăuneze prestigiului şi intereselor germane". În plus, se interzice publicarea cărților autorilor interzişi în Germania. Consecința imediată a acestei convenții este publicarea „listei Otto" care recapitula „cărțile retrase din vînzare de editori sau interzise de autoritățile germane"[2].

Unele manuale sînt „suspendate", o dată cu începerea şcolii în anul 1940, fără ca învățătorii să fie preveniți de acest lucru ; germanii intervin într-adevăr pe lîngă editori, iar aceştia din urmă îi previn pe librari. Dascălii sînt informați prin canalul secretariatului la Ministerul Educației Naționale ; mai trebuia ca acesta să fie ținut la curent cu deciziile luate.

Documentul 35. – *Cărți de istorie interzise.*

Ordonanța nr. 3, dată de Guvernatorul militar al teritoriilor ocupate şi apărută în *Journal officiel* din 16 septembrie 1940, a interzis, în toate şcolile franceze din teritoriul ocupat, următoarele cărți:

L. BROSSOLETTE, *Histoire de France,* Curs mediu, Certificat de studii. Paris, 1937, librăria Delagrave,15, rue Soufflot.

H. GUILLEMAIN şi Abatele LE STER, *Histoire de France,* Curs pregătitor, 1934. Paris,1936, librăria „L'Ecole", 11, rue de Sèvres.

M. GUIRAUD, *Histoire de France,* Curs pregătitor, 1934. J. de Gigord, 15, rue Cassette, Paris.

A. LECHEVALIER, *Précis historique de la guerre 1914,* Curs mediu, Curs superior. Le Havre, librăria Delahaye,16, rue Thiers.

Cărți interzise „din cauza cuvintelor jignitoare şi nejustificate la adresa poporului german şi a armatei sale". Decizie a administrației militare germane în Franța. Ordonanța din 30 august 1940.

[1] Cf. Documentul 36.

[2] După Alain Choppin, (*op. cit.*), ca cuprinde, în prima ediție, două manuale şcolare.

Documentul 36. – *L. Brossolette,* Histoire de France, *Delagrave, 1937.*

1. **La surprise de Beaumont.** — Notre 5e corps campe à Beaumont, le 30 août. Le général de Failly, son chef, déjeune chez le maire; les hommes font la soupe; les chevaux sont à l'abreuvoir. A midi, les Prussiens débouchent des bois environnants, canonnent nos soldats, les culbutent, leur prennent tentes, vivres, bagages et munitions.

2. **La vengeance des Bavarois.** — A l'attaque de Bazeilles (1er septembre), les Bavarois ont fait des pertes cruelles. Pour se venger, ils brûlent dans le bourg 360 maisons : ils fusillent une centaine d'habitants, parmi eux un vieillard de 86 ans ; ils jettent dans un puits une femme et ses deux enfants.

3. **La capitulation de l'Empereur.** — Vaincue autour de Sedan l'armée française capitule (2 septembre). L'Empereur quitte la ville en voiture découverte. La cigarette aux lèvres, il va se rendre au roi de Prusse. Sur la route de Donchery, entre les hauts peupliers, il rencontre Bismarck accouru à cheval, en vieille casquette et en grosses bottes, pour le recevoir.

4. **Le camp de la misère.** — Les Allemands ont pris 83 000 Français à Sedan; ils les poussent dans la presqu'île d'Iges que forme une boucle de la Meuse. Dix jours ils les y laissent sans abri et presque sans vivres sous une pluie persistante. La mort décime nos soldats captifs. Les uhlans tuent à coups de carabine ceux qui cherchent à fuir en traversant la Meuse à lanage.

Domnea o confuzie generală. Ea se datora nu numai defectuoasei transmiteri a informațiilor, ci și unor conflicte de autoritate între diferitele instanțe de interdicție germane (ele însele fiind multiple) și guvernul de la Vichy.

Se întîmplă ca ocupanții să interzică volumele autorizate de controlul statului francez. În ciuda demersurilor care cereau ridicarea sancțiunilor împotriva anumitor manuale, autoritățile germane își mențin veto-ul ; în fața acestei intransigențe, guvernul de la Vichy se înclină, revizuie protocolul încheiat la 21 august 1940, se aliniază pe pozițiile ocupantului și instaurează, de partea franceză, controlul edițiilor școlare (decretul din 13 decembrie 1940). În acest sens se constituie o comisie însărcinată să examineze fiecare carte nou apărută, „susceptibilă de a fi utilizată" (editorii sînt obligați să facă să parvină un exemplar la Secretariatul de Stat de la Educația Națională). Menghina se strînge și editorii școlari sînt constrînși la cea mai mare prudență : pentru că riscă să fie interzisă, editarea unei cărți devine prea costisitoare.

La începutul anului școlar 1941–1942, situația se clarifică : în ambele zone editările sînt sub control și treisprezece manuale sînt interzise de guvernul statului francez[1]. Acestor interdicții li se adaugă, în zona ocupată, cele făcute de germani, adică cele patru manuale de istorie vizate prin ordonanța din 30 august 1940 și cele optzeci și două de titluri de pe lista zisă A1, stabilită la 5 februarie 1941[2]. Ea nu intră pe deplin în aplicare decît la începerea anului școlar 1941-1942, cînd o circulară ministerială a guvernului de la Vichy reia *in extenso* lista cărților școlare „a căror vînzare în librării și, prin urmare, a căror folosire în clasă sînt definitiv interzise de autoritățile de ocupație" (circulara din 29 iulie 1941). Lista privește mai mult clasele secundare decît cele primare. Găsim pe ea mai ales cărți de limbă germană și de istorie. E întocmită pe edituri. Nici una dintre aceste cărți nu fusese interzisă de guvernul de la Vichy.

La 11 noiembrie 1942, Wehrmacht-ul trece linia de demarcație și interdicțiile de pe lista A1 se extind pe tot teritoriul Franței.

Cenzura care se instituie în școala franceză începînd din 1940 prezintă o dublă caracteristică : pe plan simbolic, este cea obișnuită, clasică am spune, a regimurilor autoritare care își rezervă dreptul de a înlătura orice carte ce nu corespunde propriilor valori și așteptări educative ; dar, din cauza situației de război, cenzura se dovedește și aleatorie, și anarhică. Dacă n-ar fi fost realitățile tragice ale acelei perioade, am vorbi despre adevărate fantome de-ale lui Ubu. Un inspector general (citat de Alain Choppin) rezumă situația în următoarea formulă :

„E interzis să te folosești de cărțile pe care e interzis să le cumperi".

[1] Celor douăsprezece interdicții confirmate, li s-a adăugat, la 13 mai 1941, cea a lui Mercier cu *Histoire de France et d'Algérie*, Chaix éditeur.

[2] Înlocuită cu lista A2, din 31 iulie 1943, care cuprinde nouăzeci și cinci de titluri.

În succesiunea de texte, decrete, hotărîri şi circulare pe care le produce, se vede cum regimul de la Vichy se înăspreşte şi îşi afirmă voinţa de a constrînge şi de a domina. Controlul asupra editărilor este încă formulat în termeni măsuraţi la 13 decembrie 1940 : „Folosirea anumitor cărţi şcolare poate fi interzisă...". O dată cu decretul din 15 decembrie 1941, dispare orice perspectivă de libertate : comisia de examinare a cărţilor are puterea „fie de a recomanda folosirea cărţilor [...], fie de a le interzice total". Ea e însărcinată nu numai cu examinarea noutăţilor (ca măsură de prudenţă, editorii pot să-i predea manuscrisele dactilografiate), dar şi să hotărască asupra „cărţilor deja tipărite şi a căror folosire n-a fost interzisă". De fapt, toate cărţile nu sînt autorizate decît provizoriu şi pot fi oricînd interzise. Măsurile preventive (controlul editării) sînt dublate de acţiuni curative (asanarea terenului prin înlăturarea cărţilor dăunătoare care s-ar mai afla în folosinţă).

În practică, aplicarea *ad litteram* a unei asemenea politici s-a dovedit fără îndoială departe de a fi efectivă şi conformă cu instrucţiunile, acest lucru fiind posibil tocmai prin jocul legislaţiei. O comisie nu apucă să facă munca pentru care a fost constituită, că se promulgă deja un nou decret[1]. Pe de altă parte, proiecte de control din ce în ce în ce mai grele apasă asupra unei producţii editoriale considerabil reduse, din cauza primelor măsuri de cenzură şi a reflexelor de autocenzură pe care le provoacă[2]. Prelungirea războiului şi dificultăţile economice rezultate din această situaţie, în special restricţiile de hîrtie, împiedică aplicarea reglementărilor prevăzute. Ministerul poate fi nevoit să autorizeze reîntrebuinţarea – cu prudenţă – a anumitor cărţi (circulara din 8 iunie 1943) iar ministrul Abel Bonnard trebuie să reamintească, din această cauză, rectorilor (circulara din 20 octombrie 1943) că nici una din concesiile datorate penuriei nu îi scutesc de a fi vigilenţi, că li se solicită să exercite o supraveghere foarte atentă asupra cărţilor şcolare utilizate în instituţiile ce ţin de resortul lor.

Se întîmplă ca autorităţile germane să constate că anumite cărţi pe care le-au proscris se mai găsesc în instituţiile şcolare. Astfel, în repetate rînduri, în *Bulletin national de l'enseignement primaire* (acesta înlocuieşte începînd din 1943 buletinele departamentale devenite prea slabe), directorul cabinetului ministrului e obligat să reamintească legea ocupantului, care părea „ignorată" sau „pierdută din vedere" (circulara din 21 aprilie 1943 şi din 1 septembrie 1943) ; „consecinţele grave, pe care le-ar putea atrage pentru administratori şi

[1] Să reamintim cronologia principalelor decrete privitoare la selectarea şi la controlarea cărţilor pentru clasă : 21 august 1940, 13 decembrie 1940, 15 decembrie 1941, 12 aprilie 1943 (acesta din urmă instaurează o comisie însărcinată cu examinarea cărţilor din clasele primare, iar o alta, cu examinarea celor din clasele secundare).

[2] În lista A2 (1 septembrie 1942) o cruce semnalează cărţile „retrase din vînzare chiar de editori" ; acest lucru trebuie înţeles ca o formă de autocenzură? Unele dintre aceste cărţi (*Légendes et contes d'Alsace*, ed. Nathan, de exemplu) apăreau deja pe lista A1 din 1941. În 1943, editorii retrăgeau deci din vînzare, din propriе iniţiativă, cărţi pe care nu aveau dreptul să le vîndă începînd din 1941!

pentru personal, [...] nerespectarea măsurilor de interdicţie dictate de autorităţile de ocupaţie" sînt subliniate de fiecare dată.

Stabilirea bibliografiei exacte a cărţilor şcolare interzise între 1940 şi 1945 se dovedeşte o muncă ce necesită o minuţiozitate greu de imaginat, o provocare pentru cel mai exigent spirit cu putinţă. După cum am văzut, o carte nu e interzisă oficial decît pentru cîteva luni (*Bridinette*). O alta este „suspendată provizoriu", fără a putea fi în măsură să ştim dacă suspendarea a fost ridicată sau nu (seria de *Textes vivants* editată la Sudel) ; un manual e interzis „pentru ediţiile sale anterioare anului 1941"[1]. Pentru altă carte, se acordă autorizaţia de vindere a stocului, dar se dă ordinul ca viitoarele ediţii să fie remaniate (Pavette, *Instruction civique mise à la portée des enfants*, Belin, măsură din 10 iulie 1942)...

Ţinuţi la curent într-un mod foarte aleatoriu, deoarece serviciile ministerului suferă de dezorganizare, dascălii se găsesc în imposibilitatea de a şti exact şi în timp util cărţile de care se pot servi şi cele a căror folosire e prohibită. Pe de altă parte, vulnerabilitatea sistemului de constrîngere se bazează în mare parte pe convingerea propriilor agenţi că : „Legile nu valorează decît atît cît valorează oamenii care le aplică, iar textele, pentru a trece de pe hîrtie în practică, au nevoie de adeziunea spiritelor şi a inimilor. Nu vă aduc decît litera unei reforme...", recunoştea Jérôme Carcopino într-un discurs radiodifuzat în 1941[2]. Formaţi timp îndelungat la şcoala laică şi republicană, institutorii nu sînt o legiune care să dea dovadă de zel, dar în situaţia de ameninţare şi de pericol permanent reprezentată de perioada războiului şi a ocupaţiei, cenzura participă din plin la sentimentul de insecuritate. Ne imaginăm cu uşurinţă, aşa cum ne-a povestit un învăţător astăzi la pensie, impresia ce i-a făcut-o vizita unui ofiţer german care solicita să-i fie remis, pentru control, catalogul bibliotecii şcolare...

DE PARTEA BIBLIOTECILOR ŞCOLARE

Pentru ocupanţi, cenzura bibliotecilor şcolare nu ţine de nici o măsură specifică : ca pentru celelalte biblioteci publice, interdicţiile sînt înscrise pe „lista de cărţi franţuzeşti indezirabile". Lista Otto, din care apar trei ediţii în octombrie 1940, iulie 1942 şi mai 1943[3], vizează în mod prioritar cărţile cu caracter germanofob şi antinazist, precum şi autorii de origine evreiască. Ministerul Educaţiei Naţionale al guvernului de la Vichy, chiar dacă îşi are

[1] Editorii aduc corecturi care fac lucrările acceptabile în ochii autorităţilor germane (fără hoarde germanice din evul mediu, fără scrisoarea lui Ems falsificată de Bismarck, de exemplu).

[2] Citat în *Le Nouveau Statut de l'école et du personnel enseignant*, ed. F.N., S.A.R.L. F. Nathan, Paris, 1941.

[3] Vezi cartea lui Pascal Fouché, *op. cit.*

propriile criterii de înlăturare a cărților, reia în contul său interdicțiile dictate de autoritățile de ocupație ; el îi informează pe dascăli în legătură cu acestea şi le cere să se conformeze directivelor germane. Precum în cazul manualelor şcolare, aplicarea acestor măsuri rămîne foarte dependentă de atitudinea agenților ministerului şi de convingerile fiecăruia dintre ei. Controalele se pare că au rămas punctuale şi aleatorii. Uneori au fost deconcertante.

M. R. H., care a devenit primarul comunei unde fusese învățător în timpul războiului, a păstrat catalogul bibliotecii şcolare din care, în timpul unei vizite inopinate, un ofițer german l-a făcut să taie, fără nici un comentariu, treizeci şi patru de cărți[1]. Dascălul a primit ordinul să retragă cărțile din rafturi, dar niciodată executarea acestui ordin n-a fost nici efectivă, nici verificată, iar demersul rămîne neexplicat. Ne-am putea întreba în numele cărei instanțe acționa ofițerul? Fără a ne lăsa surprinşi, găsim, printre cărțile tăiate din catalogul bibliotecii din Combres, cărți referitoare la război, între care cea a lui E.-M. Remarque, *A l'ouest rien de nouveau*, însă ofițerul german nu trebuie să fi fost atent doar la cărțile vizate de lista Otto de vreme ce a cerut să fie tăiată şi o carte la care ne-am aştepta mai puțin într-o bibliotecă de şcoală publică, chiar dacă ştim că o parte dintre cărți e rezervată unui public adult : *Esclave amoureuse*, de G. d'Houville.

Prezența acestui titlu constituie un indiciu ce poate fi interpretat în multiple feluri. Ea e semnificativă pentru ambiguitatea care domneşte între biblioteca cu caracter popular, care se adresează cititorilor adulți, şi biblioteca şcolară, destinată copiilor. Tot prezența acestei cărți permite să se întrevadă faptul că autocenzura institutorilor le-a îngăduit şi cîteva slăbiciuni. În sfîrşit, ea semnalează mai ales faptul că sita controalelor a avut găurile foarte largi. Atîta vreme cît nu protestează nimeni împotriva lui *Esclave amoureuse*, romanul, care desigur nu face parte dintre „cărțile admise", poate figura liniştit pe rafturile unei biblioteci de şcoală publică. Chiar dacă este cu siguranță puțin frecventă, dar pentru că le este semnalată, prezența unor astfel de cărți îi autorizează pe responsabilii Ministerului Educației Naționale din guvernul de la Vichy să declare că trebuie urgent retrase din bibliotecile şcolare toate cărțile „aparținînd literaturii uşoare" sau „cunoscute pentru forma lor libertină" (circulară ministerială, 7 decembrie 1940).

[1] Cf. Documentul 37.

Documentul 37. – *Cărţi tăiate din catalogul bibliotecii populare comunale de la şcoala publică din Combres (Eure-et-Loir), 1941*

Clochemerle – G. Chevalier
Le Crime du bourg – G. de la Fouchardière
Joseph Pantois fils du gendarme – G. de la Fouchardière
La Paix – E. Glaser
Classe 22 – E. Glaser
La Vie d'un simple – E. Guillaumin
Quatre de l'infanterie – E. Johannsen
Jouir I – Paul Margueritte
Jouir II – Paul Margueritte
La Patrie humaine – Victor Margueritte
Non! – Victor Margueritte
Au bord du gouffre – Victor Margueritte
Aristide Briand – Victor Margueritte
Invasion 1914 – M. Van der Meersh
Sébastien Roch – O. Mirbeau
Guerre à la guerre – Général Percin
AMDG – R. Perez de Ayala
Sang et lumière – J. Peyré
Esclave amoureuse – Gérard d'Houville
Le Cabaret de la belle femme -R. Dorgelès
Le Bouif chez mon curé – C. Vautel şi G. de la Fouchardière
Le Diable dans le bénitier – G. de la Fouchardière
Le Bon Sens du curé – Meslier
Travail I şi II – Zola
Rome I şi II – Zola
Paris I şi II – Zola
Lourdes I şi II – Zola
Civilisation – G. Duhamel
Sainte Colline – G. Chevallier
Les Croix de bois – Dorgelès
A l'ouest rien de nouveau – E.-M. Remarque

Întărirea supravegherii prin alertarea inspectorilor de şcoală primară şi prin incitarea lor la radierea „tuturor cărţilor tendenţioase sau de natură a ofensa morala", afirmarea faptului că „tineretul nostru trebuie ferit de tot ceea ce poate exercita asupra lui o influenţă pernicioasă" şi vegherea asupra faptului ca în mîinile lui să nu ajungă „decît cărţile ale căror merite literare şi valoare morală sînt la adăpost de orice critică", acesta este planul de campanie întocmit în 1940 (circulara ministerială din 7 decembrie).

Şi în acest caz, rămîne de făcut un studiu aprofundat care să măsoare efectele reale ale unei asemenea politici şi consecinţele ei pe termen lung şi scurt. Noi n-am făcut decît să trasăm liniile mari ale acestei chestiuni, prezentînd documente semnificative dar care, desigur, nu constituie un corpus coerent.

EPILOG

La 9 august 1944, o ordonanţă a guvernului provizoriu anulează „toate actele constituţionale legislative sau reglementare" posterioare datei de 16 iunie 1940. O dată cu interzicerea în 1945 a unui silabar ce cuprindea descrierea unei monezi avînd ca efigie o franciscă şi purtînd inscripţia „Muncă, Familie, Patrie", lichidarea simbolică a unei epoci a început[1]. Această interdicţie încheie istoria şcolară a statului francez, dar şi pe cea a cenzurilor oficiale în şcoală : nici o altă măsură de interdicţie nu va mai fi luată de Ministerul Educaţiei Naţionale împotriva vreunui manual.

Începînd din 1946, instituţia republicană se reinstalează în drepturi ; Şcolile Normale care fuseseră suprimate primesc din nou elevi-dascăli. O circulară ministerială din 27 decembrie 1944 a reinstaurat principiul de „neutralitate şcolară" şi a reafirmat separaţia între domeniul confesional şi învăţămîntul public, după modelul instrucţiunilor din 9 aprilie 1903.

Semn al unei reluări, ca şi cum perioada războiului ar fi reprezentat o ruptură în trama istorică, legislaţia pe care guvernul de la Vichy o abolise este, în domeniul ce ne interesează, restaurată absolut identic ; fie că sînt pentru manualele şcolare sau pentru cărţile de bibliotecă, procedurile de selecţie sînt din nou reglate, în principiu, de hotărîrile din 1914 şi 1915. Dar, după cum am spus deja, dacă textele se restaurează, aplicarea lor nu este desigur respectată[2].

Documentul 38. – *Cărţi şcolare.*

Interzicerea ***silabarului ilustrat*** **de Fournier**

Circulară minisrerială de la 1 februarie 1945.

Am onoarea să vă aduc la cunoştinţă că *Syllabaire illustré de la méthode rapide de lecture et de langage,* de Fournier, ediţia 1943, comportă la ultima pagină (lecţia 62) descrierea unei monezi de un franc cu francisca pe efigie, avînd inscripţia „Statul francez" şi „Muncă, Familie, Patrie". Uzul unei cărţi care conţine o astfel de pagină nu poate fi autorizat în şcolile francceze.

În consecinţă, încă de la primirea acestei note, vă revine să procedaţi la retragerea tuturor exemplarelor din respectiva carte, utilizate în unele clase din şcolile noastre.

[1] Cf. Documentul 38.

[2] În studiul citat, Alain Choppin subliniază faptul că problema controlului manualelor şcolare devine secundară ; ea dispare în spatele celei a finanţării şi a gratuităţii.

Trebuie notată aici particularitatea regiunii Seine, care s-a bucurat de un regim diferit de celelalte departamente. Nu ştim de cînd era în vigoare această practică şi nici cîtă vreme a durat ea, dar, în anii cincizeci-şaizeci, editorii erau obligaţi să-şi furnizeze producţia de carte unui comitet de lectură compus din aleşi locali şi din reprezentanţi ai personalului didactic. După examinare, se alcătuia o listă cu cărţile pe care învăţătorii le puteau alege, excluzînd altele, drept cărţi de clasă. O învăţătoare care a participat la lucrările comisiei de examinare povesteşte că nu puneau probleme decît cărţile provenind de la editurile catolice : „Dacă se găsea, de exemplu, într-o carte de citit, un copilaş care spunea : «În fiecare seară, înainte de a mă culca, îmi spun rugăciunea», reprezentanţii şcolii publice refuzau să înscrie manualul pe listă şi se putea isca o discuţie în care să se confrunte cu unii aleşi locali". Să reamintim că o dată cu gratuitatea manualelor şcolare, după cel de al doilea război mondial, municipalităţile sînt cele însărcinate cu finanţarea lor.

În ce priveşte politica sa vizavi de biblioteci, instituţia şcolară trebuie să opereze o schimbare dureroasă, deoarece ideea unei biblioteci unice, valabile atît pentru şcoală cît şi pentru comună este definitiv depăşită. Trebuie remarcat faptul că, văzută din şcoală, concepţia asupra lecturii publice corespunde unei imagini a Franţei care, tocmai în epoca implantării bibliotecilor şcolare, e supusă unor retuşări. Chiar în momentul în care se amorsează şi apoi se amplifică mişcarea de exod spre oraşe, toate proiectele continuă să fie elaborate şi gîndite pentru o ţară esenţial rurală, care trăieşte în ritmul unei municipalităţi reprezentative pentru micile unităţi socio-economice active şi însufleţite : satele. După 1945, noi formule mai conforme cu realitatea, mai viabile, sînt puse progresiv în practică : bibliobuz, bibliotecă departamentală mobilă.

În 1958, o circulară dovedeşte situaţia puţin strălucitoare din şcoală : „oricît de riguroase ar fi prescripţiile hotărîrii din 15 decembrie 1915, şcolile sînt lipsite în general de biblioteci. Nu vom numi totuşi «bibliotecă» dulapul şcolar în care zac cîteva cărţi prăfuite". Şcoala are nevoie să inventeze, în cadrul grupurilor şcolare cu mai multe clase, ceea ce ar fi o transpunere a bibliotecii comunale, adică o bibliotecă colectivă, comună tuturor dascălilor şi tuturor elevilor unei şcoli. Asistăm mai curînd, într-o primă fază, la o reîntoarcere la bibliotecile de clasă, fiecare dascăl avînd-o pe a sa şi gerînd-o după cum i se pare de cuviinţă.

Apariţia „bibliotecii din colţ" proprie fiecărei clase, în sensul în care P. Bourdieu vorbeşte de „buna intenţie culturală" a micii burghezii care, graţie „artificiului colţurilor" (bucătăria din colţ, salonul din colţ...) vede dincolo de mijloacele ei (*La Distinction*, p. 367), nu poate fi interpretată ca o demonstraţie a „bunei intenţii culturale" a instituţiei şcolare? Biblioteca de colţ se aseamănă, în miniatură, cu biblioteca cu acces liber.

Bibliotecă şcolară sau bibliotecă de colţ, rămîne problema alegerii cărţilor. Exact ca în perioada de dinaintea războiului, regăsim nodul unei dileme

insolubile, o dată cu problematicele „liste de cărţi admise" pe care Ministerul Educaţiei nu reuşeşte să le alcătuiască în mod regulat şi la care totuşi nu vrea să renunţe. Cînd vorbeşte în favoarea unei dezvoltări a bibliotecilor şcolare, G. Prévot, inspector general, recunoaşte implicit, în *L'Ecole publique française* (1952), faptul că „publicarea listelor care să ofere dascălilor toate garanţiile în ce priveşte alegerea cărţilor" constituie o măsură prioritară. El anunţă că „Ministerul Educaţiei Naţionale publică *acum* (sublinierea ne aparţine) în *L'Education nationale* bibliografii ce răspund dorinţelor exprimate de personalul didactic"[1] şi precizează că Liga Învăţămîntului publică fişe analitice ale cărţilor. În ce o priveşte, L'Heure Joyeuse îşi continuă munca începută. Deci, de acum înainte, institutorul îşi poate procura informaţia de pe lîngă acest tip de O.N.G.-uri (Organizaţii nonguvernamentale). După cel de-al doilea război mondial, apare printre educatori grija de a proteja, de a ocroti lumea copilăriei : „Pentru a nu-i amesteca pe tinerii cititori în certurile noastre de adulţi, am considerat că e preferabil să înlăturăm cărţile privitoare la oameni, evenimente sau probleme contemporane ce ar putea da naştere la polemici", declară M. Gruny şi M. Leriche în prefaţa la cea de-a doua ediţie din *Beaux livres, belles histoires*, care apare în 1946.

În manieră generală, problema cenzurii în bibliotecile şcolare este fără miză, atîta vreme cît acestea vieţuiesc paşnic în fundul sălilor de clasă[2]. Grija pentru lecturile proaste este rezolvată încă din 1949, prin faimoasa lege din 16 iulie referitoare la publicaţiile destinate tineretului şi ale cărei prevederi sînt în mod deschis pedagogice.

În această lege propusă, discutată şi votată într-o atmosferă de polemici violente şi de război rece[3], publicaţiile „destinate în principal copiilor şi adolescenţilor" nu trebuie să cuprindă :

> „... nici o ilustraţie, nici o cronică, nici o rubrică, nici o inserare care să prezinte într-o lumină favorabilă banditismul, minciuna, hoţia, lenea, laşitatea, ura, dezmăţul sau orice act calificat drept crimă sau delict, sau de natură a-i demoraliza pe copii sau pe tineri.
>
> Ele nu trebuie să cuprindă nici o reclamă, nici un anunţ pentru publicaţii de natură a demoraliza copiii şi tineretul".
>
> (Art. 2.)

[1] Am mai găsit un „dosar documentar" despre bibliotecile pentru copii, publicat de Institutul Pedagogic Naţional în 1954 şi o broşură : *Des livres, des disques, un choix pour les bibliothèques scolaires (4-16 ans)*, publicată de Serviciul de vînzare a publicaţiilor din Ministerul Educaţiei Naţionale (SEVPEN), în 1964.

[2] Totuşi, cu ocazia „crorilor" desigur, principiul de selecţie revine în memorie. O notă ministerială din 23 ianuarie 1950 reaminteşte articolul 9 al hotărîrii din 15 decembrie 1915 în următorii termeni : „În bibliotecile şcolare nu trebuie să apară decît cărţile agreate de Ministerul Educaţiei Naţionale şi înscrise ca atare în listele publicate de Buletinul oficial." (Text reprodus şi în codul Soleil, ediţia 1972.).

[3] Vezi *Libération*, 15, 16 şi 17 iulie 1980, trei articole : „La censure au nom de l'enfance".

Cele treisprezece pagini de „recomandări" ale comisiei de control, instituite prin lege[1], pun în lumină ceea ce se denunţă precum şi împotriva cui îşi propune să lupte legea : un tip de benzi desenate venite din Statele Unite. Analiza acestor publicaţii determină comisia de control să alcătuiască mai întîi un tablou menit să cuprindă ce nu trebuie să fie literatura pentru tineret ; apoi, recomandările pentru editori precizează cum şi după ce principii trebuie formată o asemenea literatură.

În primul rînd, comisia insistă asupra faptului că nu trebuie să fie „demoralizat" copilul. Termenul face trimitere atît la substantivul masculin, cît şi la cel feminin : nici morala, nici moralul copilului nu trebuie să fie zdruncinate de lecturi demoralizatoare. Pornind de la această dublă accepţiune a cuvîntului moral(ă), se pot face cele mai extinse interpretări. Astfel, în urma a patru expuneri detaliate, ce vizau atragerea atenţiei asupra pericolelor afabulaţiei şi definirea a ceea ce s-ar putea numi „proasta întrebuinţare a imaginarului", comisia dă o interpretare limită asupra textului de lege :

> Morala fiind ansamblul regulilor practice ale comportamentului uman, putem spun că tot ce tinde să dezintereseze individul de cadrul normal al comportamentului său poate fi considerat ca fiind de natură a-l demoraliza, în sensul larg al cuvîntului. Neverosimilitatea morală tinde în mod direct să-l demoralizeze pe cititor ; neverosimilitatea fizică şi biologică tind la acelaşi lucru în mod indirect. La limită, exagerarea în neverosimil poate contribui la caracterizarea infracţiunii în articolul 2 al legii din 16 iulie 1949.

Cei care au redactat raportul se arată într-adevăr foarte rezervaţi în privinţa povestirilor de imaginaţie pură şi ştiinţifico-fantastice[2]. Ei consideră că, lipsit de o ancorare în real, copilul ar putea să piardă din vedere ceea ce ar trebui să-i servească în primul rînd la formarea judecăţii lui morale : recunoaşterea selectivă şi conştientă clară a diferenţei dintre ce e bine şi ce e rău, dintre cel bun şi cel rău. Se doreşte ca publicaţiile pentru tineret să fie scrise – şi ilustrate – în aşa fel încît cititorul, identificîndu-se neapărat cu personajul pozitiv, să aleagă în mod natural binele.

Dacă în ziua de azi maniheismul acesta ne face să zîmbim, se cuvine totuşi să amintim că el poartă din mai multe motive efigia epocii în care a fost enunţat. În mod moralizator şi idealist, se propovăduieşte o literatură pentru tineret susceptibilă de a şterge traumele războiului, de a pansa plăgile şi de a extirpa orice idee de violenţă, în numele ororii care, depăşind imaginaţia, fusese în realitate.

---

[1] Integral reprodusc în *Les Journaux pour enfants*, lucrare colectivă, nr. special al revistei *Enfance*, P.U.F., 1954.

[2] Vezi ecoul discuţiilor pe care-l provoacă, la începutul anilor cincizeci, „scandalul miraculosului" în M. Verot, *Les Enfants et les livres* şi în A. Brauner, *Nos livres d'enfants ont menti*.

O altă referinţă datează textul, ea fiind legată de procesul de punere în cauză a ordinii coloniale şi a valorilor ei :

> Demnitatea persoanei umane posedă o valoare universală şi trebuie să fie respectată fără deosebire de rasă sau de origine. De asemenea, este intolerabil ca, în povestirile despre explorări sau despre războaiele coloniale, personajele aparţinînd populaţiilor indigene din teritoriile extrametropolitane să fie, în mod sistematic, purtătoarele josniciei morale, de exemplu perfidia şi cruzimea, sau ca popoarele acestea să fie înfăţişate ca destinate să suporte pe drept toate rigorile la care le poate supune cel mai puternic. Povestirile coloniale nu trebuie să cuprindă nici un episod de natură a ofensa tinerii cetăţeni sau resortisanţi ai Uniunii franceze, oricare ar fi teritoriul din care provin, şi nici să-l facă pe tînărul cititor metropolitan să-şi piardă sentimentul de solidaritate umană pe care trebuie să-l aibă faţă de membrii unei aceleiaşi comunităţi.

Criteriul rasismului rămîne un punct foarte sensibil şi un motiv de excludere a cărţilor ; critica literară specializată în publicaţiile pentru tineret şi pentru educatori e foarte atentă la acest aspect ; ca şi sexismul, evocat deja în lucrările comisiei de control, rasismul nu şi-a pierdut nimic din actualitate.

> Rolul care revine foarte adesea femeii în povestirile dintr-o anumită parte a presei pentru copii nu e decît cel de miză sau de valoare de schimb : răscumpărare, zălog, tribut, pradă sau recompensă. Demnitatea femeii este astfel compromisă. Acest abuz dovedeşte un regres moral ce corespunde unui regres biologic semnalat în notele 6, 7 şi 13. Femeia, în presa pentru copii, trebuie să-şi păstreze întreg prestigiul personalităţii umane : trebuie ca ea să fie întotdeauna considerată ca subiect şi să nu fie tratată ca obiect.
>
> Pe de altă parte, personajele feminine se văd prea adesea în situaţia de a li se atribui un *sex-appeal* exagerat. Astfel, presa pentru copii contribuie, alături de presa de informare, de afişe şi de cinematograf, la saturarea de erotism a ambianţei generale a existenţei actuale, ceea ce e de natură să exercite o influenţă proastă auspra copiilor, în cadrul evoluţiei lor din perioada pubertăţii.
>
> Decît să trateze personajul femeii în acest spirit senzual sau să facă din ea un emul al omului superior, insensibilă şi avidă faţă de semenii ei, s-ar cuveni să fie înfăţişată propria ei psihologie şi să-i fie atribuite atitudinile conforme rolului şi sexului ei.

Mai rămînea să se ajungă la un acord asupra „propriei psihologii" a femeii şi asupra „atitudinilor conforme cu rolul şi sexul ei". Părerile au fost şi au rămas împărţite şi se ştie că numeroase lucrări au subliniat caracterul sexist al anumitor manuale şcolare şi cărţi pentru copii.

Efectele legii din 16 iulie 1949 sînt greu de apreciat. Pascal Ory vede în ea o „dezamericanizare a B.D.-ului" („Mickey go home!", articol în revista *XX-e siècle*, nr. 4, 1984). Este sigur că i se poate atribui o asepsie – uneori mortală – a literaturii pentru tineret. Această lege a slujit în mare măsură la cenzurarea, în numele copiilor, a publicaţiilor pentru adulţi[1].

[1] Cf. Documentul 39.

Putem spune că multe lucruri s-au schimbat în anii ce au urmat evenimentelor din mai 1968. În domeniul publicațiilor pentru copii, vedem că apar, din nou venite din Statele Unite, albume cu totul noi, considerate corozive de către unii, precum cele de Maurice Sendak şi de Tomi Ungerer sau cărțile editate de Harlin Quist. Şi în domeniul reglementărilor şcolare se operează o schimbare.

DESCHIDEREA ŞCOLII

La 19 decembrie 1968, o circulară ministerială înlesneşte o breşă în arsenalul legislativ ce bara opiniile, actualitatea jurnalistică şi circulația informației : este permisă lectura presei în cadrul centrelor socio-educative ale instituțiilor de învățământ secundar. În aprilie 1970, Asociația socio-educativă e autorizată să se aboneze la ziare, cu condiția ca diversitatea de opinii să fie respectată. Şi, ultima etapă a unui proces de ieşire din izolare a şcolii, care devine permeabilă mijloacelor de informare în masă, este utilizarea presei în clasă, nu numai autorizarea ei, ci şi preconizarea ei (scrisoarea ministrului René Haby, 28 septembrie 1976). Chiar dacă ea priveşte în special învățământul secundar, posibilitatea de a intra „presa în şcoală" ni se pare totuşi emblematică pentru o profundă schimbare de perspectivă în ce priveşte circulația scrisului în şcoală ; ea simbolizează ceea ce s-a convenit să se numească „deschiderea şcolii". Dincolo de un efect de liberalizare, putem socoti că instituția şcolară, fără să mai apere şi să mai protejeze lumea închisă în mijlocul căreia se baricadase, putea acum „să se deschidă spre exterior", cu condiția, cred unii, să nu-i cedeze total.

O dată cu pătrunderea presei, principiul de neutralitate a şcolii dispare în spatele celui de obiectivitate. Aceasta este garantată prin prezența simultană a titlurilor care vin din orizonturi politice diferite. Deplasîndu-se, problema nu se simplifică, sîntem departe de asta. Ministrul înțelege să prevină „îngrijorarea familiilor", precizînd : „Este evident faptul că recurgerea la presă, ca document de lucru, trebuie să se efectueze fără vreo discriminare. Ministerul nu poate nici să recomande, nici să interzică apelul la anumite ziare. Dar această libertate, garanție a obiectivității şi neutralității învățămîntului, trebuie să-şi impună limite riguroase [...] utilizarea presei nu poate servi ca pretext unor expuneri partizane sau pentru punerea în valoare a convingerilor personale ale dascălului". Şi succesorul lui René Haby, Christian Beullac, reaminteşte în 1978 că „utilizarea presei în şcoală trebuie să respecte pluralismul şi obiectivitatea".

Documentul 39. – *Publicaţii a căror vînzare către minorii de 18 ani şi a căror expunere în public au fost interzise prin hotărîrea ministrului de interne în aplicarea articolului 14 al legii din 16 iulie 1949.*

(Listă hotărîtă în data de 15 octombrie 1953)

Titre des publications	Date des arrêtés	Titre des publications	Date des arrêtés
A.B.C.	26 juin 53	*Cirque d'Amour*	26 juin 53
Actualités, mon Flirt	28 août 50	Cœur de Paris	20 nov. 52
Agaceries	7 avril 53	*Coup de Foudre*	26 juin 53
Amour, Beauté, Caresse	26 juin 53	*Cupidon*	26 juin 53
Amour en Roche	8 sept. 53		
Amours filmées	26 juin 53	*Demoiselles*	26 juin 53
A Paris	21 déc. 51	*Désirs*	26 juin 53
Art et Photographie	28 août 50	Don Juan	30 avril 52
Audaces	26 juin 53		
Audacieuses	26 juin 53	*Eves de Paris*	14 juin 52
Aventures sensuelles	26 juin 53	*Eves secrètes*	26 juin 52
		Excitantes	10 févr. 53
Beautés de Paris-Hollywood	10 févr. 53	*Extase*	26 juin 53
Beauté Magazine	20 nov. 52	*Exquises de Paris*	25 août 53
Belles de Paris	26 juin 53		
Bonsoir Paris	26 juin 53	Falbalas	30 juill. 52
		Fanfreluches	30 avril 52
Cabrioles d'amour	14 juin 52	Farandoles	30 avril 52
Caprices de Paris	16 juin 51	Filles d'Eve (Editions du Coudrier, 54 rue des Petites-Ecuries)	30 avril 52
C'est Paris	7 août 51	Filles du Soleil	30 avril 52
Chez elles	26 juin 53	Filles du Tonnerre	26 juin 53
Chiche	26 juin 53	Flash	16 févr. 51
Choc	16 juill. 51	*Folies de Paris*	16 juill. 51
Chichis	30 avril 52	*Folies de Paris et de Hollywood*	26 juin 53
Chut	10 févr. 53	Formes	28 août 50
Ciné Sex-Appeal	10 févr. 53		
Cinq à Sept	30 juill. 52		

Titre des publications	Date des arrêtés
Frissons de Paris	28 août 50
Frivolités de Paris	28 août 50
Frou-Frou de l'Histoire	28 août 50
Futur	30 oct. 52
Galant	20 nov. 52
Galanterie	16 juill. 51
Gamin de Paris	8 sept. 53
Hello Paris	30 avril 52
Hep !	20 nov. 52
Jézabel Magazine	26 juin 53
Libertinages de Paris	26 juin 53
Lignes photographiques	16 juill. 51
Magazine galant	14 août 53
Nus de Paris	
Médecine 52 (suppl.)	27 août 52
Midi Paname	30 avril 52
Millegrammes d'Amour	29 sept. 53
Minuit Pigalle	30 nov. 51
Mirage de Paris	20 nov. 52
Modèles artistiques	26 avril 51
Moi et Toi	26 juin 53
Mon Paris	21 déc. 51
Music-Hall Folies	14 févr. 51
Nature et Beauté	16 juill. 51
Naturist Digest	28 août 50
New York-Paris	14 août 53
Nini de Paris	30 sept. 53
Nu parisien	26 juin 53
Oh !	28 août 50
Ohé !	7 avril 53
Ose	10 févr. 53
Pan	28 août 50
Paname	14 juin 52
Paradise	26 juin 53
Paris Cancan	21 déc. 51
Paris Cocktail	28 août 50
Paris délivré	14 juin 52
Paris Exciting	24 janv. 52
Paris gai	14 juin 52
Paris-Hollywood	28 août 50
Paris indiscret	30 juill. 52
Paris Night	26 juin 53
Paris Noir et Rose	30 juill. 52
Paris Nus	26 juin 53
Paris Parade	26 juin 53
Paris Paradise	10 févr. 53
Paris-Paris	30 avril 52
Paris Pin-Up	28 août 52
Paris Place Pigalle	14 juin 50
Paris Plaisirs	14 juin 52
Paris plastique	26 avril 51
Paris Sex-Appeal	28 août 50
Paris Sexy et Sexi	20 nov. 52
Paris Sourire	14 juin 52
Paris sourit	30 juill. 52
Paris Studio	21 déc. 51
Paris tabou	28 août 50
Paris toujours Paris	7 avril 53
Paris zazou	26 juin 53
Photo Modèles	26 avril 51
Pigalle	28 août 50
Pin-Up de Paris	26 juin 53
Pin-up Magazine	20 nov. 52
Poker Digest	26 juin 53
Pour rire	28 juin 50
Pour rire à deux	30 avril 52
Pourquoi	28 août 50
Printemps sensuel	26 juin 53
Pschitt	20 nov. 52
Psst	7 avril 53
Régal[1]	28 août 50
Rendez-vous	26 juin 53
Rire Digest	30 avril 52
Rose et Noir	10 févr. 53
Sans Façon	26 juin 53
Savoir aimer	28 août 50
Secret	10 févr. 53
Sensations[1]	28 août 50
Sensualité	20 nov. 52
Sexi O.-K. Magazine	26 juin 53
Shocking	26 juin 53
Stars et Beauté	20 nov. 52
Stars et Vedettes	14 févr. 51
Strip-Tease	30 juill. 52
Suivez-moi	30 sept. 53
Super Vamps	7 avril 53
Tam-Tam	28 août 50
Tentation	24 janv. 52
Touche	21 déc. 51
Tralala	30 juill. 52
Vive Paris !	30 avril 52
Vivre d'abord	28 août 50
Voici Paris	21 déc. 51
Volupté	20 nov. 52
Votre Paris	30 juill. 52
Zou	26 juin 53

1. Interdit dans les gares.

Les titres en italiques paraissaient encore au 10 octobre 1953.

Considerată adesea ca un rău, nu întotdeauna necesară, utilizarea presei în şcoală provoacă numeroase polemici şi dă naştere unor diverse afaceri. Un cotidian poate să titreze : „*Le Nouvel Observateur* interdit d'école" relatînd cazul unei învăţătoare împotriva căreia s-a deschis o procedură disciplinară „pentru că a studiat cu elevii ei un articol despre rockeri".

Începînd din anii şaptezeci, în domeniul de care ne ocupăm sistemul de constrîngere menţionat în texte se sparge în bucăţi. Să ne reamintim, acesta era constituit din „lista cărţilor admise" (manuale şcolare şi cărţi de bibliotecă) şi încununat de articolul 16 din regulamentul şcolar, care interzicea utilizarea cărţilor şi a broşurilor, a tipăriturilor sau a manuscriselor „străine învăţămîntului", fără autorizaţia inspectorului de Academie. Dispoziţia nu este oficial abrogată decît în 1978 (hotărîrea din 26 ianuarie). Pînă la acea dată erau, deci, declarate „străine învăţămîntului", în afara manualelor ce nu apăreau pe listele ministeriale, toate publicaţiile care nu primeau pecetea şcolară.

O dată cu noile texte rezultate din mişcarea de „înnoire pedagogică", sînt respinse nu doar articolul 16 din regulamentul şcolar, ci şi orice prescripţie privitoare la achiziţionarea cărţilor ; acest lucru s-a întîmplat atît la nivel naţional (dispar reglementările tip), cît şi la nivel departamental (fiecare consiliu şcolar devine suveran). Greoaia şi prea restrictiva legislaţie de dinainte de 1975, fără a fi înlocuită de o alta mai satisfăcătoare, s-a năruit, după cum a dispărut şi deosebirea dintre publicaţiile „străine învăţămîntului" şi cele ce îi sînt proprii. Permeabilitatea faţă de orice fel de cărţi, documente, tipărituri sau ziare nonşcolare face ca şcoala să îşi piardă specificitatea şi identitatea culturală, să se banalizeze, să devină de asemenea vulnerabilă, pentru că nu mai există nici măcar definiţii vagi referitoare la ce poate fi admis şi la ce nu.

În absenţa unei legislaţii, situaţia actuală este de aşa natură încît orice iniţiativă privitoare la cenzurarea cărţilor lăsate la dispoziţia elevilor poate da naştere unui scandal pe care nimeni nu l-ar putea dezamorsa de drept...

Trebuie aşteptat anul 1984 pentru ca o circulară ministerială (nr. 84 – 360) să dea directivele privitoare la implantarea de B.C.D. (Bibliothèque-centre documentaire), în cadrul general al unei politici de dezvoltare a lecturii conduse în paralel de Ministerul Culturii şi de Ministerul Educaţiei Naţionale. În această circulară nu se precizează nimic despre alegerea cărţilor şi despre modul lor de achiziţionare, decît că „alcătuirea şi gestionarea fondurilor de carte sînt capitale".

Cînd, începînd cu anii şaptezeci, o dată cu crearea de B.C.D.-uri, sînt reinventate bibliotecile şcolare, chiar dacă se are în vedere atenţionarea adulţilor cu privire la lecturile copiilor lor, şcoala a abandonat definitiv ideea de a concepe biblioteci care să se adreseze atît elevilor cît şi părinţilor acestora. Unii o vor regreta.

Yves Millet, raportor al unei anchete asupra bibliotecilor şcolare la Congresul delegaţilor Ministerului Educaţiei Naţionale (1979), îşi exprimă dorinţa ca bibliotecile şcolare să se redeschidă pentru adulţi : „Ar fi un mijloc de [...] a

reda învăţătorilor prestigiul de care au nevoie şi pe care nu-l pot avea în izolare. Ar fi un mijloc de a realiza o reală democraţie prin cultură, de a crea un centru de prietenie şi de reflecţie în sau aproape de şcoală. Nu este vorba de a opune bibliotecile municipale celor şcolare, ci de a le uni. Ele se completează reciproc"[1]. Într-adevăr, din momentul în care este stabilită, această colaborare trece la o punere în comun a respectivelor resurse ; şcoala participă cu capitalul de cititori (copiii pe care îi şcolarizează timp de douăzeci şi şapte de ore pe săptămînă), iar biblioteca municipală oferă capitalul de cărţi (fonduri de carte mai bogate şi credite mai importante). Pe de altă parte, în calitate de profesionişti ai cărţii, bibliotecarii beneficiază de o reţea de informaţie structurată, de mijloace bibliografice de care cea mai mare parte a dascălilor sînt mereu lipsiţi. Din diferite motive, dintre care unele sînt istorice şi ţin de statutul lecturii pe care îl moştenesc institutorii, nu toţi sînt interesaţi de oferta în materie de literatură pentru tineret şi nici de plecarea în căutare de noutăţi. Desigur însă, o vor face în număr din ce în ce mai mare.

În domeniul alegerii cărţilor, ezitările, circumspecţia institutorilor care au în grija lor B.C.D.-urile sînt aceleaşi ca ale bibliotecarilor „civili" ; ca şi cei din urmă, învăţătorii sînt, după cum spune Geneviève Patte, bibliotecară la La Joie par les livres, „intermediari între copii şi făcătorii de cărţi". Un editor, François Ruy-Vidal, îi numeşte „specialişti-ecran" pentru că bibliotecarii îţi descoperă şi îţi ascund cărţile în aceeaşi măsură.

Putem spune că, în absenţa unei reale cenzuri administrative care să le fie impusă, în conştiinţa acestor adulţi intermediari creşte ideea unei cenzuri blînde ; în mod explicit sau nu, criteriile lor de selecţie depind de principiile lor educative, de concepţia lor despre copii şi, cu siguranţă, de raportul pe care îl au cu propria copilărie.

Întrebare pentru o profesoară de Şcoală Normală care lucrează de mai mult de cincisprezece ani pentru a face cunoscute, în şcoala elementară, publicaţiile destinate copiilor : „Care sînt subiectele şi titlurile care pun probleme, pe care învăţătorii şi părinţii le resping bucuroşi?" Răspuns : „Tot ce ţine de sex". Ea mai povesteşte că, într-o şcoală, cu ocazia unei prezentări de cărţi, un album expus – *Et moi, d'où je viens ?* (editura Bourgois) – l-a şocat atît de tare pe părintele unui copil încît acesta a protestat pe lîngă inspectorul de Academie. În cartea respectivă vedem un cuplu, nu foarte tînăr, nici foarte frumos, glumeţ, care vorbeşte despre dragoste sugerînd tînărului cititor elementele pentru a găsi răspunsul la întrebarea : „Dar eu, de unde vin?". Deoarece cartea incriminată l-a făcut să zîmbească pe inspectorul de Academie, totul s-a încheiat fără urmări. Profesoara subliniază faptul că respectiva carte este citită cu plăcere de părinţi şi de învăţători, dar că e cumpărată foarte rar. Faptul că acel cuplul nu este tînăr şi frumos ca în toate cărţile care se ocupă de educaţia sexuală, atrage asupra

[1] *Le Délégué de l'Education nationale*, nr. 101, trimestrul 4, 1979.

cărții calificativul de obscenă. Mai trebuie notat că institutorii pot cumpăra pentru proprii copii cărți pe care nu le-ar achiziționa pentru B.C.D. din școala lor (exemplu : *Je veux mon petit pot*, de T. Ross).

În general, din interviu reiese ideea că majoritatea învățătorilor au drept principiu înlăturarea „cărților ce i-ar putea îngrijora pe copii", cele care vorbesc despre moarte, divorț[1]. Preferințele se îndreaptă spre „cărțile înduioșătoare". O carte apreciată din acest motiv, *Les Chatouilles* (editura Sourire-qui-mord), e înlăturată brusc cînd caracterul sexual al gîdilăturilor din titlu este pus în evidență cu ocazia prezentării acesteia.

Cîștigul esențial al reînnoirii literaturii pentru copii după 1970 îl constituie faptul că lumea școlii a devenit teatrul unei dezbateri fructuoase, avînd ca subiect cartea și lectura.

ÎNTOARCEREA REFULATULUI

Luînd în considerare fermitatea cu care se autocenzurează învățătorii, am putea fi surprinși să ascultăm unele grupuri de presiune strigînd în gura mare : „Copiii noștri sînt în pericol!" M.-C. Monchaux, a cărei carte, *Ecrits pour nuire*, servește drept bază strategică unui curent care susține ideea reluării răspunderii față de cultura școlară, abandonată de prea mult timp în mîinile stîngii, are grijă să pornească o polemică citîndu-l pe Jules Ferry care, într-o scrisoare adresată institutorilor, în 1883, le reamintește datoria de a rămîne neutri. În legătură cu înțelegerea pericolului la care sînt expuși copiii din școlile publice, este interesant de notat faptul că autoarea cărții *Ecrits pour nuire* spune că a intuit acest lucru încă în perioada dintre cele două războaie mondiale ; ea era pe atunci școlăriță și învățătorii laici îi puneau să citească *La Colonie*, de Charles Vildrac („o încercare de experiență comunistă"). Se păstrează ideea unui complot roșu, urzit în școală și în bibliotecile publice, complot ce amenință societatea și civilizația occidentală și creștină. Putem vedea în aceast curent de opinie izbucnirea unei mișcări ostile oricărei instituții de stat, laice și publice, ce i-ar lipsi pe părinți de o parte din acțiunea lor educativă și ar inculca copiilor valori și modele inacceptabile.

[1] O schimbare de perspectivă este relevantă pentru transformarea criteriilor de selecție în funcție de evoluția problemelor societății ; altădată, unele cărți pentru copii aduceau cu plăcere în scenă copii orfani, iar dispariția unei persoane dragi era ceva curent atît în literatură, cît și în realitate. Deoarece era mai frecventă, moartea n-avea caracterul obscen pe care îl are astăzi în civilizația occidentală.

Concluzie

Dacă ne luăm după cenzurile oficiale dictate de autoritățile ministeriale, instituția școlară apare ca un spațiu de libertate perfectă : primele și singurele interdicții sînt pronunțate, între 1892 și 1910, împotriva cîtorva manuale școlare ; ele fac parte din ceremonia de botezare a școlii republicane, publice și laice.

Dar, ni se va spune, mai există și alte cenzuri decît cele atestate prin hotărîri ministeriale. Am fi tentați să infirmăm o astfel de părere, stabilind o distincție absolută între ceea ce ține de domeniul negocierilor, de controversă și ceea ce reprezintă cenzură veritabilă.

Să ne facem înțeleși. În ce privește valorile educative de pus la mare cinste, pentru ca instituția școlară de stat să funcționeze, trebuie să se stabilească un acord minimal între parteneri : părinții, pe de o parte, și ceea ce am putea numi „mediul didactic", pe de altă parte (dascălii și autoritățile lor de tutelă). În Franța, acest acord minimal nu s-a realizat fără convulsii. În privința alegerii lecturilor, și de o parte și de cealaltă a fost pus la punct un arsenal de practici ofensive și defensive : încercări de confiscare, control disuasiv, critică selectivă, alegeri intenționate, evicțiuni mascate... toate, pentru ca noi să preferăm denumirea de negocieri, controverse, mai degrabă decît pe cea de cenzură. Consensul se dovedește încă prea firav în 1939. Măsurile luate de guvernul de la Vichy rămîn ca o memorabilă ruptură. Dînd dreptate unui anumit curent de opinie, statul francez întrerupe toate negocierile, instituind o veritabilă cenzură.

Din 1945, acordul s-a reconstituit, s-a consolidat, dar toate problemele, toate contestațiile, de oriunde ar proveni ele, sînt un fel de rupturi, de îndemnuri la a nu se uita faptul că un consens nu poate fi absolut, că școala publică rămîne un teren riscant, chiar dacă minele pe care le ascunde sînt foarte dispersate și cu o slabă putere de deflagrație. E întotdeauna loc pentru negocieri, argumentări, disertații pe tema „valorii" cărților date elevilor, pentru că, nu-i așa, în fiecare educator se ascunde un cenzor, fie că e părinte, învățător sau bibliotecar. Sîntem nevoiți să convenim aceasta. Mai întîi, pentru că cenzura – și autocenzura – este constitutivă pentru persoana umană. O știm de la Freud, pentru care

cercetarea scrisorilor cenzurate, în timpul războiului din 1914-1918, a fost cheia muncii lui în problema visului. Dar şi pentru că pedagogul este uşor de asimilat cu cenzorul, în sensul în care el face deosebirea pentru copil între ce e bun şi ce nu. Această poziţie de autoritate îl incită să considere că există o cenzură bună şi una rea. Bineînţeles, cea pe care o instituie el e justă, iar cea pe care o suferă este nedreaptă. Din punct de vedere strict logic, în această situaţie, pedagogului-cenzor îi este imposibil să denunţe cenzura ca fiind o practică revoltătoare. Poate ar fi mai coerent să o recunoască drept ceea ce e, un fapt dat, şi să admită că, în funcţie de circumstanţe şi de convingerile noastre, ea trebuie combătută... sau instituită.

Dicţionarul *Robert* nu se arată amabil nici cu cenzorul, nici cu pedagogul ; desigur, „prin denigrare", acesta îi asociază şi pe unul şi pe celălat cu o mironosiţă. Este adevărat că doar puţini dintre educatori îndrăznec să se alinieze după poziţia lui Oscar Wilde, estet extremist, care declara : „O carte nu e nici morală, nici imorală. O carte e scrisă bine sau prost. Şi asta e tot". Ocupîndu-ne de formarea copiilor, intrăm mai curînd în acest „univers precaut de expertize savante şi limbute referitoare la limita interdicţiilor", reprezentat, după Pierre Legendre (*L'Amour du censeur*), de „însuşi universul burghezului".

Dar poate ar trebui reabilitată această activitate discreditată atît de repede. Cenzorul ştie să facă o lectură atentă şi minuţioasă, care îi permite să puncteze fie şi numai o frază neconformă cu aspiraţiile lui în materie de educaţie, un singur „cuvînt grosolan" nepotrivit. El e antrenat să scoată în evidenţă serii întregi de pasaje care, după caz, trădează caracterul sexist, subversiv, amoral... al unei cărţi. Cenzorul mai ştie să facă deosebirea între cartea pe care două sau trei modificări o fac acceptabilă şi cea care trebuie eliminată în totalitate ; pentru că există cenzura literei şi cenzura spiritului. În sfîrşit, cenzorul trebuie să fie iniţiat în arta controversei, deoarece opţiunile lui vor fi mereu contestate. Cenzorul desăvîrşit este deci un mare cititor şi un mare retor. El mai trebuie să ştie că nu e suficient să supravegheze cărţile, se cuvine de asemenea să controleze indicii de lectură ce au putut fi inserate în ele. Să ne facem expliciţi. În *Des livres pour tous* (1943), Gabriel Henriot atrage atenţia asupra unei practici detectate în închisori : cărţi, ireproşabile iniţial, sînt pervertite de deţinuţi care adaugă la ele nişte *marginalia*. În lipsa unui control, asemenea texte adăugite pot circula clandestin. În acelaşi timp, Gabriel Henriot evidenţiază un delict şi indică o tehnică pirat de comunicare ; mai trebuie spus atunci că misiunea cenzorului este imposibilă, precum cea a institutorului-bibliotecar?

Necazurile cenzurii şi prosperitatea viciului : meseria de cenzor n-ar trebui lăsată pe mîna amatorilor! Astfel, M.-C. Monchaux, în care unii îşi închipuie că pot avea încredere, deşi condamnă *La Colonie*, de Charles Vildrac, consideră *Milot*, cartea aceluiaşi autor, drept o „capodoperă adorabilă". Ştim ce conţinea : o apologie a sindicalismului muncitoresc (vezi mai sus). Pe de altă parte, ilustraţiile anumitor cărţi pe care ea le recomandă (colecţia „Signe de piste") pot să-l facă să viseze pe un pedofil, declarat sau nu.

Nu trebuie să ne dăm bătuţi şi să tragem concluzia că cenzura este ineficace, nu trebuie să dăm dovadă de extremism declarînd-o inoperantă, pentru că poate da greş. Ea e utilă, aduce servicii, în primul rînd pentru că înviorează şi provoacă dorinţa de lectură. Astfel, unele manuale şcolare despre care se ştie că nu erau destinate să facă epocă în istoria gîndirii şi a literelor şi-au cîştigat un fel de măreţie, un acces nesperat la posteritate, dacă au fost înscrise pe o listă de cărţi interzise. Ne-ar plăcea să ştim ce conţine *L'A.B.C. du ménage*, de dna X., publicat la A. Taflin-Letort la sfîrşitul secolului trecut ; ce i-a atras interzicerea la 19 august 1899? Putem garanta că punerea la index a fost ocazia unică pentru *L'Instruction civique*, de Paul Bert, să fie citată alături de *Jacques le Fataliste*, de *Méditations*, de Descartes şi de *L'Evolution créatrice*.

Documentul 40. – *Bibliografia cărţilor pentru institutorul-bibliotecar*

Liste des livres disponibles à l'Ecole normale de Chartres entre 1919 et 1970.

FONTAINE (André), *Comment constituer une petite bibliothèque scolaire*, ministère de l'Instruction, 1919.

Enquête sur les livres scolaires d'après-guerre, Donation Carnegie pour la paix internationale, 1923.

LAHY-HOLLEBECQUE (Marie), *Les Charmeurs d'enfants*, Baudinière, 1928.

La Coordination dans le domaine de la littérature enfantine, travaux de la commission d'experts, Bureau international d'éducation, Genève, 1933.

La Civilisation écrite, *Encyclopédie française*, tome 18, chapitre « Les bibliothèques », sous la direction de Julien Cain, 1939.

Education et instruction, *Encyclopédie française*, tome 15, chapitre « Privilège et culture pour tous », 1939.

HENRIOT (Gabriel), *Des Livres pour tous*, Durassié, 1943.

HENRIOT (Emile), *L'Art de former une bibliothèque*, Delagrave, 1946.

GRUNY (Madeleine) et LERICHE (Mathilde), *Beaux livres, belles histoires*, Bourrelier, 1946 (la première édition date de 1937).

HAZARD (Paul), *Les Livres, les enfants et les hommes*, Boivin, 1949.

CACERES (Georges), *Regards neufs sur la lecture*, Le Seuil, 1949.

JANS (A.), *Un art de lire*, Baude, 1950.

LERICHE (Mathilde) et PREVOT (G.), *Bibliothèques scolaires, bibliothèques d'enfants*, Bourrelier, 1950.

BRAUNER (Alfred), *Nos livres d'enfants ont menti*, S.A.B.R.I., 1951.

VEROT (M.), *Les Enfants et les livres*, S.A.B.R.I., 1954.

Les journaux pour enfants, ouvrage collectif, préfacé par Henri Wallon, P.U.F., 1954.

Encyclopédie pratique de l'éducation en France, chapitre « La lecture et les bibliothèques », I.P.N., 1960.

EMPAIN (L.), JADIN (M.), *Nos enfants lisent*, Soleil Levant, 1960 (première édition 1953).

Les ouvrages sont classés chronologiquement, en fonction de leur date d'édition et la liste ne tient pas compte des nombreux ouvrages acquis depuis 1972.

Cercetările asupra cenzurii în bibliotecile din Statele Unite

1959–1985

de Hélène Bellour

În marea lor majoritate, lucrările publicate în străinătate despre cenzura în biblioteci sînt de origine americană. În Statele Unite, această problemă a devenit foarte curînd subiectul preocupării bibliotecarilor, de vreme ce primele studii datează de la sfîrşitul secolului al XIX-lea. Dar, în special după al doilea război mondial, chestiunea a suscitat dezbateri pătimaşe, concretizate printr-o proliferare a cărţilor, a articolelor, a colocviilor, a expoziţiilor etc. Vom găsi aici prezentarea unui anumit număr de studii şi articole apărute în Statele Unite de la sfîrşitul anilor cincizeci.

După cum subliniază M. Bouvy într-un text intitulat „Démocratie et choix des livres"[1], aceste dezbateri dovedesc importanţa acordată bibliotecilor de către colectivitate. Crearea de biblioteci publice şi şcolare pe ansamblul teritoriului a început mult mai devreme în Statele Unite decît în Franţa, acestea fiind percepute de mult timp ca avînd un rol cultural esenţial. Pe de altă parte, tradiţia democraţiei locale face ca localnicii să se simtă mult mai „proprietari" pe instituţiile din oraşul sau din regiunea lor. Sentimentul că şcoala, biblioteca trebuie să fie în serviciul celor ce plătesc – contribuabilii – este foarte răspîndit.

Aceştia din urmă ştiu că au dreptul să intervină şi o fac foarte adesea, ceea ce, în cazul bibliotecilor, se traduce prin presiuni asupra modului de selecţie a cărţilor. În asemenea condiţii, problema cenzurii e pusă devreme. Aceeaşi tradiţie face ca, în cea mai mare parte a timpului, conflictele să fie aduse în faţa opiniei publice. Municipalitatea organizează reuniuni publice, la care au intervenţii presa, autorităţile, politicienii locali... Problemele legate de cenzură nu sînt deci ignorate.

De fapt, bibliotecile, locuri simbolice unde circulă ideile, sînt în centrul uneia din contradicţiile majore ale vieţii politice americane : înfruntarea dintre ataşamentul foarte puternic faţă de libertatea individuală şi tendinţa, la fel de puternică, de a normaliza şi de a controla comportamentele personale, tendinţă moştenită din tradiţia puritană.

[1] M. Bouvy, „Démocratie et choix des livres", *Médiathèques publiques*, t. 13, 1979, pp. 10–23.

Aşa se face că în Statele Unite există o puternică tradiție a cenzurii. La sfîrşitul anilor cincizeci, era imposibil să-ți procuri în mod legal un exemplar din *Tropique du Cancer*, de Henry Miller sau din *L'Amant de Lady Chatterley*, de David Herbert Lawrence, de neconceput a fi citite într-un liceu, sau *Manifestul partidului comunist*, de Karl Marx şi Friedrich Engels.

De-a lungul istoriei, în special de la sfîrşitul secolului al XIX-lea, americanii au elaborat o bogată legislație cu scopul de a interzice circulația cărților „imorale". Această cenzură viza în special cărțile referitoare la sexualitate, dar, în general, tot ce se considera că ține de domeniul moralității publice. Or, pentru o întreagă parte a opiniei publice, identificarea dintre religie, valorile morale şi America a făcut ca hotarele acestui domeniu să fie întotdeauna foarte vagi. Faptul că maccarthysmul şi mai recent propaganda lui Moral Majority au avut un astfel de ecou s-a întîmplat din cauză că, pentru mulți americani, comunismul nu e o opinie politică, ci o deviație morală.

Pe de altă parte, dreptul de exprimare liberă este recunoscut dintotdeauna ca un principiu de bază al vieții publice, garantat prin Constituție.

Istoria bibliotecilor americane oferă numeroase exemple care ilustrează conflictul dintre cele două tradiții. Unul din cele mai celebre este cazul lui *Huckleberry Finn*, de Mark Twain, a cărei excludere din mai multe biblioteci, pe motiv de „grosolănie", a provocat polemici violente[1]. Din aceşti ani (1880) datează prima anchetă repertoriată în bibliografii[2]. Aceasta era făcută pe un eşantion de 41 de biblioteci, cărora le-a fost supusă atenției o listă de cărți ce puteau provoca controverse. O altă anchetă a fost făcută în 1922[3]. Cele două studii arată că principiul cenzurii era admis pe scară largă.

Din dezbaterile epocii, putem vedea profilîndu-se opoziția între două concepții asupra rolului bibliotecilor. Conform celei dintîi, care a prevalat pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea, acestea erau înainte de orice instituții educative, menite să-l pună pe cititor în contact cu cărțile „bune", ceea ce trimitea, în ultimă analiză, la judecățile de valoare intelectuală şi morală, făcute de bibliotecar. Conform celei de-a doua, bibliotecile aveau de îndeplinit înainte de toate o funcție de tip informativ: rolul lor era de a răspunde mulțimii de necesități culturale ale colectivității, asigurîndu-i acesteia, pe cît posibil, un acces larg şi diversificat la ansamblul producției de cărți. O astfel de abordare, chiar dacă nu excludea orice judecată de valoare – faimoasele „criterii de selecție a cărților" – presupunea în orce caz un ideal de pluralism şi de obiectivitate. Ea permitea şi făcea necesară stabilirea unei distincții între selecție şi cenzură. Ea este cea care trebuie să se impună, cel puțin ca model teoretic, în prima jumătate a secolului XX.

[1] K. Stavely, L. Gerson, „We didn't wait for the censor", *Library Journal*, 108, 1983, pp. 1654–1658.

[2] A.L.A. Cooperation Comittee, „Circular to libraries", *Library Journal*, 6, 1881, p. 314.

[3] L. N. Feipel, „Questionable Books in Public Libraries", *Library Journal*, 47, 1922, pp. 857–861 şi 907-911.

„LIBRARY BILL OF RIGHTS[1]" ŞI ANII DE DUPĂ RĂZBOI

În 1939, un text publicat de American Library Association, (A.L.A.), fixa termenii care mai reprezintă şi azi punctul de referinţă al cercetărilor şi al discuţiilor. Textul condamna în mod explicit cenzura din raţiuni sociale, politice sau religioase. Acesta rămînea însă foarte general, evitînd cu grijă să menţioneze cauzele morale, de departe cel mai des invocate. Dar afirma cu claritate că bibliotecile trebuie să ofere tuturor „accesul liber la idei". Nu se limita la o simplă poziţie defensivă, ci îi chema pe bibliotecari să lupte energic în favoarea „libertăţii intelectuale" şi a „drepturilor cititorilor".

Principiile erau definite. În practică, războiul, climatul de isterie întreţinut de maccarthysm în anii cincizeci s-au concretizat printr-un control sporit în toate domeniile vieţii culturale. Bibliotecile au fost supuse la tot felul de presiuni pentru a face să dispară cărţile considerate „comuniste", precum publicaţiile Naţiunilor Unite sau ale UNESCO.

În *The Right to read*[2] , autorul citează cazul bibliotecii din Boston, care a fost timp de o lună întreagă subiectul unei campanii conduse de unul din principalele cotidiene din oraş. Unele biblioteci au rezistat. A.L.A. a rămas fermă pe poziţii. În 1953, ea a semnat „Freedom to read statement", o declaraţie fără compromisuri în favoarea libertăţii de expresie, redactată de un comitet ce cuprindea bibliotecari, librari şi editori. Dar climatul era unul de pasivitate. Bibliotecarii, în ansamblu, erau puţin înclinaţi să-şi pună întrebări despre o cenzură pe care ei înşişi o practicau adesea, în mod mai mult sau mai puţin conştient. Era o mare diferenţă între intelectualii liberali (în sensul dat de americani termenului), absolvenţi de universitate, ce formau nucleul A.L.A., şi un număr important de bibliotecari care, adesea, nu aveau nici o pregătire specifică şi erau mult mai influenţaţi de conservatorismul din jurul lor.

S-au întreprins cîteva cercetări, în special în 1948, printre care şi un studiu al lui Eakin[3] referitor la un număr de 237 de biblioteci şcolare. Rezultatele arată că restricţiile impuse achiziţiei şi circulaţiei anumitor titluri erau considerabile şi se datorau unor presiuni venind din partea tuturor persoanelor care aveau legătură cu şcoala : bibliotecarul, dar şi profesorii, personalul administrativ şi părinţii (aceştia din urmă avînd totuşi rolul cel mai puţin important).

În acelaşi an, au fost făcute alte două anchete de dimensiuni mai modeste, referitoare la primirea de care s-au bucurat în bibliotecile municipale „Rapport Kinsey" privitor la comportamentele sexuale şi *Les Nus et les Morts*, de Mailer[4].

---

[1] Cf. Documentul 41.

[2] P. Blanshard, *The Right to read : the Battle against censorship*, Boston, 1956, p. 64.

[3] M. L. Eakin, „Censorship in Public High School Libraries" (Master's thesis, Columbia University, 1948), R. P. Bristol, „It takes courage to stock «Taboos»", *Library Journal*, 74, 1949, pp. 261-263.

[4] R. D. Leigh, *The Public Library in the United States : The General Report of the Public Library Inquiry*, New York, 1950.

De exemplu, o bibliografie alcătuită de C. H. Busha, în 1972[1], menționează două lucrări scrise în 1953 şi în 1954 : una despre cenzura în bibliotecile din Massachusetts[2], cealaltă despre cărțile cenzurate sub maccarthysm în unele biblioteci care depindeau direct de guvern[3].

Dar în ansamblu, aceste lucrări au trecut relativ neobservate. În general, accentul era pus mai ales pe presiunile exercitate de autorități sau de opinia publică. Cît despre bibliotecari... Oare nu erau ei, prin definiție, partizanii libertății cărții? Nu ei aprobaseră Library Bill of Rights? Puțini dintre ei se arătau dispuşi să repună în cauză o imagine atît de liniştitoare.

ANII ŞAIZECI : DEZVOLTAREA CERCETĂRII

Instituirea unei veritabile dezbateri şi dezvoltarea intensivă a cercetării datează de la sfîrşitul anilor cincizeci. În 1959, o socioloagă, Marjorie Fiske, a publicat o carte intitulată *Book Selection and Censorship*[4]. Scopul studiului era să descopere precis în ce măsură bibliotecile suportau cenzura impusă din exterior sau practicată chiar de bibliotecari.

Metodologia era riguroasă, cîmpul de cercetare, vast. Fiske şi echipa ei făcuseră interviuri amănunțite cu un număr de 204 bibliotecari, care lucrau în bibliotecile şcolare şi municipale. Obiectivul cel mai important era să arate că exista o distanță considerabilă între principii şi practică. 50% din persoanele interogate se declarau împotriva cenzurii. Doar o mică minoritate îi era favorabilă. Însă în fapt, două treimi din bibliotecari recunoşteau că au cenzurat cărți „problematice", iar o cincime evita în mod sistematic să comande acest tip de cărți. În 80% din biblioteci, cărțile considerate „ periculoase " nu erau lăsate în acces liber publicului, ci împrumutate doar la cerere.

---

[1] C. H. Busha, *Freedom versus Supression and Censorship*, Littleton, CO, Libraries Unlimited, 1972, pp. 152–196.

[2] E. H. Benett, „Investigation of Censorship in the Libraries of Massachusetts" (M.S. thesis, Simmons College, 1953).

[3] P. E. Merey, „Analysis of the Books removed from the United States Information Service Libraries" (M.S.L.S. thesis, Drexel Institute of Technology, 1950).

Busha mai citează în bibliografia sa două teze scrise spre sfîrşitul anilor cincizeci : C. H. Speirs, „Effects of Political Censorship in the United States on Public Libraries and Librarians from 1945 to 1955" (M.S.L.S. thesis Western Reserve University, 1957) ; M. R. Boyd, „Effects of Censorship Attempts by Private Pressure Groups on Public Libraries, 1945–57" (Master's thesis, Kent State University, 1958).

[4] M. Fiske, *Book Selection and Censorship : A Study of School and Public Libraries in California*, Berkeley, 1959.

Documentul 41. – Library Bill of Rights

Asociația Americană a Bibliotecarilor afirmă că toate bibliotecile sînt niște forumuri destinate circulației de idei și de informații și că activitatea lor trebuie să se supună următoarelor principii fundamentale:

1. Cărțile, precum și celelalte resurse de care dispun bibliotecile, trebuie să aibă ca obiect interesarea, educarea și informarea membrilor comunității pe care au menirea să îi servească. Nici o carte, sau alt tip de material, nu poate fi exclusă din cauza originii, a trecutului sau a opiniilor celor care au contribuit la crearea ei.
2. Bibliotecile au ca rol furnizarea de informații și de cărți reprezentînd toate punctele de vedere asupra subiectelor de actualitate sau care prezintă un interes istoric. Nici o carte sau alt tip de material nu poate fi proscris sau eliminat din motive partizane sau doctrinare.
3. Bibliotecile trebuie să se opună în mod activ cenzurii în îndeplinirea misiunii lor informative și educative.
4. Ele trebuie să coopereze cu toate grupurile și cu toți indivizii care luptă pentru respectarea dreptului la libertatea de exprimare și la liberul acces la idei.
5. Dreptul de utilizare a bibliotecii nu poate fi refuzat nimănui din cauza originii, a vîrstei, a trecutului sau a opiniilor sale.
6. Bibliotecile care pun la dispoziția comunității spații de expoziție sau săli de întruniri trebuie să o facă în mod echitabil, indiferent de convingerile sau de apartenența indivizilor sau grupurilor solicitante.

Actele de cenzură menționate de anchetă nu erau consecința directă a vreunei intervenții din partea cititorilor sau a autorităților. Cercetarea dovedea că orientarea politică a municipalităților nu juca un rol major. Dimpotrivă, anticiparea posibilelor reacții ale colectivității constituia un factor important. Bibliotecarii erau motivați de teama de a provoca conflicte cel puțin la fel de mult ca de propriile lor opțiuni.

Elementul cel mai important era tipul de bibliotecă. După cum putem prevedea, cenzura era mai prezentă în bibliotecile școlare decît în bibliotecile municipale, în micile orașe mai mult decît în cele mari.

Publicarea cărții lui Fiske a fost pentru bibliotecari un fel de șoc electric. Ancheta fusese realizată în California, un stat ce nu trecea drept foarte liberal. S-au ridicat numeroase voci care să strige că rezultatele nu erau reprezentative pentru atitudinea bibliotecarilor în ansamblu. În ciuda unor asemenea rezistențe,

ancheta marca debutul unei conştientizări care nu va înceta să se extindă. Era epoca contestărilor. În sînul A.L.A., „Intellectual Freedom Comittee" care, în anii cincizeci condusese lupta împotriva maccarthysmului, ia tot felul de iniţiative, organizînd colocvii, grupuri de reflecţie etc. Din 1952, A.L.A. publica *Newsletter on Intellectual Freedom*, care înfăţişa principalele cazuri de cenzură din ţară. Această publicaţie a primit un nou impuls şi, în 1967, a fost instituit un „Office for Intellectual Freedom" cu scopul de a veghea la respectarea regulilor deontologice enunţate în „Library Bill of Rights". S-au publicat cărţi şi articole. Problema cenzurii a devenit prioritară în preocupările bibliotecarilor.

Pe linia cercetărilor lui Fiske, începînd din această epocă au fost realizate o serie de studii bazate în special pe chestionare şi pe interviuri. Un articol publicat în 1982 în *Drexel Library Quarterly*[1] menţionează printre cele mai importante :

– În 1964, o anchetă a lui Farley despre bibliotecile şcolare pornind de la interviuri realizate în cincizeci de licee[2].

– *Freedom versus Supression and Censorship*, o carte publicată în 1972 de C. H. Busha[3]. Prima parte e consacrată unei reflecţii generale asupra supoziţiilor ideologice subiacente poziţiilor pro şi contra cenzurii, asupra metodelor întrebuinţate de diversele grupuri de presiune pentru „curăţirea" bibliotecilor, asupra activităţii A.L.A. etc. În partea a doua, autorul îşi prezintă propriile cercetări privitoare la atitudinile bibliotecarilor din Middle West, pe bază de chestionare adresate unui număr de nouă sute de biblioteci.

– În 1973, un studiu de Pope, care reuneşte rezultatele unui număr de 1200 de interviuri privitoare la reacţiile bibliotecarilor în faţa cărţilor „sexy"[4].

– În 1974, un studiu realizat de England asupra unui număr de 69 de biblioteci din Canada[5].

Desigur, această listă nu este exhaustivă. Bibliografia dată de Busha în anexa cărţii lui cuprinde multe alte titluri. În 1984, s-a făcut un studiu în regiunea Nassau pe un număr de 41 de biblioteci[6]. Exemplul următor dovedeşte cît de răspîndit este în ziua de azi principiul unor astfel de anchete. În 1977, într-un oraş din statul Oklahoma, a izbucnit o controversă în jurul prezenţei a două cărţi de educaţie sexuală în bibliotecă. Reacţia imediată a bibliotecarilor

[1] J. Serebnick, „Self-Censorship by Librarians : An Analysis of Checklist-based Research", *Drexel Library Quarterly*, 18, 1982, pp. 35–36.

[2] J. J. Farley, „Book Censorship in the Senior High Libraries of Nassau County, N. Y.", (Unpublished dissertation, New York University, 1964).

[3] *Op. cit.*

[4] M. J. Pope, *Sex and the Undecided Librarian : A Study of Librarian's Opinions on Sexually Oriented Literature*, New Jersey, 1974.

[5] C.S. C. England, „The Climate of Censorship in Ontario : An Investigation into Attitudes toward Intellectual Freedom and Perceptual Factors Affecting the Practice of Censorship in Public Libraries Serving Medium-Sized Populations", (Unpublished dissertation. University of Toronto).

[6] A. Geddes, „Access Issues in an Information Age", *The Bookmark*, 42, 1984, pp. 180–183.

a fost să trimită un chestionar referitor la cenzură la 228 de biblioteci din regiune[1].

În paralel cu aceste studii, alți cercetători au ales să măsoare importanța cenzurii pornind de la fondurile de carte din biblioteci. S-au constituit liste de cărți susceptibile de a pune probleme și s-au realizat anchete pentru a verifica în ce măsură aceste titluri făceau obiectul unei excluderi, fie că, pur și simplu, nu au fost achiziționate, fie că accesul real la ele nu este ușor. Studii de acest tip au fost efectuate de Moon[2], Broderick[3], Agler[4], Berry[5], Tamblyn[6], Adam și Sheperd[7], în anii șaizeci, și de Leon[8], Gies și Polhamus[9], Brothers, Kosmans, Mulley și Null[10], Torke[11], Glover[12], Woodworth[13], Serebnick[14], Woods și Holmes[15], în anii șaptezeci și optzeci. Farley și England au folosit amîndoi astfel de liste pentru a-și completa anchetele.

Datele culese prin aceste „check-list studies" nu sînt întotdeauna ușor de interpretat. O bibliotecă poate să nu dețină o carte din motive care nu au nici o legătură cu cenzura : pentru că posedă deja o lucrare similară sau pentru că alte titluri au fost considerate mai interesante prin raportare la echilibrul general al colecțiilor etc. Privite global, rezultatele sînt semnificative orice s-ar spune, mai ales cînd e vorba de cărți pentru marele public, care au suscitat polemici

---

[1] D. H. Meyers, „ The Chronicle of one Library's Fight for Intellectual Freedom... Boys and Girls and Sex and Libraries", *Library Journal*, 102, 1977, pp. 457–463.

[2] E. Moon, „«Problem» fiction", *Library Journal*, 87, 1962, pp. 484–496 ; reeditată în Moon, ed. : *Book Selection and Censorship in the sixties*, New York, 1969, pp. 41–58.

[3] D. M. Broderick, „«Problem» non fiction", *Library Journal*, 87, 1962, pp. 3373–3378 ; reeditat în Moon, ed. *op. cit.*, pp. 59–74.

[4] R. B. Agler, „«Problem» Books revisited ", *Library Journal*, 889, 1964, pp. 2091–2030 ; reeditat în Moon,ed., *op. cit.*, pp. 74-90.

[5] J. N. Berry III, „Demand for Dissent?", *Library Journal*, 89, 1964, pp. 3912-3917 ; reeditat în Moon, ed., *op. cit.*, pp. 130-137.

[6] E. W. Tamblyn, „They Play it Safe", *Library Journal*, 90, 1965, pp. 2495–2498.

[7] C. J. Adams și C. Sherped, „Censorship or Selection? in Hoosier Libraries", *Focus on Indiana Libraries*, 22, 1968, pp. 58–66.

[8] S. J. Leon, „Book Selection in Philadelphia", *Library Journal*, 98, 1973, pp. 1081–1089.

[9] D. Gies și D. Polhamus, „Sex and the Workingclass Child", *Bay State Librarian*, 63, 1974, pp. 8–10.

[10] S. Brothers, T. Kosman, M. Mulley și W. Null, „If you've seen one, have you seen them all?", *Bay State Librarian*, 63, 1974, pp. 12–14, 16.

[11] K. Torke, „Sex Education Books, Censorship, and Colorado High School Libraries : A Survey", (unpublished Dissertation, University of Northern Colorado, 1975).

[12] V. L. Glover, „Censorship in Indiana Public Secondary Schools Media Centers, 1970–1975", (unpublished Dissertation, Purdue University, 1975).

[13] M. L. Woodworth, *Intellectual Freedom, the Young Adult, and Schools : A Wisconsin Study* (Madison : Communication Program, University of Wisconsin-Extension, 1976).

[14] J. Serebnick, „The Relationship between Book Reviews and the Inclusion of Potentially Controversial Books in Public Libraries", (unpublished Dissertation, Rutgers University, 1978). De același autor : „Book Reviews and the Selection of Potentially Controversial Books in Public Libraries", *Library Quarterly*, 51, 1981, pp. 390-409.

[15] L. B. Woods și P. C. Holmes, „The Flack if we Had the Joy of Sex here", *Library Journal*, 107, 1982, pp. 1711–15.

importante. De altfel, listele sînt întocmite adesea pornind de la titluri implicate deja în afaceri de cenzură, iar bibliotecarii sînt invitați să explice motivele deciziei lor.

Independent de aceste studii detaliate, s-au publicat şi cărți ce propuneau o reflecție de ansamblu asupra bibliotecilor şi a cenzurii, printre care şi *Book Selection and Censorship in the Sixties,* de Eric Moon, apărută în 1969[1], şi *Defending Intellectual Freedom : The Library and the Censor*, de Eli M. Oboler[2], în 1980.

Cartea lui Moon este foarte interesantă. Ea reuneşte articole apărute în *Library Journal* între 1960 şi 1970. Autori diferiți abordează un întreg ansamblu de chestiuni referitoare la selectarea cărților (dar şi, lucru rar, a discurilor şi a producțiilor audiovizuale). Sînt prezentate anchete diverse, printre care mai multe „check-list studies" menționate mai sus. Partea a doua a cărții este în întregime consacrată cenzurii şi cuprinde în special relatarea mai multor „afaceri" legate de aceasta.

Library Journal a jucat un rol foarte activ în formarea conştiinței bibliotecarilor. Dar, în general, foarte multe articole au fost publicate în majoritatea ziarelor de specialitate, în special în *The Bookmarkt, The Library Quarterly, The Drexel Library Quarterly* etc.

Aceste scrieri sînt în cvasitotalitate ostile cenzurii, pînă acolo încît, citindu-le, simțim un curios sentiment de disociere : bibliotecarii par unanimi în a denunța o activitate pe care, conform aceloraşi texte, ei o practică totuşi în mod constant. Dar, pe de o parte, cenzura în biblioteci este adesea mai mult consecința unei adeziuni pasive la normele dominante, decît o poziție afirmată în mod activ. Cei ce o exercită sînt în general puțin dispuşi să o înțeleagă şi să o remarce ca atare şi încă mai puțin sînt dispuşi să facă din ea un obiect de cercetare. Pe de altă parte, în special în perioada anilor şaizeci, tipul de discurs antiautoritar a dominat scena intelectuală. Pozițiile luate de A.L.A., textele cercetătorilor reflectă această mişcare : ceea ce nu înseamnă că ele reprezintă neapărat şi sentimentele „majorității tăcute a bibliotecarilor". În acelaşi timp însă, ele au contribuit la crearea unei anumite imagini. După ani de luptă pentru ca „Library Bill of Rights" să fie recunoscută, e dificil în ziua de azi pentru un bibliotecar să afirme principii explicit represive în presa de specialitate. Textele în favoarea cenzurii în biblioteci există, dar trebuie căutate în altă parte.

[1] E. Moon, *Book Selection and Censorship in the sixties,* New York, 1969.

[2] E. M. Oboler, *Defending Intellectual Freedom : The Library and the Censor*, Westport, CT, 1980.

CENZURA : ÎNCERCARE DE DEFINIRE

Întrebarea, prealabilă oricărei cercetări, este desigur de a şti ce se înţelege prin acest cuvînt. Unde se opreşte selecţia, unde începe cenzura? Ce înseamnă o colecţie „echilibrată"? Absenţa interesului manifestată de cititori faţă de un tip sau altul de carte, argument invocat adesea pentru a justifica lipsa acesteia, este oare un motiv suficient? Invers, trebuie să considerăm în mod automat cenzor un bibliotecar ce nu achiziţionează o carte pentru care există o anumită cerere?

Asemenea întrebări sînt subiectul unor numeroase articole. Cartea deja citată a lui Moon, *Book Selection and Censorship in the sixties*, dă o imagine fidelă a mulţimii de puncte de vedere şi de preocupări.

În general, autorii sînt de acord în a considera că adoptarea „criteriilor de calitate" reprezintă o parte importantă a procesului de selecţie a cărţilor şi nu constituie în ea însăşi o formă de cenzură. Totuşi, noţiunea este eminamente supusă unei interpretări. Discuţiile pe această temă scot în evidenţă diferenţe de abordare importante.

Două probleme sînt adesea evocate : cea legată de best-sellers, a căror calitate literară e mediocră, dar care suscită o mare cerere, şi cea a cărţilor cu pretenţii ştiinţifice, ce transmit informaţii considerate false de majoritatea specialiştilor. Mai mulţi bibliotecari citează cazul cărţilor care tratează despre dietetică, dar sînt respinse de medicina oficială. Un alt exemplu deseori menţionat, foarte interesant prin reacţiile contradictorii ce le provoacă, este o carte scrisă chiar la începutul anilor şaizeci, *Race and Reason*, de C. Putman, care pretindea că dovedeşte „ştiinţific" inferioritatea congenitală a negrilor[1].

În ansamblu, există două poziţii care tind să se opună. Sînt cei care consideră că bibliotecile nu ar trebui să cuprindă decît cărţile de un minim nivel literar sau informativ şi cei care consideră că din moment ce o carte suscită interesul cititorilor, ea trebuie achiziţionată pentru a le permite să-şi facă o opinie.

Cel mai adesea, totuşi, cenzura se exercită din evidente motive politice sau ideologice, în sensul larg al termenilor. Cea mai mare parte a autorilor au căzut de acord asupra acestei definiţii. Desigur, în afară de cazul cînd titlul vizat este pur şi simplu exclus din colecţie, accesul real la o carte poate fi supus unor diferite tipuri de restricţii. Zona acoperită de noţiunea de cenzură a evoluat cîte puţin, pe măsură ce poziţiile luate de A.L.A. au devenit mai radicale. Astfel, în timp, au fost adăugate mai multe amendamente la „Library Bill of Rights"[2].

Astăzi, sînt considerate ca fiind acte de cenzură :

[1] Vezi în special E. Moon, ed. , *op. cit.*, pp. 13, 20, 31.

[2] Despre „Library Bill of Rights", vezi dosarul editat de „American Library Association", „Office for Intellectual Freedom", *Intellectual Freedom Manual*, Chicago, A.L.A., 1975.

– Faptul de a restrînge circulaţia unei cărţi „problematice" prin retragerea ei din zona bibliotecii accesibilă publicului, obligîndu-l astfel pe cititor să facă o cerere specială.

– Faptul de a pune o marcă dinstinctivă pe unele cărţi, pentru a-i preveni pe cititori de caracterul lor „subversiv".

– După cum arată toate studiile, aceste practici sînt extrem de răspîndite ; pentru a nu cita decît un singur exemplu, doar 49% dintre bibliotecarii interogaţi de Busha s-au declarat împotriva lor[1].

În schimb, ele sînt adesea denunţate în textele la care ne-am referit aici. Argumentul principal (folosit şi pentru a critica respingerea anumitor cărţi sub pretext „că nu se mai cer") este că mulţi cititori nu cunosc dinainte cărţile susceptibile de a-i interesa. Ei le descoperă pe rafturi. Rolul bibliotecilor nu este numai de a răspunde cererilor, ci şi de a le stimula, de a lărgi cîmpul de informaţie al cititorilor. În plus, mai mulţi autori subliniză că faptul de a avea de formulat o cerere specială joacă un rol de intimidare, mai ales cînd e vorba de un titlu ce poate provoca un sentiment de dezaprobare. Un asemenea lucru este şi mai evident atunci cînd o carte e în mod explicit desemnată ca atare.

Un articol de J. Cushman[2], apărut în 1965, nuanţează totuşi aceste afirmaţii. Autorul consideă că, în unele situaţii, astfel de metode permit achiziţionarea de cărţi care altfel n-ar putea pur şi simplu să fie cumpărate din cauza presiunilor din exterior. Oare bibliotecile care se laudă că nu au practicat nici o restricţie de acest tip nu au eliminat uneori cît se poate de simplu orice carte al cărei conţinut ar fi putut pune probleme?

Impunerea unei limite de vîrstă sub care tinerii nu vor putea avea acces la anumite titluri e considerată şi azi un act de cenzură. Acest amendament a fost inclus în „Library Bill of Rights" la începutul anilor optzeci[3]. Incontestabil, este punctul asupra căruia poziţia luată de A.L.A. s-a radicalizat cel mai mult. În anii şaizeci, mai mulţi autori par să considere această practică mergînd încă de la sine. Voi avea ocazia să revin mai tîrziu asupra dezbaterilor şi asupra cercetărilor privitoare la restricţiile impuse adolescenţilor. Pentru moment, să remarcăm faptul că, în anchetele şi în studiile cantitative (inclusiv cele datînd din perioada imediat următoare războiului), astfel de restricţii sînt menţionate în mod regulat ca forme de cenzură.

[1] Busha, *op. cit.*, pp ; 117, 204.

[2] J. Cushman, „The Hidden Persuaders in Book Selection", in Moon ed., *op. cit.*, pp. 377–394. (Retipărire după un articol apărut în *Library Journal* din 1 iunie 1965.)

[3] Cf. Documentul 41.

ANCHETELE : CENZURA ÎN INTERIORUL BIBLIOTECILOR

Anchetele confirmă ceea ce a relevat studiul lui Fiske. În marea lor majoritate, bibliotecile se opun teoretic cenzurii ; practic, un număr semnificativ dintre ele o exercită într-o măsură considerabilă. Pentru a cita cîteva exemple, două treimi dintre bibliotecarii interogați de Farley[1] dețineau cărți cu circulație restrînsă. Ancheta avea în vedere bibliotecile şcolare şi avea loc în 1964. Dar rezultatele obținute de Busha în 1972 nu sînt fundamental diferite. Acesta din urmă a elaborat un chestionar compus din două părți. Prima cuprindea o serie de declarații scoase aproape textual din „Library Bill of Rights" ; cea de-a doua cuprindea opinii despre situații tip, susceptibile de a provoca măsuri de cenzură, de exemplu, următoarea apreciere : „Într-o bibliotecă publică, *Les Cent Vingt Journées de Sodome* n-ar trebui să stea pe rafturile la care cititorii au acces liber[2] ". În ambele cazuri, bibliotecarii trebuiau să răspundă prin da sau nu. Rezultatele au arătat că aproape în totalitate ei reacționau pozitiv la declarațiile generale în favoarea libertății de exprimare şi a „drepturilor cititorilor". În schimb, confruntați cu exemple concrete, 14% dintre ei aprobau diverse forme de cenzură, doar 22% i se opuneau total, cei 64% care au rămas avînd păreri vagi şi contradictorii[3]. Studiul lui Busha avea în vedere opiniile şi atitudinile ; contrar celui al lui Fiske, acest studiu nu spunea nimic despre practici. Dar, ținînd cont de conotația negativă a imaginii bibliotecarului-cenzor în cadrul profesiei de bibliotecar, nu avem nici un motiv să presupunem că respectivele practici ar fi fost mai liberale.

Unele „check-list studies", în special cele realizate de Moon[4] şi de Broderick[5] în 1962, oferă un tablou puțin diferit. Din cele 25 de titluri de pe lista stabilită de Moon, cărți atît de perverse pentru acea epocă, precum *Lolita*, de Vladimir Nabokov, *L'Amant de Lady Chatterley*, de David Herbert Lawrence, *Rabbits Run*, de Updike, sau *Black Boy*, de Durrel, se găseau în mai mult de 60% din bibliotecile studiate. Procentajul cobora însă la 50% în cazul cărții *Tropique du Cancer* ; doar că, jumătate din bibliotecile ce dețineau aceste cărți nu le împrumutau decît la cerere. Chiar şi atunci cînd nu impuneau nici o restricție, acestea aveau adesea puține exemplare şi titlurile nu erau deci uşor disponibile. Studiul lui Agler[6], întreprins în 1964, pornind de la aceeaşi listă, dar pe un eşantion de biblioteci mici, situate la periferia oraşului Philadelphia, trebuia să ajungă la rezultate care indică un grad de cenzură mult mai ridicat.

---

[1] J. J. Farley, *op. cit.*

[2] Busha, *op. cit.*, pp. 205.

[3] Busha, *ibid.*, p. 147.

[4] E. Moon, „«Problem» Fiction", *op. cit.*

[5] D. M. Broderick, *op. cit.*

[6] R. B. Agler, *op. cit.*

Mai recent, ancheta realizată în 1981 de directorul de la „Nassau Library System"[1] a dovedit că în bibliotecile din regiune, tinerii nu aveau acces la totalitatea cărților în două treimi din cazuri.

De la un studiu la altul, cifrele pot să varieze. Dar global, cercetările arată că practica cenzurii, departe de a constitui un fenomen marginal, este prezentă într-un mare număr de biblioteci.

De asemenea, ele au dat naştere unui anumit număr de corelări. „Cantitatea de cenzură" tinde să varieze în funcție de următorii factori :

• *Mărimea oraşului.* După cum ne puteam aştepta, actele de cenzură sînt mult mai puțin frecvente în bibliotecile din marile oraşe decît în cele situate în aglomerațiile mai reduse. Această observație reiese din toate anchetele.

• *Tipul de instituție.* De asemenea previzibil, există mai multă cenzură în bibliotecile şcolare decît în bibliotecile municipale şi mai multă în acestea din urmă decît în bibliotecile universitare.

• *Nivelul de educație al bibliotecarilor.* Fiske constatase deja că, cu cît era mai mare nivelul de educație al bibliotecarilor, cu atît era mai mică tendința ca ei să aprobe şi să exercite cenzura. Aceste rezultate au fost confirmate de Pope[2] şi Busha. Cei doi au demonstrat, de altfel, că cea mai mare proporție de „cenzori" se recruta dintre directorii de biblioteci şi, în general, dintre membrii personalului ce ocupau funcții administrative importante. Dimpotrivă, responsabilii serviciilor aflate în contact cu publicul sînt cei care manifestă cel mai mare liberalism.

• *Vîrsta şi sexul.* Şi aici rezultatele cele mai semnificative au fost furnizate de cercetările lui Pope şi Busha. Se pare că, cu cît bibliotecarii sînt mai în vîrstă, cu atît ei manifestă atitudini favorabile cenzurii şi că femeile tind să fie puțin mai represive decît bărbații. Dar aceste date nu sînt coroborate de toate studiile. În special England[3], în cercetările lui asupra subiectului, a găsit că aceste corelări erau practic inexistente.

[1] A. Geddes, *op. cit.*

[2] M. J. Pope, *op. cit.*

[3] C. S. C. England, *op. cit.*

PRESIUNILE COLECTIVITĂȚII

În afară de faptul, evident, că aprecierile bibliotecarilor sînt influențate de opinia publică, teama de reacțiile externe generează în mare măsură autocenzura :

„Este, poate, laşitate. Pun o panglică roşie pe cărțile ce conțin pasaje susceptibile de a isca probleme. Se pare că nu ar trebui. Dar nu sînt destul de curajos pentru aceasta. Nu vreau să am mame care vin să se plîngă pentru că copiii lor au citit lucruri inacceptabile. Unele din aceste cărți sînt excelente..."[1]

Această declarație a unui bibliotecar dintr-un orăşel din statul Indiana nu este o mărturie izolată. Am putea cita numeroase exemple care atestă atitudini similare.

Presiunea exercitată de colectivitate e cu atît mai puternică, cu cît situația bibliotecarilor este mai fragilă[2]. În numeroase cazuri, aceştia depind în totalitate de consiliul municipal, care îi poate concedia de pe o zi pe alta. Biblioteca este în general plasată sub autoritatea unui „Board of Trustees", un soi de consiliu de administrație compus din personalități eminente din oraş. De obicei, acesta nu intervine direct în selectarea cărților. El exercită, înainte de toate, o anumită formă de control, ce reduce uneori în mod considerabil marja de manevră a bibliotecarului. În caz de conflict, el are un rol crucial.

Plîngerile provin în general din sectoarele conservatoare ale opiniei publice şi reflectă retorica tradițională aflată în uz în aceste tipuri de medii : apărarea Americii, a valorilor morale şi religioase etc. Mai multe studii conțin date asupra numărului şi impactului acestor intervenții într-o perioadă dată sau într-o regiune determinată[3]. Pentru a nu cita decît un singur exemplu, *Library Journal* a publicat în 1978 un articol intitulat „For Sex, See Librarian", care furnizează mai multe tablouri cronologice ale incidentelor legate de cenzură, survenite în diferite state[4]. *Newsletter on Intellectual Freedom* publicată de A.L.A.[5] este o altă sursă prețioasă de informație. Şi alte numeroase texte relatează în detaliu luptele duse de bibliotecari cu privire la o carte sau alta[6]. Un exemplu ne permite să ne facem o idee asupra frecvenței acestor incidente. Într-un articol

---

[1] Busha, *op. cit.*, pp. 53–54.

[2] Asupra acestui subiect, vezi în special J. Cushman, *op. cit.*, pp 379–382.

[3] Cf. Glover, *op. cit.* ; Good, „The Politics of Pornography", *Evergreen Review*, 15, 1971, pp. 21–23, 54–63 ; – *Kanawa County Inquiry Report*, National Education Association of the United States, 1975.

[4] L. B. Woods, „For Sex, See Librarian", *Library Journal*, 103, 1978, pp. 1561-1566.

[5] Cf. *supra*.

[6] În special : S. C. Sherman, „Defending the Freedom to Read", in Moon ed., *op. cit.*, pp. 332–339. (Retipărire a unui articol publicat în *Library Journal* din 1 februarie 1962.) B. Collins, „Ordeal at Long Beach", in Moon ed. , *op. cit.*, pp. 340-347. (Retipărire a unui articol publicat în *Library Journal* din 1 iunie 1965.) K. Nyren, „A Dime-Store Paul Revere", in Moon ed., *op. cit.*, pp. 335–347. (Retipărire a unui articol publicat în *Library Journal* din 1 octombrie 1967.) W. Benemann, „Tears and Ivory Towers : California Libraries during the MacCarthy Era", *American Library*, 8, 1977, pp. 305–309 ; Meyers, vezi nota 4, p. 386.

apărut în *Library Journal* în 1977, autorul precizează că, în urma alegerii lui Reagan, cererile de retragere a cărților au trecut în unele biblioteci de la trei-cinci pe săptămînă, la trei-cinci pe zi[1]. Creşterea este spectaculoasă. Trei-cinci reclamații pe zi reprezintă deja o cifră considerabilă.

Uneori cei ce vin să se plîngă la bibliotecari sînt indivizi izolați. Dar există şi grupuri extrem de organizate, al căror obiectiv principal este eliminarea „cărților proaste". În anii şaizeci, „John Birch Society", împreună cu un grup de obedienţă catolică, „Citizens for Decent Literature", a fost foarte activ, făcînd să circule liste de cărți „comuniste", organizînd boicoturi împotriva bibliotecilor etc.

În ziua de astăzi, aceste organizații nu au dispărut ; ele acționează sub drapelul lui „Moral Majority".

Reacțiile opiniei publice şi ale autorităților joacă un rol major în reuşita sau în eşecul unor astfel de campanii. Numeroase texte citează tentative de cenzură exercitate direct de către primar, de membrii din „Board of Trustees"[2] sau de autoritățile judiciare. Un articol scris în 1962 relatează amenințările formulate de procurorul general din Rhode Island împotriva bibliotecii de la Brown University, învinuită că a pus în circulație exemplare din *Tropique du Cancer*, care deja nu mai era interzisă la nivel național[3].

Evident, politica şi sexualitatea sînt temele de intervenție cele mai frecvente. Însă tot felul de motive pot fi, de asemenea, invocate. Astfel, Busha citează exemplul unei cărți supuse la atacuri repetate, pentru că zugrăvea personajul unui „polițai" extrem de antipatic[4] ; într-un alt caz, cărțile incriminate erau acuzate că îi prezintă pe italieni într-o lumină defavorabilă[5]. Tot astfel, în anii şaizeci, organizații militante ale negrilor au intervenit împotriva cărților învinuite de a vehicula stereotipii rasiste. *Huckleberry Finn* s-a trezit astfel cenzurată pentru a doua oară[6].

De altfel, în ultimii douăzeci de ani, un fenomen nou îl reprezintă apariția cenzurii „de stînga", în numele luptei împotriva rasismului, a sexismului etc.

Dar în afara cazului anumitor grupuri feministe, care s-au raliat la Moral Majority pentru a lupta împotriva pornografiei, asemenea tendințe au rămas difuze. În nici un moment, ele nu au dat naştere unor organizații structurate, asemănătoare celor existente în mediile ultraconservatoare.

În fața atacurilor îndreptate împotriva lor, bibliotecarii nu sînt dezarmați. Ei pot conta pe susținerea A.L.A. şi adesea pe cea a unei părți însemnate a populației. Un mare număr de articole descriu strategiile de urmat pentru păstrarea

[1] K. Stavely, L. Gerson, *op. cit.*, p. 1655.

[2] Vezi de exemplu Busha, *op. cit.*, pp. 50–53, 59.

[3] S. C. Sherman, *op. cit.*

[4] Busha, *op. cit.*, pp. 52–53.

[5] Busha, *ibid.*, p. 52.

[6] Moon, ed., *op. cit.* pp. 272, 364.

independenței bibliotecii : stabilirea unor legături regulate cu presa, sensibilizarea comunității față de consecințele negative ale cenzurii, definirea principiilor de selectare a cărților într-un text oficial asumat de către „Board of Trustees" etc. Totuși, există o tentație mare de a evita înfruntările și de a menține colecții pe cît posibil inofensive. Toate anchetele dovedesc acest lucru : autocenzura exercitată de bibliotecari, din frică sau din convingere, rămîne principala formă de cenzură.

SEXUL : CUM SĂ NE SCĂPĂM DE EL?

Fie că cenzorii sînt în interiorul sau în exteriorul bibliotecii, prima lor preocupare este sexualitatea. Acest lucru reiese clar din toate studiile efectuate asupra subiectului în discuție, în special din „check-list studies". Nu pentru că cenzura din motive politice sau religioase ar fi neglijabilă. La începutul anilor șaizeci, *La Dernière tentation du Christ*, de Nikos Kazantzakis, a fost cît pe ce să fie retrasă (iar în unele cazuri a trebuit retrasă) din mai multe biblioteci pentru că cititorii au protestat împotriva acestei profanări a chipului lui Hristos[1]. Nu socotim numărul cărților excluse pe motiv de „comunism" sau de antiamericanism. În Sud, dar nu numai acolo, autorii negri, sau cel puțin favorabili integrării rasiale, au fost adesea boicotați[2]. Devenind în ziua de azi mai subtilă, cu siguranță această formă de cenzură n-a dispărut.

Dar, chiar și în perioadele de mari tensiuni politice, precum epoca McCarthy sau anii războiului din Vietnam și ai revoltelor din ghetouri, tema care revine cel mai frecvent, încît îmbracă forma unei adevărate obsesii, este cea a cenzurii cărților „obscene". Între 1960 și începutul anilor șaptezeci, acest termen putea desemna, în funcție de gradul de liberalism al interlocutorilor, atît operele lui Miller sau Selby, cît și cele ale lui Faulkner, Baldwin sau O'Hara, cărțile de biologie și de educație sexuală și chiar *Dictionnaire de l'American Slang*[3].

Am menționat la începutul acestui text interzicerea cărților *Tropique du Cancer* și *l'Amant de Lady Chatterley*, pînă la sfîrșitul anilor cincizeci. În timp ce pe plan politic, tentativele de a elabora o legislație care să limiteze libertatea de exprimare s-au lovit întotdeauna de vii rezistențe, neajunsurile acestei libertăți în domeniul sexual au făcut multă vreme obiectul unui vast consens. Pe plan legislativ, aceasta s-a tradus printr-o întreagă serie de legi și interdicții reactualizate în mod constant. În 1957, o hotărîre a Curții Supreme, care trebuia să facă jurisprudență timp de mulți ani, rezuma situația cu o frumoasă concizie :

[1] *Ibid.*, pp. 292, 340–346.

[2] Un alt aspect este efortul unor lideri negri de a cenzura cărțile considerate rasiste, *ibid.*, p. 272.

[3] Busha, *op. cit.*, pp. 53 și 58. Moon, *op. cit.*, p. 307.

„Obscenitatea, declara aceasta, nu e un subiect protejat de primul amendament"[1]. Încă în 1964, un editor de reviste pornografice *soft* a putut fi astfel condamnat la mai mulți ani de închisoare pentru reclame prea îndrăznețe[2].

În anii cincizeci-şaizeci, sexualitatea a devenit în biblioteci un subiect cu atît mai arzător, cu cît consensul represiv a explodat sub efectul unui curent de liberalizare fără precedent. Nimic nu manifestă mai bine „dorința de cenzură" a unei întregi părți a opiniei publice decît rezistența opusă acestei mişcări care, în decurs de două decenii, a condus la o descriminalizare cvasitotală a pornografiei. Intervențiile împotriva librarilor, a editurilor şi a bibliotecarilor se multiplică şi mai multe state au luat tot felul de măsuri represive la nivel local.

În 1970, conform unui sondaj efectuat pe un eşantion reprezentativ pentru întreaga populație, 76% din persoanele chestionate se declarau împotriva prezenței cărților „inacceptabile" în biblioteci[3]. În cincisprezece ani, climatul s-a schimbat mult : limitele acceptabilului s-au extins foarte tare. Anchete şi mărturii recente arată totuşi că banalizarea sexului e departe de a fi atît de generalizată pe cît am putea crede[4].

PROTEJAREA TINERETULUI

Acesta este, desigur, argumentul cel mai des utilizat pentru justificarea necesității cenzurii. Influențabili, lipsiți de spirit critic, tinerii trebuie protejați pe plan politic împotriva „punctelor de vedere extreme", „nebazate pe fapte", iar pe plan moral, împotriva exemplelor dăunătoare susceptibile de a-i conduce pe calea perversiunii şi a delincvenței.

În cazul tinerilor, noțiunea de bibliotecă acoperă două tipuri de realități. Prima este cea a bibliotecilor şcolare. Acestora li s-au consacrat numeroase studii[5]. Sub focurile încrucişate ale instituției şcolare şi ale familiilor, desigur cenzura devine foarte apăsătoare. Ea se manifestă la nivelul colecțiilor şi prin

[1] Textul primului amendament : „Congresul nu va putea face nici o lege privitoare la stabilirea unei religii sau care să interzică exercitarea ei liberă, care să restrîngă libertatea cuvîntului sau a presei sau care să aducă atingere dreptului cetățenilor de a se reuni în mod paşnic şi de a adresa petiții guvernului pentru soluționarea plîngerilor lor". Despre evoluția legislației şi deciziile Curții Supreme în acea vreme, vezi D. B. Sharp, *Commentaries on Obscenity*, Metuchen, N. J., 1970.

[2] Busha, *op. cit.*, pp. 40–49.

[3] H. D. White, „Library Censorship and the Permissive Minority", *Library Quarterly*, 51, 1981, pp. 192–207.

[4] Un exemplu îl constituie polemica ce a avut loc în anii optzeci asupra prezenței lui *Our Bodies Ourselves* în biblioteci ; vezi S. R. Bullard, „The Moral Majority", „Our Bodies Ourselves and Libraries", *Library Acquisition Practice Theory*, vol. 5, 1981, pp. 121–122. W. Sanford, P. Doress, „Our Bodies, Ourselves and Censorship", *Library Acquisition Practice Theory*, 5, 1981, pp. 133–142.

[5] În special : R. G. Douma, „Book Selection Policies, Book Complaint Policies and Censorship in Selected Michigan Public High Schools" (unpublished Dissertation, University of Michigan, 1973). Eakin, vezi nota 1, p. 383. Farley, vezi nota 2, p. 385. Glover, vezi nota 11, p. 387 bis. H. K. Molz, „Intellectual

diverse tipuri de restricții (de exemplu, anumite titluri nu pot fi consultate decît dacă au fost recomandate de un profesor în cadrul muncii la clasă). Al doilea caz este cel al bibliotecilor municipale, unde necesitatea de a-i proteja pe adolescenți constituie unul din principalele motive invocate pentru a exclude cărțile „periculoase" din sălile accesibile tuturor. La începutul anilor șaizeci, această soluție era adoptată de majoritatea bibliotecarilor, în proporție de 80% după Fiske. Practic, asta însemna că bibliotecarul fixa o limită de vîrstă, în general 18 ani, sub care tinerii vedeau atribuindu-li-se o legitimație specială, prin care li se interzicea accesul liber la totalitatea cărților.

Un asemenea statut era admis chiar și de către bibliotecari în general ostili ideii de cenzură. În articolul intitulat „Defending the Freedom to Read", în care își povestește conflictele cu procurorul general din Rhode Island, autorul le reproșează cenzorilor pretenția de a-i obliga pe adulți să nu citească decît cărțile acceptabile și pentru tineri. El nu se ridică nici un moment împotriva ideii că lecturile acestora din urmă trebuie controlate, ci se pronunță chiar explicit în favoarea soluției ce constă în plasarea anumitor cărți într-un sector al bibliotecii rezervat adulților[1]. La o lectură a textelor publicate în acea epocă, apare clar faptul că această atitudine era pe deplin împărtășită.

Ea era însă criticată de o minoritate care reprezenta aripa cea mai radicală din A.L.A. Se invocau adesea două argumente. Primul denunța infantilizarea tinerilor, întreținută de astfel de practici care nu puteau decît să-i întărească pe aceștia în sentimentul lor de respingere a lumii adulților (sîntem în plină explozie a mișcării hippie). Al doilea, mai pragmatic, denunța relația stabilită de cenzori între delincvență și „lecturile proaste". Delincvenții, atrăgeau atenția acești autori, se recrutează în special dintre adolescenții care nu citesc. Orice atitudine susceptibilă de a-i descuraja pe tineri să frecventeze bibliotecile nu poate să favorizeze decît marginalizarea lor[2].

Freedom", *Bookmark*, Vol. 40, 1982, pp. 169–74. J. F. Symula, „Censorship in High School Literature. A study of the Incidents of Censorship Involving J. D. Salinger's *The Catcher in the Rye*". (unpublished Dissertation, State University of New York at Buffalo, 1969). Torke, vezi nota 10, p. 387 bis. L. B. Woods și L. Salvatore, „Self-Censorship in Collection Development by High School Media Specialists", *School Media Quarterly*, 9, 1981, pp. 102–108. Woodworth : vezi nota 12, p. 387 bis. Pe alocuri, studiul lui Fiske (vezi nota 6, p. 385 bis) privește în parte bibliotecile școlare.

[1] S. C. Sherman, *op. cit.*, p. 338.

[2] Printre textele care în general sînt mai consacrate chestiunii cenzurii impuse copiilor și adolescenților, putem cita : D. M. Broderck, „A Study in Conflicting Values", in Moon, ed., *op. cit.*, pp. 200–209 (retipărire a unui articol apărut în *Library Journal* din 15 martie 1966). „Intellectual Freedom and Young Adults", *Drexel Library Quarterly*, 14, 1978, pp. 65–77. K. L. Donelson, „Shoddy and Pernicious Books and Youthful Purity : Literary and Moral Censorship, Then and Now", *Library Quarterly*, 51, 1981, pp. 4–19. A. B. Eaglen, „The Warning Bookmark : Selection Aid or Censorship", *Library Acquisition Practice Theory*, 3, 1979, pp. 65–71. C. R. Follet, „ FLB's Side of the Story ", *Library Acquisition Practice Theory*, 3, 1979, pp. 73–75. E. Geller, „Two Cheers for Liberty", in Moon, ed., *op. cit.*, pp. 322–332 (retipărire a unui articol apărut în *Library Journal* din 15 septembrie 1967). A. MacLeod, „Censorship and Children's Literature", *Library Quarterly*, 53, 1983, pp. 26–38. E. M. Oboler, „The Grand Illusion", in Moon, ed., *op. cit.*, pp. 219–224 (retipărire a unui articol apărut în *Library Journal din 15 martie 1968).*

Punctul de vedere contestatar va cîştiga încet-încet, de vreme ce în 1980 A.L.A. a condamnat toate formele de discriminare legate de vîrsta cititorilor.

În practică, acestea sînt departe de a fi dispărut. Am citat deja studiul întreprins recent în regiunea Nassau, în care se preciza că doar o treime din biblioteci nu impuneau nici o restricţie de acces tinerilor cititori[1]. Ancheta realizată spre sfîrşitul anilor şaptezeci în Oklahoma dă totuşi rezultate diferite, de vreme ce astfel de restricţii nu existau decît în 37% din biblioteci[2]. În plus, limita de vîrstă, dacă mai există în ziua de azi, a fost coborîtă foarte adesea la 14 ani.

Tonul articolelor s-a schimbat. În anii şaizeci, bibliotecarii care criticau cenzura în cazul tinerilor prezentau argumente pentru a-şi apăra punctul de vedere. Astăzi, în cea mai mare parte a timpului, critica sa pare considerată ca de la sine înţeleasă. Autorii nu se mai preocupă să descrie formele sub care continuă să se perpetueze această cenzură, tipurile de titluri vizate sau atitudinile ce trebuie adoptate în faţa plîngerilor formulate de părinţi şi de grupurile conservatoare etc.

Această remarcă poate fi generalizată. Acum douăzeci de ani, lupta împotriva cenzurii era de asemenea o luptă pentru recunoaşterea rolului şi a competenţei bibliotecarului. Trebuia arătat că selecţia cărţilor reprezintă un proces complex, care necesită cunoştinţe speciale şi trebuie să se poată exercita în deplină libertate, fără supunerea la presiuni provenite dintr-un sector sau altul al comunităţii. De aici, şi importanţa acordată nu numai denunţării cenzurii, ci mai pe larg, definirii criteriilor riguroase de selecţie. Astăzi ne dăm seama că aceste principii constituie un bun dobîndit. Bibliotecarii sînt mai siguri de statutul şi de legitimitatea lor. Ei nu sînt neapărat mai liberali, dar sînt cu siguranţă mai bine înarmaţi pentru a rezista influenţelor din exterior.

În urma acestor dezbateri, cenzura pare determinată atît de conservatorism, cît şi de tentaţia uniformizării. „Questionable", „offensive", „controversial", „provocative", toţi aceşti termeni care exprimă teama de ceea ce deranjează, provocînd întrebări şi polemici, revin constant pe buzele şi sub pana bibliotecarilor, mai mult poate decît adjective ca „obscen", „josnic", „scandalos" etc. care corespund în mod clar unor adevărate judecăţi de valoare. Bibliotecile din Statele Unite au fost foarte devreme definite ca instituţii democratice prin excelenţă, incarnare a deschiderii şi pluralismului societăţii americane : instrumentul prin care un individ, prin propria-i voinţă, poate transcende limitele clasei şi comunităţii sale pentru a accede la ştiinţă şi la cultură. Paradoxal, totul se petrece ca şi cum tocmai această definiţie ar fi dat naştere unui ideal de neutralitate, de pseudo-obiectivitate, ca şi cum ar fi vorba să se elimine toate extremele, tot ceea ce ar risca să facă astfel încît biblioteca să nu fie un loc unde fiecare să se poată recunoaşte, unde nimeni să nu-şi vadă convingerile ofensate. Ca şi cum uniformitatea ar fi preţul pluralismului.

[1] J. J. Farley, *op. cit.*

[2] D. H. Meyers, *op. cit.*

LISTA DE DOCUMENTE

Frontispiciu. – Biblioteca Holland House din cartierul Kensington, Londra, 1940 (National Museum Record, Londra) 20

Documentul 1. – Scrisoarea prefectului din Seine-et-Oise, către primarii şi preşedinţii delegaţiilor speciale municipale, prin care se cere retragerea lucrărilor antigermane din bibliotecile publice ale departamentului (Mediateca municipală, Corbeil-Essonnes) 40

Documentul 2. – Scrisoarea prefectului din Seine-et-Oise prin care se cere retragerea lucrărilor antigermane din bibliotecile populare şi din cabinetele de lectură ale departamentului (Mediateca municipală, Corbeil-Essonnes) 41

Documentul 3. – Proces-verbal de incinerare a lucrărilor marxiste şi socialiste în timpul celui de-al doilea război mondial, în zona ocupată (Mediateca municipală, Corbeil-Essonnes) 42

Documentul 4. – Cărţi sechestrate şi interzise în timpul războiului din Algeria 50

Documentul 5. – Misiunea, îndatoririle şi drepturile bibliotecarului. Text adoptat în unanimitate de A.B.F. în cadrul adunării generale din 14 mai 1984 65

Documentul 6. – Decret din 6 iunie 1912. Decret prin care se instituie Comitetul de inspecţie şi de achiziţie a cărţilor în oraşele care dispun de o bibliotecă 74

Documentul 7. – Circulara din 14 februarie 1878, referitoare la abonamentele la ziarele politice 88

Documentul 8. – Circulara din 10 martie 1951, referitoare la abonamentele la ziarele politice 88

Documentul 9. – Circulara din 11 decembrie 1951, referitoare la abonamentele la ziarele politice 91

Documentul 10. – Circulara din 4 noiembrie 1952, referitoare la abonamentele la ziare şi periodice 93

Documentul 11. – Decretul numărul 61-1003 din 1 septembrie 1961, referitor la comitetele consultative din bibliotecile municipale 96

Documentul 12. – Răspunsul Ministerului Culturii şi Comunicaţiei la o întrebare referitoare la rezilierea abonamentelor şi publicaţiilor în bibliotecile publice din Paris 103

Documentul 13. – Răspunsurile Ministerului Culturii şi Comunicaţiei la o seamă de întrebări privitoare la interzicerea unor cărţi pentru copii 104

Documentul 14. – Extras din *l'Animateur des temps nouveaux* din 3 aprilie 1931 118

Documentul 15. – Extrase din rubrica *Atenţie la următoarele cărţi* din revista *Le Chariot* (1985 şi 1986) 171

Documentul 16. – Scrisoarea inspecţiei primare prin care e criticată prezenţa cărţii *Le Secret du lac noir* de Henri de Monfreid în depozitul B.C.P din Versailles în 1950 190

Documentul 17. – Răspunsul B.C.P. din Versailles, prin care se notifică retragerea cărţii *Le Secret du lac noir* de la serviciul de împrumuturi 191

Documentul 18. – Listă de achiziţii cenzurată de un comitet de lectură din biblioteca municipală în 1982 (sursă privată) 201

Documentul 19. – Moţiune contra cenzurii adoptată de ansamblul personalului de la Biblioteca municipală din Aulnay-sous-Bois în septembrie 1984 213

Documentul 20. – Manifest al Partidului Comunist Francez împotriva cenzurării cărţilor publicate de editorii comunişti 214

Documentul 21. – Moţiunea A.B.F. împotriva cenzurii în bibliotecile din Aulnay-sous-Bois 216

Documentul 22. – Manifestul asociaţiei *Bibliothèque-Lecture-Epanouissement* (B.L.E.) din Montfermeil (Seine-Saint-Denis) 229

Documentul 23. – Manifestul asociaţiei *Bibliothèque-Lecture-Epanouissement* (sursă privată) 230

Documentul 24. – Scrisoarea primarului din Montfermeil prin care îi invită pe primarii din alte comune la o dezbatere organizată de asociaţia B.L.E. (sursă privată) .. 231

Documentul 25. – Lista cărţilor pentru tineret aflată în folosinţa bibliotecilor din Paris (sursă privată) 233

Documentul 26. – Hotărîri referitoare la interzicerea unei cărţi în instituţiile publice şi în şcolile libere sau private de orice grad 255

Documentul 27. – *Le Tour de France par deux enfants*. Prima ediţie din 1877 şi o ediţie de după 1905 (Librăria Belin) 260

Documentul 28. – Hotărîre prin care se pronunţă interzicerea unei cărţi 262

Documentul 29. – Circulară către rectori referitoare la stabilirea listei de cărți clasice (20 iulie 1913) 266

Documentul 30. – Livret de căsătorie catolică din dioceza Seez (1929), eliberat încă în 1945 268

Documentul 31. – Cărți viciate de erori 268

Documentul 32. – Dulapuri de biblioteci școlare, modelul 1884-1885 din catalogul P. Garcet & Nisius și modele 1926 din catalogul Fernand Nathan 276

Documentul 33. – Indexul cărților interzise 298

Documentul 34. – E. Bonne, *Franța și civilizația,* mic curs de istorie pentru candidații la certificatul de studii primare, Bibliothèque d'éducation, 1938 (p. 220). Interzis la 21 noiembrie 1940 301

Documentul 35. – Cărți de istorie interzise 303

Documentul 36. – L. Brossolette, *Histoire de France*, Delagrave, 1937 304

Documentul 37. – Cărți tăiate din catalogul bibliotecii populare comunale de la școala publică din Combres (Eure-et-Loir), 1941 (sursă privată) 309

Documentul 38. – Cărți școlare 310

Documentul 39. – Publicații a căror vînzare către minorii de 18 ani și a căror expunere în public au fost interzise prin hotărîrea ministrului de interne în aplicarea articolului 14 a legii din 16 iulie 1949 (Listă hotărîtă în data, de 15 octombrie 1953) 316

Documentul 40. – Bibliografia cărților pentru institutorul-bibliotecar 323

Documentul 41. – Library Bill of Rights 331

ISBN 973-9244-79-3

Redactor : **Ion Nicolae Anghel**

Bun de tipar : 2.XII.1999
Apărut : 1999
Coli tipar : 21,75

Tiparul executat sub cda 421/1999
la Imprimeria de Vest - Oradea,
str. Mareşal Ion Antonescu, nr. 105,
ROMÂNIA.

marie kuhlmann • nelly kuntzmann • hélène bellour

CENZURA ȘI BIBLIOTECILE ÎN SECOLUL XX

Nici o cercetare de amploare nu s-a efectuat pînă-n prezent legat de fenomenul cenzurii **în** și **asupra** bibliotecilor. Interdicție a interdicției care, de altfel, nu e proprie bibliotecilor : istoria cenzurii este prea adesea absentă din istoria literaturii sau a producției editoriale. Dacă lucrarea de față se ocupă în primul rînd de bibliotecile publice și de cele școlare, este pentru că, la aceste niveluri, tensiunile sînt cele mai puternice. Dacă studiul se referă la întreg secolul al XX-lea, este pentru că nu se poate răspunde la întrebările de astăzi decît scriindu-le istoria.

Ceea ce se discută aici sînt restricțiile impuse bibliotecarilor de către cititorii potențiali și publicul foarte divers, de către forurile tutelare, de către concepția lor profesională sau conștiinciozitatea în achiziționarea unui document sau a altuia ; se discută, de asemenea, despre cenzura impusă și autocenzura inconștientă sau bine intenționată, despre tensiunile între achiziție și difuzare, între dezvăluire și restricționare, între rolul educativ și respectarea pluralității cerințelor și a producțiilor.

Cenzura este privită ca intervenție a unei autorități administrative, a bibliotecarilor sau a cititorilor, constînd în limitarea sau interzicerea difuzării de cărți sau periodice din motive de ordin moral, religios, filozofic, politic, ideologic sau cultural. Pe de altă parte, orice instituție culturală știe că selecționarea presupune limitare sau interdicție, dorind să ofere cititorilor săi cărțile cele mai bune și nu toate apariițile editoriale.

AMARCORD

editura amarcord

ISBN 973-9244-79-3